
GEORGE
ORWELL
WIGAN
İSKELESİ
YOLU
Çeviri: LEVENT KONCA
can
İnceleme

GEORGE ORWELL

WIGAN İSKELESİ YOLU

The Road to Wigan Pier, George Orwell
© The Estate of the late Sonia Brownell Orwell
© 2016, Can Sanat Yayınları A.Ş.
Bu eserin Türkçe yayın hakları A M Heath & Company Limited ve Anatolialit Telif ve Tercümanlık Hizmetleri Ltd. Şti. aracılığıyla alınmıştır. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2016
3. basım: Mart 2017, İstanbul
Bu kitabın 3. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Editör: Seçkin Selvi

Düzelti: Burçak Başpınar
Mizanpaj: Atahan Sıralar

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Yıldız Matbaa Mücellit
Davutpaşa Cad. Emintaş Kazım Dinçol San. Sit. No: 81/25-26
Topkapı-İstanbul
Sertifika No: 33837

ISBN 978-975-07-3286-7

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 31730

GEORGE ORWELL

WIGAN İSKELESİ YOLU

İNCELEME

İngilizce aslından çeviren

Levent Konca

can

George Orwell'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, 1984
Hoyvan Çiftliği, 2001
Burma Günleri, 2004
Aspidistra, 2005
Paris ve Londra'da Beş Parasız, 2015
Boğulmamak İçin, 2015
Papazın Kızı, 2017

GEORGE ORWELL, 1903'te Hindistan'ın Bengal eyaletinin Montihari kentinde doğdu. Ailesiyle birlikte İngiltere'ye döndükten sonra, öğrenimini Eton College'de tamamladı. Gerçek adı Eric Arthur olan Orwell, 1922-1927 yılları arasında Hindistan İmparatorluk Polisi olarak görev yaptı. Ancak imparatorluk yönetiminin içyüzünü görünce istifa etti. 1950'de yayımladığı *Shooting an Elephant* (Bir Fili Vurmak) adlı kitabı, sömürge memurlarının davranışlarını eleştiren makalelerin derlemesidir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yazdığı *Hayvan Çiftliği*, Stalin rejimine karşı sert bir taşlamadır. Orwell'in en çok tanınan yapıtlarından *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, bilimkurgu türünün klasik örneklerinden biri olmanın yanı sıra, modern dünyayı protesto eden bir romandır. *Burma Günleri* ise, Orwell'in Burma'daki (bugünkü Myanmar) İngiliz sömürgeciliğini dile getirdiği ilk kitabıdır. Orwell 1950'de Londra'da öldü.

LEVENT KONCA, 1980'de doğdu. İstanbul Lisesi'ni bitirdikten sonra Erlangen-Nürnberg Friedrich Alexander Üniversitesi'nde siyaset bilimi ve sosyoloji okudu. Çeşitli dergi ve gazetelerde yazıları yayımlandı. Ulrike Meinhof, Elias Canetti, George Orwell, Ulrich Peltzer gibi yazarların yapıtlarını çevirdi. Konca Berlin'de yaşıyor.

BİRİNCİ BÖLÜM

I

Sabahları duyulan ilk ses, fabrika kızlarının giydiği tahta ayakkabıların arnavutkaldırımına vurmasıydı. Sanırım ondan önce, hiç uyanık olup da duyamadığım fabrika düdükleri ötüyordu.

Yatak odasında çoğunlukla dört kişiydik; gerçek amaçlarına uygun olarak kullanılmayan mekânlara özgü o gelip geçicilik havasından mustarip sevimsiz bir yerdi. Yıllar önce ev sıradan bir ikametgâhmış; Brookerlar alıp bir işkembeci ve pansiyon olarak döşediklerinde kimi işe yaramaz mobilyaları da devralmışlar ve onları kaldırıp atacak enerjiyi asla bulamamışlar. O yüzden, misafir odası olduğu hâlâ belli olan bir odada uyuyorduk. Tavandan sarkan ağır kristal avizenin üzerindeki toz tabakası o kadar kalındı ki, bir kürkü andırıyordu. Bundan başka, duvarlardan birini büyük ölçüde kaplayan çirkin, eski püskü bir mobilya, oymaları, küçük çekmeceleri ve şerit şerit aynaları olan büfe ile portmanto karışımı bir şey; bir zamanlar gösterişli olsa da, üzerinde lazımlık kovalarının yıllar boyunca bıraktığı halka izleri olan bir halı; oturulacak yerleri kırılmış iki adet yaldızlı sandalye ve üzerine oturmaya kalktığınızda kayıp gittiğiniz şu eski moda at kılından yapılma koltuklardan bir tane vardı. Mekân, diğer hurdaların arasına dört adet bakımsız yatağın sokuşturulmasıyla bir yatak odasına dönüştürülmüştü.

Yatağım, sağ köşede kapının hemen yanındaydı. Ayakucuna başka bir yatak öyle sıkıca dayanmıştı ki, bacaklarım iki büklüm uyumak zorunda kalıyordum; bacaklarımı uzatsam öteki yatakta yatan adamın beline tekmeyi basardım (kapının açılabilmesi için yataklar bu şekilde yerleştirilmek zorundaydı). Bir tür teknisyen ve kömür madenlerinin birinin "tepesinde" çalışan Mr. Reilly adında yaşlıca bir adamdı. Çok şükür sabahın beşinde işe gitmesi gerekiyordu da, o gittikten sonra bacaklarımı uzatıp birkaç saat doğru düzgün uyuyabiliyordum. Karşı yatakta, maden ocağındaki bir kazada (devasa bir kaya parçası onu yere çivilemiş, kayayı kaldırmaları birkaç saat almıştı) yaralanarak 500 sterlin tazminat almış bir İskoç madenci vardı. Kırlaşmış saçları ve kırpılmış bıyığıyla kırk yaşlarında, iriyarı, yakışıklı bir adamdı. Madenciden çok bir uzman çavuşu andırıyordu; günün geç saatlerine dek kısa bir pipo tüttürerek yatakta yatardı. Öteki yatakta, birbirlerini izleyen ve genellikle birkaç gece kalan gezici satış temsilcileri, abone toplayan gazete temsilcileri ve kapı kapı gezerek taksitle mal satanlar kalırdı. Çift kişilik bir yataktı ve odadakilerin en iyisiydi. Buradaki ilk gecemde ben de o yatakta yatmış fakat başka bir kiracıya yer açmak için bir manevrayla yatağımdan edilmiştim. Sanırım yeni gelen herkes ilk gecesini adeta yem olarak kullanılan çift kişilik yatakta geçiriyordu. Bütün pencereler, altlarına dayanan kırmızı bir kum torbasıyla sıkı sıkıya kapalı tutulduğundan, oda sabahları dağ gelinciği kafesi gibi kokardı. Kalktığınızda bunu fark etmezdiniz ama odadan çıkıp geri döndüğünüzde koku yüzünüze bir tokat gibi çarpardı.

Evde kaç yatak odası olduğunu hiçbir zaman öğrenemedim, ancak işin tuhafı, Brookerlar'ın döneminden de önceden kalma bir banyo vardı. Alt katta, oturma odası işlevi de gören, gece gündüz yanan kocaman kuzineli

bir mutfak vardı. Yalnızca bir tavan penceresinden ışık alıyordu, zira bir yanında dükkân, diğer yanındaysa işkembenin depolandığı yeraltındaki karanlık bir yere açılan ambar yer alıyordu. Ambarın kapısının kısmen önünü kapatan biçimsiz kanepede ev sahibemiz Mrs. Brooker, sürekli hasta halde, pis battaniyelere sarınıp yatardı. Ablak, ölgün sarı ve kaygılı bir yüzü vardı. Derdinin ne olduğunu kimse kesin olarak bilmiyordu; tek gerçek derdinin aşırı yemek olduğunu sanıyorum. Ateşin önünde daima bir ipe asılmış nemli çamaşırlar olurdu ve odanın ortasında, ailenin ve tüm kiracıların yemek yediği büyük mutfak masası dururdu. O masayı hiçbir zaman tamamen örtüsüz görmedim, ancak farklı zamanlarda çeşitli örtülerini gördüm. En altta Worcester sosuyla lekelenmiş bir eski gazete katmanı; onun üstünde yapış yapış, beyaz muşambadan oluşan bir tabaka; onun da üstünde yeşil şayak bir örtü; en üstteyse hiç değiştirilmeyen ve nadiren kaldırılan, keten örtü vardı. Akşam yemeği sırasında, kahvaltının kırıntıları çoğunlukla hâlâ masanın üzerinde duruyor olurdu. Tek tek kırıntıları görünce tanır ve günden güne masanın üzerinde bir ileri bir geri hareketlerini izler olmuştum.

Dükkân dar ve soğuk bir yerdi. Camın dışında, uzun zaman öncesine ait bir çikolata reklamından kalma birkaç beyaz harf, yıldızlar gibi dağılmıştı. İçeride, hazır halde satılan haşlanmış büyük, beyaz işkembe kıvrımları, "kara işkembe" olarak bilinen tiftik tiftik gri bir şey[1] ve hayaletimsi bir yarı saydamlıktaki haşlanmış domuz paçaları serilmiş bir tabla vardı. Sıradan bir "işkembeli nohut" dükkânıydı; ekmek, sigara ve konserve hariç fazla bir şey de yoktu. Camda "çay çeşitleri" yazıyorduysa da, bir müşteri bir fincan çay istediğinde genelde bahanelerle

1. Kırkbayır. (Ç.N.)

geçiştirilirdi. Mr. Brooker iki yıldır işsiz olsa da, meslekten madenciydi; ancak karısıyla beraber hayatları boyunca ek iş olarak çeşit çeşit dükkân işletmişlerdi. Bir defasında bir pub işletmiş, fakat müesseselerinde kumar oynattıkları gerekçesiyle ruhsatlarını yitirmişlerdi. Hiç işletmelerinden biri para getirdi mi, şüpheliyim; hakkında homurdanacak bir şeye sahip olmak için ticaretle uğraşan türden insanlardı. Esmer, ince kemikli, somurtkan ve İrlandalı tipli bir adam olan Mr. Brooker şaşılacak derecede pasaklıydı. Ellerini bir kez olsun temiz gördüğümü sanmıyorum. Mrs. Brooker artık yatalak olduğundan yemeğin çoğunu adam hazırlardı ve elleri sürekli kirli olan tüm insanlar gibi, onun da nesnelerle acayip içli dışlı, onları uzun uzun eline alan bir davranış biçimi vardı. Size bir dilim tereyağlı ekmek verirse, üzerinde daima siyah bir başparmak izi olurdu. Sabah erkenden, işkembe almak için Mrs. Brooker'ın kanepesinin arkasındaki gizemli odaya indiğinde dahi elleri çoktan siyah olurdu. Diğer kiracılardan, işkembenin saklandığı yer hakkında korkunç hikâyeler işittim. Oranın hamamböceği kaynadığı söyleniyordu. Hangi sıklıkta taze işkembe ısmarladıklarını bilmiyorum ama uzun aralıklarla yapılıyordu; zira Mrs. Brooker olayların tarihini sevkıyatlara bağlardı. "Bakalım, o zamandan bu yana üç parti dondurulmuş işkembe siparişi verdim," vb. Biz kiracılara yemekte hiçbir zaman işkembe verilmezdi. O zamanlar bunu işkembenin fazla pahalı olmasına bağlıyordum, sonradan bunun yalnızca işkembe hakkında çok şey bilmemizden kaynaklandığını düşündüm. Brookerlar'ın kendilerinin de hiç işkembe yemediklerini fark ettim.

Yegâne daimi kiracılar; İskoç madenci, Mr. Reilly, iki emekli ihtiyar ve işsizlik sigortasından aldığı parayla geçinen –soyadı olmayan türden– Joe adında işsiz biriydi. İskoç madenci, tanıdıkça insanı sıkıyordu. Birçok işsiz

gibi, o da gazete okumakla çok fazla zaman geçirirdi ve engel olmazsanız Sarı Tehlike, sandık cinayetleri, astroloji ve din ile bilim arasındaki çatışma gibi şeyler hakkında saatlerce konuşurdu. Emekli ihtiyarlar alışılageldik biçimde, Varlık Testi[1] sonucunda evlerinden atılmışlardı. Haftalık 10 şilinlerini Brookerlar'a teslim eder, karşılığındaysa 10 şiline bekleyeceğiniz türden bir konaklama olanağı, yani tavan arasında bir yatak ve çoğunlukla tereyağlı ekmekten oluşan öğünler alırlardı. İhtiyarlardan bir tanesi "seçkin" türdendi ve habis bir hastalık –sanırım kanser– yüzünden ölmekteydi. Yataktan sadece emekli maaşını alacağı günlerde çıkardı. Herkesin İhtiyar Jack adını verdiği diğer adam, elli yıldan fazla ocaklarda çalışmış olan, yetmiş sekiz yaşındaki eski bir madenciydi. Zeki ve atikti, fakat garip bir biçimde yalnızca gençlik tecrübelerini hatırlıyormuş, modern madencilik makinelerini ve ilerlemeleriyse unutmuş gibi gözüküyordu. Bana, yeraltındaki daracık galerilerde vahşi atlarla mücadele hikâyeleri anlatırdı. Çok sayıda kömür madenine inmeye hazırlandığımı duyduğunda, hor görürcesine, benim boyumda bir adamın (1,89 metre) asla "seyahat"in üstesinden gelemeyeceğini belirtti. "Seyahat"in geçmiştekinden daha iyi olduğunu söylememin bir faydası olmadı. Ancak herkese dostça davranırdı ve çatı kirişlerinin altında bir yerlerdeki yatağına doğru merdivenlerden ağır ağır çıkarken hepimize, "İyi geceler çocuklar!" diye nazikçe seslenirdi. İhtiyar Jack'in en hayran olduğum özelliği, asla otlakçılık yapmamasıydı; çoğunlukla hafta sonuna doğru tütünsüz kalır, ama bir başkasınınkinden içmeyi reddederdi. Brookerlar, iki emekli ihtiyara haftada-bir-*tanner*[2] şirketlerinden birinde hayat sigortası

1. Sosyal yardım almak amacıyla devlete başvuranların mali durumlarının yardım gerektirip gerektirmediğinin tespit edilmesi. (Ç.N.)

2. (İng.) 6 peni. (Ç.N.)

yaptırmışlardı. Sigorta temsilcisine endişe içinde, "Kanser olan insanlar ne kadar yaşar?" diye sorduklarına birisinin kulak misafiri olduğu anlatılırdı.

İskoçyalı gibi, Joe da sıkı bir gazete okuruydu ve neredeyse günün tamamını halk kütüphanesinde geçirirdi. Safça haylaz bir ifadeye sahip neredeyse çocuksu, yuvarlak yüzü ve kayıtsız gözüken, üstü başı açıkça dökülmekte olan tipik bir evlenmemiş işsizdi. Yetişkin bir adamdan çok, bakımsız bir oğlanı andırıyordu. Bu adamların pek çoğunu olduklarından genç gösteren, sanırım, herhangi bir sorumluluğa sahip olmamalarıdır. Joe'nun dış görüntüsüne bakarak yaşının yirmi sekiz civarında olduğunu tahmin etmiş ve kırk üç yaşında olduğunu öğrendiğimde oldukça şaşırmıştım. Tumturaklı laflar etmeyi seviyordu ve akıllılık ederek evlenmekten kaçınmış olmaktan büyük bir gurur duyuyordu. Bana sık sık, "Evlilik zincirleri büyük bir derttir," derken, belli ki bunun son derece ustaca ve gösterişli bir kelam olduğunu hissediyordu. Toplam geliri, haftada 15 şilindi ve bunun 6 ya da 7'sini Brookerlar'a yatak ücreti olarak ödüyordu. Onu zaman zaman mutfaktaki ateşin üzerinde kendine çay yaparken görürdüm, ama onun dışında yemeğini dışarıda bir yerlerde yerdi; yediği de, sanırım, çoğunlukla margarinli ekmek dilimleri ile balık ve patates kızartmasıydı.

Bunların yanında, yoksulundan gezici satış temsilcileri –büyük pub'lar hafta sonları varyete sanatçısı çalıştırdıklarından Kuzey'de daima yaygın olan– gezici sanatçılar ve kapı kapı gezerek abonelik pazarlayan gazete temsilcilerinden meydana gelen, sabit olmayan müşteriler vardı. Gazete temsilcileri daha önce hiç karşılaşmadığım türdendi. İşleri gözüme o kadar ümitsiz, o kadar berbat gözüküyordu ki, hapishane de olanaklı bir seçenekken bir insanın böyle bir şeye nasıl katlandığına anlam veremiyordum. Çoğunlukla haftalık gazeteler ya da

pazar gazeteleri için çalışıyor, haritalar ve her gün "çalışacakları" caddelerin listesi verilerek şehirden şehre dolaştırılıyorlardı. Günde en az yirmi abonelik anlaşmasına ulaşamamaları halinde kovuluyorlardı. Günde yirmi abonelik seviyesine ulaştıkları sürece –haftada 2 sterlinlik– ufak bir ücret ödeniyordu; sanırım ellerine yirminciden sonraki abonelikler için çok düşük bir komisyon da geçiyordu. Bu iş, kulağa geldiği kadar olanaksız değildi; zira işçi sınıfı mahallelerinde her aile 2 penilik bir haftalık gazete alır ve aldığı gazeteyi her birkaç haftada bir değiştirir; fakat sanmam ki bir insan bu tür bir işi uzun süre sürdürebilsin. Gazetelerin işe aldığı işsiz kâtipler ve gezici satış temsilcileri gibi yoksul ve umutsuz zavallılar, bir süre canlarını dişlerine takarak satışlarını talep edilen minimum seviyede tutmayı başarır; sonra ölene kadar çalışmaktan yavaş yavaş canları çıkmaya başladığında kovulurlar ve yerlerini yenileri alır. Tanınan haftalık gazetelerden biri için çalışan iki kişiyle tanıştım. Her ikisi de, ailelerine destek olmak zorunda olan orta yaşlı adamlardı ve içlerinden biri dedeydi. Günde on saat ayakta, kendilerine verilen caddelerde "çalışıyorlar" ve ardından gecenin geç saatlerine dek, gazetelerinin yaptığı bir dolandırıcılık –altı haftalığına abone olur, bir de 2 şilinlik bir posta havalesi yaparsanız çanak çömlek "verilen" dalaverelerden biri– için boş formları doldurmakla meşgul oluyorlardı. Şişman olan, yani dede, form yığınının üstünde uyuyakalırdı. İkisi de, Brookerlar'ın tam pansiyon için aldığı ücreti karşılayamazdı. Yatakları için küçük bir meblağ öder ve mutfağın bir köşesinde, bavullarında depoladıkları domuz pastırmasıyla margarinli ekmekten oluşan öğünleri utanç içinde yerlerdi.

Brookerlar'ın, çoğu uzun bir süre önce evi terk etmiş olan çok sayıda oğlu ve kızı vardı. Mrs. Brooker'ın anlattığı kadarıyla birkaçı Kanada'daydı. Sadece oğullarından bi-

ri yakınlarda yaşıyordu: bir garajda çalışan ve sık sık eve yemeğe gelen obur bir genç. Karısı, iki çocuklarıyla beraber gün boyu orada olur ve Brookerlar'ın Londra'da olan diğer oğullarının nişanlısı Emmie ile birlikte, yemek pişirme ve çamaşır işlerinin büyük bölümünü hallederdi. Emmie cüzi bir ücretle fabrikanın birinde çalışmasına rağmen, akşamları yine de Brookerlar'ın evinde köle gibi çalışan, sivri burunlu, sarışın bir kızdı. Anladığım kadarıyla, evlilik sürekli erteleniyordu ve muhtemelen hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti; ama Mrs. Brooker, Emmie'yi çoktan gelini olarak sahiplenmişti ve yatalak hastalara mahsus o dikkatli, sevgi dolu tarzda söylenip duruyordu. Geri kalan ev işleri, Mr. Brooker tarafından yapılır – ya da yapılmazdı. Dükkâna bakan, kiracılara yemeklerini veren ve yatak odalarını "temizleyen", Mr. Brooker'dı. Hep inanılmaz bir yavaşlıkla, nefret ettiği bir işten diğerine geçerdi. Sık sık yataklar akşamın altısında hâlâ yapılmamış olurdu ve günün her saati merdivenlerde, başparmağını kenarından içine atarak kavradığı, dolu bir lazımlık kovasını taşıyan Mr. Brooker'la karşılaşma ihtimaliniz vardı. Sabahları içinde pis su olan bir leğenle ateşin başına oturur, ağır çekimde patates soyardı. Kendini bu kadar hınca kaptırarak patates soyan başka hiç kimseyi görmedim. Onun verdiği isimle, bu "kahrolası kadın işi"ne karşı içinde –acı bir içki gibi– mayalanan nefreti görebilirdiniz. Rahatsızlığını geviş getirir gibi çiğneyen türden insanlardandı.

Pansiyonda hayli zaman geçirdiğimden, elbette, nasıl herkesin kendilerini dolandırdığından onlara nankörlük ettiğine, dükkânın hiç para kazandırmadığından pansiyonun hemen hemen hiç kâr etmediğine, Brookerlar'ın tüm sızlanmalarını duyuyordum. Yerel standartlarda durumları fena sayılmazdı; çünkü Mr. Brooker, anlamadığım bir numarayla Varlık Testi'nden yırtarak sosyal yardım kurumundan aylık alıyordu. Ancak en büyük zevkleri, dinleye-

cek herkese dertlerinden söz etmekti. Mrs. Brooker kanepesinde bir yağ ve kendine acıma yığını halinde yatarken ağlayıp sızlanır, tekrar tekrar aynı şeyleri söylerdi. "Nedendir bilmem, bugünlerde hiç müşteri gelmiyor. İşkembemiz günlerce tezgâhta kalıyor, üstelik öyle de güzel bir işkembe ki! Hayat zor, di mi?" vesaire, vesaire, vesaire. Mrs. Brooker'ın yakınmaları, bir şarkının nakaratıymışçasına, hep, "Hayat zor, di mi?" demesiyle son buluyordu. Dükkânın para kazandırmadığı elbette doğruydu. Mekânın tamamına, batmakta olan işletmelere özgü, başka bir şeyle karıştırılması imkânsız, tozlu, pis kokan bir hava sinmişti. Fakat insanın yüzü tutsa bile onlara dükkâna neden hiç kimsenin gelmediğini anlatmak faydasızdı; geçen yıldan kalma ölü kurt sineklerinin vitrinde sırtüstü yatıyor olmasının iş için iyi olmadığını ne biri anlayabilirdi ne de diğeri.

Ancak onlara gerçekten eziyet eden şey, o iki emekli ihtiyarın evlerinde yaşadığı, yer işgal ettiği ve yalnızca haftada 10 şilin ödediği düşüncesiydi. İki ihtiyar yüzünden gerçekten para kaybettiklerinden şüpheliyim, ama haftada 10 şilinden edilecek kâr kuşkusuz çok düşük olmalı. Ama onların gözünde, ihtiyar adamlar kendilerine musallat olmuş, sadakalarından geçinen korkunç birer asalaktı. Günün büyük bölümü dışarıda olduğundan, ihtiyar Jack'e tahammül edebiliyorlardı; ama Hooker adındaki yatalaktan gerçekten nefret ediyorlardı. Mr. Brooker, adamın adını H'yi yutarak ve uzun bir U ile garip bir biçimde telaffuz ediyordu "Uker" diye. İhtiyar Hooker ve geçimsizliği, yatağını yapmanın verdiği rahatsızlık, şunu yememe, bunu yememe biçimindeki yemek seçmesi, sonsuz nankörlüğü ve her şeyden önce de ölmemekteki ısrarı hakkında ne hikâyeler işittim. Bu gerçekleştiğinde en azından ellerine sigortadan para geçecekti. Adam sanki bağırsaklarında yaşayan bir kurtmuşçasına, her gün

içlerini kemirdiğini hissediyormuş gibi gözüküyorlardı. Bazen Mr. Brooker'ın, soyduğu patateslerden kafasını kaldırıp tarifsiz bir öfke ifadesiyle tavana, ihtiyar Hooker'ın odasına doğru bakışı gözüme çarpardı. "Bir b– di mi?" derdi. Başka söze gerek yoktu; ihtiyar Hooker'ın davranışları hakkında her şeyi zaten duymuştum. Ama Brookerlar'ın, şüphesiz ben de dahil olmak üzere, bütün kiracılarıyla ilgili şu ya da bu dertleri vardı. Sosyal yardım aldığından, Joe neredeyse emekli ihtiyarlarla aynı kategorideydi. İskoçyalı haftada 1 sterlin ödese de, günün büyük bölümünü pansiyonda geçiriyordu ve –kendi deyimleriyle– "ortalıkta dolanıp durmasından" hoşlanmıyorlardı. Gazete temsilcileri gün boyu dışarıda olsalar da, kendi yiyeceklerini kendileri getirdiklerinden, Brookerlar onlara uyuz olurdu. Ve en iyi kiracıları Mr. Reilly bile, Mrs. Brooker sabahları aşağıya indiğinde kendisini uyandırdığını söylediğinden gözden düşmüştü. Sürekli istedikleri türde kiracılar bulamamaktan yakınıyorlardı: tam pansiyon ücreti ödeyip gün boyu dışarıda olan, nezih "tüccar beyefendiler". İdeallerindeki kiracı, haftada 30 şilin ödeyip uyku hariç kapıdan içeri adımını hiç atmayan birisiydi. Evlerindeki odaları kiraya veren insanların neredeyse her zaman kiracılarından nefret ettikleri dikkatimi çekti. Paralarını isteseler de, onları evlerinde davetsiz misafir olarak görür ve onları merakla takip ederek öyle kıskanç bir tavır takınırlar ki, bu da aslında kiracının kendisini fazla rahat hissetmesinin önüne geçmeye hizmet eder. Kiracının, aileden biri olmadığı halde, başka birisinin evinde yaşadığı bu kötü sistemin kaçınılmaz bir sonucudur bu.

Brookerlar'ın evinde yemekler daima aynı iğrençlikteydi. Kahvaltıda, iki dilim domuz pastırması, rengi atmış bir yumurta ve çoğunlukla geceden kesilmiş ve üzerinde daima başparmak izleri olan tereyağlı ekmek olur-

du. Ne kadar nazikçe rica edersem edeyim, Mr. Brooker'ı asla kendi tereyağlı ekmeğimi kendim kesmeme izin vermeye ikna edemedim; ekmeği bana dilim dilim teslim ediyor ve her dilimi o kaba siyah başparmağıyla sımsıkı kavrıyordu. Öğlen yemeğinde, çoğunlukla –sanırım dükkânın stokunun bir parçası olan– konserve kutusunda hazır yemek olarak satılan şu 3 penilik etli böreklerden, yanında da haşlanmış patates ve sütlaç olurdu. Çay saatinde, yine tereyağlı ekmek ve fırından muhtemelen "bayat mal" olarak alınmış,tatsız görünümlü kek dilimleri olurdu. Akşam yemeğindeyse rengi atmış, yumuşamış Lancashire peyniri ile bisküvi olurdu. Brookerlar bu bisküvilere asla bisküvi demez, onlardan bahsederken saygıyla "krem kraker" sözcüklerini kullanır –"Bir krem kraker daha alın, Mr. Reilly. Peynirle krem kraker iyi gider"–, böylece akşam yemeğinde peynirden başka bir şey olmadığı gerçeğini örtbas etmeye çalışırlardı. Birkaç şişe Worcester sosu ve yarı dolu bir marmelat kavanozu tüm hayatlarını masanın üzerinde geçirirlerdi. Her zaman her şeye, bir peynir parçasına bile Worcester sosu dökülürdü; ama hiç kimsenin, kelimelerle ifade edilemeyecek bir yapış yapışlık ve toz kütlesi olan marmelat kavanozuna el sürmeye cesaret ettiğine tanık olmadım. Mrs. Brooker yemeklerini ayrı yerdi; ama yenen her yemekten de bir şeyler atıştırır ve büyük bir beceriyle "çaydanlığın dibi" adını verdiği en demli çaydan kendisine bir fincan alırdı. Ağzını sürekli battaniyelerinden birine silmek gibi bir huyu vardı. Orada geçirdiğim sürenin sonlarına doğru, bu iş için gazeteden şeritler koparmaya başladı ve o yüzden çoğu sabah yerler, saatler önceden buruşturulup atılmış iğrenç kâğıt toplarıyla dolu oluyordu. Mutfağın korkunç bir kokusu vardı, ama yatak odasında da olduğu gibi, bir süre sonra farkına varmamaya başlıyordunuz.

Burasının sanayi bölgelerindeki pansiyonlar arasında

oldukça normal olduğunu fark ettim, çünkü kiracılar genel olarak şikâyetçi değildi. Bildiğim kadarıyla, yakınan yegâne kiracı, bir sigara firması adına seyahat eden ufak tefek, siyah saçlı, sivri burunlu bir Cockney idi. Daha önce Kuzey'e hiç gelmemişti ve sanırım yakın bir zamana kadar daha iyi bir işte çalışmış olduğundan, otellerde kalmaya alışkındı. Satış temsilcileri ve kapı kapı dolaşan gazete aboneliği pazarlamacılarından oluşan yoksul kitlenin, sonsuz yolculukları esnasında barındığı gerçekten alt sınıf pansiyonları ilk görüşüydü bu. Sabah biz giyinirken (elbette çift kişilik yatakta uyumuştu), bakışlarını şaşkın bir tiksintiyle harap odada gezdirdiğini gördüm. Bakışımı yakaladı ve birden benim de Güneyli bir hemşerisi olduğumu sezdi. Dokunaklı bir biçimde, "Şerefsiz herifler!" dedikten sonra bavulunu topladı, aşağıya indi ve büyük bir kararlılıkla, Brookerlar'a buranın alışkın olduğu türde yerlerden olmadığını ve derhal ayrılacağını söyledi. Brookerlar bunun nedenini hiç anlayamadılar. Hayrete düşmüş ve incinmişlerdi. Tek bir gecenin ardından onları sebepsiz yere öylece bırakıp gitmek, ne kadar da nankörceydi! Sonradan tüm ayrıntılarıyla tekrar tekrar tartıştıkları bu olay, şikâyet yığınlarının bir parçası haline geldi.

Kahvaltı masasının altında dolu bir lazımlık kovası olduğu gün ayrılmaya karar verdim. Bu mekân, içimi kararmaya başlıyordu. Bunun nedeni, yalnızca pislik, kokular ve berbat yemekler değil, değişmeyen anlamsız bir çürümenin, insanların hamamböcekleri gibi süründüğü yeraltındaki bir yerde, savsaklanan işlerden ve alçakça yakınmalardan meydana gelen sonsuz bir karmaşanın içinde olma hissiydi. Brookerlar gibi insanların en berbat özelliği, aynı şeyleri tekrar tekrar söyleyiş biçimleriydi. Bu, hiçbir biçimde gerçek insanlar değil, ilelebet aynı anlamsız saçmalığı tekrarlayıp duran bir tür hayalet oldukları hissini uyandırıyordu. Sonunda Mrs. Brooker'ın ken-

dine acıyan konuşmaları –tekrar tekrar, hep o ağlak, "Zor, di mi?" ile son bulan aynı şikâyetler– beni, onun ağzını gazete parçalarıyla silme huyundan bile daha çok isyan ettirdi. Fakat Brookerlar gibilerinin tam anlamıyla iğrenç olduklarını söyleyip onları aklınızdan çıkarmanızın bir faydası yok. Zira onlardan on binlerce, yüz binlercesi var; onlar, modern dünyanın karakteristik yan ürünlerinden biri. Onları üreten uygarlığı kabul ettiğiniz sürece, onları görmezden gelemezsiniz. Çünkü bu, en azından sanayileşmenin bizim için yaptıklarının bir parçasıdır. Colomb Atlantik'i geçti, ilk buhar makineleri sallana sallana harekete geçti, Britanya'nın sıkıştırılmış safları Waterloo'da Fransız silahlarına direndi, 19. yüzyılın tek gözlü alçakları Tanrı'ya şükredip ceplerini doldurdu ve tüm bunların bizi getirdiği yer, labirentimsi varoşlar ve hastalıklı, ihtiyar insanların hamamböcekleri gibi etrafta dolanıp durduğu karanlık arka mutfaklar oldu. Varlıklarını unutmamak için, bu tür yerleri ara sıra görmek ve koklamak, özellikle de koklamak bir tür görevdir; ancak oralarda çok uzun kalmamak belki de daha iyidir.

Tren beni cüruf yığınları, bacalar, üst üste yığılmış hurda demir, kötü kokulu kanallar ve içinden tahta ayakkabı izleri geçen çamurlaşmış kül dolu yollardan oluşan korkunç bir manzaranın içinden geçiriyordu. Aylardan marttı, ama hava korkunç soğuk olmuştu ve her tarafta kararmış kar yığınları vardı. Şehrin kenar mahallelerinde yavaşça ilerlerken tren yoluna dik açıyla uzanan sıra sıra küçük gri varoş evlerinin önünden geçiyorduk. Evlerden birinin arkasında genç bir kadın taşlara diz çökmüş –sanırım tükanmış olan– kurşundan atık su borusuna bir sopa sokmuş karıştırıyordu. Kadının her şeyini görecek zamanım oldu: çuval bezinden önlüğünü, kaba tahta ayakkabılarını, soğuktan kızarmış kollarını. Tren geçerken kafasını kaldırdığında, neredeyse gözlerinin içine bakacak ka-

dar yakındım ona: Yuvarlak ve solgun bir yüze, yirmi beşinde olan, ama yaptığı düşükler ve ağır çalışma koşulları yüzünden kırkında gösteren bir varoş kızının bitkin yüzüne; ve onu gördüğüm anda, hayatımda gördüğüm en kaygılı ve en umutsuz yüz ifadesine sahipti. "Onlar için, bizim için olacağıyla aynı şey değil," demekte ve varoşlarda büyümüş insanların varoşlardan başka bir şeyi hayal edemediğini düşünmekte hatalı olduğumuzu fark ettim. Çünkü yüzünde gördüğüm, bir hayvanın bilgisiz ıstırabı değildi. Kendisine ne olduğunu yeterince biliyor; keskin soğukta, varoştaki o arka bahçenin çamurlu taşlarına diz çökmüş, pis bir atık su borusunu sopayla karıştırıyor olmanın ne berbat bir kader olduğunu, benim gibi o da anlıyordu.

Fakat tren kısa bir süre sonra açık araziye doğru uzaklaştı ve bu, neredeyse doğal değilmiş, sanki açık arazi bir tür parkmış gibi tuhaf geldi; çünkü sanayi bölgelerinde insan, duman ve pisliğin sonsuza dek süreceğini ve yeryüzünün hiçbir parçasının onlardan kurtulamayacağını duyumsar. Bizimkisi gibi kalabalık ve kirli, küçük bir ülkede, insan kirliliği kanıksar. Cüruf yığınlarıyla bacalar, otlar ve ağaçlardan daha olağan, daha olası bir manzaraymış gibi görünür ve taşranın derinliklerinde dahi, yabanızı daldırdığınızda yerden kırık bir şişe veya paslı bir konserve kutusu kaldırmayı bekler gibisinizdir. Ancak buralarda, ayak basılmamış kar öyle yüksekti ki, arazilerin sınırını belirleyen taş duvarların yalnızca üstleri gözüküyor, tepelerin üzerinde siyah patikalar gibi kıvrılıyordu. Burası ya da yakınlardaki bir bölge hakkında yazarken D.H. Lawrence'ın, karla kaplı tepelerin birer "kas gibi" kıvrılarak uzandığını söylediğini hatırladım. Bu, benim aklıma gelecek bir teşbih değildi. Benim gözümde, kar ve siyah duvarlar daha çok üstünde siyah şeritler olan beyaz bir elbiseyi andırıyordu.

Kar hemen hiç erimemiş olsa da, güneş pırıl pırıl ışıldıyordu ve vagonun kapalı pencerelerinin ardından hava sıcakmış gibi duruyordu. Takvime bakılacak olursa, ilkbahardı ve birkaç kuş buna inanır gözüküyordu. Tren yolunun ardındaki çıplak arazide, hayatımda ilk defa ekin kargalarının çiftleştiğini gördüm. Bekleyeceğimin aksine, bunu bir ağaçta değil, yerde yapıyorlardı. Kur yapma tarzları tuhaftı. Dişi, gagası açık duruyor; erkek ise çevresinde dönüp onu besler gibi gözüküyordu. Daha ancak yarım saattir trende olsam da, Brookerlar'ın arka mutfağından karlı, boş yamaçlara, pırıl pırıl güneş ışığına ve parıldayan büyük kuşlara çok uzun bir yol gitmişim gibi geliyordu.

Sanayi bölgelerinin tamamı, aslında Büyük Londra ile yaklaşık aynı nüfusa sahip bir koca kent olsa da, çok şükür, tam göbeğinde bile temiz ve düzgün adacıklar bulunan çok daha büyük bir alana yayılıyor. Bu, insanı cesaretlendiren bir düşünce. Elinden geleni ardına koymamasına rağmen, insanoğlu hâlâ pisliğini her yere ulaştırmayı başaramadı. Yeryüzü o kadar engin ve hâlâ o kadar boş ki, uygarlığın pis kalbinde bile otların gri yerine yeşil olduğu çayırlar bulabilirsiniz; ararsanız belki içinde somon konserveleri yerine canlı balıklar olan akarsular bile bulabilirsiniz. Önce villa uygarlığı, sonra kenar mahalleler, ardından da başka bir sanayi şehrinin cüruf yığınları, duman tüten bacaları, maden eritme ocakları, kanalları ve gazometreleri çevremizi sarmadan önce, tren uzunca bir süre, belki yirmi dakika boyunca açık arazide ilerledi.

II

Uygarlığımız, Chesterton'ın iddiasının aksine, kömür üzerine kuruludur, hem de insanın üzerinde düşünmeyi bırakmadan önce, idrak edebildiğinden daha fazla. Bizi hayatta tutan makineler ve makine üreten makinelerin hepsi, doğrudan ya da dolaylı olarak kömüre bağımlıdır. Batı medeniyetinin metabolizmasında, kömür madencisi önem açısından yalnızca toprağı süren adamın ardından ikinci sıradadır. Kirli olmayan neredeyse her şeyi omuzlarında taşıyan bir tür karyatiddir.[1] Bu nedenle, eğer elinize şans geçerse ve bu zahmete katlanmaya hazırsanız, kömür çıkarma işlemi kesinlikle izlenmeye değerdir.

Bir kömür madenine indiğinizde, "doldurucular" işbaşındayken kazı cephesine gitmeniz önemlidir. Bu kolay değildir; çünkü maden işlerken rahatsızlık verdiklerinden ziyaretçiler pek hoş karşılanmaz; fakat başka bir zaman gittiğinizde madenden tamamen yanlış bir izlenimle ayrılmanız olasıdır. Örneğin pazar günleri bir maden neredeyse huzurlu gözükür. Oraya gidilecek zaman, makinelerin homurdandığı, havanın kömür tozundan kardığı ve madencilerin ne yaptıklarını gerçekten görebi-

1. İnsan biçiminde sütun. (Ç.N.)

leceğiniz zamandır. O zaman mekân, cehennem gibi ya da en azından benim kafamdaki cehennem imgesi gibidir. İnsanın cehennemde olacağını hayal ettiği şeylerin çoğu orada mevcuttur: aşırı sıcak, gürültü, kargaşa, karanlık, kirli hava ve her şeyden önemlisi, dayanılmaz derecede dar bir mekân. Ateş hariç her şey; zira madenci fenerlerinin güçsüz ışıkları ve kömür tozu bulutlarının içinden geçmeyi güçbela başaran el fenerleri hariç, orada aşağıda ateş yoktur.

Nihayet oraya vardığınızda –oraya varmak da başlı başına bir iştir, az sonra açıklayacağım– son tahkimat direği sırasından emekleyerek geçersiniz ve karşınıza yüzyüz yirmi santim yüksekliğinde parlak siyah bir duvar çıkar. İşte bu, kazı cephesidir. Üstünüzde, kömürün kesilip alındığı kayadan oluşan pürüzsüz tavan bulunur. Altınızda yine kaya vardır. Öyle ki, içinde bulunduğunuz galerinin yüksekliği, ancak kömür tabakasınınki kadar, muhtemelen bir metreden pek fazla değildir. Bir süreliğine diğer her şeyi bastıran ilk izleniminiz, kömürü taşıyıp götüren konveyör bandının kulakları sağır eden korkunç gürültüsüdür. Kömür tozundan oluşan sis, fenerinizin ışığını perdelediğinden uzağı pek göremezsiniz; fakat her iki yanınızda dört-beş metrede bir diz çökmüş yarı çıplak adamlardan oluşan sırayı görürsünüz, küreklerini daldırarak dökülen kömürü sol omuzlarının üzerinden hızla arkalarına atmaktadırlar. Kömürü, otuz-kırk santim arkalarından geçen yaklaşık bir metre genişliğindeki hareketli bir lastik kayış olan konveyör bandına yüklerler. Bu bandın altında, parıldayan bir kömür ırmağı hiç durmadan hızla akıp gider. Büyük bir maden ocağında, konveyör bandı, dakikada tonlarca kömür taşır. Kömür, yarım tonluk teknelere konmak üzere anayollardaki bir yere götürüldükten sonra asansörlere yüklenerek açık havaya çıkarılır.

Dayanıklılıklarını kıskanmadan "doldurucuları" işbaşında izlemek imkânsızdır. Yaptıkları korkunç, sıradan bir insanın standartlarında neredeyse insanüstü bir iştir. Zira yalnızca korkunç miktarlarda kömür yüklemekle kalmaz; aynı zamanda bunu, işi iki ya da üç katına çıkaran bir pozisyonda yaparlar. Tüm bu süre boyunca dizlerinin üstünde kalırlar –tavana çarpmadan dizlerinin üzerinden kalkmaları oldukça zordur– ve bunun ne kadar muazzam bir efor anlamına geldiğini deneyerek kolayca görebilirsiniz. Ayakta durduğunuzda küremek görece kolaydır, çünkü küreği hareket ettirmek için dizlerinizi ve uyluklarınızı kullanabilirsiniz; diz çöktüğünüzdeyse, hareketin tüm yükü kol ve bel kaslarınıza biner. Ve öteki koşullar da işlerini pek kolaylaştırmaz. Ortam aşırı sıcaktır –sıcaklık değişir ama kimi maden ocaklarında bunaltıcıdır– kömür tozu boğazınızı ve burun deliklerinizi tıkayıp gözkapaklarınızın çevresinde birikir ve bir de, konveyör bandının sonsuz takırtısı vardır, ki o kapalı alanda daha çok bir makineli tüfeğin takırtısını andırır. Ancak doldurucular, demirden yapılmış gibi gözükür ve çalışırlar. Baştan aşağıya üstlerine yapışan kömür tabakasının altında, gerçekten de dövme demirden birer heykel gibi görünürler. Madencileri ancak madenin aşağısında çıplak gördüğünüzde, ne kadar azametli adamlar olduklarını anlarsınız. Çoğu ufak tefek olsa da (bu meslekte iriyarı adamlar dezavantajlıdır) neredeyse hepsi de son derece heybetli vücutlara sahiptir: ince, esnek bellerine doğru incelen geniş omuzlar; küçük, sert kalçalar ve kaslı uyluklar. Hiçbir yerlerinde bir gram gereksiz et yoktur. Sıcaklığın yüksek olduğu madenlerde yalnızca ince donlar, tahta ayakkabılar giyer ve dizlik takarlar; en sıcak madenlerdeyse üzerlerinde yalnızca tahta ayakkabılar ve dizlikler vardır. Görünüşlerine bakarak genç mi, yoksa yaşlı mı olduklarını söylemek güçtür. Altmış, hatta altmış beşe kadar her yaş-

ta olabilirler, ama kara ve çıplak olduklarında hepsi birbirine benzer. Genç bir adamın vücuduna ve bir askerin yapısına sahip olmayan kimse onların yaptığı işi yapamaz; bellerinde birkaç kilo fazladan et olsa, sürekli eğilmeleri imkânsız olurdu. Bir kez gördünüz mü, o manzarayı bir daha unutamazsınız: koca küreklerini müthiş bir hız ve kuvvetle kömüre daldıran, her yerleri kurum siyahı, eğilmiş, diz çökmüş figürlerden oluşan o insan sırası. Yedi buçuk saat boyunca teorik olarak molasız işlerinin başındadırlar, çünkü "boş" zamanları yoktur. Fiilî olarak ise, vardiya esnasında bir ara, yanlarında getirdikleri –genellikle iri bir ekmek parçası, sığır yağı ve bir şişe soğuk çaydan oluşan– yemeği yemek için yaklaşık on beş dakika çalarlar. "Doldurucuları" ilk defa işbaşında izlediğim zaman, elime kömür tozunun içindeki sümüğümsü bir şey geldi. Dokunduğum, çiğnenmiş tütündü. Madencilerin hemen hepsi tütün çiğner, tütün çiğnemenin susuzluğa iyi geldiği söylenirdi.

Çevrenizde süregiden işlemleri iyice kavramanız için muhtemelen birden çok kömür madenine inmeniz gerekir. Bunun başlıca nedeni, sırf bir yerden başka bir yere gitmek için gösterdiğiniz çabanın başka bir şeyin farkına varmanızı güçleştirmesidir. Hatta bazı açılardan moral bozucu ya da en azından beklediğinizden farklıdır. Bir telefon kulübesi genişliği ve iki-üç katı uzunluğunda bir çelik kafes asansöre binersiniz. On adam taşır, ama bir sardalya konservesindeki gibi balık istifi doldurulurlar ve uzun boylu bir adamın içeride dik durması mümkün değildir. Çelik kapı üzerinize kapanır ve yukarıda sarma çarkını çeviren kişi sizi boşluğa indirir. Bir an için mideniz bulanır ve kulaklarınız patlayacakmış gibi hissedersiniz, ama aşağıya yaklaşıp da asansör yeniden yukarıya çıktığınıza yemin edebileceğiniz kadar ani bir biçimde yavaşlayana dek hareket ettiğinizi pek hissetmezsiniz.

İnişin ortalarında, asansörün hızı muhtemelen altmış mile yaklaşır, daha derin kimi madenlerde daha yüksek hızlara da ulaşır. Aşağıda asansörden dışarı çıktığınızda, yerin belki de dört yüz metre altındasınızdır. Yani üzerinizde orta boy bir dağ, yüzlerce metre masif kaya, soyu tükenmiş yaratıkların kemikleri, alt toprak, çakmaktaşları, bitkilerin kökleri, yeşil otlar ve otlanan inekler vardır. Tüm bunlar başınızın üzerinde asılıdır ve yalnızca baldırınız kalınlığında tahta kirişlerle zaptedilmektedir. Fakat asansörün sizi aşağıya indirme hızı ve içinden geçmiş olduğunuz mutlak siyahlık nedeniyle, kendinizi Piccadilly Metrosu'nun zeminindekinden daha derinde hissetmezsiniz.

Öte yandan, şaşırtıcı olan, yeraltında alınması gereken uçsuz bucaksız yatay mesafelerdir. Kendim bir ocağa inmeden önce, madencilerin asansörden dışarıya adımlarını atar atmaz birkaç metre ilerideki bir kömür filizi üzerinde çalışmaya koyulacağını tahayyül ederdim. Çalışma yerine varmadan önce, Londra Köprüsü ile Oxford Meydanı arasındaki kadar bir mesafeyi dehlizlerde sürünerek kat etmeleri gerektiğinin farkında değildim. Başlangıçta maden kuyusu, bir kömür damarının yakınında bir yerlerde kazılır; fakat o damar tüketilip de başka damarların peşine düşüldüğünde çalışmalar giderek kuyunun dibinden uzaklaşır. Kuyunun dibiyle kazı cephesi arasında bir mil olması, ortalama mesafedir; üç mil de oldukça normaldir; hatta bu mesafenin birkaç maden ocağında beş mile kadar çıktığı söyleniyor. Ama bu mesafeler, yeryüzündekilerle kıyaslanamaz. Zira o bir ya da üç mil boyunca, anayol dışında bir adamın dik durabileceği neredeyse hiçbir yer olmadığı gibi, anayolda da bu tür yerlere sık rastlanmaz.

Birkaç yüz metre ilerlemeden önce bunun etkisini hissetmezsiniz. Derbyshire'daki taş duvarlara benzeyen,

şist levhalarıyla güçlendirilmiş duvarlara sahip, iki buçuk-üç metre genişliğindeki ve yaklaşık bir buçuk metre yüksekliğindeki loş galeriden hafifçe eğilerek yola koyulursunuz. Her bir-iki metrede bir, kirişleri ve payandaları destekleyen tahkimat direkleri vardır; bazı payandalar, altından eğilerek geçmeniz gereken fantastik kıvrımlar meydana getirecek şekilde bel vermiştir. Yeraltında yürümek genelde zordur – kalın bir toz tabakası ya da sivri, büyük şist parçaları ve su bulunan kimi madenler, bir çiftlik avlusu kadar çamurludur. Ayrıca, kömür yüklü teknelerin gidip geldiği, traverslerinin arası kırk-elli santim olan minyatür bir demiryolunu andıran hattan yürümek de zordur. Her şey, şist tozundan grileşmiştir; bütün madenlere aynıymış gibi duran, yakıcı, tozlu bir koku hâkimdir. Ne işe yaradıklarını asla öğrenemediğiniz gizemli makineler, tellere asılı alet demetleri ve hızla fırlayarak lambaların ışığından kaçan fareler görürsünüz. Özellikle de atların kullanıldığı veya geçmişte kullanılmış olduğu madenlerde, farelere şaşırtıcı derecede sık rastlanır. Oralara ilk olarak nasıl inmiş olduklarını bilmek ilginç olurdu; herhalde maden kuyusundan aşağıya düşmüşlerdir; çünkü farelerin, ağırlıklarına oranla oldukça büyük olan yüzeyleri sayesinde, her tür yükseklikten yaralanmadan düşebilecekleri söylenir. Yüzeyden kontrol edilen sonsuz uzunluktaki bir çelik kablo tarafından çekilerek sarsıla sarsıla yavaşça kuyuya doğru ilerleyen tekne dizilerine yol açmak için duvara yapışırsınız. Çuval bezinden perdelerden ve açıldıklarında şiddetli rüzgârlara yol açan kalın ahşap kapılardan ağır ağır geçersiniz. Bu kapılar, havalandırma sisteminin önemli bir parçasıdır. Kullanılmış hava fanlar aracılığıyla emilerek bir kuyudan çıkarılırken taze hava kendiliğinden bir diğerine dolar. Ancak kendi haline bırakılırsa, hava mevcut olan en kısa yolu seçecek ve daha aşağılardaki çalışma alanları havalandırılmamış olacaktır, bu yüzden

tüm kestirme yolların havalandırma sisteminden ayrılarak izole edilmesi gerekir.

Eğilerek yürümek başlangıçta şaka gibidir, ama kısa sürede insanın canına okur. Boyumun olağanüstü uzun olması benim için bir engel oluştursa da, tavan yüksekliği yüz yirmi santime ya da altına düştüğünde, ilerlemek cüceler ve çocuklar hariç herkes için zorlu bir hal alır. Yalnızca iki büklüm olmanız yeterli değildir, aynı zamanda kiriş ve payandaları görmek ve onlardan kaçınmanız için tüm bu süre boyunca başınızı dik tutmanız gerekir. Bu yüzden, enseniz sürekli tutulmuş haldedir; fakat dizleriniz ve uyluklarınızdaki ağrıyla kıyaslandığında bu hiçbir şeydir. Yarım milin ardından (abartmıyorum) katlanılmaz bir can çekişmeye dönüşür. Sonuna hiç ulaşıp ulaşamayacağınızı, daha çok da nasıl geri döneceğinizi merak etmeye başlarsınız. Hızınız gittikçe düşer. Birkaç yüz metre uzunluğunda olağanüstü alçak bir bölüme gelirsiniz ve çömelerek ilerlemek zorunda kalırsınız. Sonra tavan birden gizemli bir yüksekliğe erişir –geçmişte muhtemelen bir kaya düşmesine sahne olmuştur– ve tam yirmi metre boyunca dik durabilirsiniz. Büyük bir rahatlama hissedersiniz. Fakat onu yüz metrelik başka bir alçak bölüm ve altından emekleyerek geçmeniz gereken bir dizi payanda izler. Ellerinizin ve dizlerinizin üzerinde emeklersiniz, ancak bu bile çömelmenin ardından bir rahatlamadır. Payandaların sonuna ulaşıp da yeniden ayağa kalkmayı denediğinizde, dizlerinizin geçici olarak greve gittiğini, sizi kaldırmayı reddettiğini keşfedersiniz. Durur ve yüzünüz kızararak bir-iki dakika dinlenmek istediğinizi söylersiniz. (Kendisi de bir madenci olan) rehberiniz anlayış gösterir. Kaslarınızın kendisininkilerle aynı olmadığını bilir. Sizi yüreklendirmek için, "Sadece dört yüz metre daha," der; sizin için, dört yüz mil kaldı demesinden pek bir farkı olmadığını hissedersiniz. Ancak sonunda bir

şekilde kazı cephesine ulaşmayı başarırsınız. Bir mil gitmeniz yarım saatten uzun sürmüştür; bir madenci bunun için yirmi dakikadan pek fazlasına ihtiyaç duymayacaktır. Oraya vardığınızda, süregiden işi aklınızı herhangi bir şekilde kullanarak izlemeyi başarabilmek için, kömür tozuna uzanıp birkaç dakika boyunca gücünüzü toplamak zorunda kalırsınız.

Geri dönüş, gidişten de beterdir. Yalnızca pestiliniz çıkmış olduğundan değil, aynı zamanda kuyuya dönüş hafif yokuş yukarı olduğundan da. Alçak yerlerden kaplumbağa hızıyla geçer ve artık dizleriniz tutmadığında durmaktan utanmazsınız. Taşıdığınız fener bile bir sıkıntıya dönüşür, tökezlediğinizde büyük olasılıkla elinizden düşer ve bunun üzerine, bir madenci feneriyse, söner. Payandaların altından eğilerek geçmek gittikçe zahmetli bir hal alır ve arada bir eğilmeyi unutursunuz. Madencilerin yaptığı gibi başınızı eğerek yürümeye çalışır ve o zaman da sırtınızı çarparsınız. Madenciler bile sık sık sırtlarını çarparlar. Bu yüzden, yarı çıplak dolaşmak gereken aşırı sıcak madenlerde, madencilerin sırtında "yukarıdan aşağıya düğmeler" adını verdikleri şeyler, yani her omurlarında kalıcı yara kabukları olur. Rayların yokuş aşağı ilerlediği yerlerde, madenciler bazen altları kovuklu olan tahta ayakkabıları raylara takarak aşağıya kayarlar. "Seyahat"in çok fena olduğu madenlerde, bütün madenciler yaklaşık yetmiş beş santim uzunluğunda, sapının altında kalan kısmı oyulmuş sopalar taşır. Normal yerlerde elinizi sopanın üstünde tutar, alçak yerlerdeyse oyuğa kaydırırsınız. Bu sopaların çok yardımı dokunur ve –görece yeni bir icat olan– tahta kasklar da büyük bir nimettir. Fransız ya da İtalyanların çelik miğferlerine benzerler, ama ağaçlardan çıkarılan bir tür yumuşak dokudan imal edildiklerinden son derece hafif ve kafanıza aldığınız şiddetli bir darbeyi hissetmeyeceğiniz kadar sağlamdırlar.

Nihayet tekrar yüzeye ulaştığınızda yeraltında belki üç saat geçirmiş ve iki mil yol almışsınızdır. Ama yeryüzünde yirmi beş millik bir yürüyüşten sonra olacağınızdan daha bitapsınızdır. Uyluklarınız bir hafta boyunca o kadar sert olur ki, merdivenlerden inmek oldukça zor bir iş halini alır; dizlerinizi kırmadan, tuhaf bir biçimde yan yan inmek zorunda kalırsınız. Madenci arkadaşlarınız kaskatı olduğunuzu fark ederek size takılırlar. ("Ocakta çalışmaya ne dersin, ha?" vb.) Hatta –örneğin hastalık nedeniyle– uzun süre sahada çalışmasından uzak kalan bir madenci bile, ocağa döndüğünde ilk birkaç gün oldukça acı çeker.

Bunlar kulağa abartılı gelebilir, ama muhtemelen eski tip bir maden ocağına inip kazı cephesine kadar gitmiş hiç kimse (ki İngiltere'deki maden ocaklarının çoğu eski tiptir) öyle söylemeyecektir. Fakat şunu vurgulamak istiyorum ki, burada normal bir insan için zorlu bir işgünü anlamına gelecek bu korkunç bir o yöne bir bu yöne sürünme işlemi, madencinin işinin bir parçası değil, –tıpkı şehirli birinin her gün metroya binmesi gibi– sadece bir ekstradır. Madenci bu yolu gidip döner ve ikisinin arasına yedi buçuk saatlik ağır bir çalışmayı sıkıştırır. Ben kazı cephesine hiç bir milden çok daha fazlasını yürümedim; ama bu mesafe sık sık üç mili bulur, ki o zaman da benim ve madenciler dışındaki çoğu insanın kazı cephesine ulaşması mümkün olmayacaktır. Bu, insanların gözden kaçırmaya eğilimli oldukları bir noktadır. Kömür madenini düşündüğünüzde aklınıza derinlik, aşırı sıcak, karanlık, kömür duvarlarını çekiçle kerten kararmış figürler gelir; gidilip dönülmesi gereken o milleri ise hiç düşünmezsiniz. Ayrıca bir de zaman meselesi vardır. Yedi buçuk saatlik madenci vardiyası kulağa çok uzun gelmez, ama buna günde en azından bir, sıklıkla iki ve kimi zaman da üç saatlik "seyahat" süresinin eklenmesi gerekir.

Elbette "seyahat" teknik açıdan iş değildir ve madenci bunun için ücret almaz; ama çalışmaktan farksızdır. Madencilerin buna aldırmadığını söylemek kolaydır. Bu, onlar için, kesinlikle sizin ya da benim için olduğuyla aynı şey değildir. Bunu çocukluklarından bu yana yapmaktadırlar, doğru kasları gelişmiştir ve aşağıda şaşırtıcı ve insanı dehşete düşüren bir çeviklikle hareket ederler. Benim ancak yalpalayarak ilerleyebileceğim yerlerde, bir madenci başını önüne eğip büyük, ritmik adımlarla koşar. Çalışma alanlarında onları, neredeyse bir köpek gibi dizlerinin ve ellerinin üzerinde sıçrarcasına tahkimat direklerinin etrafından dolaşırken görürsünüz. Ancak bundan zevk aldıklarını düşünmek son derece hatalı olur. Bunun hakkında çok sayıda madenciyle konuştum ve hepsi de "seyahat"in ağır bir iş olduğunu itiraf etti; her halükârda, kendi aralarında bir maden ocağı hakkında tartıştıklarını duyduğunuzda, daima "seyahat" de tartıştıkları konular arasındadır. Bir vardiyanın her zaman gittiğinden daha hızlı döndüğü söylenir; bununla beraber, tüm madenciler zorlu bir işgününün ardından ayrılmanın özellikle yorucu olduğunu söylerler. Bu, işlerinin bir parçasıdır ve altından kalkacak güçtedirler; fakat bu kesinlikle kolay olduğu anlamına gelmez. Bu, belki işgününüzden önce ve sonra ufakça bir dağa tırmanmakla karşılaştırılabilir.

İki-üç maden ocağına indikten sonra, yeraltında süregiden işlemleri biraz olsun kavramaya başlarsınız. (Bu arada, madenciliğin teknik yönü hakkında hiçbir şey bilmediğimi söylemeliyim; ben yalnızca gördüğüm şeyleri betimliyorum.) Kömür, devasa kaya tabakalarının arasında ince filizler halinde bulunur; öyle ki, onun çıkarma işlemi özünde Napoli dondurmasının orta tabakasını kepçeyle almaya benzer. Eskiden madenciler kazma ve küskü ile doğrudan doğruya kömürden parçalar koparırlarmış; bu son derece yavaş bir çalışma biçimi; zira kö-

mür, bakir haldeyken, neredeyse kaya gibi serttir. Günümüzdeyse ön çalışma, elektrikli bir kömür kesiciyle yapılmaktadır. Bu alet, prensipte dikey değil yatay olarak kullanılan, sekiz, on santim uzunluğunda ve yarım ya da bir-iki santim kalınlıkta dişlere sahip, inanılmaz dayanıklı ve güçlü bir şerit testeredir. Kendi gücüyle ileri ve geri hareket edebilir, kullananlar tarafından şu ya da bu yöne döndürülebilir. Bu arada, hayatımda duyduğum en berbat seslerden birini çıkartır ve yaklaşık bir metrenin ötesini görmeyi imkânsız, nefes almayıysa neredeyse imkânsız hale getiren kömür tozu bulutları saçar. Makine, bir buçuk metre derinlikte altını oyarak kazı cephesi boyunca ilerler; ondan sonra, altının oyulduğu derinliğe kadar olan kömürü çıkarmak görece kolaydır. Ancak "zor erişim" olan yerlerde, kömürü gevşetmek için patlayıcı da kullanılması gerekir. Sokak onarımında kullanılan konkasörlerin ufak bir versiyonuna benzeyen elektrikli delgi kullanan bir adam, kömüre aralıklarla delikler açarak içeriye barut doldurur ve delikleri balçıkla tıkar. Yakınlarda bir köşe varsa köşeyi döner (yirmi beş metre uzaklaşması gerekmektedir) ve bir elektrik akımıyla dolguyu patlatır. Bunun kömürü çıkarması değil, yalnızca gevşetmesi hedeflenmektedir. Fakat elbette zaman zaman dolgu aşırı güçlü kaçar ve kömürü çıkarmakla kalmaz, tavanın da çökmesine yol açar.

Patlamanın ardından, "doldurucular" kömürü yere devirir, kırar ve kürekleriyle konveyör bandına atarlar. Başlangıçta kömür, ağırlıkları yirmi tona kadar çıkabilen devasa parçalar halinde gelir. Konveyör bandı, kömürü teknelere atar ve tekneler anayola doğru itilerek kendilerini asansöre çekecek, durmadan devir yapan çelik kabloya bağlanır. Ardından yük asansörüyle yukarıya çıkarılır. Ve kömür yeryüzünde eleklerden geçirilerek ayrıştırılır ve gerekirse yıkanır. "Toz", yani şist mümkün

olduğunca aşağıdaki yolların yapımında kullanılır. Kullanılamayan kısmının tamamıysa yeryüzüne gönderilerek atılır; bu yüzden, iğrenç gri dağlara benzeyen devasa "toz yığınları", kömür madenlerinin yakınlarında karakteristik bir manzara oluşturur. Kömür makinenin kestiği derinliğe kadar çıkarıldığında, kazı cephesi beş fit ilerlemiş olur. Yeni açığa çıkarılan tavanı desteklemeleri için yeni tahkimat direkleri yerleştirilir ve bir sonraki vardiyada konveyör bandı, parçalarına ayrılarak bir buçuk metre ileriye taşınıp yeniden birleştirilir. Kesme, patlatma ve çıkarma işlemleri, mümkün olduğunca üç ayrı vardiyada yapılır: kesme öğleden sonra, patlatma gece (her zaman uyulmasa da, yakınlarda çalışan başka adamlar varken yapılmasını yasaklayan bir kanun vardır) ve "doldurma", sabah altıyla bir buçuk arasındaki sabah vardiyasında.

Kömür çıkarma işlemini izleseniz dahi, büyük olasılıkla bunu kısa bir süre boyunca yaparsınız ve birkaç hesaplama yapmaya başlayana dek, "doldurucuların" ne kadar büyük bir uğraşın üstesinden geldiklerini fark etmezsiniz. Normalde adamlardan her birinin dört-beş metre genişliğinde bir alanı boşaltması gerekmektedir. Kesici, kömürün bir buçuk metre derinliğe dek altını oymuştur. Öyle ki, eğer kömür filizi doksan ya da yüz yirmi santim yüksekliğe sahipse, her adamın yedi ila on iki metreküp kömürü kesip çıkarması, kırması ve banda yüklemesi gerekir. Bu, bir metreküp kömürün yirmi yedi *hundredweight*[1] ağırlığında olduğunu kabul edersek, her adamın saatte iki tona yaklaşan bir hızla kömür yüklediği anlamına gelir. Kazma kürekle çalışma deneyimim, bunun ne anlama geldiğini anlamama ancak yetiyor. Bahçemde çukur kazdığımda, bir öğleden sonra iki ton toprak çıkarırsam,

1. 1 *hundredweight* = 50,80 kg. (Ç.N.)

bir çayı hak ettiğimi düşünürüm. Fakat toprağı işlemesi, kömüre oranla kolaydır ve ben ne yerin üç yüz metre altında, bunaltıcı bir sıcaklıkta ve her aldığım nefeste kömür tozu yutarak dizlerimin üstünde çalışmak zorundayım, ne de işe başlamadan önce iki büklüm halde bir mil yürümek. Aynı uçan trapezde şov yapmak ya da Grand National'ı[1] kazanmak gibi, madencilik de beni aşar. Kol işçisi değilim ve Tanrı'ya şükür hiçbir zaman da olmayacağım; ama yapmak zorunda kalırsam yapabileceğim kol işçiliği türleri var. Dara düşersem, orta halli bir çöpçü ya da verimsiz bir bahçıvan, hatta onuncu sınıf bir tarım işçisi olabilirim. Fakat akla gelebilecek herhangi bir çaba ya da eğitim, kömür madencisi olmama yetmez; bu iş beni birkaç haftada öldürür.

Kömür madencilerini iş başında izlediğinizde, bir anlığına insanların ne kadar farklı evrenlerde yaşadıklarını fark edersiniz. Burada aşağıda, kömürün kazıldığı yerde, insanın hayatı boyunca hakkında hiçbir şey duymayabileceği ayrı bir dünyadasınızdır. Hatta çoğu kişi muhtemelen hakkında bir şey duymamayı tercih edecektir de. Fakat yine de, yukarıdaki dünyamız madalyonun bir yüzüyse, kömür madeni de diğer yüzüdür. Dondurma yemekten Atlantik'i geçmeye, ekmek pişirmekten roman yazmaya, yaptığımız neredeyse her şey doğrudan ya da dolaylı olarak kömür kullanımını gerektirir. Her tür barış için kömüre ihtiyaç vardır; savaş çıkarsa daha da çok kömüre ihtiyaç duyulur. Devrim döneminde madenci çalışmaya devam etmek zorundadır, yoksa devrim durmak zorunda kalır; çünkü gericilik kadar devrimin de kömüre ihtiyacı vardır. Yüzeyde ne olursa olsun, kazma kürekle yapılan çalışma aralıksız ya da hiç olmazsa bir-

1. İngiltere'de 1839 yılından bu yana düzenlenen, Avrupa çapındaki en önemli engelli at yarışı. (Ç.N.)

kaç haftadan uzun ara verilmeden sürmek zorundadır. Hitler'in kaz adımı yürüyebilmesi, Papa'nın Bolşevizmi kınayabilmesi, kriket izleyen kitlelerin Lord's'da[1] toplanabilmesi, şairlerin birbirinin sırtını sıvazlayabilmesi için, kömürün arkasının kesilmemesi gerekmektedir. Fakat genelde bunun bilincinde değilizdir; hepimiz kömürümüz olması gerektiğini bilsek de, kömüre erişmenin neleri gerektirdiğini ya nadiren hatırlarız ya da hiç hatırlamayız. Burada, konforlu kömür ateşimin önünde oturmuş yazıyorum. Nisan ayındayız, ama benim hâlâ ateşe ihtiyacım var. İki haftada bir kömür arabası kapıya gelir ve deri yelekli adamlar katran kokan tombul çuvallardaki kömürü içeriye taşıyarak merdivenlerin altındaki kömürlüğe gürültüyle boşaltırlar. O kömürü nadiren de olsa uzak madenlerdeki çalışmayla ilişkilendirmek için, ciddi bir zihinsel çaba göstermem gerekir. Sadece "kömür"dür – sahip olmak zorunda olduğum bir şey; karşılığında para ödeme gerekliliği hariç, aynı manna[2] gibi belirsiz bir yerden gelen gizemli kara bir maddedir. Arabayla Kuzey İngiltere'yi baştan başa geçip üstünde olduğunuz yolun yüzlerce metre altında madencilerin kazmalarını kömüre indirdiklerini bir kez olsun aklınızdan geçirmemeniz gayet olasıdır. Yine de, arabanızın ilerlemesini sağlayan bir anlamda madencilerdir. Aşağıda fenerler tarafından aydınlatılan dünyaları, yukarıdaki gün ışığı dünyası için, kökün çiçek için olduğu gibi elzemdir.

Madenlerdeki koşulların şimdikinden kötü olduğu günlerin üstünden uzun zaman geçmedi. Gençliklerinde, bellerinde koşumlar ve bacaklarının arasından geçen bir zincirle, ellerinin ve dizlerinin üzerinde emekleyerek

1. Lord's Cricket Ground: Londra'da bir kriket stadyumu. (Ç.N.)
2. Beyaz altın tozu. (Ed.N.)

kömür teknelerini çekerek yeraltında çalışmış az sayıda çok yaşlı kadın hâlâ hayatta. Hamileyken bile bunu yapmayı sürdürürlermiş. Ve hamile kadınlar tarafından bir o yana bir bu yana çekilmeden kömür üretilemiyor olsa, kömürden mahrum kalmaktansa sanırım bugün bile onlara bunu yaptırır; ama elbette çoğu zaman onların bunu yaptığını unutmayı tercih ederdik. Bu, her tür bedensel emekte böyledir; bedensel emek, hayatta kalmamızı sağlar ve biz onun varlığına karşı kayıtsızızdır. Madenci, yaptığı iş yalnızca abartılı derecede korkunç değil aynı zamanda yaşamsal önemde de olduğundan, kol işçisini belki diğer herkesten daha fazla simgeler. Buna rağmen, çalışması deneyimimizden o kadar uzak, öylesine görünmezdir ki, damarlarımızdaki kanı unuttuğumuz gibi, onu da unutabiliriz. Hatta madencilerin çalışmasını izlemek, bir bakıma, gurur kırıcıdır. Bir "entelektüel" ve genel olarak seçkin bir şahıs olarak kendi toplumsal statünüzden bir anlık şüpheye düşmenize neden olur. Zira en azından izlerken seçkin şahısların seçkin olmayı sürdürebilmesinin, ancak madencilerin canlarını dişlerine takarak çalışmasıyla mümkün olduğunu anlamanızı sağlar. Siz, ben ve *Times Literary Supplement*'in[1] editörü, nonoş şairler, Canterbury başpiskoposu ve *Marxism for Infants* [Çocuklar İçin Marksizm] kitabının yazarı olan X Yoldaş – hepimiz de nezih hayatlarımızı, gözleri hariç her tarafı kapkara olmuş, boğazları kömür tozu dolu halde, kolları ve çelik gibi karın kaslarıyla kürek savurarak yeraltında köle gibi çalışan zavallılara borçluyuz.

1. 1902'de *The Times* gazetesinin edebiyat eki olarak yayın hayatına başlayan ve 1914 yılında bağımsız hale gelen haftalık edebiyat dergisi. (Ç.N.)

III

Madenci ocaktan çıktığında yüzü o kadar solgundur ki, kömür tozundan maskenin altından bile fark edilebilir. Bu, soluduğu kirli havadandır ve kısa zaman içinde geçecektir. Madencilik bölgelerinde yeni olan bir Güneyliye, yüzlerce madenciden oluşan bir vardiyanın ocaktan dışarı akın edişi tuhaf ve hafif tekinsiz gelir. Çünkü tüm girintilerine kir dolmuş bitkin yüzlerin vahşi ve yırtıcı bir görüntüsü vardır. Diğer zamanlarda yüzleri temizdir, onları nüfusun geri kalanından ayırt etmeye yarayan fazla bir şey yoktur. Yeraltında sürekli bükülmelerine bir tepki olarak, geniş omuzlarıyla dimdik yürürler, ama çoğu kısa boylu adamlardır ve üstlerine tam oturmayan kalın giysileri vücutlarının heybetini gizler. En ayırt edici özellikleri, burun ve alınlarındaki mavi yara izleridir. Her madencinin burnunda ve alnında mavi yara izleri vardır ve bunları ölene dek taşıyacaktır. Aşağıdaki hava kömür tozu doludur, her kesiğin içine kömür tozu girer ve sonra deri, tozun üstünü örterek dövmemsi mavi bir leke oluşturur, bu gerçekten de bir tür dövmedir. Kimi ihtiyar madencilerin alınları, bu yüzden, Rokfor peyniri gibi ebrulidir.

Bir madenci yeryüzüne çıkar çıkmaz, kömür tozunun en beter kısmını gırtlağından ve burun deliklerinden çıkarmak için biraz suyla gargara yapar. Ardından

eve gider ve mizacına göre ya yıkanır ya yıkanmaz. Gördüğüm kadarıyla, söylemeliyim ki, madencilerin çoğu, yerlerinde olsam benim de yapacağım gibi, yıkanmadan önce yemek yemeyi tercih eder. Bir madenciyi, yemek yerken temizlenen kıpkırmızı dudakları hariç kapkara bir Christy Minstrel[1] suratıyla oturmuş çay içerken görmek olağandır. Yemekten sonra büyükçe bir leğen su alıp son derece sistemli bir biçimde yıkanır: İlk önce ellerini, sonra göğsünü, boynunu ve koltukaltlarını, ardından da yüzünü ve kafa derisini yıkar (en kalın kir tabakası, kafa derisine yapışmış olandır) ve sonra karısı sabunlu bezi alarak adamın sırtını yıkar. Vücudunun yalnızca üst yarısını yıkamıştır ve göbeği büyük olasılıkla hâlâ bir kömür tozu yuvasıdır, ama bu şekilde bile tek bir leğen suyla iyi kötü temizlenmek beceri ister. Bana gelecek olursak, bir kömür madenine indikten sonra iki kere baştan aşağı yıkanmam gerektiğini düşündüm. İnsanın tek başına gözkapaklarındaki kiri çıkarması bile zaman alır.

Bazı büyük ve donanımlı kömür ocaklarında, kuyunun ağzında banyolar bulunur. Bu, çok büyük bir avantajdır; çünkü madenci her gün konfor, hatta lüks içinde tüm vücudunu yıkamakla kalmaz, ayrıca banyolarda, kuyuda giydiği kıyafetleri gündelik kıyafetlerinden ayrı tutabileceği iki dolabı da vardır. Bu sayede, yüzeye zenci gibi kapkara çıktıktan sonra, yirmi dakika içinde, iki dirhem bir çekirdek bir futbol maçına doğru yola düşebilir. Fakat bu imkâna oldukça nadir rastlanır, çünkü bir kömür filizi sonsuza dek dayanmadığından, her açılan kuyuya bir banyo inşa etmeye değmez. Elimde kesin veriler olmasa da, kuyu ağzındaki bir banyoya erişimi olan madencilerin oranının üçte birden az olması muhtemel gözüküyor. Bü-

1. 19. yüzyılda, sahneye yüzlerini siyaha boyayarak çıkan ve siyahlarla dalga geçen bir müzik grubu. (Ç.N.)

yük olasılıkla, madencilerin büyük çoğunluğunun göğüslerinden aşağısı en azından haftanın altı günü kapkaradır. Kendi evlerinde baştan aşağıya yıkanmaları neredeyse olanaksızdır. Suyun her damlasının ısıtılması gerekir ve içinde kuzine ve bir miktar mobilyanın yanında adamın karısının, çocuklarının ve muhtemelen köpeğinin olduğu ufacık oturma odasında doğru düzgün yıkanmaya yetecek kadar yer yoktur. Bir leğenle bile, insanın mobilyalara su sıçratacağı kesin gibidir. Orta sınıfa mensup insanlar, madencilerin imkânları olsa bile bile doğru düzgün yıkanmayacaklarını söylemeye bayılır; ama mevcut oldukları yerlerde neredeyse herkesin kuyunun ağzındaki banyoları kullanmasının da gösterdiği üzere, bu bir saçmalıktan ibarettir. Bacakları yıkamanın "bel tutulmasına neden olduğu" inancı, yalnızca çok yaşlı madenciler arasında hâlâ varlığını sürdürmektedir. Üstelik kuyu ağzındaki banyoların maliyeti, mevcut oldukları yerlerde tamamen ya da kısmen bizzat madenciler tarafından Madenci Refah Fonu'ndan ödenmektedir. Kimi zaman madencilik işletmesi katkıda bulunur, kimi zamansa fon tüm maliyeti karşılar. Ama kuşkusuz bugün bile Brighton pansiyonlarındaki yaşlı kadınlar hâlâ, "Şu madencilere banyo verseniz, içine kömür koymak için kullanırlar," der.

Aslına bakarsanız, iş ile uyku arasında ne kadar az zamanları olduğu düşünülecek olursa, madencilerin bu kadar sık yıkanması şaşırtıcıdır. Bir madencinin işgününün sadece yedi buçuk saat sürdüğünü düşünmek büyük bir hata olur. Yedi buçuk saat, fiilen iş başında geçirilen zamandır, ama –daha önce de açıkladığım gibi– "seyahat" ile geçen zamanı da hesaba katmanız gerekir, ki bu da nadiren bir saatten kısadır ve sık sık üç saati bulduğu olur. Ayrıca çoğu madencinin ocağa gitmek ve ocaktan dönmek için de kayda değer bir zamana ihtiyacı vardır. Sanayi bölgelerinin tamamında şiddetli bir ev sıkıntısı mevcut

ve yalnızca köyün maden ocağının çevresinde toplandığı ufak maden köylerinde, madenciler işlerinin yakınında oturabileceklerinden emin olabilirler. Benim kaldığım daha büyük maden şehirlerinde hemen herkes otobüsle işe gidiyordu; haftada yarım kron[1] bilet ücreti ödemek olağandı. Birlikte kaldığım bir madenci, altı ile bir buçuk arasındaki sabah vardiyasında çalışıyordu. Dörde çeyrek kala yataktan kalkması gerekiyordu ve öğleden sonraları üçten sonra geri dönüyordu. Kaldığım bir başka evde, on beş yaşındaki bir delikanlı gece vardiyasında çalışıyordu. Akşam dokuzda işe gitmek için evden çıkıyor, sabahın sekizinde geri dönüp kahvaltı yapıyor ve akşam altıya kadar uyumak üzere derhal yatıyordu. Yani toplam dört saat –aslında, yıkanmak, yemek ve giyinmek için gereken zamanı çıkardığınızda epey daha az– boş zamanı vardı.

Bir madenci bir vardiyadan diğerine geçirildiğinde, ailesi inanılmaz can sıkıcı ayarlamalar yapmak zorunda kalır. Eğer gece vardiyasındaysa kahvaltı vakti eve döner, sabah vardiyasından eve dönmesi öğleden sonrayı, öğleden sonra vardiyasından eve dönmesiyse gece yarısını bulur. Ve hangi saatte olursa olsun, eve döner dönmez günün ana öğününü yemek ister. Rahip W.R. Inge, *England* adlı kitabında madencileri oburlukla itham eder. Bense, gözlemlerime dayanarak, şaşırtıcı derecede az yediklerini söylemeliyim. Birlikte kaldığım madencilerin çoğu, benden biraz daha az yiyordu. Birçoğu, öncesinde ağır bir yemek yemeleri halinde işgününün altından kalkamayacaklarını söyler ve yanlarına aldıkları yalnızca atıştırmalık bir şeylerdir – genellikle sığır yağı sürülmüş ekmek ve soğuk çay. Yemeklerini, kemerlerine astıkları, "sefertası" adı verilen yassı bir sac kutuda taşırlar. Bir madenci gecenin geç saatlerinde eve dönüyorsa karısı yat-

1. 1 kron = 5 şilin. (Ç.N.)

mayıp onu bekler; ama sabah vardiyasındaysa, kahvaltısını kendisinin hazırlaması âdettendir. Göründüğü kadarıyla, sabah vardiyasında çalışmaya gitmeden önce kadın görmenin kötü şans getirdiği şeklindeki batıl inanç bütünüyle ortadan kaybolmamış. Eskiden, sabahın erken saatlerinde bir kadınla karşılaşan madencinin çoğunlukla eve geri döndüğü ve o gün çalışmadığı söylenir.

Kömür havzalarına gitmeden önce, madencilerin aldıkları ücretlerin görece yüksek olduğu yönündeki yaygın yanılsamayı ben de paylaşıyordum. Madencilerin on ya da on bir şilin vardiya ücreti aldıklarının ayrıntıya girmeden zikredildiğini duyarsınız ve ufak bir çarpma işlemi yaparak, haftada 2 sterlin veya yılda 150 sterlin kazandıkları sonucuna ulaşırsınız. Ama madencilerin on ya da on bir şilin vardiya ücreti aldıkları ifadesi çok yanıltıcıdır. Öncelikle, bu meblağ yalnızca esas kömür "çıkarıcı"ya ödenir; örneğin çatı yapımına katılan bir "gündelikçi" daha düşük bir ücret alır: genellikle vardiya başına sekiz-dokuz şilin. Öte yandan, birçok madende olduğu gibi, kömür "çıkarıcı" parça başına, yani örneğin çıkardığı ton başına şu kadar ücret aldığında kömürün kalitesine tabidir; makinelerdeki bir arıza ya da bir "fay" –yani kömürün içinden bir taş damarı geçmesi– onu bir anda bir ya da iki günlük kazancından edebilir. Ama ne olursa olsun, bir madencinin haftada altı gün, yılda da elli iki hafta çalıştığı düşünülmemelidir. Geçici olarak "boşta" olacağı çok sayıda gün olacağı kesin gibidir. Büyük Britanya'da 1934 yılında her yaştan ve cinsiyetten maden işçilerinin vardiya başına ortalama kazancı 9 şilin 1 ¾ peniydi.[1] Hepsinin sürekli iş başında olması halinde, maden işçisi yılda 142 sterlinden biraz fazla ya da haftada yaklaşık 2 sterlin 15

1. 1935 tarihli *Colliery Year Book and Coal Trades Directory*'den [Madencilik Yıllığı ve Kömür Ticareti Rehberi] alınmıştır. (Yazarın notu.)

şilin kazanmış olur. Ancak maden işçisinin gerçek geliri, bundan oldukça düşüktür; çünkü 9 şilin 1 ¾ peni yalnızca fiilen çalışılan vardiyaların ortalamasıdır ve boş geçen günler hesaba katılmamıştır.

Önümde Yorkshire'lı bir madencinin 1936 başlarındaki (art arda olmayan) beş haftaya ait ücret çekleri duruyor. Ortalamalarını aldığımızda ortaya 2 sterlin 15 şilin 2 peni çıkıyor, ki bu da vardiya başına yaklaşık 9 şilin 2 ½ peni eder. Ama bu ücret çekleri, neredeyse tüm madenlerin tam zamanlı olarak işlediği kış dönemine ait. İlkbaharda kömür ticareti durulur ve giderek daha çok adam "geçici olarak durdurulurken", kâğıt üzerinde çalışıyor görünen diğerleri haftada bir ya da iki gün boştadırlar. Bu yüzden, bir madencinin yıllık gelirinin 150, hatta 142 sterlin olarak hesaplanmasının korkunç abartılı olduğu açıktır. Nitekim Büyük Britanya'daki tüm madencilerin 1934 yılındaki ortalama brüt geliri yalnızca 115 sterlin 11 şilin 6 peniydi. Bu, bölgeden bölgeye ciddi farklar gösterir: İskoçya'da 133 sterlin 2 şilin 8 peniye kadar çıkarken, Durham'da 105 sterlinin biraz altında ya da haftada 2 sterlinin çok az üzerindedir. Bu verileri, Barnsley Belediye Başkanı Joseph Jones'un *The Coal Scuttle* [Kömür Kovası] adlı eserinden aldım. Mr. Jones şöyle devam eder:

> Bu veriler, gençlerin olduğu kadar yetiştiklerin de, yüksek ücret gruplarının olduğu kadar düşük ücret gruplarının da gelirlerini kapsar... Belirli yetkililer ve diğer yüksek ücretli çalışanlarınki gibi sıra dışı yükseklikteki tüm gelirler ve fazla mesai için ödenen görece yüksek meblağlar bu verilere dahil edilmiştir.
>
> *Bir ortalama olan bu rakamlar, gelirleri ortalamanın oldukça altında olan, haftada 30 ila 40 şilin ya da daha az alan binlerce yetişkin işçinin durumunu ortaya koymaktan uzaktır*

İtalikler, Mr. Jones'a ait. Ancak bu sefil ücretlerin bile brüt olduğunu lütfen gözden kaçırmayın. Bu da yetmezmiş gibi, madencilerin haftalık ücretlerinden her hafta yapılan çeşit çeşit kesinti vardır. Lancashire'daki bir bölgede tipik olduğu söylenerek bana verilen bir haftalık kesintiler listesi aşağıda:

	şilin	peni.
Sigorta (işsizlik ve sağlık)	1	5
Fener kirası		6
Aletlerin bilenmesi		6
Tartı denetçisi[1]		9
Revir		2
Hastane		1
Yardım fonu		6
Sendika aidatları		6
Toplam	4	5

Yardım fonu ve sendika aidatları gibi kimi kesintiler, deyim yerindeyse, bizzat madencinin sorumluluğundayken, diğerleri maden işletmesi tarafından dayatılmaktadır. Bölgeden bölgeye farklılık gösterirler. Örneğin, madenciye insafsızca fener kirası ödetme dümeni (haftada 6 peniden tek bir yılda çok sayıda fener satın almış olur) her yerde söz konusu değildir. Ancak kesintiler toplamda daima üç aşağı beş yukarı aynı meblağa ulaşır. Yorkshire'lı madencinin beş ücret çekinde haftalık brüt gelir ortalaması 2 sterlin 15 şilin 2 peni, kesintiler düşüldükten sonra ortaya çıkan net gelir ortalamasıysa yalnızca 2

1. İşçiler tarafından seçilen, işverenin tartı görevlisini denetleyen bir madenci. (Ç.N.)

sterlin 11 şilin 4 peni – haftada 3 şilin 10 penilik bir azalma. Fakat ücret çeki, doğal olarak, yalnızca maden işletmesi tarafından dayatılan ya da ödenen kesintilere yer vermektedir; buna bir de sendika aidatlarını eklemeniz gerekir, böylece ücretten kesilen meblağ toplam 4 şilini biraz geçer. Muhtemelen, şu ya da bu türden kesintilerin her bir yetişkin maden işçisinin haftalık ücretinden 4 şilin civarı bir parayı götürdüğünü söylemek doğru olacaktır. Böylece, Büyük Britanya'daki tüm madencilerin 1934 yılındaki ortalama brüt geliri olan 115 sterlin 11 şilin 6 peni, aslında yaklaşık 105 sterlin olmalıdır. Buna karşın, çoğu madenci, kendi kullanımları için indirimli olarak –genellikle tonu 8 ya da 9 şiline– kömür satın alabildiklerinden, aynî ücret almış olur. Fakat, yukarıda alıntı yaptığım Mr. Jones'un söylediğine göre, "ülke çapındaki tüm aynî ücretlerin ortalama değeri, sadece günde 4 penidir." Ve birçok durumda, bu günlük 4 peni de madencinin ocağa gidip dönmek için bilete harcamak zorunda olduğu meblağa denk düşer. Yani, kömür sanayisini bir bütün olarak aldığımızda, madencinin fiilen eve götürüp benimdir diyebildiği meblağ, haftada ortalama 2 sterlini geçmez, belki de biraz altındadır.

Bu arada bir madenci ne kadar kömür üretir?

Madencilikte çalışan kişi başına yılda çıkarılan kömür miktarı, yavaş ancak istikrarlı bir şekilde artmaktadır. 1914'te bir maden işçisi ortalama 253 ton kömür üretiyordu, 1934'te bu rakam 280 tona çıktı.[1] Bu elbette her tür maden işçisi için ortalama bir veridir, kazı cephesinde fiilen çalışanlar çok daha büyük bir miktar –çoğu örnekte, muhtemelen, kişi başına 1.000 tonun epeyce üzerinde– çıkarırlar. Ama 280 tonu sağlıklı bir veri kabul

1. *The Coal Scuttle. The Colliery Year Book and Coal Trades Directory* biraz daha yüksek bir rakam veriyor. (Yazarın notu)

etsek bile, bunun muazzam bir başarı olduğunu belirtmeye değer. İnsan bu konu hakkında en iyi, bir madencinin yaşamını başka birisininkiyle karşılaştırarak fikir edinebilir. Altmışıma kadar yaşarsam büyük olasılıkla otuz –ya da iki orta boy kütüphane rafını doldurmaya yetecek kadar– roman üretmiş olacağım. Ortalama madenci aynı sürede 8.400 ton, yani Trafalgar Meydanı'nı yaklaşık altmış santim yükseklikte bir tabakayla kaplamaya ya da yedi büyük aileye yüz yıl boyunca yakıt sağlamaya yetecek kadar kömür üretir.

Yukarıda bahsettiğim beş ücret çekinin en az üçüne lastik mühürle "ölüm kesintisi" sözcükleri vurulmuş. Bir madenci işbaşında öldüğünde, diğer madencilerin, dul karısına verilmek üzere –genellikle kişi başı 1 şilinlik– bir bağış yapmaları olağandır ve bu para, maden işletmesi tarafından işçilerin ücretlerinden otomatik olarak kesilmek suretiyle toplanır. Burada anlamlı olan ayrıntı, lastik mühürdür. Madenciler arasındaki kazaların oranı, diğer mesleklere oranla o kadar yüksektir ki, can kayıpları, küçük bir savaş söz konusuymuşçasına, olağan kabul edilir. Her yıl, dokuz yüz madenciden biri ölür ve altı madenciden biri yaralanır; elbette bunların çoğu hafif yaralanmalardır, ama kayda değer sayıdaki kaza tam maluliyet ile sonuçlanır. Bu, kırk yıllık çalışma hayatında bir madencinin yaralanmama olasılığının yaklaşık yedide birken, birden ölme ihtimalinin de neredeyse yirmide bir olduğu anlamına gelir. Tehlike açısından hiçbir işkolu bu oranlara yaklaşmaz; madencilikten sonraki en tehlikeli işkolu gemiciliktir, bir yılda ölen denizcilerin oranı 1.300'de 1'den biraz fazladır. Verdiğim bu rakamlar, elbette maden işçilerinin tamamı açısından geçerlidir; yeraltında fiilen çalışanların yaralanma oranı çok daha yüksektir. Konuştuğum uzun süredir çalışan her madencinin, ya başından ciddi bir kaza geçmiş ya da iş arkadaşlarından birisi öl-

müştü ve her madenci ailesinde, işbaşında ölen babaların, ağabeylerin ya da amcaların hikâyeleri anlatılır. ("Ve yirmi metre aşağıya düştü, eğer yeni muşamba giysilerden giymemiş olsaydı asla parçalarını toplayamazlardı," vb. vb. vb.) Bu hikâyelerin bazıları insanı büyük bir dehşete düşürür. Örneğin, bir madenci bana, "gündelikçi" olan bir arkadaşının nasıl göçük altında kaldığını anlattı. Hemen yanına koşmuş ve kafası ile omuzlarını nefes alabileceği şekilde açığa çıkarmayı başarmışlar, adam hayattaymış ve onlarla konuşmuş. Sonra çatının yeniden çöktüğünü görmüşler ve kendilerini kurtarmak için kaçmak zorunda kalmışlar; "gündelikçi" ikinci bir kez daha kayaların altına gömülmüş. Tekrar hemen yanına koşmuş ve kafası ile omuzlarını açığa çıkarmışlar, adam yine hayattaymış ve onlarla konuşmuş. Ardından çatı üçüncü kez çökmüş ve bu defa adamın üstündeki kayaları saatlerce kaldıramamışlar ve adam elbette ölmüş. Ama bana bu hikâyeyi anlatan madenci (kendisi de bir seferinde göçük altında kalmış, ama kafası, nefes alabileceği küçük bir boşluk olacak şekilde, bacaklarının arasına sıkışacak kadar şanslıymış), bunun çok da dehşet verici bir öykü olduğunu düşünmüyordu. Onun gözünde anlamı, "gündelikçi"nin çalıştığı mekânın güvenli olmadığını son derece iyi biliyor ve her gün kaza olacağı beklentisiyle gidiyor olmasında yatıyordu. "Bu, zihnini o kadar meşgul ediyordu ki, işe gitmeden önce karısını öpmüştü. Ve karısı sonradan bana, o zamana kadar kendisini öpmeyeli yirmi yıldan fazla olduğunu anlattı."

Kazaların en anlaşılabilir nedenlerinin başında grizu patlamaları gelir. Grizu, kuyudaki havada daima az ya da çok mevcuttur. Havada gaz oranını tespit etmekte kullanılan özel bir lamba vardır ve büyük miktarlarda gaz olması halinde, sıradan bir madenci fenerinin alevinin mavi yanması sayesinde tespit edilebilir. Fenerin fitili sonuna

İL HALK KÜTÜPHANESİ

kadar çevrilebilir ve alev yine de mavi olursa, grizu oranı tehlikeli derecede yüksek demektir. Bununla birlikte, tespit edilmesi zordur, çünkü havaya eşit oranlarda dağılmaktansa çatlak ve yarıklarda durur. Madenciler sık sık, işe başlamadan önce, fenerlerini her bir köşeye uzatarak gaz olup olmadığını kontrol ederler. Grizu, patlatma işlemleri esnasındaki ya da bir kayaya kazma vurulmasıyla çakan bir kıvılcım yüzünden ya da bozuk bir fener nedeniyle patlatılabilir. "Toz yangınları", yani kendiliğinden başlayarak kömür tozunda için için yanan ve söndürülmesi çok zor olan ateşler de grizu patlamasına yol açabilir. Zaman zaman gerçekleşen, yüzlerce insanın öldüğü büyük maden felaketlerine genellikle grizu patlamaları neden olur; bundan dolayı, insanlar grizu patlamalarının madencilikteki başlıca tehlike olduğunu düşünme eğilimindedir. Aslında kazaların çoğu, ocaktaki gündelik tehlikeler, özellikle de tavan çökmeleri nedeniyle yaşanır. Örneğin, "obruk" adı verilen daire biçiminde deliklerden bir insanı öldürmeye yetecek büyüklükteki bir taş, mermi hızıyla fırlayabilir. Hatırlayabildiğim kadarıyla, bir tanesi hariç konuştuğum bütün madenciler, yeni makinelerin ve genel olarak "hızlanma"nın işi daha da tehlikeli hale getirdiğini belirtti. Bu düşünce kısmen muhafazakârlıktan kaynaklanıyor olabilir, fakat madenciler bunun için birçok sebep gösterebiliyorlar. En başta, günümüzde kömürün çıkarıldığı hız, büyük bir çatı parçasının bir seferde saatlerce desteklenmeden kalması anlamına geliyor. Ardından her şeyi sallayarak gevşeten titreşim ve tehlike belirtilerinin farkına varmayı güçleştiren gürültü geliyor. Bir madencinin yeraltındaki güvenliğinin büyük ölçüde kendi dikkatine ve becerisine bağlı olduğu unutulmamalıdır. Deneyimli bir madenci, çatı güvenli olmadığında bunu bir tür içgüdüyle bildiğini iddia eder; "ağır-

lığı üzerinde hissedebildiği" şeklinde ifade eder. Örneğin, tahkimat direklerindeki belli belirsiz bir çatırtıyı duyabilir. Tahkimat direklerinde tahtanın genel olarak hâlâ demire tercih edilmesinin nedeni, yıkılmak üzere olan bir tahta direğin çatırdayarak uyarması, demirinse beklenmedik bir biçimde yerinden fırlamasıdır. Makinelerin müthiş gürültüsünün başka herhangi bir şeyi duymayı imkânsız hale getirmesiyle tehlike artmış olur.

Bir madenci yaralandığında onunla hemen ilgilenmek elbette imkânsızdır. Yüzlerce *hundredweight*'lik taşın altında korkunç bir kuytuda sıkışmıştır ve göçük altından çıkarıldıktan sonra bile vücudunun bir mil ya da daha fazla sürüklenmesi, belki de hiç kimsenin dik duramadığı galerilerden geçirilmesi gerekmektedir. Yaralanmış işçilerle konuştuğunuzda, yeryüzüne çıkarılmalarının genellikle birkaç saat sürdüğünü keşfedersiniz. Elbette bazen de asansör kazaları yaşanır. Asansör, bir hızlı trenin süratiyle metrelerce yukarıya ya da aşağıya fırlar ve olup biteni göremeyen yüzeydeki birisi tarafından kontrol edilir. Kendisine asansörün ne kadar ilerlediğini haber verecek oldukça hassas göstergeler vardır, fakat hata yapması mümkündür ve asansörün son hızla kuyunun zeminine çakıldığı vakalar yaşanmıştır. Bence bu, korkunç bir ölüm biçimi. Çünkü o ufacık çelik kafes karanlığın içinden vızıldayarak geçerken içinde hapsolmuş on adamın bir şeylerin ters gittiğini anladıkları bir an geliyor ve çarpıp paramparça olmalarından önce geçen saniyeler katlanılmaz olmalıdır. Bir madenci bana, bir defasında bir şeylerin yanlış gittiği bir asansörde olduğunu anlattı. Asansör doğru zamanda yavaşlamamış ve kablonun kopmuş olduğunu düşünmüşler. Güvenli bir biçimde zemine ulaşıp da asansörden dışarı çıktığında, bir dişinin kırıldığını fark etmiş, korkunç bir şekilde çakılmayı beklerken dişlerini o derece sıkmış.

Kazalar hariç, madenciler sağlıklı gözükürler; malum, kendilerinden beklenen kas gücü düşünüldüğünde öyle olmak zorundadırlar zaten. Romatizma olma eğilimindedirler ve ciğerlerinden rahatsız olan bir adam, o tozlu havaya uzun süre dayanamaz; ancak en karakteristik sanayi hastalığı, gözyuvarlarının ışığa yaklaştığında garip bir biçimde titrediği bir göz rahatsızlığı olan nistagmus'tur. Muhtemelen yarı karanlıkta çalışmaktan kaynaklanır ve kimi zaman tamamen körlükle sonuçlanır. Bu ya da başka şekilde sakat kalan madenciler, maden işletmesinden bazen toplu para, bazen de haftalık emekli maaşı olarak tazminat alır. Bu emekli maaşı asla haftada 29 şilini aşmaz ve eğer 15 şilinin altına düşerse, sakat kalan adam aynı zamanda Sosyal Yardım Kurumu'ndan biraz işsizlik yardımı alabilir. Eğer ben sakat kalmış bir madenci olsaydım, kesinlikle toplu parayı yeğlerdim, çünkü ne olursa olsun paramın elime geçtiğini bilirdim. Sakatlık nedeniyle alınan emekli maaşları, herhangi bir merkezî fonun güvencesi altında değildir; yani maden işletmesi iflas ederse, sakat kalan madenci alacaklılar arasında gözükse de, bu emekli maaşının sonu olacaktır.

Wigan'da bir süre nistagmus'tan mustarip bir madenciyle birlikte kaldım. Odanın bir ucundan öteki ucunu görebiliyor, ama daha uzağı göremiyordu. Eline dokuz aydır haftada 29 şilin tazminat geçiyordu, ama maden işletmesi artık onu haftada 14 şilin "kısmi tazminat"a bağlamaktan söz ediyordu. Her şey, doktorun onu "tepede" hafif işlerde çalışacak kadar sağlıklı bulup bulmamasına bağlıydı. Doktor onu yeterince sağlıklı bulsa bile uygun bir hafif işin bulunmadığını söylemeye gerek yok; fakat o zaman adam işsizlik yardımı alabilir ve işletme de haftada 15 şilin tasarruf ederdi. Bu adamın tazminatını almak için maden ocağına gidişini izlerken toplumsal statüden kaynaklanan ayrımların hâlâ ne kadar büyük olduğunu fark ederek şaşırdım. Burada, en yararlı

mesleklerden birini ifa ederken yarı kör olmuş ve eğer birisi bir şeyi hak ediyorsa, sonuna kadar hak ettiği emekli maaşını alan bir adam söz konusuydu. Ama o maaşı, deyim yerindeyse, talep edemiyordu; örneğin, istediği zamanda istediği şekilde alamıyordu. Haftada bir, işletmenin saptadığı bir zamanda maden ocağına gitmek zorundaydı ve oraya gittiğinde de saatlerce ayazda bekletiliyordu. Bildiğim kadarıyla, elini kasketine götürerek kendisine parayı verene minnet göstermesi de bekleniyordu; her halükârda bir öğleden sonrasını harcamak ve otobüs biletleri için 6 peni ödemek zorundaydı. Bir burjuva için, hatta burjuvazinin benim gibi sefil bir üyesi için bile durum çok farklıdır. Açlıktan ölmenin eşiğinde bile olsam, burjuva statüme bağlı belirli haklarım vardır. Bir madenciden çok daha fazla kazanmasam da, en azından param bankaya yatar ve istediğim zaman çekebilirim. Hesabımda para kalmadığında dahi bankacılar bana oldukça kibar davranır.

Bekletilip durma ve her şeyi başka insanlara uygun olacak şekilde yapma zorunluluğu gibi zahmetli ve onur kırıcı şeyler, işçi sınıfı yaşamına içkindir. Yaşamına nüfuz eden binlerce şey, işçiyi sürekli pasif bir role mahkûm eder. O edimde bulunmaz, onun üzerinde edimde bulunulur. Gizemli bir otoritenin kölesi olduğunu hisseder ve "onlar"ın şunu ya da bunu yapmasına izin vermeyeceğine dair sabit bir inancı vardır. Bir keresinde, şerbetçiotu toplarken sömürülen toplayıcılara (saatte 6 peniden az kazanırlar) neden bir sendika kurmadıklarını sordum. Hemen bana, "onlar"ın asla izin vermeyeceğini söylediler. "Onlar"ın kim olduğunu sordum. Sorunun cevabını hiç kimse bilmiyor gibi gözüküyordu, ama belli ki "onlar" her şeye kadirdi.

Burjuva kökenli bir birey, mantıklı sınırlar içinde istediği şeyi elde edebileceğine dair bir inançla yaşamını sür-

dürür. Bundan dolayı, "eğitimli" insanlar gerginlik zamanlarında öne çıkma eğilimindedir; diğer insanlardan daha yetenekli değillerdir ve "eğitimleri" kendi başına pek işe yaramaz; fakat belirli bir saygı görmeye ve itaat edilmeye alışkınlardır ve dolayısıyla bir komutanın ihtiyaç duyduğu küstahlığa sahiplerdir. Her zaman ve her yerde, öne çıkmaları beklenir. Lissagaray'nin *1871 Paris Komünü Tarihi* adlı eserinde, Komün'ün bastırılmasının ardından gerçekleşen kurşuna dizmeleri betimleyen ilginç bir pasaj vardır. Devlet, elebaşlarını vurmaktadır ve kimlerin elebaşı olduğunu bilmediklerinden, daha iyi sınıftan olanların elebaşı olacağı ilkesi uyarınca aradan seçerler. Bir subay, sıraya dizilmiş tutsakların önünden geçerek, aralarında elebaşı olması muhtemel tipleri seçer. Bir adamı saat taktığı, bir diğerini "zeki bir yüzü olduğu" için vururlar. Zeki bir yüzüm olduğu için vurulmak istemezdim; ama hemen her isyanda önderlerin h'leri[1] telaffuz edebilenler arasından çıkma eğiliminde olduğuna katılıyorum.

1. İngiltere'de özellikle sözcüklerin başındaki "h" harfini söyleyemeyenlere eğitimsiz ya da alt sınıftan kişiler gözüyle bakılır. (Ed.N.)

IV

Sanayi şehirlerinde dolaşırken, çamurlu sokakların kenarında, plansız bir kaos içinde çürümekte olan isten kararmış küçük tuğla evlerden ve pis kokulu çöp bidonlarının, asılmış pis çamaşırların ve yarı harabe halindeki tuvaletlerin olduğu kömür tozu çökmüş küçük avlulardan oluşan labirentlerde kaybolursunuz. Oda sayıları ikiyle beş arasında değişse de, bu evlerin içleri daima birbirine benzer. Oturma odaları neredeyse birbirinin aynıdır; üç ya da beş metrekare, açık bir kuzine bulunur; daha büyük olanlarında bir de bulaşıkhane vardır, küçük olanlardaysa bulaşık teknesi ve çamaşır kazanı oturma odasındadır. Evin arkasında, bir avlu ya da birkaç ev tarafından paylaşılan bir avlunun ancak çöp bidonu ve tuvaletlerin sığacağı büyüklükte bir parçası vardır. Bir tanesine bile sıcak su bağlanmamıştır. Hepsi de işte her gün baştan aşağıya kapkara olan madencilerin oturduğu caddelerde, banyosu olabilecek tek bir eve rastlamadan, kelimenin gerçek anlamıyla yüzlerce mil yürüyebilirsiniz. Kuzine üzerinden işleyen bir sıcak su sistemi kurmak çok kolay olurdu; ne var ki, müteahhit bunu yapmayarak belki ev başına on sterlin tasarruf etmiştir ve bu evlerin inşa edildiği dönemde, madencilerin banyoya sahip olmak isteyeceğini kimse tahayyül dahi edememiştir.

Zira unutmamak gerekir ki, bu evlerin çoğu eskidir, en azından elli-altmış yıllıktır ve büyük bölümü, olağan standartlara göre, insanların ikamet etmesine uygun değildir. Hâlâ kiralanmalarının tek nedeni, kiralanacak başka ev olmamasıdır. Sanayi bölgelerindeki konut sorununun merkezinde yer alan olgu, evlerin küçücük ve çirkin, sağlığa aykırı ve konforsuz olması ya da çevreye duman saçan dökümhanelerin, pis kokulu kanalların ve onları kükürtlü bir dumana boğan cüruf yığınlarının etrafındaki inanılmaz derecede pis varoşlara yayılmış olması değil, –tüm bunlar tamamen doğru olsa da– oturulabilecek yeterince ev olmamasıdır.

"Konut açığı", savaştan bu yana ağızlara sakız olan bir tabir olsa da, haftada 10 sterlinden fazla geliri olan, hatta bu iş için haftada 5 sterlin ayırabilen birisine çok az şey ifade edecektir. Kiraların yüksek olduğu yerde, ev değil, kiracı bulmak zordur. Mayfair'deki herhangi bir caddede yürüdüğünüzde, pencerelerin yarısında "kiralık" tabelaları görürsünüz. Ama sanayi bölgelerinde ev bulmanın zorluğu, yoksulluğun en kötü fenalıklarından biridir. İnsanların, başlarını sokacak bir yer bulmak için, varoşlardaki bir delikten böcek kaynayan, çürük zeminli, duvarlarında çatlaklar olan sefil evlere ve cimri mal sahipleri ile şantajcı komisyoncuların istediği fahiş fiyatlara katlanacağı anlamına gelmektedir bu. Berbat evlerin, para verseniz bir hafta yaşamayacağım evlerin içine girdim ve kiracıların yirmi-otuz yıldır orada oturduklarını ve orada ölme şansına erişmeyi umut ettiklerini gördüm. Bu koşullar, her zaman olmasa da, genellikle olağan kabul edilir. Bazı kimseler, düzgün evlerin de var olduğunun farkında değilmiş gibi durup böcekleri, akan damları alın yazgısı olarak görürken; başkaları ev sahiplerine ağır küfürler eder; ama başlarına daha da beterinin geleceği korkusuyla, hepsi de evlerine sıkı sıkıya yapışır. Konut açığı devam ettiği süre-

ce, yerel makamlar, mevcut evleri daha yaşanabilir hale getirmek için fazla bir şey yapamaz. Bir evi "mahkûm" edebilirler, ama kiracı taşınacak başka bir ev bulana dek yıkım emri veremezler. Böylece mahkûm edilen ev ayakta kalır ve ev sahibi önünde sonunda yıkılacak bir ev için elinden geldiğince az para harcayacağından mahkûm edilmeleri en kötü durumdaki evler olmalarına yol açar. Örneğin, Wigan gibi bir şehirde, haklarında yıllar önce yıkım kararı çıkarılmış iki binden fazla ev mevcuttur ve yerlerine başka evlerin inşa edileceğine dair bir umut olsa, şehrin kimi bölümlerinin tamamı için yıkım kararı alınırdı. Leeds ve Sheffield gibi şehirlerde, haklarında yıkım kararı çıkarılmış olmasına rağmen on yıllarca ayakta kalacak türden binlerce "sırt sırta" ev[1] vardır.

Çeşitli maden şehirlerinde çok sayıda evi inceledim ve başlıca noktalarını not aldım. Ne tür koşulların hâkim olduğu hakkında en iyi biçimde, defterimden az çok gelişigüzel seçtiğim birkaç notu aktararak fikir verebileceğimi düşünüyorum. Bunlar, yalnızca kısa notlar ve belirli açıklamaları gerektirmekte, sonradan o açıklamaları da yapacağım. İşte Wigan'dan birkaç not:

1. Wallgate Mahallesi'ndeki bir ev. "Arkası kör" türden. Bir altta, bir üstte. Oturma odası ölçüler 4'e 3 metre, yukarıdaki oda da aynısı. Merdiven altındaki yüklüğün ölçüleri 1,5'a 1,5 metre ve kiler, bulaşıkhane ve kömürlük olarak kullanılıyor. Pencereler açılabiliyor. Tuvalete uzaklık 50 metre. Kira 4 şilin 9 peni, vergi 2 şilin 6 peni, toplam 7 şilin 3 peni.

2. Yakınlarda bir başkası. Ölçüler yukarıdaki gibi, ama merdivenin altında yüklük yok, sadece bulaşık teknesinin konulduğu altmış santim derinliğinde bir girinti

1. Büyük Britanya'da arka duvarları ortak olan ve bir çatıyı paylaşan işçi evleri. (Ç.N.)

– kiler vb. için yer yok. Kira 3 şilin 2 peni, vergi 2 şilin, toplam 5 şilin 2 peni.

3. Yukarıdakiler gibi bir tane daha. Ama merdiven altında yüklüğü yok, sadece oturma odasında ön kapıdan içeri girer girmez bulaşık teknesi. Kira 3 şilin 9 peni, vergi 2 şilin, toplam 5 şilin 9 peni.

4. Scholes Mahallesi'nde bir ev. Hakkında yıkım kararı çıkarılmış. Bir yukarıda, bir aşağıda. Odalar 3'e 3 metre. Bulaşık teknesi ve çamaşır kazanı oturma odasında, merdiven altında kömürlük. Zeminde çökme. Pencereler açılmıyor. Ev yeterince kuru. Ev sahibi iyi. Kira 3 şilin 8 peni, vergi 2 şilin 6 peni, toplam 6 şilin 2 peni.

5. Yakınlarda bir başkası. İki yukarıda, iki aşağıda ve kömürlük. Duvarlar tamamen dökülüyor. Yukarıdaki odalar acayip su alıyor. Zemin eğik. Alt kat pencereleri açılmıyor. Ev sahibi kötü. Kira 6 şilin, vergi 3 şilin 6 peni, toplam 9 şilin 6 peni.

6. Ev, Greenough's Row'da. Bir yukarıda, iki aşağıda. Oturma odası 4'e 3 metre. Duvarlar parça parça kopuyor ve içeriye su giriyor. Arka pencereler açılmıyor, öndekiler açılıyor. On kişilik aile, birbirine yakın yaşlarda sekiz çocuk. Belediye, aşırı kalabalık nedeniyle tahliye etmeye çalışıyor, ama onları gönderecek başka bir ev bulunamıyor. Ev sahibi kötü. Kira 4 şilin, vergi 2 şilin 3 peni, toplam 6 şilin 3 peni.

Wigan'dan bu kadar örnek yeter. Aynı türden daha çok sayfam var. İşte Sheffield'dan bir tane – Sheffield'ın binlerce "sırt sırta" evinin tipik bir örneği:

Ev, Thomas Caddesi'nde. Sırt sırta, iki yukarıda, bir aşağıda (yani her katında bir odası olan üç katlı bir ev). Altında kiler. Oturma odası 5'e 3 metre ve yukarıdaki odalar da aynı. Bulaşık teknesi oturma odasında. En üst

katın kapısı yok, doğrudan merdivenlere açılıyor. Oturma odasının duvarları hafif rutubetli, yukarıdaki odaların duvarları dökülüyor ve her taraftan su sızıyor. Ev o kadar karanlık ki, ışığın gün boyu yanması gerekiyor. Tahmini elektrik gideri günde 6 peni (muhtemelen abartılı). Altı kişilik aile, anne-baba ve dört çocuk. Koca, verem (işsizlik yardımı alıyor). Bir çocuk hastanede, diğerleri sağlıklı duruyor. Kiracılar yedi yıldır bu evde oturuyor. Taşınmak istiyorlar, ama müsait başka bir ev yok. Kira 6 şilin 6 peni, vergi dahil.

Aşağıda Barnsley'den bir-iki örnek:

1. Ev, Wortley Caddesi'nde. Yukarıda iki, aşağıda bir. Oturma odası 4'e 3 metre. Bulaşık teknesi ve çamaşır kazanı oturma odasında, kömürlük merdivenlerin altında. Bulaşık teknesi aşınmaktan neredeyse yarıyassı olmuş, sürekli taşıyor. Duvarlar pek sağlam değil. Bozuk parayla çalışan gaz lambası. Ev çok karanlık ve gaz lambası tahminen günde 4 peni. Üst kattaki odalar, aslında ikiye bölünmüş büyük bir oda. Duvarlar çok kötü – arka odanın duvarı basbayağı ikiye ayrılmış. Pencerelerin çerçeveleri parçalanıyor ve ahşap dolgu yapılması gerekiyor. Yağmur birçok yerden içeri giriyor. Kanalizasyon evin altından geçiyor ve yazın kötü kokuyor, ama belediye "bi şey yapamayız diyo". Evde altı kişi, iki yetişkin ve dört çocuk, en büyüğü on beşinde. En ufağın bir büyüğü hastanede – veremden şüpheleniliyor. Evi böcekler istila etmiş. Kira 5 şilin 3 peni, vergi dahil.

2. Ev, Peel Caddesi'nde. Sırt sırta, iki yukarıda, iki aşağıda ve büyük kiler. Oturma odası üç metrekare, bulaşık teknesi ve çamaşır kazanı var. Alt kattaki diğer oda aynı büyüklükte, muhtemelen salon olarak düşünülmüş, ama yatak odası olarak kullanılıyor. Üst kattaki odalar

aşağıdakilerle aynı büyüklükte. Oturma odası çok karanlık. Gaz lambası tahminen günde 4 ½ peni. Tuvalete mesafesi yetmiş metre. Dört yataklı evde sekiz kişi – iki yetişkin anne-baba, iki yetişkin kız (en büyüğü yirmi yedi yaşında), bir genç adam ve üç çocuk. Ebeveynlerin ve büyük oğlun birer yatağı var, geri kalan beş kişi diğer iki yatağı paylaşıyor. Böcekler çok kötü – "Sıcak oldu mu hiç zapt edemiyorsun." Alt kattaki odada tarifsiz bir sefalet ve üst katta neredeyse katlanılmaz bir koku. Kira 5 şilin 7 ½ peni, vergi dahil.

3. Ev, Mapplewell'de (Barnsley yakınlarında küçük bir maden köyü). İki yukarıda, bir aşağıda. Oturma odası 4.5'a 4 metre. Bulaşık teknesi oturma odasında. Sıva çatlamış, duvarlardan dökülüyor. Fırının içi rafsız. Hafif gaz sızıntısı var. Üst kattaki odalar 3'e 2.5 metre. (Hepsi yetişkin altı kişiye) Dört yatak, ama "bir yatak hiç bi şeye yaramaz", galiba nevresim yokluğundan. Merdivenlere en yakın odanın kapısı yok ve merdivenler tırabzansız, dolayısıyla yataktan dışarıya adımınızı attığınızda ayağınız boşluğa sarkıyor ve üç metreden yerdeki taşa düşme ihtimaliniz var. Zemin öyle çürümüş ki, tahtaların arasından alt kattaki odayı görebiliyorsunuz. Böcekler, ama "koyunlarda kullanılan böcek ilacıyla zapt ediyorum". Bu kulübelerin önünden geçen toprak yol, bir gübre yığını gibi ve kışın neredeyse geçit vermediği söyleniyor. Bahçelerin sonundaki taş tuvaletler yarı harap. Kiracılar yirmi iki yıldır bu evde. 11 sterlin kira borçları var ve bunu kapatmak için haftada 1 şilin ekstradan ödüyorlarmış. Ev sahibi artık bunu kabul etmiyor ve tahliye kararı çıkarttırmış. Kira 5 şilin, vergi dahil.

Ve buna benzer niceleri. Daha birçok örnek verebilirim – eğer birisi sanayi bölgelerinde evden eve gezerek teftiş ederse, bu örnekler yüz binlerle çarpılabilir. Bu ara-

da, kullandığım kimi ifadelerin açıklanması gerekiyor. "Bir yukarıda, bir aşağıda," her katta bir oda olduğu –yani iki odalı bir ev– anlamına geliyor. "Sırt sırta" evler, iki cephenin de birisinin ön kapısı olacağı şekilde bir bina içinde inşa edilmiş iki ev demek. Yani görünüşte on iki evden oluşan bir sıranın önünden geçtiğinizde, aslında on iki değil, yirmi dört ev görmüş olursunuz. Ön taraftaki evler sokağa, arkadakiler avluya bakar ve her iki evin de sadece tek bir yönden girişi vardır. Bunun ne anlama geldiği açık. Tuvaletler, arkadaki avludadır; yani sokağa bakan tarafta oturuyorsanız, tuvalete ya da çöp bidonuna ulaşmak için ön kapıdan çıkıp sokağın sonundan dönmeniz gerekir – muhtemelen iki yüz metrelik bir mesafe. Öte yandan, arka tarafta oturuyorsanız, bir dizi tuvalet manzarasına bakarsınız. Bir de, "arkası kör" denen ev türü var; bunlar, müteahhidin –göründüğü kadarıyla, sırf kötülük olsun diye– arka kapı koymadığı müstakil evler. Açılmayan pencerelerse, eski maden şehirlerine has bir durum. Bu şehirlerin kimilerinin altı, eski madenler tarafından öylesine oyulmuş ki, zeminleri sürekli alçalmakta ve evler yana kaymakta. Wigan'da, şaşırtıcı açılara sahip olacak şekilde kaymış, pencereleri yatay konumdan on ya da yirmi derece sapmış ev dizilerine rastlarsınız. Bazen cephe duvarı, ev sanki yedi aylık hamileymiş gibi gözükecek kadar dışa doğru bel verir. Cephe yeniden kaplanabilir, ama kısa süre sonra yeni kaplama da şişmeye başlar. Bir ev aniden tamamıyla çöktüğünde, pencereleri sonsuza dek sıkışır, kapının tamir edilmesi gerekir. Yörede bu, kimseyi şaşırtmaz. İşten eve dönüp de içeri girmesinin tek yolunun ön kapıyı baltayla kırmaktan geçtiğini gören madencinin hikâyesi komik bulunur. Bazı örneklerde, "ev sahibi iyi" ya da "ev sahibi kötü" yazdım, zira varoş sakinlerinin ev sahipleri hakkında söylediği şeyler çok büyük çeşitlilik gösteriyor. Küçük ev sahiplerinin –belki de bek-

leneceği üzere– genelde en fenaları olduğunu fark ettim. Bunu söylemek ters gelebilir, ama insan neden öyle olduğunu görebiliyor. Varoşlardaki ev sahiplerinin en fenası, idealinde, fahiş kiralardan muazzam bir gelir elde eden şişman, habis bir adam, tercihen bir piskopostur. Gerçekteyse, varını yoğunu varoştaki üç eve yatırmış, evlerden birinde kendisi kalan ve diğer ikisinin kirasından geçinmeye çalışan –bunun sonucunda da, tamiratlar için hiç parası olmayan– yaşlı bir kadındır.

Ama bu gibi notlar, yalnızca gördüklerimi kendime hatırlatmak açısından değerlidir. Onları okuduğumda, bana görmüş olduklarımı aklıma getirseler de, Kuzey'in o korkunç kulübelerindeki koşulların nasıl olduğu hakkında kendi başlarına fikir vermekten uzaktırlar. Kelimeler öyle kifayetsiz ki. "Çatı akıyor" ya da "dört yataklı evde sekiz kişi" gibi kısa ifadeler neye yarar? Hiçbir şeyi aklınıza kazımaksızın göz gezdirdiğiniz türden bir şey. Fakat yine de ne kadar büyük bir sefaleti içeriyor! Örneğin, aşırı kalabalık sorununu ele alalım. Üç odalı bir evde sekiz, hatta on kişinin oturmasına oldukça sık rastlanır. Bu odalardan biri, oturma odasıdır ve muhtemelen yaklaşık dört metre kare büyüklüğündedir ve içinde, kuzine ve bulaşık teknesi hariç, bir masa, birkaç sandalye ve bir büfe vardır, yatak koyacak yer yoktur. Bu yüzden, sekiz ya da on kişi iki küçük odada, muhtemelen en fazla dört yatakta yatmaktadır. Bu insanların bazıları yetişkinse ve işe gitmek zorundaysa, durum daha da kötüdür. Bir evde, üç yetişkin kızın aynı yatağı paylaştığını ve farklı saatlerde işe gittikleri için de kalktıklarında ya da odaya girdiklerinde diğerlerini rahatsız ettiklerini hatırlıyorum. Başka bir evde, gece vardiyasında çalışan genç bir madenci gündüzleri, ailenin başka bir üyesinin geceleri uyuduğu ensiz bir yatakta uyuyordu. Ergen delikanlılarla kızları aynı yatakta yatıramayacağınızdan, büyük çocuklara sa-

hip olmanın fazladan bir zorluğu vardır. Ziyaret ettiğim bir ailede, anne ve babanın, on yedi yaş civarında bir oğulları ve bir kızları vardı ve hepsi için iki yatak mevcuttu. Baba oğulun, anne de kızın yanında uyuyordu; bu, ensest tehlikesini ortadan kaldıran yegâne düzenlemeydi. Üstüne bir de, kış aylarında bazı odaları neredeyse durulamayacak hale getiren akan çatılar ve su sızan duvarlar derdi vardır. Böcekler vardır. Böcekler bir eve bir kere girdiler mi, kıyamete kadar orada kalırlar; köklerini kurutmanın garantili bir yöntemi yoktur. Bir de, açılmayan pencereler vardır. Bunun ne anlama geldiğini söylememe gerek yok; ufacık ve havasız bir oturma odasında, üstünde yemek pişirilen ateşin aşağı yukarı sürekli yanık tutulması gerekir. Ve sırt sırta evlere özgü dertler vardır. Tuvalete ya da çöp bidonuna elli metre yürümek, pek temizliğe teşvik sayılmaz. Ön taraftaki evlerde –her ne olursa olsun belediyenin karışmadığı bir yan sokakta– kadınlar atıkları ön kapıdan dışarı atmayı âdet edinirler ve bu yüzden, su oluğu daima çay yaprağı ve ekmek kırıntısı doludur. Ve bir de, bir çocuğun, arka sokaklardan birinde görüş alanı bir dizi tuvalet ve bir duvarla sınırlanmış olarak büyümesinin neye benzediğini düşünün.

Bu gibi yerlerde, bir kadının köle gibi sonsuz sayıda işe koşturarak sersemlemekten başka şansı yoktur. Moralinin bozulmasına engel olabilir belki, ama temizlik ve düzen standartlarının bozulmasına engel olamaz. Daima yapacak bir şeyler vardır, ama ne uygun zamanı vardır ne de –neredeyse kelimenin tam anlamıyla– hareket edecek alan. Bir çocuğun yüzünü yıkar yıkamaz ötekinin yüzü kirlenmiştir; bir öğünün bulaşığını yıkar yıkamaz bir sonrakinin pişirilmesi gerekir. Ziyaret ettiğim evler arasında büyük farklarla karşılaştım. Bazıları, bu koşullarda bekleyebileceğiniz kadar derli topluydu; bazılarıysa, lâyıkıyla tasvir etme umudumun olmayacağı kadar rezildi.

Her şeyden önce, baskın ve olmazsa olmaz bir şey olan, tarifsiz bir koku. Ve o pislik ve o dağınıklık! Bir yanda bir kazan dolusu kirli su, öte yanda yıkanmamış toprak kaplarla dolu bir bulaşık teknesi, köşenin birinde üst üste yığılmış daha fazla toprak kap, gazete yırtıkları her tarafa saçılmış ve odanın ortasında hep aynı üstü tencere ve tavalarla, yarı onarılmış çoraplar, bayat ekmek parçaları ve yağlı bir gazeteye sarılmış peynir parçalarıyla kaplı, yapış yapış muşamba örtülü berbat masa vardır. Ve bir de, bir taraftan diğer tarafa geçmenin mobilyalar arasında karmaşık bir yolculuk olduğu ufacık odaların sıkışıklığı, her hareket ettiğinizde nemli çamaşırların asılı olduğu ipin yüzünüze gelmesi ve ayağınızın altında mantar gibi biten çocuklar! Bazı sahneler hâlâ gözümün önünde canlanıyor. Küçük bir maden köyündeki bir kulübenin neredeyse çıplak oturma odasında, herkes işsiz kalmış ve yetersiz beslenmiş gözüküyor. Ve yetişkin oğulları ve kızlarıyla bütün aile amaçsızca odaya yayılmış. Kızıl saçları, görkemli kemikleri ve kötü beslenme ve aylaklığın mahvettiği sıska yüzleriyle hepsi de garip şekilde birbirlerine benziyor. Uzun boylu bir oğul, ateşin başında oturuyor, bir yabancının içeri girdiğini fark etmeyecek kadar uyuşuk, pislikten yapış yapış olmuş bir çorabı ayağından çıkarıyor. Wigan'da, bütün mobilyaların ambalaj sandıklarından ve fıçı tahtalarından yapılmış gibi durduğu ve artık dökülmekte olduğu korkunç bir oda ve kararmış ensesi, saçak saçak saçlarıyla, Lancashire-İrlanda şivesiyle ev sahibine söven yaşlı bir kadın. Arka planda, doksanını epeyce geçmiş olan annesi, oturak olarak kullandığı bir fıçının üstünde oturmuş, miskin, sarı bir yüzle bize boş boş bakıyor. Evlerin içinde gördüğüm benzer sahneler hakkında daha sayfalarca yazabilirim.

Bu insanların evlerinin sefaleti, elbette kimi zaman kendi suçlarıdır. Dört çocuğunuzla bir sırt sırta evde ya-

şıyor olsanız ve toplam geliriniz haftada 32 şilin altı peni işsizlik ücretinden ibaret olsa bile, oturma odanızda boşaltılmamış lazımlık kovalarının durmasına gerek yoktur. Ancak içinde bulundukları koşulların özsaygıyı teşvik edecek türden olmadığı da aynı derece kesindir. Belirleyici olan etken, büyük olasılıkla, çocuk sayısıdır. Gördüğüm içleri en iyi durumdaki evlerin neredeyse hepsi, çocuksuz ya da sadece bir-iki çocuklu olanlardı. Üç çocukla, üç odalı bir evi dertli toplu tutmak imkânsızdır. Oldukça dikkat çekici bir şey de, en büyük sefalete hiçbir zaman alt katta rastlanmamasıdır. En yoksul işsizlerin de arasında bulunduğu çok sayıda evi ziyaret edebilir ve yanlış bir izlenimle ayrılabilir; hâlâ makul miktarda mobilyaları ve çanak çömlekleri varsa, durumları o kadar da kötü olamaz diye düşünebilirsiniz. Fakat yoksulluğun kendisini gerçekten dışa vurduğu yer, üst kattaki odalardır. Bunun nedeni, gururun insanların oturma odası mobilyalarına sonuna kadar sıkı sıkıya sarılmasına yol açması mıdır, yoksa yatak takımlarını rehinciye bırakmanın daha kolay olması mıdır, bilemiyorum; ama gördüğüm yatak odalarının çoğu, kesinlikle korkunç mekânlardı. Yıllardır sürekli işsiz olan insanlar arasında, eksiksiz bir nevresim takımına sahip olanlar bir istisnaydı. Çoğunlukla, nevresim adını hak eden bir şey yoktur – paslı bir demir karyolanın üstünde, eski paltolardan ve çeşit çeşit paçavralardan oluşan bir yığın vardır sadece. Aşırı kalabalık, böylece daha büyük bir sorun halini alır. Tanıdığım –anne, baba ve iki çocuktan oluşan– dört kişilik bir ailenin iki yatağı vardı, ama diğeri için yeterince çarşafları olmadığından, sadece yataklardan birini kullanabiliyorlardı.

Konut açığının en kötü etkilerini görmek isteyen, kuzey şehirlerinin birçoğunda sık rastlanan karavan-evleri ziyaret etmelidir. Savaştan bu yana, ev bulmanın tamamen olanaksız hale gelmesiyle, nüfusun bir bölümü, sabit

karavanlardaki sözde geçici yerleşimlere aktı. Örneğin, 85.000 nüfusuyla Wigan'da, her birinde bir aile oturan yaklaşık 200 karavan-ev mevcuttur; muhtemelen toplam 1.000 civarında insan buralarda yaşar. Sanayi bölgelerinde bu karavan kolonilerinden kaç tane olduğunu kesin bir biçimde tespit etmek zordur. Bunlar söz konusu olduğunda yerel makamlar ketumdur ve 1931'deki nüfus sayımı raporu, onları görmezden gelmeyi tercih etmiş gibi gözüküyor. Ama araştırmalarım sonucunda, Lancashire ve Yorkshire'daki büyükçe şehirlerin çoğunda ve muhtemelen daha kuzeyde de var olduklarını keşfettim. İngiltere'nin kuzeyinin tamamında, binlerce, hatta belki on binlerce (birey değil) ailenin, sabit bir karavan dışında evinin olmaması olasıdır.

Ama "karavan" sözcüğü oldukça yanıltıcıdır. Bir Çingene kampının, çatırdayan odun ateşi, böğürtlen toplayan çocuklar ve iplerde sallanan rengârenk çamaşırlarla (elbette iyi havalardaki) sıcak ortamını akla getirir. Wigan ve Sheffield'deki karavan kolonileri öyle değildir. Bunlardan çok sayıda gördüm, Wigan'dakileri kayda değer bir dikkatle inceledim ve Uzakdoğu dışında hiçbir yerde benzer bir sefaletle karşılaşmadım. Doğrusunu söylemek gerekirse, onları görür görmez, Burma'da yaşayan Hintli işçilerin oturduğu pis viraneleri hatırladım. Fakat aslına bakacak olursanız, Doğu'daki hiçbir şey asla bu kadar kötü olamaz, çünkü Doğu'da bizdeki insanın içine işleyen nemli soğukla başa çıkmanız gerekmez ve güneş mikropları öldürür.

Wigan'ın çamurlu kanalı boyunca, karavanların kovayla boşaltılan çöp gibi bırakıldığı çorak araziler vardır. Bazıları gerçekten Çingene karavanları olsa da, çok eski ve doğru düzgün tamir edilmemişlerdir. Karavanların çoğunluğu, tekerlekleri çıkarılıp kalaslarla desteklenen, tek katlı eski otobüslerdir (on yıl öncesinin görece küçük otobüsle-

ri). Kimileri de sadece, tepelerinde, üstüne branda gerilen yarı daire biçiminde çıtalar olan at arabalarıdır; bu durumda, içerideki insanlarla dışarıdaki hava arasında brandadan başka bir şey yoktur. İç mekânları genelde, yaklaşık bir buçuk metre genişliğinde, iki metre yüksekliğinde (neredeyse hiçbirinde dik durmayı başaramadım) ve iki ila beş metre uzunluktadır. Bazılarında yalnızca tek bir kişinin yaşadığını tahmin ediyorum, ama iki kişiden azının barındığı bir tanesiyle karşılaşmadım ve kimilerindeyse büyük aileler oturuyordu. Örneğin, beş metre uzunluğundaki bir tanesinde yedi kişi yaşıyordu – yaklaşık 15 metreküplük bir alanda yedi insan; bu da demek oluyor ki, kişi başına düşen tüm yaşam alanı bir umumi tuvaletin bir bölmesinden bir hayli küçüktü. Bu mekânlar öyle sıkışık ve pistir ki, kendi gözleriniz ve daha da önemlisi kendi burnunuzla denemediğiniz sürece nasıl olduklarını pek hayal edemezsiniz. Hepsinde ufak bir kulübe kuzinesi ve sığacak kadar mobilya –bütün ailenin ellerinden geldiğince birbirlerine sokularak yatmak zorunda olduğu– bazen iki, çoğunlukla bir yatak bulunur. Yerde yatmak neredeyse imkânsızdır, çünkü mekân aşağıdan rutubet alır. Sabah on birde hâlâ sıkıldığında su çıkacak halde olan şilteler gördüm. Kışın o kadar soğuk olur ki, kuzinelerin gece gündüz yanık tutulması gerekir ve pencerelerin hiç açılmadığını söylememe gerek yok. Su, tüm koloninin ortak olarak kullandığı bir yangın musluğundan alınır; bazı karavan sakinleri her bir kova su için 150-200 metre yürümek zorundadır. Herhangi bir sıhhi tesisat yoktur. Çoğu insan, karavanlarının çevresindeki küçük bir toprak parçasına tuvalet olarak kullanılmak üzere küçük bir kulübe inşa eder ve haftada bir, atıkları gömmek için derin bir çukur kazar. Bu yerlerde gördüğüm tüm insanlar, özellikle de çocuklar kelimelerle ifade edilemeyecek kadar pisti ve bitli olduklarından da şüphem yok. Muhtemelen başka türlü olmaları

da mümkün değildir. Karavandan karavana gezerken kafamı meşgul eden düşünce, bu sıkışık yerlerde biri öldüğünde ne olacağıydı. Ancak bu, pek sorabileceğiniz türden bir soru değildir.

Bu insanların bazıları yıllardır karavanda yaşıyor. Teoride, belediye karavanları kaldırıp sakinlerini evlere yerleştiriyor; fakat ev inşa edilmediğinden, karavanlar yerinde duruyor. Konuştuğum insanların çoğu, ileride bir gün tekrar doğru düzgün bir barınağa sahip olma fikrinden vazgeçmişti. Hepsi işsizdi ve ev de, iş de onlara aşağı yukarı aynı derece uzak ve imkânsız gözüküyordu. Bazıları umursamaz görünürken, bazıları da nasıl bir sefalet içinde yaşadıklarının oldukça farkındaydı. Bir kadının yüzü aklımdan çıkmıyor: yıpranmış, kurukafamsı yüzdeki katlanılmaz bir sefalet ve alçalma ifadesi. Anladığım kadarıyla, her tarafım gübreyle kaplansa ben nasıl hissedersem, o da bu domuz ağılında çoluk çocuğunu temiz tutmak için boğuşup dururken öyle hissediyordu. Bu insanların Çingene değil, bir zamanlar –burada doğan çocuklar hariç– hepsi de kendi evlerine sahip olan saygın İngilizler olduklarını unutmamalısınız. Ayrıca karavanları, Çingenelerinkilerden çok daha kötü durumda ve göçebe olmanın sunduğu büyük avantajlardan yoksunlar. Kuşkusuz orta sınıfta hâlâ, aşağı tabakadakilerin böyle şeylerden rahatsız olmadığını düşünen ve trenle bir karavan kolonisinin önünden geçerken, derhal orada yaşamanın insanların kendi tercihi olduğunu sananlar var. O tür insanlarla artık hiç tartışmıyorum. Ama karavan sakinlerinin, oralarda yaşayarak paradan tasarruf etmediklerini, çünkü aşağı yukarı bir ev için ödeyecekleri kiranın aynısını ödediklerini belirtmekte fayda var. Hiç haftada 5 şilinden az kira ödendiğini duymadım (7 metreküplük alan için 5 şilin!) ve kiranın 10 şiline kadar çıktığı örnekler mevcut. Birileri bu karavanlardan sağlam kâr ediyor

olmalı! Ama doğruyu söylemek gerekirse, var olmaya devam etmeleri, doğrudan yoksulluktan değil, konut açığından kaynaklanıyor.

Bir keresinde bir madenciyle konuşurken, yaşadığı bölgede konut açığının ilk ne zaman şiddetli bir hal aldığını sordum. "Bize ondan söz edildiğinde," cevabını verdi. Bunu söylerken kastettiği, yakın bir zamana kadar insanların standartlarının neredeyse her tür aşırı kalabalığı doğal kabul edecek kadar düşük olduğuydu. Çocukken ailesinin on bir kişi bir odada kaldığını ve bunu normal karşıladıklarını ekledi. Sonradan, yetişkinliğinde karısıyla birlikte eski usul bir sırt sırta evde oturmuşlar. Tuvalete gitmek için yalnızca birkaç yüz metre yürümeleri değil, tuvaleti otuz altı kişi paylaştıklarından, oraya vardıklarında sık sık sıra beklemeleri gerekiyormuş. Ve karısı, ölümüne yol açan hastalığa yakalandığında da, tuvalete gitmek için hâlâ o iki yüz metrelik yolu yürümek zorunda kalmış. Bu, söylediğine göre, insanların "kendilerine söz edilene kadar" katlandıkları türden bir şeymiş.

Bu doğru mu, bilmiyorum. Kesin olan bir şey varsa, o da artık hiç kimsenin on bir kişi bir odada uyumayı katlanılır bulmadığı ve iyi bir gelire sahip insanların dahi "varoşları" düşündüklerinde belli belirsiz bir sıkıntıya kapıldıkları. Savaştan bu yana, "yeniden konutlandırma" ve "varoş kulübelerini tasfiye etme" hakkındaki gevezelik bu nedenle. Piskoposlar, politikacılar, yardımseverler ve daha kimler kimler göstermelik bir biçimde "kulübeleri tasfiye etmek"ten söz etmekten hoşlanır; çünkü bu sayede dikkati daha ciddi kötülüklerden uzaklaştırabilir ve kulübeleri ortadan kaldırdığınızda yoksulluğu da ortadan kaldıracakmışsınız gibi yapabilirler. Fakat tüm bu konuşmalar şaşırtıcı derecede az sonuç vermiştir. Görüldüğü kadarıyla, sıkışma on yıl öncekine oranla düzelmediği gibi, belki de biraz daha kötüleşmiştir. Konut sorununun ele alınma hı-

zı elbette şehirden şehre çok büyük bir farklılık gösterir. Bazı şehirlerde inşaat faaliyetleri neredeyse durmuş gözüküyor, bazılarındaysa hızla ilerliyor ve özel ev sahibi, piyasanın dışına itiliyor. Örneğin, Liverpool, ağırlıklı olarak belediyenin çabalarıyla büyük ölçüde yeniden inşa edildi. Sheffield de oldukça hızlı bir biçimde yıkılıp yeniden yapılmakta; gerçi belki de varoşlarının benzersiz korkunçluğu düşünülünce pek de yeterince hızlı değildir.[1]

Neden yeniden konutlandırmanın genel olarak bu kadar yavaş ilerlediğini ve neden bazı şehirlerin inşaat amacıyla diğerlerine oranla çok daha kolay kredi alabildiğini bilmiyorum. Bu soruların, yerel yönetim mekanizması hakkında benden daha bilgili birisi tarafından cevaplanması gerekir. Normalde bir belediye evinin maliyeti 300 ile 400 yüz sterlin arasındadır; aracısız olarak inşa edilmelerinin maliyeti, ihaleyle yaptırılmalarına oranla daha düşüktür. Bu evlerin kirası, emlak vergisi hariç, ortalama yılda 20 sterlin civarında olur; yani genel giderler ve kredi faizleri de hesaba katıldığında bile, kiralanabilecek sayıda ev inşa etmenin her belediyenin yararına olacağını düşünebilirsiniz. Elbette birçok durumda evlerde işsizlik ücreti alan insanlar ikamet edecektir, yani yerel yönetim parayı bir cebinden alıp diğer cebine koymuş –başka bir deyişle parayı yardım biçiminde ödemiş ve kira olarak geri almış– olacaktır. Ama yardımı her koşulda ödemek zorundalar ve şu anda ödediklerinin bir bölümü özel ev sahipleri tarafından yutulmakta. İnşaat çalışmalarının yavaşlığının nedeni olarak, parasızlık ve uygun arsa bulmanın zorluğu öne sürülür; zira belediye evleri, parça parça değil, "siteler" halinde, kimi zaman

1. Sheffield'de inşaat aşamasındaki belediye evlerinin sayısı, 1936 başında 1.398'di. Kulübelerin bütünüyle yerini almaları için bu sayının 100.000 olması gerektiği söyleniyor. (Yazarın notu.)

yüzlercesi bir defada dikilir. Kuzey şehirlerinin, bir yandan konut açığı yüzünden sızlanırken diğer yandan devasa ve lüks kamu binaları inşa etmesini hep garip bulmuşumdur. Örneğin, Barnsley şehri, bilindiği üzere, en azından 2.000 yeni işçi sınıfı evine gereksinim duymasına rağmen, geçenlerde yeni bir belediye sarayı için 150.000 sterline yakın bir para harcadı. Şehirdeki hamam açığı da cabası. (Barnsley'de on dokuz erkek hamamı mevcut – ve bu, çoğunluğu evinde banyosu olmayan madencilerden oluşan 70.000 kişilik bir nüfusa sahip bir şehirde!) Belediye, 150.000 sterline 350 belediye evi inşa edebilirdi ve elinde belediye sarayına harcayacak hâlâ 10.000 sterlin kalırdı. Ancak, dediğim gibi, yerel yönetimlerin gizemlerini anlamak gibi bir iddiam yok. Yalnızca, ev ihtiyacının acil olmasına rağmen, sonuç olarak, inşa etme konusunda kağnı hızıyla yol alındığı gerçeğini not düşmek istiyorum.

Yine de evler inşa edilmekte ve sıra sıra dizilen bir elmanın yarısı o, yarısı bu (bu deyim de nereden çıkmış ki? Elmanın iki yarısı birbirlerinden oldukça farklıdır) küçük kırmızı evleriyle belediye toplu konutları, sanayi şehirlerinin kenar mahallelerinin çehresinin bir parçası. Neye benzedikleri ve varoş kulübeleriyle karşılaştırılınca nasıl olduklarına gelecek olursak; en iyisi, size bir fikir vermek için, günlüğümden iki notu daha aktarmak. Kiracıların evleri hakkındaki görüşleri büyük farklılık göstermekte; bu nedenle, bir lehte, bir de aleyhte örnek vereceğim. Bu örneklerin ikisi de Wigan'dan ve daha ucuz olan "salonsuz tip" evlerden:

1. Ev, Beech Hill Toplu Konutları'nda.

Alt kat. Büyük oturma odasında kuzine, mutfak dolapları ve sabitlenmiş büfe, laminat zemin. Küçük hol,

büyükçe mutfak. Belediyeden aşağı yukarı gazocağı fiyatına kiralanmış modern bir elektrikli ocak.

Üst kat. Büyükçe iki yatak odası, küçük bir oda – yalnızca sandık odası ya da geçici yatak odası olmaya uygun. Banyo ve tuvalette sıcak ve soğuk su.

Ufakça bir bahçe. Ebatları site içinde değişse de, çoğunlukla bir hobi bahçesinden küçük.

Dört kişilik aile: ebeveynler ve iki çocuk. Kocanın iyi bir işi var. Evler iyi yapılmış duruyor ve güzel görünüyorlar. Çeşitli kısıtlamalar. Örneğin, belediyenin onayı olmaksızın kümes hayvanı ya da güvercin beslemek, odaları kiraya vermek, evi devren kiraya vermek ve herhangi bir şekilde ticarete girişmek yasak. (Odaları kiraya vermek için kolayca izin çıkıyor, ama diğer hususlardan birinde izin almak zor.) Kiracı son derece hoşnut ve evinden gurur duymakta. Bu sitedeki evler bakımlı. Belediye tamirat konusunda iyi, ama kiracıları temizlik ve derli topluluk vb. konularda standartları yerine getirmeleri için zorlamakta.

Kira 11 şilin 3 peni, vergi dahil. Şehre inmek için otobüs bileti 2 peni.

2. Ev, Welly Toplu Konutları'nda.

Alt kat. Oturma odası 4.5'a 3 metre, mutfak epeyce daha küçük, merdiven altında ufacık bir kiler, küçük ama oldukça iyi durumda bir banyo. Gazocağı, elektrikli aydınlatma. Tuvalet dışarıda.

Üst kat. 4'e 3 metre büyüklüğünde küçük şömineli bir yatak odası, diğer yatak odası da aynı büyüklükte, şöminesiz. 2.5'a 2 metre büyüklüğünde başka bir oda. Büyük yatak odasında bir gömme dolap mevcut. Bahçe yaklaşık 20'ye 10 metre büyüklüğünde.

Altı kişilik aile: ebeveynler ve dört çocuk, oğulların en büyüğü on dokuz, kızların en büyüğü yirmi iki yaşında. En büyük oğul hariç hiçbiri çalışmıyor. Kiracılar son derece hoşnutsuz. Şikâyetleri şunlar: "Ev soğuk, cereyanlı ve rutubetli. Oturma odasındaki şömine hiç ısıtmıyor ve odanın tozlanmasına neden oluyor – bunu şöminenin fazla alçağa yerleştirilmesine veriyorlar. Büyük yatak odasındaki şömine, bir işe yaramayacak kadar küçük. Üst katın duvarlarında çatlaklar var. Küçük yatak odasının kullanışsızlığı yüzünden, beş kişi bir yatak odasında, bir kişi (en büyük oğul) öteki yatak odasında kalıyor."

Bu sitedeki tüm bahçeler bakımsız.

Kira 10 şilin 3 peni, vergi dahil. Şehir merkezine mesafe bir milden biraz fazla – otobüs yok.

Örnekleri çoğaltabilirim, ama inşa edilen belediye evlerinin tipleri büyük farklılık göstermediğinden, bu ikisi yeterli. İki şey hemen açığa çıkıyor. Birincisi, en kötü belediye evleri dahi, yerini aldıkları kulübelerden daha iyi. Sadece bir banyoya ve küçük bir bahçeye sahip olmak bile, neredeyse tüm dezavantajlara ağır basıyor. İkincisiyse, bu evlerde oturmanın çok daha pahalı olduğu. Haftada 6-7 şilin ödediği, hakkında yıkım kararı alınmış bir evden çıkarılan bir adama, 10 şilin ödemesi gereken bir belediye evi verilmesine oldukça sık rastlanıyor. Bu, yalnızca işi olan ya da son zamanlarda çalışmış olanları etkiliyor; çünkü işsizlik ücreti alanlardan, aldıkları yardımın dörtte biri kadar kira talep ediliyor ve kira bundan fazlaysa bir ekstra ödenek veriliyor; fakat belediye evlerinin belirli sınıflarına işsizlik ücreti alanlar kabul edilmiyor. Ama ister çalışsın isterse işsiz olsun, belediye toplu konutlarında hayatı pahalılaştıran başka sebepler de var. Öncelikle, kiraların daha yüksek olması yüzünden, toplu konut sitelerindeki dükkânlar çok daha pahalı ve dükkân

sayısı da az. Bunun yanında, kulübelerin çirkin bir şekilde yığılmasından uzaktaki görece büyük ve müstakil bir ev çok daha soğuk olduğundan, yakıt ihtiyacı artıyor. Bir de, özellikle çalışan erkekler için, şehre gidip dönme masrafı var. Bu son gider, yeniden konutlandırmayla ilgili daha açık sorunlardan biri. Kulübelerin tasfiyesi, nüfusun dağıtılması anlamına geliyor. Büyük ölçekli bir yeniden inşa sürecinde, nüfusun bir bölümünü şehir merkezinden çıkarıp kenar mahallelere yeniden dağıtırsınız. Bu, bir anlamda çok iyidir; çünkü insanları kokuşmuş arka sokaklardan çıkarıp nefes alabilecekleri yerlere gönderirsiniz; ama yaptığınız, insanların kendi bakış açısından, onları kaldırıp işlerinin beş mil uzağına bırakmaktır. En basit çözüm, apartman daireleridir. Eğer büyükşehirlerde yaşayacaklarsa, insanlar başka birisinin üstünde oturmayı öğrenmek zorundadır. Ama Kuzeyli işçiler apartman dairelerinden hoşlanmaz; mevcut oldukları yerlerde bile apartman dairelerine küçümsercesine "berhane" adı verilir. Hemen herkes size, "kendine ait bir eve" sahip olmak istediğini söyleyecektir ve anlaşılan, yüz metre boyunca aralıksız uzanan bir blokun ortasındaki bir evin, havadaki bir apartman dairesinden daha fazla "kendilerine ait" olduğunu hissederler.

Tekrar az önce bahsettiğim iki belediye evinin ikincisine dönelim. Kiracı, evin soğuk, nemli olduğundan şikâyet etti. Belki evin malzemesi kötüdür, ama kiracının abartıyor olması da aynı derecede olasıdır. Bu eve, daha önce ziyaret ettiğim, Wigan'ın ortasındaki pis bir viraneden gelmişti. Oradayken, bir belediye evi bulmak için elinden geleni ardına koymamıştı ve belediye evine taşınır taşınmaz varoşa geri dönmek istemeye başlamıştı. Bu, müşkülpesentlik gibi dursa da, son derece sahici bir sıkıntıyı içerir. Çok sayıda insanın, belki de konuştuklarımın yarısının, oturdukları belediye evlerini gerçekten sevme-

diğini gördüm. Varoşun leş gibi kokusundan kurtulduklarına memnunlardı, oynayacak alana sahip olmanın çocukları için daha iyi olduğunu biliyorlardı, ama kendilerini gerçekten evlerinde hissetmiyorlardı. Çoğunlukla, yakıta, mobilya ve yola fazladan biraz para ayırabildiklerinden, her halükârda "seçkin" türden olan, iyi bir işe sahip insanlar bir istisna oluşturmaktadır. Ötekiler, yani tipik varoş sakinleri, kulübelerinin pis sıcaklığını özlemekte. "Taşrada", yani şehrin eteklerinde soğuktan donduklarından şikâyet ediyorlar. Belediye toplu konutlarının çoğu, kesinlikle, kışın oldukça rüzgâr alıyor. İçinden geçtiklerimin çoğu, ağaçsız, balçıklı tepelere kurulmuştu ve buz gibi bir rüzgâr eserken, yaşanamayacak kadar korkunç yerlerdi. Koca göbekli burjuvaların inanmayı sevdiğinin aksine, varoş sakinleri pisliği ve sıkışıklığı çok sevdiklerinden istiyor değildir. (Örneğin, Galsworthy'nin *Swan Song* [Kuğu'nun Şarkısı] adlı eserinde, rantiyecinin pek sevdiği, varoş sakininin varoşu var ettiği, aksininse geçerli olmadığı inancını yardımsever bir Yahudiye söylettiği konuşmaya bakın.) İnsanlara doğru düzgün bir ev verin, en kısa zamanda onu temiz ve derli toplu tutmayı öğreneceklerdir. Dahası, yaşamlarını uyduracakları güzel görünen bir ev ile özsaygıları ve temizlikleri gelişecek ve çocukları hayata daha iyi olanaklarla başlayacaktır. Tüm bunlara rağmen, belediye toplu konutlarının insanın rahat edemeyeceği, hapishanemsi bir atmosferi var ve oralarda yaşayan insanlar bunun tamamıyla farkında.

Ve bu noktada konut sorununun temel zorluğuna geliyoruz. Manchester'ın dumanın karanlıklaştırdığı varoşlarında yürüdüğünüzde, bu iğrenç şeyleri dümdüz edip yerlerine doğru düzgün evler inşa etmekten başka bir şey gerekmediğini düşünürsünüz. Fakat sorun şudur ki, varoşu yok ederken başka şeyleri de yok edersiniz. Acilen ihtiyaç olan evler yeterince hızlı inşa edilmemektedir; ancak

yeniden konutlandırma gerçekleştirildiği ölçüde –belki de kaçınılmaz olarak– korkunç gayri insani bir biçimde yapılmaktadır. Bununla yalnızca evlerin yeni ve çirkin olduğunu söylemek istemiyorum. Her ev bir süre yeni olmak zorundadır ve şu anda inşa edilen belediye evlerinin görüntüsü esasen çok da çirkin değildir. Liverpool'un kenar mahallelerinde, tamamen belediye evlerinden oluşan yeni şehirler ortaya çıkmıştır ve buralar göze oldukça hoş gelmektedir; merkezdeki, yapılırken –sanırım– Viyana'daki işçi daireleri örnek alınan işçi dairelerinin yer aldığı bloklar kesinlikle hoş binalardır. Ama tüm bu işte acımasız ve ruhsuz bir şeyler var. Örneğin, bir belediye evinde size dayatılan kısıtlamaları ele alalım. Evinize ve bahçenize istediğiniz gibi bakamazsınız; hatta bazı toplu konut sitelerinde, bütün bahçelerdeki çitlerin aynı olması gerektiğine dair bir kural mevcuttur. Kümes hayvanı ya da güvercin beslemenize izin yoktur. Yorkshire madencileri, posta güvercinlerine düşkündür; onları arka bahçelerinde besler, salar ve pazar günleri yarıştırırlar. Ancak güvercinler etrafı pisleten kuşlardır ve dolayısıyla belediye onları yasaklar. Dükkânlarla ilgili kısıtlamalar daha da ciddidir. Bir belediye toplu konut sitesindeki dükkânların sayısı sıkı sıkıya sınırlandırılmıştır ve söylendiğine göre, kooperatifler ile mağaza zincirlerine öncelik tanınmaktadır. Bu, tam olarak doğru olmayabilir; ama oralarda en çok rastlanan dükkânlar bunlardır. Bu, halkın geneli için yeterince kötü olsa da, bağımsız esnaflar açısından bir felakettir. Çok sayıda küçük esnaf, kendisinin varlığını dikkate almayan bir yeniden konutlandırma projesi yüzünden tamamen iflas etmiştir. Şehirdeki bir mahallenin tamamı istimlak edilmekte, evler derhal yerle bir edilmekte ve insanlar millerce uzaktaki toplu konutlara gönderilmektedir. Mahalledeki küçük esnafların tüm müşterileri bu şekilde bir çırpıda ellerinden alınırken 1 peni bile tazmi-

nat ödenmez. İşletmelerini toplu konut sitesine taşıyamazlar; çünkü taşınmanın ve daha yüksek kiraların altından kalkabilecek olsalar bile, muhtemelen ruhsat alamayacaklardır. Aynısı, toplu konut sitelerinden neredeyse bütünüyle sürülen pub'lar için de geçerlidir. Geriye kalan az sayıdaki pub ise, büyük bira şirketleri tarafından donatılan kasvetli Tudor tarzı özentisi, oldukça pahalı mekânlardır. Bir bardak bira için belki de bir mil yürümek zorunda olmak anlamına geldiğinden, bu, orta sınıf için can sıkıcı bir durum olurdu; ancak pub'ları bir tür kulüp olarak kullanan işçi sınıfı için toplumsal yaşama indirilmiş ciddi bir darbedir. Varoş sakinlerini düzgün evlere taşımak büyük bir ilerlemedir, ancak çağımızın kendine özgü tabiatı yüzünden, son özgürlük kırıntılarını da ellerinden almak gerektiğinin düşünülmesi talihsiz bir durumdur. Bu insanların kendisi de bunu hissediyor ve –birer ev olarak bakıldığında çıktıklarından çok daha iyi olsalar da– rahat edemedikleri, "insanın yuvası gibi" olmayan yeni evlerinden şikâyet ederken rasyonalize ettikleri bu histir.

Zaman zaman özgürlüğün bedelinin ebediyen tetikte olmaktan çok ebedî pislik olduğunu düşünürüm. Kimi belediye toplu konutlarında, yeni kiracılar evlerine taşınmalarına izin verilmeden önce sistematik olarak bitlerinden arındırılmaktadır. Üstlerindekiler hariç, varları yoklarını ellerinden alınarak dezenfekte edilmekte ve yeni evlerine gönderilmektedir. İnsanların yeni evlerine yanlarında böcekleri getirmeleri kötü olacağından (eline en ufak bir fırsat geçerse, bir böcek bavulunuzda size eşlik edecektir), bu prosedürün haklı yönleri olsa da; bu, "hijyen" sözcüğünün sözlükten çıkarılmasını dileyeceğiniz türden olaylardandır. Böcekler kötüdür, ama insanların koyun gibi ilaçlanmayı kabullendiği koşullar daha da kötüdür. Ancak belki de insan, varoş tasfiyesi durumunda belirli miktarda kısıtlamayı ve gayri insaniliği normal kabul etmeli-

dir. Sonuçta, en önemli şey, insanların domuz ağıllarında değil, doğru düzgün evlerde yaşayacak olmasıdır. Chesterton'cı[1] bir hayranlıkla yaklaşamayacak kadar fazlasıyla gördüm varoşları. Çocukların temiz hava soluyabildiği, kadınların kendilerini köle gibi çalışmaktan koruyacak birkaç kolaylığa sahip olduğu ve bir adamın kazacak ufak bir bahçesinin olduğu yer, Sheffield ve Leeds'in kötü kokulu arka sokaklarından daha iyi olmalıdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında belediye toplu konutları kulübelerden iyidir, ama yalnızca küçük bir farkla.

Konut sorununu araştırırken, çeşitli maden şehir ve köylerinde çok sayıda evi, belki de toplam yüz-iki yüz tanesini ziyaret ederek inceledim. Bu bölümü sona erdirmeden önce, her yerde karşılaştığım olağanüstü nezakete ve iyiliğe değinmem gerekiyor. Evlere yalnız gitmedim --daima yöredeki işsizler arasından bir arkadaş bana etrafı gezdirmek için yanımdaydı– ama bu şekilde bile, yabancıların evlerine burnunu sokarak yatak odası duvarındaki çatlakları görmeyi talep etmek bir münasebetsizliktir. Buna rağmen, hepsi de şaşılacak derecede sabırlıydı ve neden kendilerine sorular sorduğumu ve ne görmek istediğimi, neredeyse hiçbir açıklama olmaksızın anlar gözüküyorlardı. Eğer yetkili olmayan herhangi birisi benim evime girip bana çatının akıp akmadığı, böceklerle başımın belada olup olmadığı ve ev sahibim hakkında ne düşündüğüm gibi sorular sormaya başlasaydı, muhtemelen ona cehenneme gitmesini söylerdim. Bu yalnızca bir defa başıma geldi ve o durumda da kadın hafif sağır-

1. İngiliz romancı, şair, düşünür, gazeteci, oyun ve biyografi yazarı olan G. K. Chesterton "paradoksun prensi" olarak tanınır. Siyasal görüşleri ilericileri de tutucuları da şöyle eleştirecek kadar köşelidir: "Modern dünya tutucular ve ilericiler olarak bölündü. İlericilerin işi yanlış yapmaya devam etmektir. Tutucuların işi de yanlışların düzeltilmesini engellemektir." Burada paradoksal görüşe gönderme yapılıyor. (Ed.N.)

dı ve Varlık Testi ajanı olduğumu sanmıştı, ama o bile bir süre sonra yumuşadı ve talep ettiğim bilgileri bana verdi.

Bana, kendi kitaplarının eleştirilerinden alıntı yapmanın bir yazar için uygunsuz bir davranış olduğu söylendi, ama bu noktada *Manchester Guardian*'dan bir eleştirmeni tekzip etmek istiyorum. Kitaplarımdan biri hakkında şöyle yazmıştı:

> Mr. Orwell, Wigan ya da Whitechapel'a bırakıldığında, gözlerini iyi olan her şeye şaşmaz bir biçimde kapayarak insanlığı büyük bir gayretle kötülemeye devam edecektir.

Yanlış. Mr. Orwell uzunca bir süreliğine Wigan'da "görevlendirildi"[1] ve bu, insanlığı kötüleme konusunda içinde hiçbir arzu uyandırmadı. Wigan'dan –manzaradan değil ama insanlarından– çok hoşlandı. Aslında Wigan'da tek bir kusur buldu, o da, görmeyi çok istediği meşhur Wigan İskelesi'yle ilgiliydi. Çok yazık! Wigan İskelesi yıkılmıştı ve geçmişte nerede bulunduğu bile artık kesin değil.

1. George Orwell, sol eğilimli yayıncı ve hümanist Sir Victor Gollancz tarafından işsizliğin yoğun olduğu Lancashire ve Yorkshire'da araştırma yapmak üzere görevlendirildi ve bu araştırmanın sonucunda bölgede gördüğü yoksulluğu 1937 yılında *Wigan İskelesi Yolu* kitabında aktardı. (Ed.N.)

V

İşsizlik rakamlarının iki milyona ulaştığını gördüğünüzde, kolayca bunun iki milyon insanın işsiz olduğu, nüfusun geri kalanınınsa görece rahat koşullarda yaşadığı anlamına geldiğini düşünebilirsiniz. İtiraf etmeliyim ki, yakın zamana dek ben de öyle yapıyordum. Şöyle hesaplıyordum: Kayıtlı işsizlerin sayısını iki milyon olarak alırsanız ve muhtaçlar ile şu ya da bu nedenle kayda geçmemiş işsizleri eklerseniz, İngiltere'deki yetersiz beslenmiş insanların sayısının (zira işsizlik ücreti alan ya da yaklaşık o kadar paradan geçinen herkes yetersiz beslenmektedir) –en fazla– beş milyon olduğunu bulursunuz.

Bu, inanılmaz düşük bir tahmin; çünkü her şeyden önce, işsizlik verilerinde görünen insanlar, sadece fiilen işsizlik ücreti alanlar, yani çoğunlukla aile reisleri. İşsiz bir adama ekonomik açıdan bağımlı olan kimseler, kendileri de ayrıca yardım almadıkları sürece, listede yer almaz. İş ve işçi bulma kurumunda görevli bir memur bana, işsizlik ücreti alanların değil de, işsizlik ücretiyle geçinenlerin gerçek sayısına ulaşmak için resmî rakamları üç küsurla çarpmak gerektiğini söyledi. Tek başına bu bile işsizlerin sayısını altı milyona yaklaştırır. Ama ek olarak, çalışmasına rağmen, ellerine geçinmeye yetecek bir maaş geçmediğinden finansal açıdan işsizlikten farksız

bir durumda olan çok sayıda insan var.[1] Bunlara ve onlara ekonomik açıdan bağımlı olan yakınlarına, daha önce olduğu gibi emekli ihtiyarları, muhtaçları ve sınıflandırılamayan ötekileri eklerseniz, on milyondan oldukça büyük bir *yetersiz beslenen* nüfus elde edersiniz. Sir John Orr, bu rakamı yirmi milyon olarak saptar.

Sanayi ve madencilik bölgeleri için yeterince tipik olan Wigan'a ait rakamları ele alalım. Sigortalı işçilerin sayısı yaklaşık 36.000 (26.000 erkek ve 10.000 kadın). Bunların arasında, 1936 başında işsiz olanların sayısı 10.000 civarındaydı. Ama bu, kış mevsiminde madenler aralıksız işlerken saptanan rakamdı; yaz mevsiminde muhtemelen 12.000'e çıkacaktır. Yukarıdaki gibi üçle çarptığınızda 30.000 ya da 36.000 sayılarına ulaşırsınız. Wigan'ın toplam nüfusu 87.000'den biraz azdır; yani –sadece kayıtlı işçilerin değil– toplam nüfusun neredeyse üçte biri ya işsizlik ücreti almakta ya da işsizlik ücretiyle geçinmektedir. Son yedi yıldır sürekli işsiz olan dört ila beş bin madenci, bu on ya da on iki bin kişilik işsiz kitlenin değişmez çekirdeğini oluşturur. Ve Wigan, sanayi şehirleri arasında özellikle kötü durumda olanlardan değildir. Geçtiğimiz yıl işlerin savaşlar ve savaş söylentileri nedeniyle iyi gittiği Sheffield'de bile işsizlik oranı aşağı yukarı aynıdır, yani kayıtlı işçilerin üçte biri işsizdir.

Bir erkek işsiz kaldığında, sigorta damgaları tükenene dek "tam yardım" yapılır. Meblağlar aşağıdaki gibidir:

1. Örneğin, Lancashire'daki dokuma fabrikalarında yakın zamanda yapılan bir sayım, 40.000'den fazla tam zamanlı çalışanın eline haftada otuz şilinden az geçtiği gerçeğini açığa çıkardı. Yalnızca tek bir kasabayı ele alacak olursak, Preston'da haftada otuz şilinden fazla kazananların sayısı 640, otuz şilinden az kazananlarınki ise 3.113'tü. (Yazarın notu.)

	haftada
Erkek	17 şilin
Karısı	9 şilin
14 yaş altı çocuk başına	3 şilin

Böylelikle, ebeveynler ve biri on dört yaşından büyük üç çocuktan oluşan tipik bir ailenin toplam geliri haftada 32 şilin artı en büyük çocuğun kazanabileceği kadardır. Bir adamın damgaları tükendiğinde, işsizlik ücreti almadan önce, yirmi altı hafta İşsizlik Yardım Dairesi'nden "geçici yardım" alır. Meblağlar aşağıdaki gibidir:

	haftada
Bekâr erkek	15 şilin
Erkek ve karısı	24 şilin
Çocuk 14-18 yaş	6 şilin
Çocuk 11-14 yaş	4 şilin 6 *dime*[1]
Çocuk 8-11 yaş	4 şilin
Çocuk 5-8 yaş	3 şilin 6 *dime*
Çocuk 3-5 yaş	3 şilin

Böylelikle, çocuklarından hiçbirinin çalışmaması halinde, beş kişilik tipik bir ailenin İşsizlik Yardım Dairesi'nden alacağı para haftada 37 şilin 6 *dime*'dır. Bir erkek İşsizlik Yardım Dairesi'nden geçindiğinde, aldığı yardımın dörtte biri –haftada en az 7 şilin 6 *dime* olmak üzere– kira olarak kabul edilir. Eğer ödediği kira, yardımın dörtte birinden fazlaysa, erkeğe bir ekstra ödenek verilir; fakat 7 şilin 6 *dime*'dan azsa, aradaki miktar ücretinden düşülür. İşsizlik ücretleri teoride yerel emlak vergilerinden ödenir, ama merkezî bir fon tarafından desteklenirler. Meblağlar aşağıdaki gibidir:

1. 1 *dime*: 10 peni. (Ed.N.)

	haftada
Bekâr erkek	12 şilin 6 *dime*
Erkek ve karısı	23 şilin
En büyük çocuk	4 şilin
Diğer çocuklar	3 şilin

Bu meblağlar yerel kurumların takdirine göre ufak bir değişiklik gösterebilir ve bekâr bir erkek, aldığı yardımı 15 şiline çıkaracak şekilde haftada fazladan 2 şilin 6 *dime* alabilir veya almayabilir. İşsizlik Yardım Dairesi'nde de olduğu gibi, evli bir erkeğin aldığı işsizlik ücretinin dörtte biri kira olarak kabul edilir. Böylelikle, yukarıda göz önüne alınan tipik bir ailenin toplam geliri haftada 33 şilin iken, bunun dörtte biri kira olarak kabul edilir. Ayrıca, çoğu bölgede Noel'den önceki ve sonraki altı hafta boyunca haftada 1 şilin 6 *dime*'lık bir kömür yardımı ödenir (1 şilin 6 *dime*, yaklaşık bir *hundredweight* kömüre denk gelir).

İşsizlik ücretinden geçinen bir ailenin gelirinin haftada 30 şilin civarında olduğu görülecektir. Bunun en az dörtte birini kira olarak düşebilirsiniz; yani beslenmek, giyinmek, ısınmak ve diğer gereksinimlerini karşılamak için, çocuğuyla yetişkiniyle, kişi başına ortalama 6-7 şilin düşer. Sanayi bölgelerinin toplam nüfusunun muhtemelen en az üçte birini oluşturan dev bir kitlenin yaşam düzeyi budur. Varlık Testi sıkı sıkıya uygulanmaktadır ve elinize başka bir kaynaktan para geçtiğine dair en ufak bir ipucu olduğunda reddedilmeniz muhtemeldir. Örneğin, genelde yarım günlüğüne işe alınan liman işçileri, günde iki defa bir iş ve işçi bulma bürosunda imza vermek zorundadır; bunu yapmamaları halinde, çalıştıkları varsayılır ve bu yüzden işsizlik ücretlerinden kesinti yapılır. Varlık Testi'nden yakasını kurtaran insanlarla karşılaştım, ama belirli bir toplumsal yaşantının hâlâ sürdüğü ve her-

kesin kendisini tanıyan komşulara sahip olduğu sanayi şehirlerinde, bunun Londra'dakinden çok daha zor olduğunu söylemeliyim. Klasik yöntem, aslında anne babasının yanında yaşayan bir delikanlının başka bir ikamet adresi bulması ve sözümona ayrı bir düzene sahip olduğundan ayrıca yardım almasıdır. Ancak gözetleme ve ispiyonculuk oldukça yaygındır. Örneğin, tanıdığım bir adam, evde olmayan komşusunun tavuklarını beslerken görüldü. "Tavuk besleme işiyle uğraştığı" devlete bildirildi ve aksini ispatlayana kadar çok uğraşması gerekti. Wigan'da en sevilen espri, "el arabasıyla yakacak odun taşıma işiyle uğraştığı" gerekçesiyle yardım başvurusu reddedilen bir adam hakkındaydı. Geceleyin el arabasıyla yakacak odun taşırken görülmüş. Ve yakacak odun taşımadığını, kirayı ödemeden sıvıştığını açıklamak zorunda kalmış. "Yakacak odun", adamın mobilyalarıymış.

Varlık Testi'nin en zalim ve kötü etkisi, aileleri parçalama biçimidir. Kimisi yatalak olan yaşlılar, Varlık Testi tarafından evlerinden çıkarılır. Örneğin, emekli bir ihtiyar, eğer dulsa, normalde çocuklarından biriyle yaşayacak; haftada 10 şilinlik geliri evin giderlerine harcanacak ve adama muhtemelen fena bakılmayacaktır. Ancak Varlık Testi'nde adam "kiracı" sayılır ve evlerinde kaldığında çocuklarının işsizlik ücretinden kesinti yapılır. Bu yüzden, yetmiş-yetmiş beş yaşında oda kiralamak ve emekli maaşını pansiyoncuya vererek açlık sınırında yaşamak zorunda kalır. Bu türden birçok vakayla bizzat karşılaştım. Varlık Testi sağ olsun, şu anda bu, İngiltere'nin dört bir yanında vuku bulmakta.

Bununla beraber, işsizliğin ürkütücü bir boyuta erişmesine rağmen, yoksulluğa –aşırı yoksulluğa– Londra'dakinden daha az rastlandığı bir gerçektir. Her şey daha yoksul ve daha yıkık dökük, otomobillerin ve şık giyimli insanların sayısı daha azdır, ama aynı zamanda açıkça

muhtaç olanların sayısı da daha azdır. Liverpool ya da Manchester ebadındaki bir şehirde bile, dilencilerin azlığı dikkatinizi çeker. Londra, sahipsiz insanları içine çeken bir girdap gibidir ve o kadar büyüktür ki, oranın yaşantısında insanlar yalnızdır ve kimse kimseyi tanımaz. Yasaları çiğnemediğiniz sürece, hiç kimse farkınıza varmaz ve komşularınızın sizi tanıdığı bir yerin aksine, orada mahvolup gidebilirsiniz. Ama sanayi şehirlerinde eski toplumsal yaşam biçimi daha sona ermemiştir, gelenekler hâlâ güçlüdür ve hemen herkesin bir ailesi ve dolayısıyla potansiyel olarak bir yuvası vardır. 50.000 ya da 100.000 nüfuslu bir şehirde, nüfustan sayılmıyormuş gibi bir gelgeç kitle yoktur; örneğin, hiç kimse sokaklarda yatmaz. Dahası, belirtmem gerekiyor ki, işsizlik düzenlemeleri insanları evlilikten caydırmaz. Ellerine haftada 23 şilin geçen bir erkekle karısı açlık sınırından pek uzak sayılmaz, ama sıradan bir eve sahip olabilirler ve 15 şilin işsizlik ücreti alan bekâr bir erkekten çok daha iyi durumdadırlar. İşsiz ve bekâr bir erkeğin hayatı korkunçtur. Kimi zaman birçok kişinin paylaştığı bekâr odalarında, çoğunlukla da haftada 6 şilin kira ödeyeceği "mobilyalı" bir odada yaşar; geriye kalan 9 şilinle elinden geldiğince geçinmeye çalışır (yiyecek için haftada 6 şilin ve giyecek, tütün ve eğlence için 3 şilin diyelim). Elbette doğru düzgün beslenemez ve kendine bakamaz ve odası için haftada 6 şilin kira veren bir adam, zorunda kalmadıkça, içeride zaman geçirmek istemez. Böylece günlerini halk kütüphanesinde ya da ısınabileceği başka bir yerde aylaklık ederek geçirir. Isınmak, kışın bekâr ve işsiz bir erkeğin neredeyse yegâne meşgalesidir. Wigan'da en sevilen sığınaklardan biri, inanılmaz derecede ucuz olan sinemalardır. Her zaman 4 peniye bir koltuğa kurulabilirsiniz ve kimi sinemalarda matine ücreti 2 penidir. Açlık sınırındaki insanlar dahi, bir kış öğleden sonrasının feci soğu-

ğundan kurtulmak için seve seve 2 peni öder. Sheffield'de, bir rahibin vaazını dinlemek üzere bir konferans salonuna götürdüler; bu açık arayla dinlediğim, dinleyeceğim en aptalca ve en kötü aktarılmış vaazdı. Sonuna kadar orada oturmayı bedenen imkânsız buldum; gerçekten de, daha vaaz yarılanmadan ayaklarım beni, göründüğü kadarıyla kendi inisiyatifleriyle, dışarı çıkardı. Buna rağmen, salon işsiz erkeklerle dolup taşıyordu; sıcak bir yere sığınmak uğruna çok daha büyük saçmalıkları sonuna kadar dinleyebilirlerdi.

İşsizlik ücretiyle geçinen, evlenmemiş bazı erkeklerin korkunç bir sefalet içinde yaşadıklarını gördüm. Bir şehirde, büyük bir topluluk halinde, az çok yasadışı bir biçimde, neredeyse çökecek bir harabeyi işgal ettiklerini hatırlıyorum. Birkaç parça döküntü mobilyayı –muhtemelen çöplükten– toplamışlardı ve yegâne masalarının, üstü mermer kaplı eski bir lavabo sehpası olduğunu hatırlıyorum. Fakat bu tip durumlar istisnaidir. İşçi sınıfında bekârlara ender rastlanır ve bir erkek evli olduğu sürece, işsizlik yaşam biçiminde görece az değişikliğe yol açar. Evi, yoksullaşsa da, hâlâ bir evdir ve işsizliğin yol açtığı olağandışı durumun –yani erkek işsizken kadının önceden olduğu gibi çalışmayı sürdürmesinin– cinsiyetlerin göreli statülerini değiştirmediği her yerde fark edilir. İşçi ailelerinde reis, orta sınıf ailelerde olduğu gibi kadın ya da bebek değil, erkektir. Örneğin, bir işçi evinde neredeyse hiçbir zaman erkeğin en ufak bir ev işi yaptığını göremezsiniz. Görünüşte biraz adaletsiz de dursa, işsizlik de bu âdeti değiştirmemiştir. Kadın her zaman olduğu gibi –hatta daha az parayla idare etmesi gerektiğinden aslında daha da– meşgulken, erkek sabahtan akşama aylaklık eder. Fakat tecrübelerime dayanarak söyleyebilirim ki, kadın bu duruma ses çıkarmaz. Aynı erkekler gibi, onların da, sadece işsiz diye bir "Mary Ann"e

dönüşen bir adamın erkekliğini kaybedeceğini hissettiklerine inanıyorum.

Ancak işsizliğin, ister evli olsun ister bekâr, herkes üstünde, kadınlardan çok da erkekler üstünde köreltici, elden ayaktan düşürücü bir etkisi olduğu şüphe götürmez. En keskin zekâlar bile ona karşı koyamaz. Bir-iki kez, hakiki bir edebî yeteneğe sahip işsiz erkeklerle tanışma olanağım oldu; karşılaşmasam da ara sıra eserlerini dergilerde gördüğüm başkaları da var. Bu adamlar, uzun aralarla, ısmarlama övgü yazıları yazan eleştirmenlerin yere göğe sığdıramadığı şeylerin çoğundan açıkça daha iyi bir makale ya da kısa hikâye kaleme alır. Öyleyse neden yeteneklerini bu kadar az kullanırlar? İstemedikleri kadar boş zamanları varken, neden oturup kitap yazmazlar? Çünkü kitap yazmak için sadece konfor ve yalnızlık yetmez –ki yalnızlık, bir işçi evinde zor elde edilecek bir şeydir– aynı zamanda iç huzura da gereksinim duyarsınız. İşsizliğin kasvetli, kötücül gölgesi üzerinize çöktüğü sürece, hiçbir işe girişemez, herhangi bir şeyin yaratılması için gereken *umutlu* ruh haline erişemezsiniz. Ancak kitaplarla arası iyi olan bir adam, kendini okuyarak oyalayabilir. Peki okumaktan rahatsızlık duyan adam ne olacaktır? Örneğin, çocukluğundan beri maden ocağında çalışmış, madencilik haricinde hiçbir şeyin eğitimini almamış bir madenciyi ele alalım. Nasıl olacak da boş günlerini dolduracaktır? İş araması gerektiğini söylemek absürddür. Aranacak bir iş yok ve herkes de bunun farkında. Yedi yıl boyunca her gün iş aramayı sürdüremezsiniz. İnsanın zamanını dolduran ve ailesini beslemesine yardım eden hobi bahçeleri vardır, ama büyük bir şehirde insanların sadece küçük bir kısmı için hobi bahçeleri mevcuttur. Sonra, birkaç yıl önce işsizlere yardımcı olmak için açılmış olan meslek merkezleri vardır. Bu hareketin bütünü başarısız olsa da, merkezlerden ba-

zıları hâlâ iyi işlemektedir. Bunlardan bir-iki tanesini ziyaret ettim. Adamların ısınabileceği sığınaklar ve düzenli marangozluk, ayakkabıcılık, deri işleme, el tezgâhında dokumacılık, hasır ve yosun örme vb. kursları mevcuttu. Bunun arkasında yatan fikir, erkeklerin aletlere bedava, malzemelereyse ucuza ulaşarak, satmak için olmasa da kendi evleri için mobilya vb. yapmalarıydı. Konuştuğum sosyalistlerin çoğu –hakkında sürekli konuşulan ama asla bir sonuca ulaşmayan– işsizlere küçük araziler verme projesine olduğu gibi, bu harekete de şiddetle karşı. Meslek merkezlerinin, sadece işsizleri sakin tutmaya ve onlara kendileri için bir şeyler yapıldığı izlenimini vermeye yarayan bir aygıt olduğunu söylüyorlar. Altında yatan amaç kuşkusuz budur. Bir adamı ayakkabı tamir etmekle meşgul et ve *Daily Worker*[1] okuma ihtimali düşsün. Ayrıca bu yerlere, içeri girer girmez hissettiğiniz bir YMCA[2] atmosferi hâkimdir. Oralara gidip gelen işsizler çoğunlukla elini-kasketine-götürerek-selam-veren, yani "İtidal"den[3] olduğunu ve Muhafazakârlara oy verdiğini yaltaklanarak söyleyen türdendir. Fakat bu konuda bile ikilemde kalırsınız. Zira bir erkeğin yosun örme gibi bir saçmalıkla zamanını boşa harcaması dahi yıllarca hiç ama *hiçbir şey* yapmamasından iyidir.

İşsizler için açık arayla en iyi çalışmayı NUWM –Ulusal İşsiz İşçiler Hareketi–[4] yapar. İşsizleri bir arada tutmayı, grevler sırasında grev kırıcılık yapmalarını engellemeyi ve Varlık Testi'ne karşı hukuki danışmanlık vermeyi amaçlayan devrimci bir örgüttür bu. Bizzat işsizlerin penileri ve emekleriyle yoktan yaratılmış bir harekettir.

1. Büyük Britanya Komünist Partisi'nin yayın organı. (Ç.N.)
2. Young Men's Christian Association: Genç Hıristiyan Erkekler Birliği. (Ç.N.)
3. *Temperance* (İtidal): Alkol karşıtı bir hareket. (Ç.N.)
4. Komünist Parti tarafından örgütlenen kitlesel bir hareket. (Ç.N.)

NUWM'in yaptığı birçok şeye tanık oldum ve diğerleri gibi hırpani ve yetersiz beslenmiş haldeyken, örgütü ayakta tutan bu adamlara büyük bir hayranlık besliyorum. Çalışmalarındaki inceliğe ve sabra daha da büyük bir hayranlık duyuyorum, çünkü işsizlik ücretiyle geçinen insanları ceplerinden haftada 1 peni dahi olsa bağış yapmaya ikna etmek kolay değildir. Daha önce de dediğim gibi, İngiliz işçi sınıfı önderlik vasfına pek değilse de, inanılmaz bir örgütlenme yeteneğine sahiptir. Sendikal hareketin tamamı da, Yorkshire'da oldukça yaygın –gerçekten muazzam örgütlenmiş, kaliteli bir tür pub– olan mükemmel Emekçi Kulüpleri de bunu kanıtlar. NUWM'in birçok şehirde barınakları vardır ve komünist konuşmacıların katıldığı etkinlikler organize ederler. Fakat bu barınaklarda bile adamların sobanın başında oturmaktan ve arada bir domino oynamaktan başka yapacak bir şeyleri yok. Eğer bu hareket meslek merkezleri benzeri bir şeyle birleştirilebilse, ihtiyaç duyulan şeye daha yakın olacaktır. Vasıflı bir adamın, mutlak, umutsuz bir yalnızlık içinde yıldan yıla güçten düştüğünü görmek insanı kahreder. Onu bir YMCA kakao müptelasına dönüştürmeden, ona ellerini kullanarak kendi evi için mobilya yapma vb. olanağı sunmak imkânsız olmamalıdır. Aynı zamanda –yeni bir savaş patlak vermediği sürece– İngiltere'de milyonlarca insanın hayatları boyunca asla gerçek bir işe sahip olamayacağı gerçeğiyle yüzleşmemiz gerekiyor. Tüm işsiz erkeklere bir parça toprak ve başvurmaları halinde bedava alet vermek, muhtemelen yapılabilecek ve kesinlikle yapılması gereken bir şeydir. Aldıkları işsizlik ücretiyle hayatta kalmaları beklenen adamların, aileleri için sebze yetiştirme olanağına sahip olmasına bile izin verilmemesi, utanç vericidir.

İşsizliği ve etkilerini araştırmak için, sanayi bölgelerine gitmeniz gerekir. Güney'de de işsizlik vardır, fakat da-

ğınıktır ve tuhaf bir biçimde gözden uzaktır. İşsiz bir erkeğin duyulmamış bir şey olduğu çok sayıda kırsal bölge vardır ve hiçbir yerde, bloklarca insanın işsizlik ücretiyle geçinmesi gibi bir manzarayla karşılaşmazsınız. Ancak hiç kimsenin bir işinin olmadığı, bir iş bulma olasılığının bir uçağa sahip olma olasılığına eşit ve futbol bahislerinden 50 sterlin kazanma olasılığından çok *daha düşük* olduğu sokaklarda kaldığınızda, medeniyetimizde gerçekleşen değişimleri kavramaya başlarsınız. Zira bir değişimin gerçekleştiğine şüphe yoktur. Bastırılan işçi sınıfının tutumu, yedi-sekiz yıl öncekinden son derece farklıdır.

İşsizlik sorununun farkına ilk olarak 1928'de vardım. İşsizliğin sadece bir kelimeden ibaret olduğu Burma'dan daha yeni dönmüştüm ve oraya gittiğimde henüz çocuktum ve ekonominin savaş sonrasındaki yükselişi daha son bulmamıştı. İşsiz insanları ilk kez yakından gördüğümde beni dehşete düşüren ve hayret etmeme yol açan şey, çoğunun işsiz olmaktan *utandığını* görmek oldu. Çok cahildim, ama yabancı pazarların kaybedilmesi iki milyon insanı işsizliğe ittiğinde, o iki milyon insanın bundan, Kalkütta piyangosunu tutturamayanlardan daha fazla sorumlu tutulabileceğini düşünecek kadar cahil değildim. Fakat o zamanlar kimse işsizliğin kaçınılmaz olduğunu itiraf etmeye yanaşmıyordu; çünkü bu, işsizliğin büyük olasılıkla sürüp gideceğini itiraf etmek anlamına gelecekti. Orta sınıftan insanlar hâlâ "işsizlik ücretiyle geçinen tembel işsizler"den söz ediyor ve, "İsteseler bu adamların hepsi iş bulur," diyordu ve bu görüşler doğal olarak işçi sınıfının kendisine de sirayet ediyordu. Berduşlar ve dilencilerle ilk tanıştığımda, yüzsüz asalaklar olarak görmem öğretilmiş bu insanların azımsanamayacak bir bölümünün –belki dörtte birinin– kapana kısılmış bir hayvanınkiyle aynı suskun şaşkınlıkla kaderlerine bakakalan dürüst genç madenciler ve pamuk işçilerinden oluştuğu-

nu görmenin beni nasıl hayrete düşürdüğünü hatırlıyorum. Başlarına ne geldiğini anlayamıyorlardı. Çalışmak üzere yetiştirilmişlerdi, ancak bir daha asla çalışma şansları olmayacakmış gibi gözüküyordu. İçinde bulundukları koşullarda, içlerini ilk olarak kişisel bir aşağılanma duygusunun kaplaması kaçınılmazdı. O günlerde işsizliğe, bir birey olarak *sizin* başınıza gelmiş ve *sizin* sorumlu olduğunuz bir felaket olarak yaklaşılırdı.

Çeyrek milyon madenci işsizken Newcastle'ın arka sokaklarında yaşayan bir madenci olan Alf Smith'in de işsiz olması, eşyanın tabiatı gereğidir. Alf Smith yalnızca çeyrek milyondan biri, istatistiksel bir birimdir. Fakat hiçbir insan kendisine kolay kolay istatistiksel bir birim olarak bakamaz. Sokağın karşısındaki Bert Jones çalışmaya devam ettiği sürece, Alf Smith gururunun kırıldığını ve başarısız olduğunu hissetmek zorundadır. İşsizliğin insanlara neredeyse en büyük kötülüğü olan bu korkunç âcizlik ve ümitsizlik hissi bu yüzdendir. Bu his, her tür zorluktan ya da zorunlu aylaklığın moral bozuculuğundan beterdir; daha da kötü olan, sadece Alf Smith'in doğumlarından itibaren işsizlik ücretiyle geçinen çocuklarının başına gelen fiziksel dejenerasyondur. Greenwood'un *Love on the Dole* [İşsizlik Ücretiyle Aşk] adlı oyununu izlemiş olan herkes, zavallı, iyi niyetli, aptal işçinin masaya vurup, "Tanrım, bana bir iş gönder!" diye feryat ettiği o korkunç ânı hatırlar. Bu, dramatik bir abartı değil, yaşama dair bir ayrıntıdır. O haykırış, son on beş yılda, on binlerce, belki de yüz binlerce İngiliz ailesinde neredeyse kelimesi kelimesine dile getirilmiş olmalıdır.

Fakat artık tekrarlanmayacağını ya da en azından o kadar sık tekrarlanmayacağını düşünüyorum. Esas mesele şu ki, insanlar nafile itirazları bir kenara bırakmaya başlıyor. Orta sınıfa mensup olanlar –hatta taşra kasabalarındaki briç kulüpleri– bile nihayet işsizlik diye bir şeyin ol-

duğunu idrak etmeye başlıyor. Beş yıl önce her nezih çay masasında duyduğunuz, "Canım, işsizlik hakkındaki tüm bu saçmalıklara inanmıyorum. Çünkü daha geçen hafta bahçedeki yabani otları ayıklayacak bir adam aradık ve kimseyi bulamadık. Çalışmak istemiyorlar, hepsi bundan ibaret!" sözlerinin giderek daha seyrekleştiği fark ediliyor. İşçi sınıfının kendisine gelecek olursak, onlar da son derece bilgilendiler. *Daily Worker*'ın bu hususta çok önemli bir katkısının olduğunu düşünüyorum: Etkisi, tirajıyla kıyaslanmayacak derecede büyük. Fakat derslerini işçilerin arasında iyice yayabilmelerinin nedeni, işsizliğin sadece bu kadar yaygın olması değil, aynı zamanda çok uzun sürmesidir. İnsanlar, yıllarca aralıksız işsizlik ücretiyle geçindiklerinde, bu duruma alışmaya başlarlar ve işsizlik ücreti almak, tatsız bir durum olmayı sürdürse de, utanılacak bir şey olmaktan çıkar. Böylece, nasıl taksitle alışveriş kadim borç korkusunun altını oyduysa, eski ıslahevi korkusu geleneğinin de altı oyulmuş olur. Wigan ve Barnsley'nin arka sokaklarında her tür yoklukla karşılaştım, ama muhtemelen on yıl önce olacağından çok daha az *bilinç* sefaletiyle karşılaştım. İnsanlar hiç olmazsa, işsizliğin kendi ellerinde olmayan bir şey olduğunu kavramışlar. Artık işsiz olan sadece Alf Smith değil; Bert Jones da işsiz ve ikisi de yıllardır "boştalar". Herkesin aynı durumda olması, büyük bir fark yaratmakta.

Böylelikle, büyük kitleler adeta işsizlik ücretiyle geçecek bir ömre alışıyor. Ve takdir edilesi, hatta belki umut verici olan şey ise, bunu ruhsal çöküntüye uğramadan yapmayı başarıyor olmaları. Bir işçi, yoksulluğun zorlamasıyla orta sınıfa mensup bir insan kadar kendini dağıtmaz. Örneğin, işçi sınıfının işsizlik ücreti alırken evlenmekte bir beis görmemesini ele alalım. Bu, Brighton'daki yaşlı hanımların canını sıkıyor olabilir; ama işçilerin sağduyusunun bir kanıtıdır; işinizi kaybetmenin sizi insanlık-

tan çıkarmadığının bilincindedirler. Yani işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde durum, bir açıdan, olabileceği kadar kötü değildir. Hayat hâlâ oldukça normal, bekleyebileceğinizden daha normal bir biçimde sürmektedir. Aileler yoksullaşmış ama aile sistemi çökmemiştir. İnsanlar aslında önceki yaşamlarına daha mütevazı bir biçimde devam etmektedir. Kaderlerine öfkelenmek yerine, hayat standartlarını düşürerek çoğu şeyi katlanılabilir kılmışlardır.

Ancak hayat standartlarını ille de lüks harcamaları kesip zorunlu olanlara yoğunlaşarak düşürmezler; aksine daha sık rastlanır – ki bu da, düşündüğünüzde, daha doğal olan yoldur. Benzersiz bir ekonomik krizden geçtiğimiz bir on yılda tüm ucuz lüks ürünlerin tüketiminin artması bu yüzdendir. En fazla fark yaratan iki şey, muhtemelen savaştan bu yana ucuz ve şık giysilerin seri üretimi ve filmler oldu. On dört yaşında okulu bırakıp geleceği olmayan bir işe giren gençler, yirmilerinden itibaren –büyük olasılıkla ömür boyu– işsiz kalıyor; ama taksitli satıştan kendilerine 2 sterlin 10 peniye, kısa bir süreliğine ve az bir mesafeden de olsa Savile Row'da dikilmiş gibi gözüken bir takım elbise satın alıyorlar. Genç kızlarsa daha da az paraya son moda giyinebiliyor. Cebinizde üç yarım peniniz, ev dediğiniz yer de su sızdıran bir yatak odasının köşesi olabilir ve hayatta hiçbir umudunuz olmayabilir; ama yeni kıyafetlerinizle bir caddenin köşesinde dikilip kendinizi Clark Gable ya da Greta Garbo olduğunuz hülyasına kaptırabilirsiniz, ki bu da birçok eksikliği telafi edebilir. Hatta evde de genelde bir fincan çay – "güzel bir çay"– içilir ve 1929'dan bu yana işsiz olan baba, Cesarewitch[1] için sağlam bir tüyo aldığından, geçici olarak mutludur.

1. İngiltere'de her yıl ekim ayında düzenlenen büyük bir at yarışı. (Ç.N.)

Ticaret savaştan bu yana, düşük ücretli, kötü beslenen insanların gereksinimlerine uyum göstermek zorunda kaldı ve bu, lüks ürünlerin neredeyse daima zaruri olanlardan daha ucuz olmasıyla sonuçlandı. Bir çift sade ve sağlam ayakkabının fiyatı, ultra şık olanlarınkiyle aynı. İyi bir öğün ile aynı fiyata, bir kilo ucuz tatlı da alabilirsiniz. 3 peniye elinize pek et geçmez, ama bayağı balık ve patates kızartması alabilirsiniz. Sütün bir *pint*'i[1] 3 peni ve "hafif" biranınki bile 4 peniyken, aspirinin yedi tanesi 1 penidir ve iki yüz elli gramlık bir paketten kırk fincan çay çıkarabilirsiniz. Ve en önemlisi, en ucuz lüks olan kumardır. Açlık sınırındaki insanlar bile yarım peniye bir çekilişten birkaç günlük bir umut (kendilerinin verdiği adla "uğruna yaşayacak bir şey") satın alabilir. Organize kumar, artık neredeyse büyük bir endüstri seviyesine erişecek kadar büyüdü. Örneğin, yılda –hemen hepsi işçi sınıfının cebinden çıkan– 6 milyon sterlinlik bir işlem hacmi olan futbol bahisleri olgusuna bakın. Hitler Renanya'yı işgal ettiğinde Yorkshire'daydım. Hitler, Locarno, faşizm ve savaş tehdidi neredeyse hiç ilgi uyandırmazken, futbol federasyonunun fikstürleri önden yayımlamaktan vazgeçme kararı (futbol bahislerinin önünü alma amaçlı bir girişimdi bu) tüm Yorkshire'da bir öfke fırtınasına sebep oldu. Ayrıca bir de, modern elektrik biliminin midesi boş insanların üstüne yağdırdığı mucizeler var. Yorganınız olmadığından bütün gece tir tir titriyor olsanız da, sabah halk kütüphanesine gidip San Francisco ve Singapur'dan sizin için telgrafla gönderilmiş haberleri okuyabilirsiniz. Yirmi milyon insan yetersiz beslenmektedir, ama kelimenin gerçek anlamıyla herkesin radyoya erişimi vardır. Yiyecek olarak kaybettiğimizi elektrik olarak kazanmış du-

1. 1 *pint*, Büyük Britanya'da kullanılan, 586 mililitreye denk bir ölçü birimi. (Ç.N.)

rumdayız. İşçi sınıfının gerçekten gereksinim duyduğu her şeyi gasp edilmiş olan büyük kesimleri, yaşamı yüzeysel olarak kolaylaştıran ucuz lükslerle kısmen tazmin ediliyor.

Bütün bunları hoş buluyor musunuz? Ben bulmuyorum. Fakat işçi sınıfının gözle görülür bir biçimde geçirdiği psikolojik dönüşüm, bu koşullarda yapabileceği en iyi şey olabilir. Ne devrimcileştiler ne de kendilerine saygılarını yitirdiler; sadece morallerinin bozulmasına izin vermeyerek, balık ve patates kızartması standardında ellerinden geldiğince iyi yaşamaya çalışmaktalar. Bunun alternatifi, Tanrı bilir, çaresizliğin yol açtığı ne biçim acılar olurdu ya da İngiltere gibi sert yönetimi olan bir ülkede ancak anlamsız katliamlara ve vahşi bir baskı rejimiyle sonuçlanabilecek ayaklanmalara girişebilirlerdi.

Ucuz lükslerin savaş sonrasındaki gelişimi, egemenlerimiz için elbette oldukça hayırlı oldu. Balık ve patates kızartması, suni ipek kadın çorapları, somon konservesi, ucuz çikolata (2 onsluk[1] beş bar, 6 peni), filmler, radyo, sert çay ve futbol bahislerinin devrimin önüne geçmiş olma ihtimali oldukça yüksek. Bu yüzden, zaman zaman tüm bunların egemen sınıfın işsizleri zapt etmek için kurnaz bir manevrası, yani bir tür "ekmek ve sirkler" meselesi olduğu söyleniyor. Ama yönetici sınıfımıza dair gördüklerim, beni bu kadar zeki olduklarına ikna etmeye yetmiyor. Tüm bunlar yaşandı; ama bilinçsiz bir süreç, üreticinin piyasa ihtiyacı ve yarı aç insanların ucuz yatıştırıcılara duyduğu ihtiyaç arasındaki oldukça doğal bir etkileşim şeklinde gerçekleşti.

1. 1 ons: yaklaşık 28.35 grama eşit ağırlık birimi. (Ç.N.)

VI

Ben küçük bir çocukken bir konuşmacı her dönem gelir ve Blenheim, Austerlitz vb. geçmişteki ünlü savaşlar hakkında muhteşem konuşmalar yapardı. Napoléon'un, "Bir ordu midesinin üstünde yürür," düsturunu aktarmaya bayılırdı ve konuşmasının sonunda aniden bize dönüp, "Dünyadaki en önemli şey nedir?" diye sorardı. "Yiyecek!" diye bağırmamızı beklerdi ve öyle yapmamamız halinde hayal kırıklığına uğrardı.

Bir bakıma haklı olduğu aşikâr. İnsanoğlu, öncelikle içine yiyecek konacak bir çuvaldır; öteki işlevleri ve yetileri daha tanrısal olabilir, ama zaman açısından arkasından gelirler. Bir insan ölür ve gömülür, tüm sözleri ve eylemleri unutulur; ama yedikleri, çocuklarının sağlıklı ya da çürük kemiklerinde yaşamayı sürdürür. Beslenmedeki değişimlerin, hanedan, hatta din değişikliklerinden daha önemli olduğunun makul bir biçimde öne sürülebileceğini düşünüyorum. Örneğin, konserve icat edilmemiş olsaydı, Büyük Savaş asla gerçekleşemezdi. Ve Ortaçağ'ın sonunda İngiltere'ye kökü yenen bitkiler ve diğer birçok sebze ve kısa bir süre sonra alkolsüz içecekler (çay, kahve, kakao) ile bira içen İngilizlerin alışkın olmadığı damıtılmış içkiler girmeseydi, ülkenin son dört yüz yıllık tarihi son derece farklı gelişirdi. Buna rağmen yiye-

ceklerin öneminin bu kadar nadir teslim ediliyor olması ilginçtir. Politikacıların, şairlerin, piskoposların heykellerini her tarafta görürsünüz; ama aşçıların, domuz pastırması ustalarının ya da bostancıların heykellerine rastlamazsınız. İmparator V. Charles'ın tütsülenmiş ringa balığını keşfeden adamın heykelini diktirdiği söylenir, ama o da şu anda aklıma gelen yegâne örnek.

Yani işsizler hakkındaki en önemli şey, geleceğe baktığınızda gerçekten temel önemde olan şey, belki de beslenme rejimleridir. Daha önce de belirttiğim üzere, ortalama bir işsiz ailesi, en azından dörtte biri kiraya giden haftada yaklaşık 30 şilinlik bir gelire sahiptir. Artakalan paranın nasıl harcandığı gözden geçirmeye değer. Elimde işsiz bir madenci ile karısının benim için yaptığı bir bütçe var. Onlardan sıradan bir haftadaki harcamalarını mümkün olduğunca doğru bir biçimde gösterecek bir liste yapmalarını istedim. Bu adamın aldığı yardım, haftada 32 şilindi ve karısı ile kendisi hariç, biri iki yaş beş aylık, öteki on aylık iki çocukları vardı. Liste aşağıda:

	şilin	*dime*
Kira	9	0 ½
Giysi Kulübü	3	0
Kömür	2	0
Gaz	1	3
Süt	0	10 ½
Sendika Aidatı	0	3
(Çocukların) Sigortası	0	2
Et	2	6
Un (2 *stone*[1])	3	4
Maya	0	4
Patates	1	0

1. Yaklaşık 6,35 kilograma denk düşen bir ağırlık birimi. (Ç.N.)

Sığır yağı		0	10
Margarin		0	10
Domuz pastırması		1	2
Şeker		1	9
Çay		1	0
Reçel		0	7 ½
Bezelye ve Lahana		0	6
Havuç ve Soğan		0	4
Yulaf Ezmesi		0	4 ½
Sabun, toz deterjan vb.		0	10
Toplam	£1	12	0

Bunlara ilaveten, bebek için her hafta Bebek Sağlığı Kliniği'nden gönderilen üç paket süttozu var. Bu noktada bir-iki yorum yapmak gerekiyor. Öncelikle, liste birçok şeyi içermiyor; aklıma gelen ilk şeyleri söyleyecek olursam: ayakkabı boyası, tuz, biber, sirke, kibrit, çıra, tıraş bıçağı, aletlerin yerine yenilerinin alınması ve mobilya ve yatakların kullanıldıkça yıpranması. Bunlara harcanacak her paranın diğer kalemlerin birinden düşülmesi gerekiyor. Tütün ise daha ciddi bir gider. Bu adam fazla sigara içmiyordu, ama öyle bile olsa, tütün gideri haftada 1 şilinden az olamaz, bu da yiyecekten kısıntıya gidileceği anlamına geliyor. İşsizlerin haftada bu kadar para ödediği "Giysi Kulüpleri", bütün sanayi şehirlerinde büyük tuhafiyeciler tarafından işletiliyor. Onlar olmasa, işsizlerin yeni giysiler satın alması tamamen imkânsız hale gelirdi. Oralarda nevresim satılıp satılmadığını bilmiyorum; söz konusu ailenin, bildiğim kadarıyla, hemen hiç nevresimi yoktu.

Yukarıdaki listede tütüne 1 şilin ayırır ve bunu yiyecek harici kalemlerden düşerseniz, elinizde 16 şilin 5

buçuk peni kalır. Daha 16 şilin diyelim ve bebeği hesaba katmayalım; zira bebeğe Sağlık Kliniği'nden haftalık süttozu paketleri gelmekte. İkisi yetişkin üç kişinin, yakıt dahil, tüm beslenme giderlerinin bu 16 şilinden karşılanması gerekmekte. İlk soru şu ki, üç kişinin teoride dahi olsa 16 şilin ile doğru düzgün beslenmesi mümkün müdür? Varlık Testi hakkındaki tartışma sürerken, kamuoyunda bir insanın hayatta kalmasına yetecek minimum haftalık meblağ üzerine iğrenç bir münakaşa gerçekleşti. Hatırlayabildiğim kadarıyla, bir diyetisyen ekolü bu meblağı 5 şilin 9 peni olarak hesaplarken, bir diğeri daha cömertçe davranarak 5 şilin 9 buçuk peni olarak saptadı. Ardından birtakım insanlar gazetelere haftada 4 şilin ile beslendiklerini öne süren mektuplar gönderdiler. Diğerlerinin arasında seçtiğim (*New Statesmen* ve *News of the World*'de yayımlanmış) haftalık bir bütçe aşağıda:

	şilin	*dime*
3 somun kepekli ekmek	1	0
250 gr margarin	0	2 ½
250 gr sığır yağı	0	3
½ kg peynir	0	7
½ kg soğan	0	1 ½
½ kg havuç	0	1 ½
½ kg kırık bisküvi	0	4
1 kg hurma	0	6
1 kutu süttozu	0	5
10 portakal	0	5
Toplam	3	11 ½

Lütfen bu bütçenin herhangi bir yakıt içermediğini gözden kaçırmayın. Zaten mektubu yazan da parasının yakıt almaya yetmediğini ve bütün bu yiyecekleri çiğ olarak yediğini açıkça belirtmiş. Mektubun gerçek mi olduğu, yoksa gazeteyle dalga geçmek amacıyla mı yazıldığı şu anda fark etmez. Bu listenin mümkün olduğunca idareli bir harcamayı temsil ettiği kabul edilecektir sanıyorum; haftada 3 şilin 11 buçuk peni ile geçiniyorsanız, bu meblağ ile daha fazla besin değeri elde edemezsiniz. Yani işsizlik ücretiyle geçiniyorsanız, belki temel besinlere yoğunlaşarak yeterince beslenebilirsiniz, ama başka türlüsü mümkün değildir.

Şimdi bu listeyi işsiz madencinin az önce verdiğim bütçesi ile karşılaştırın. Madenci ailesi, yeşil sebzelere haftada sadece 10 peni, süteyse haftada 10 buçuk peniden az ödüyor (aralarından birinin üç yaşından küçük bir çocuk olduğunu unutmayın) ve hiç meyve almıyor; ama 1 şilin 9 penilik (yani dört kilo) şeker ve 1 şilinlik çay satın alıyorlar. Ete ödenen 2 buçuk şilin, ufak bir parçaya ve yahnilik malzemeye denk düş*ebilir*, ama büyük olasılıkla daha çok dört-beş adet sığır eti konservesi anlamına gelir. Bu yüzden beslenme rejimleri beyaz ekmek, margarin, sığır eti konservesi, şekerli çay ve patatese dayanır – berbat bir beslenme biçimi. Peki portakal ya da kepekli ekmek gibi sağlıklı şeylere daha fazla para harcasalar ya da hatta *New Statesman*'de[1] yayımlanan mektubun yazarı gibi yakıttan kısıp havuçlarını çiğ yeseler daha iyi olmaz mıydı? Evet, olurdu; ama mesele şu ki, hiçbir normal insan asla öyle yapmaz. Normal bir insan, kahverengi ekmek ve çiğ havuçla beslenmektense acından ölmeyi yeğler. Ve bu konudaki kendine has kötülük şuradadır ki,

1. İngiltere'de yayımlanan siyasal ve kültürel içerikli bir dergi. (Ed.N.)

ne kadar az paranız olursa, onu o kadar az sağlıklı yiyeceklere harcama eğiliminde olursunuz. Bir milyoner kahvaltıda portakal suyu ve Ryvita bisküvisi yemekten haz alabilir, ama bir işsiz almaz. Bu noktada, bir önceki bölümün sonunda söz ettiğim eğilim devreye girer. İşsiz, yani yetersiz beslenmeden mustarip, yılmış, sıkılmış ve sefil haldeyseniz, yavan sağlıklı yiyecekler yemek istemezsiniz. Biraz "lezzetli" bir şey istersiniz. Daima sizi cezbedecek ucuz ve hoş bir şeyler bulunur. Hadi 3 penilik patates kızartması alalım! Bize 2 penilik dondurma kap da gel! Çaydanlığı ocağa koy da şöyle güzel bir çay içelim! İşsizlik ücretiyle geçiniyorsanız aklınız böyle işler. Beyaz ekmek ve margarin ile şekerli çay hiç besleyici değildir, ama kahverengi ekmek ve sığır yağı ile soğuk sudan *daha hoş*tur (ya da en azından çoğu insan öyle düşünür). İşsizlik –özellikle de İngiliz'in afyonu çay ile– sürekli hafifletilmesi gereken sonsuz bir sefalettir. Bir fincan çay ya da hatta bir aspirin, kısa süreli bir uyarıcı olarak, kahverengi ekmeğin kıtırından çok daha iyidir.

Tüm bunların sonuçları, doğrudan gözlerinizi kullanarak ya da yaşam istatistiklerine göz atıp çıkarımda bulunarak inceleyebileceğiniz fiziksel bir dejenerasyonda kendini açığa vurur. Sanayi şehirlerindeki ortalama fizik korkunç kötü, hatta Londra'dakinden bile daha kötüdür. Sheffield'de mağara adamlarından oluşan bir halkın arasında gezindiğiniz hissine kapılırsınız. Madenciler azametli adamlar olsalar da genelde ufak tefeklerdir ve sadece kaslarının sürekli çalışmaktan sertleşmiş olması, çocuklarının daha iyi bir fizik ile hayata başlayacağı anlamına gelmez. Madenciler, her koşulda, fiziksel açıdan toplumun en seçkin kesimini teşkil eder. En açık yetersiz beslenme alameti, herkesin dişlerinin ne kadar kötü olduğudur. Lancashire'da iyi doğal dişlere sahip bir işçi görene kadar bayağı bir zaman bakınmanız gerekir. Esa-

sen, çocuklar hariç, doğal dişlere sahip olan çok az insan görürsünüz ve çocukların dişlerinin bile zayıf, mavimsi bir görüntüsü vardır, bu da –tahmin ediyorum– kalsiyum yetersizliği anlamına gelir. Birçok diş doktoru bana, sanayi bölgelerinde otuz yaşından büyük bir insanın ağzında bir tane olsun kendine ait dişi olmasının anormal olduğunu söyledi. Wigan'da konuştuğum birçok kişi, insanın dişlerinden ne kadar erken kurtulursa o kadar iyi olacağını düşündüklerini belirtti. Bir kadın bana, "Dişler ıstıraptan başka bir şey değil," dedi. Kaldığım bir evde, en yaşlısı kırk üç, en genci ise on beş yaşında bir oğlan olmak üzere, ben hariç beş kişi vardı. Aralarında ağzının içinde kendine ait bir tane olsun dişi olan yalnızca o oğlandı ve onun dişlerinin de uzun süre dayanmayacağı açıktı. Yaşam istatistiklerine geri dönecek olursak; bütün büyük sanayi şehirlerinin en yoksul mahallelerinin ölüm ve çocuk ölümü oranlarının, varlıklı mahallelerdekinin iki katı, kimi durumlardaysa iki katından epey yüksek olduğunu görürüz – herhalde yoruma gerek yoktur.

Elbette İngiltere'ye sağlıksız fiziklerin egemen olmasının yalnızca işsizlikten kaynaklandığı düşünülmemelidir, zira ortalama beden sağlığı muhtemelen uzun bir süredir sadece sanayi bölgelerindeki işsizler arasında değil, ülke çapında gerilemektedir. İstatistiksel açıdan kanıtlamak olanaklı değilse de, kırsal alanlarda ve Londra gibi zengin bir şehirde bile, gözlerinizi kullandığınızda kendisini size dayatacak bir sonuçtur bu. Kral V. George'un naaşının Londra'nın içinden geçirilerek Westminster'a taşındığı gün, bir-iki saatliğine Trafalgar Meydanı'ndaki kalabalığın içinde sıkışıp kaldım. Orada çevrenize bakınıp da, modern İngiltere'nin yaşadığı fiziksel dejenerasyona şaşırmamak imkânsızdı. Çevremi saranlar ağırlıklı olarak işçilerden *oluşmuyordu;* esnaf, gezgin satıcı türü insanlardı, varlıklı insanlardan da biraz vardı. Fakat ne bi-

çim gözüküyorlardı! Londra'nın ağlayan gökyüzünün altında cılız kol ve bacaklar, hastalıklı yüzler! Yapılı bir adama ya da şık görünümlü bir kadına hemen hiç rastlanmıyordu ve neredeyse hiçbir yerde taze bir cilt yoktu. Kralın tabutu geçerken erkekler şapkalarını çıkarıyorlardı ve Strand'ın öteki tarafındaki bir kalabalığın içinde olan bir arkadaşım sonradan bana, "Yegâne renk parçası, kafalarının keline aitti," dedi. Muhafızlar bile –tabutun yanında yürüyen bir muhafız birliği vardı– bir zamanlar oldukları şey değillermiş gibi geldi bana. Yirmi-otuz yıl önce çocuk bakışlarımın önünden uzun adımlarla geçip giden, göğüs kafesleri varilleri, bıyıkları kartalların kanatlarını andıran o devasa adamlar nerede? Flandra'nın çamuruna gömüldüler, tahmin ediyorum. Onların yerini, uzun boyları nedeniyle seçilen ve dolayısıyla da üzerinde palto olan fasulye sırıklarına benzeyen şu soluk benizli delikanlılar aldı – doğruyu söylemek gerekirse, modern İngiltere'de bir seksenden uzun bir adam bir deri bir kemiktir. İngilizlerin fiziği kötüleşmişse, bunun nedenlerinden biri de, Büyük Savaş'ın İngiltere'deki en iyi bir milyon adamı özenle seçerek, çoğunlukla daha soylarının devamını sağlayacak zamanı bulamadan, katletmiş olmasıdır. Ancak süreç bundan önce başlamış ve sonuçta sağlıksız yaşam biçimlerinden, yani sanayileşmeden kaynaklanıyor olmalıdır. Şehirlerde yaşama âdetini değil –şehir muhtemelen birçok açıdan taşradan daha sağlıklıdır– bize her şeyin yerine geçecek ucuz bir şey sunan modern sanayi tekniğini kastediyorum. Uzun vadede, konservenin makineli tüfekten daha ölümcül bir silah olduğunu keşfedebiliriz.

İngiliz işçi sınıfı –ve İngiliz ulusunun geneli– yiyecek söz konusu olduğunda, ne yazık ki, olağanüstü cahil ve müsriftir. Başka bir yerde, bir Fransız inşaat işçisinin bir İngiliz'inkiyle karşılaştırıldığında ne kadar medeni bir yemek tahayyülü olduğuna değinmiştim ve bir Fransız

evinde İngiliz evlerinde görmeye alışkın olduğunuz türden bir israfla hiç karşılaşacağınızı sanmam. Elbette, herkesin işsiz olduğu en yoksul evlerde pek israf görmezsiniz, ama yiyecek israf edecek durumu olan evlerde israf yaygındır. Buna insanı dehşete düşüren örnekler verebilirim. Bizzat Kuzey'deki kendi ekmeğini pişirme âdeti bile müsrifçedir, çünkü aşırı çalışan bir kadın haftada bir ya da en fazla iki kereden sık ekmek pişiremez ve ne kadar ekmek israfı olacağını önceden söylemek imkânsız olduğundan, genellikle belirli bir miktar çöpe atılır. Normalde altı büyük ve on iki küçük somun ekmek pişirilir. Tüm bunlar, eski cömert İngiliz hayat görüşünün bir parçasıdır ve hoş olsa da şu anda felakete yol açan bir niteliktir.

Bildiğim kadarıyla, İngiliz işçi sınıfı nerede olursa olsun kahverengi ekmeği reddeder; bir işçi sınıfı mahallesinde kepekli ekmek almak genelde imkânsızdır. Kimi zaman, bunun ekmeğin "kirli" olması yüzünden olduğu öne sürülür. Gerçek sebebinin, kahverengi ekmeğin geçmişte, geleneksel olarak Papacılık ve tahta ayakkabılarla ilişkilendirilen kara ekmekle karıştırılması olduğundan şüpheleniyorum. (Lancashire'da Papacılık da tahta ayakkabılar da oldukça yaygın. Onların yanında siyah ekmeklerinin de olmaması pek yazık!) Ancak İngiliz damak tadı, özellikle de işçi sınıfının damak tadı artık iyi yiyeceği neredeyse otomatik olarak reddetmektedir. Bezelye ve balık konservesini gerçek bezelye ve balığa yeğleyen insanların sayısı her yıl artıyor olmalı ve çaylarına hakiki süt koymaya gücü yetecek çok sayıda insan yakın bir zamanda süt konservesi, hatta şeker ve mısır unundan imal edilen ve kutusunun üzerinde kocaman harflerle BEBEKLERE UYGUN DEĞİLDİR yazan o korkunç süt konservesini alacak. Şu anda bazı bölgelerde işsizlere besin değerleri ve parayı daha akıllıca harcamak hakkında daha fazla şey öğretmek için çaba gösterilmekte. Böyle

bir şey duyduğunuzda ikileme düşüyorsunuz. Komünist bir konuşmacının sahnede bu konuda çok sinirlendiğini duydum. Sosyete hanımları şimdi de East End'deki evlere girerek işsizlerin karılarına alışveriş dersi verecek kadar küstahlaşıyor, dedi. Bunu, İngiliz egemen sınıfının zihniyetinin bir örneği olarak gösterdi. Önce bir aileyi haftada 30 şilinle geçinmeye mahkûm edersiniz, sonra da onlara paralarını nasıl harcayacaklarını söyleyecek kadar yüzsüzleşirsiniz. Tamamen haklıydı, ona tüm kalbimle katılıyorum. Ancak yine de, sadece doğru düzgün bir geleneğin yokluğu yüzünden insanların süt konservesi gibi bir pisliği içmesi ve bunun ineğin ürününden daha kalitesiz olduğunu dahi bilmiyor olması üzücü bir durum.

Bununla birlikte, işsizlerin paralarını daha idareli kullanmayı öğrenmekten gerçekten kârlı çıkacağından şüpheliyim. Zira işsizlik yardımlarını bu kadar yüksek tutan tek şey, idareli *olmamaları*dır. İşsizlik ücreti alan bir İngiliz'in eline haftada 15 şilin geçer, çünkü 15 şilinin hayatta kalabileceğiniz en ufak meblağ olduğuna kanaat getirilmiştir. Eğer sadece pilav ve soğanla yaşayabilen Hintli ya da Japon bir amele olsaydı, eline haftada 15 şilin geçmiyor olurdu – ayda 15 şilini olursa şanslı sayılırdı. Ne kadar sefil olursa olsun, işsizlik yardımlarımız, son derece yüksek standartlara sahip ve ekonomiden pek anlamayan bir nüfusa uyacak biçimde şekillendirilmiştir. İşsizler daha iyi idareciler olmayı öğrenseler, durumları gözle görülür biçimde düzelir ve işsizlik ücretinin buna bağlı olarak düşürülmesi uzun sürmezdi.

Kuzey'de işsizliğin yükünü oldukça hafifleten bir şey varsa, o da yakıtın ucuzluğudur. Kömür havzalarında kömürün perakende fiyatı her yerde *hundredweight*'i 1 şilin 6 peniyken, Güney'de 2 buçuk şilindir. Dahası, çalışan madenciler genellikle kömürü tonu 8-9 şiline doğrudan ocaktan alır ve evlerinde bodrumu olanlar bazen bir

tonunu depolayarak (tahmin ediyorum, yasadışı olarak) işsiz olanlara satar. Ama bunun dışında bir de işsizlerin çok büyük ve sistematik kömür hırsızlıkları vardır. Buna hırsızlık adını veriyorum, çünkü hiç kimseye bir zararı dokunmasa da, teknik açıdan öyle. Kuyudan yukarıya gönderilen "toz"un içinde belirli bir miktar kırık kömür mevcuttur ve işsiz insanlar bu kömürü cüruf yığınlarından toplamakla epey zaman geçirirler. Gün boyu o tuhaf gri dağların üzerinde, sırtlarında çuvallar ve küfelerle kükürtlü dumanın içinde bir ileri bir geri dolaşıp duran (çoğu cüruf yığını yüzeyin altında yanmaktadır), bir yerlerde gömülü olan ufacık kömür parçalarını güçlükle çıkaran insanlar görürsünüz. İçlerinde, yarım günlük bir aramanın meyvesi olan belki yarım *hundredweight* kömür olan çuvallar asılmış, kendi imalatları olan garip ve harika bisikletlerin –çöplükten toplanmış paslı parçalardan bir araya getirilmiş, selesiz, zincirsiz ve neredeyse lastiksiz bisikletlerin– üzerinde uzaklaşan adamlarla karşılaşırsınız. Grev dönemlerinde herkes yakıt sıkıntısı çektiğinde, madenciler ellerinde kazma kürekle ortaya çıkıp cüruf yığınlarını kazarlar, çoğu cüruf yığınının tümsekli görüntüsü bu yüzdendir. Uzun grevler sırasında, kömür katmanlarının yeryüzüne ulaştığı yerlerde yüzey madenleri açıp kazma kürekleriyle metrelerce aşağıya, toprağın derinliklerine indikleri olur.

Wigan'da atık kömür konusunda işsizler arasındaki rekabet o kadar şiddetlenmiş durumdadır ki, "kömür uğruna mücadele" adında görülmeye değer, olağandışı bir âdete yol açmıştır. Aslen daha çok hiç filme alınmamış olmasına şaşıyorum. İşsiz bir madenci bir öğleden sonra bunu görmem için beni yanında götürdü. Vadinin içinden geçerek aşağıya inen bir tren yoluyla, eski cüruf yığınlarından meydana gelen bir dağ sırası olan mekâna vardık. Her birinin paltosunun eteğinin altına bir çuval

ve bir kömür çekici asılı, pejmürde kılıklı birkaç yüz adam yamaçta bekleşmekteydi. Toz, maden ocağından teknelere yüklenmiş olarak yukarı çıkarılır ve bir motor tarafından çeyrek mil ötedeki bir cüruf yığının tepesine bırakılır. "Kömür uğruna mücadele" süreci, trene hareket halindeyken binmekten oluşur; hareket halindeyken binmeyi başardığınız herhangi bir yük vagonu "sizin" olmuş olur. Kısa bir süre sonra tren görüş alanına girdi. Yüz adam, vahşi bir haykırışla, virajı alırken treni yakalamak için yamaçtan aşağı atıldı. Tren virajda bile saatte yirmi mil süratle ilerliyordu. Adamlar kendilerini trene doğru savurdular, yük vagonlarının arkasındaki halkalara tutunup kendilerini tamponların üzerinden yukarıya çektiler. Her vagonun üzerinde beş-on tanesi vardı. Sürücü umursamadı, cüruf yığının tepesine sürdü, vagonları çözdü ve az sonra yeni bir vagon dizisiyle geri dönmek üzere motoru ocak yönünde çalıştırdı. Pejmürde kılıklı figürler, öncekiyle aynı, çılgın bir koşuşturmacaya girişti. Sonunda, herhangi bir trene binmeyi başaramamış olan yalnızca yaklaşık elli adam kalmıştı.

Yürüyerek cüruf yığınının tepesine çıktık. Adamlar kömür tozunu küreklerle teknelerden atarken, aşağıda karıları ve çocukları diz çökmüş, nemli tozu elleriyle seri bir şekilde karıştırarak yumurta büyüklüğünde ya da daha küçük kömür parçaları ayıklıyordu. Bir kadının ufacık bir parçanın üstüne atılıp, onu önlüğüne silerek kömür olduğundan emin olmak için incelediğini ve ötekilerden korumak isterce çuvalına attığını görüyordunuz. Elbette, bir yük vagonuna binerken içinde ne olduğunu önceden bilemezsiniz; içinde gerçekten yollardaki "toz" ya da yalnızca çatı yapımından getirilen şist olabilir. Eğer bir şist teknesiyse içinde normal kömür olmaz, ama şistin arasında, alelade şiste çok benzeyen ama hafif daha koyu olan ve damtaşı gibi paralel çizgilere ayrılma-

sıyla tanınan, linyit denilen donuk renkli başka bir kömür çeşidi çıkar. Yakıt olarak idare eder; ticari bir değere sahip olacak kadar değilse de, işsizlerin şevkle aramasına yetecek kadar iyidir. Şist vagonlarındaki madenciler, bu kömürü ayıklayıp çekiçleriyle parçalıyorlardı. Aşağıda, yamacın altında, trenlerden birine binmeyi başaramamış olanlar, yukarıdan aşağıya yuvarlanmış kömür parçacıklarını topluyordu. Fındıktan büyük olmasalar da, insanlar bu kadarını bulabilmiş olmaktan da hoşnuttu.

Orada tren boşalana dek kaldık. Birkaç saat içinde insanlar tozu en küçük kömür parçasına varana dek ayıklamıştı. Çuvallarını omuzlarına atıp ya da bisikletlerine yükleyip, Wigan'a doğru iki millik zorlu bir yürüyüşe koyulmuşlardı. Ailelerin çoğunun aşağı yukarı yarım *hundredweight* kömürü ya da linyiti vardı, yani beş ila on ton yakıt çalmış olmalıydılar. Bu kömür tozu trenlerini soyma işi, Wigan'da –en azından kışın– her gün birden çok kömür işletmesinde yaşanmaktadır. Tabii ki, son derece tehlikelidir. Benim orada olduğum öğleden sonra kimse yaralanmadı, ama birkaç hafta önce bir adamın iki bacağı da kopmuştu ve bir hafta sonra bir adam birkaç parmağını kaybetti. Bu, teknik olarak hırsızlıktı; ama kömürün çalınmasa atılacağını herkes biliyordu. Arada sırada kömürcülük işletmeleri âdet yerini bulsun diye birisini kömür çalma suçundan mahkemeye verir ve yerel gazetenin o sabahki sayısında, iki kişinin 10 şilin ceza aldığını yazan bir paragraf olur. Ama kovuşturmaları kimse umursamaz –gazetede adı geçen adamlardan biri de o öğleden sonra oradaydı– ve kömür hırsızları, cezaları ödemek için aralarında para toplarlar. Bu durum normal kabul edilir. İşsizlerin bir şekilde yakıt bulması gerektiğini herkes bilir. Böylece her öğleden sonra yüzlerce adam hayatlarını tehlikeye atar ve yüzlerce kadın saatlerce çamuru karıştırıp durur – ve tüm bunları 9 peni değerinde yarım *hundredweight* kalitesiz yakıt için yaparlar.

Şu sahne, Lancashire'daki manzaralardan biri olarak aklımda kalacak: Çuval bezinden önlükleri ve ağır siyah tahta ayakkabılarıyla başörtülü tıknaz kadınlar, acı bir rüzgârda küllü çamurun içinde diz çökmüş, şevkle ufacık kömür parçaları arıyor. Bunu yapmaktan hoşnutlar. Kışın yakıt bulmak için her şeyi yaparlar, yakıt neredeyse yiyecekten bile daha önemlidir. Bu arada, her tarafta göz alabildiğine kömür madenlerinin cüruf yığınları ve kaldırma tertibatları var ve o madenlerin hiçbiri çıkarabileceği kömürün tamamını satamıyor. Bu, Major Douglas'ı[1] harekete geçmeye sevk etmeli.

1. Major Clifford Hugh "C. H." Douglas (20 Ocak 1879-29 Eylül 1952): İngiliz mühendis ve Sosyal Kredi ekonomik reform hareketinin öncüsü. (Ed.N.)

VII

Kuzey yönünde seyahat ettiğinizde, Güney ya da Doğu'ya alışkın olan gözünüze, Birmingham'ı geçene dek pek bir fark çarpmaz. Coventry yerine Finsbury Park'ta da olabilirsiniz; Birmingham'daki Bull Ring, Norwich Market'ten pek farklı değildir ve tüm Midlands şehirlerinin arasında Güney'dekinden ayırt edilemeyecek bir villa medeniyeti uzanır. Ancak biraz daha kuzeye, çömlekçilik kasabalarına ve ötesine geçtiğinizde, sanayi toplumunun gerçek çirkinliğiyle karşılaşmaya başlarsınız. Bu, o kadar korkutucu ve çarpıcı bir çirkinliktir ki, onu olduğu gibi kabullenmek zorunda kalırsınız.

Bir cüruf yığını olsa olsa bir gudubettir, çünkü son derece plansız ve işlevsizdir. Bir devin çöp kutusunu boşaltması gibi, öylece toprağın üstüne dökülmüştür. Maden şehirlerinin kenar mahallelerinde, ufkun bütünüyle sarp gri dağlarla çevrili olduğu, ayağınızın altında çamur ve kül, başınızın üzerinde kömür tozu yüklü teknelerin arazide yavaş yavaş millerce yol aldığı çelik kablolar olan korkunç manzaralarla karşılaşırsınız. Çoğu cüruf yığını yanmaktadır ve geceleri kızıl yangın derelerinin şu ya da bu yöne kıvrıldığını ve hep sönme noktasındaymış gibi durup da her defasında yeniden hararetlenerek yavaşça hareket eden mavi kükürt alevlerini görebilirsiniz. Bir cüruf

yığını, önünde sonunda olacağı gibi, çökse bile, üstünde ancak uğursuz, kahverengi otlar biter ve tümsek biçimindeki yüzeyi var olmayı sürdürür. Wigan'ın varoşlarında oyun yeri olarak kullanılan bir tanesi, aniden donuvermiş hafif dalgalı bir denizi andırır; Wigan'lılar oraya "Yün Yatak" adını vermiştir. Yüzyıllar sonra bile, kömür çıkartılan yerler sabanla sürüldüğünde eskiden cüruf yığınlarının olduğu mevkiler hâlâ uçaktan seçilebilir olacaktır.

Wigan'ın berbat muhitlerindeki bir kış öğleden sonrasını anımsıyorum. Etrafımız, cüruf yığınlarından oluşan bir ay yüzeyi manzarasıyla çevriliydi; ve kuzeyde, cüruf dağlarının arasındaki geçitlerden, fabrika bacalarından çıkan dumanları görebiliyordunuz. Kanal yolu, sayısız tahta ayakkabının izlerinin çizgiler halinde uzayıp gittiği bir kül ve çamur karışımıydı ve uzaklardaki cüruf yığınlarına dek, "ışıltılar" –eski maden ocaklarının göçmesiyle ortaya çıkmış çukurlara sızmış durgun sulardan oluşan havuzlar– her tarafa dağılmıştı. Hava korkunç soğuktu. "Işıltılar" çiğ ombra rengi buzla kaplıydı, mavnacılar yalnızca gözleri açıkta kalacak biçimde çuvallara sarınmıştı, eklüz kapakları buzdan sakalları varmış gibi duruyordu. Duman, şist, buz, çamur, kül ve pis sudan başka bir şey yoktu. Fakat Sheffield'in yanında, Wigan bile güzel kalır. Sanırım Sheffield'in Eski Dünya'daki en çirkin şehir olduğunu iddia etmek yerinde olacaktır: Her konuda rakipsiz olmak isteyen sakinlerinin bu iddiada bulunması oldukça muhtemeldir. Nüfusu yarım milyondur ve düzgün binaların sayısı, beş yüz kişilik ortalama bir Doğu Anglia köyündekinden azdır. Ve pis kokusu! Kükürt kokusu almadığınız nadir anların nedeni, gaz kokusu almaya başlamış olmanızdır. Şehrin içinden geçen sığ nehir bile çoğunlukla içindeki şu ya da bu kimyasal atık yüzünden parlak sarı renktedir. Bir keresinde sokakta durup görebildiğim fabrika bacalarını saydım; otuz üç taneydi, ama duman ha-

vayı karartarak görüşü engelliyor olmasa bu sayı çok daha büyük olurdu. Aklımda özellikle yer eden bir sahne var. Otlar ezildiğinden kelleşmiş, üzerine gazeteler ve eski tencereler atılmış, korkunç gözüken boş bir arsa (her nedense, boş araziler orada, Londra'da bile mümkün olmayacak derecede iğrenç oluyor). Sağda, isten kararmış, koyu kırmızı, dört odalı metruk evlerden oluşan tek bir sıra var. Solda, ardı arkası kesilmeyen bir fabrika bacaları silsilesi, baca ardına baca, siyahımsı, loş bir pusun içinde gözden yitip gitmekte. Arkamda, fırınlardan çıkan cüruftan oluşan bir demiryolu yükseltisi. Önümde, boş arsanın karşısında, üzerindeki bir tabelada "Thomas Grocock, Nakliyeci" yazan, sarı-kırmızı tuğlalardan yapılma küp biçiminde bir bina.

Gece, evlerin çirkin biçimlerini ve her şeyin karalığını göremediğinizde, Sheffield gibi bir şehir uğursuz bir ihtişama bürünür. Kimi zaman, fışkıran duman, kükürtten pembedir ve dökümhane bacalarının ağzının altından, daire testereyi andıran diş diş alevler püskürür. Dökümhanelerin açık kapılarından, ateş kırmızısı yüzlerine vuran oğlan çocukları tarafından bir o yana bir bu yana taşınırken kıvrılan yılanları andıran demiri görür, istim çekiçlerinin inip kalktığını ve demirin darbenin altındaki çığlığını duyarsınız. Çömlekçilik kasabaları, daha küçük ölçekte neredeyse aynı derece çirkindir. İsten kararmış küçük ev sıralarının tam ortasında, adeta sokağın bir parçasıymışçasına, çömlekhaneler yer alır: Dumanlarını neredeyse yüzünüze püskürten, toprağa gömülmüş devasa Burgonya şarabı şişelerine benzeyen koni biçiminde tuğladan bacalar. Karşınıza, bir yanlarında zincirden raylarda sessizce hareket eden küçük paslı borular, diğer yanlarında deniz rezenesi toplayıcıları gibi sıkıca tutunarak kazmalarını uçurumun dik yüzüne indiren işçilerle, yüzlerce metre uzunluğa ve neredeyse bir o kadar derinliğe

sahip kil kanyonları çıkar. Oradan karlı bir havada geçtim ve yağan kar bile siyahtı. Çömlekçilik kasabaları hakkında söyleyebileceğiniz en iyi şey, epey küçük oldukları ve birdenbire bitiverdikleridir. Daha on mil gitmeden, neredeyse çırılçıplak tepelerdeki bakir doğaya ulaşabilirsiniz ve oradan bakıldığında, çömlekçilik kasabaları, uzaklarda tüten bir dumandan ibarettir.

Böylesine bir çirkinliğe bakarken aklınıza iki soru gelir. Birincisi, bu kaçınılmaz mıdır?

İkincisi, bir önemi var mı?

Sanayiye içkin ve kaçınılmaz bir çirkinliğin varlığına inanmıyorum. Bir fabrika, hatta bir gazhane, doğaları gereği, bir saray, köpek kulübesi ya da katedrale oranla daha çirkin olmak zorunda değildir. Bu, bütünüyle dönemin mimari geleneğine bağlıdır. Kuzey'deki sanayi şehirleri çirkindir, çünkü modern çelik konstrüksiyon ve duman azaltma yöntemlerinin bilinmediği ve hiç kimsenin para kazanmaktan başka bir şeyi düşünemediği bir dönemde inşa edilmişlerdir. Çirkin olmayı sürdürmeleri, büyük ölçüde, Kuzeylilerin bu duruma alışmış, farkına bile varmıyor olmalarından kaynaklanır. Sheffield ya da Manchester'lıların çoğu, Cornwall Kayalıkları'nın havasını alsalar, muhtemelen tadının tuzunun olmadığını söyleyeceklerdir. Fakat savaştan bu yana sanayi Güney'e kaymaktadır ve böylece neredeyse güzel hale gelmiştir. Savaş sonrasının tipik fabrikası, çıplak bir baraka ya da kara duman tüten bacalardan oluşan korkunç bir karmaşa değil, çevresini saran yeşil çimler ve lale tarhlarıyla beton, cam ve çelikten yapılma, bembeyaz parıldayan bir yapıdır. G.W.R.[1] ile Londra'dan dışarı çıkarken önünden geçtiğiniz fabrikalara bir bakın: Birer estetik harikası olmayabilirler, ama

1. Great Western Railway: Bir İngiliz demiryolu şirketi. (Ç.N.)

Sheffield gazhaneleri gibi çirkin olmadıkları da kesin. Fakat ne olursa olsun, çirkinliği, sanayinin en aşikâr ve yeni gelen herkesin hakkında feryat ettiği yanı olsa da, merkezî bir öneme sahip olup olmadığı konusunda şüpheliyim. Ve hatta belki de sanayinin, olduğundan farklı bir şeymiş gibi görünmeyi öğrenmesi arzulanır bir durum değildir. Mr. Aldous Huxley'nin de doğru bir biçimde belirttiği gibi, karanlık şeytani bir fabrika, gizemli ve görkemli tanrılara ait bir tapınak gibi değil, karanlık şeytani bir fabrika gibi gözükmelidir. Dahası, sanayi şehirlerinin en kötüsünde bile dar estetik anlamda çirkin olmayan birçok şey görürsünüz. Dumanı tüten bir fabrika bacasının ya da pis kokan bir varoşun iticiliği, büyük ölçüde, çarpık yaşamları ve hasta çocukları çağrıştırmasından ileri gelir. Salt estetik bir bakış açısından baktığınızdaysa, dehşetengiz bir çekiciliği olabilir. Aşırı kötü olan her şeyin genellikle, tiksinsem bile, sonunda beni cezbettiğini düşünüyorum. Burma'da karşılaştığım manzaralar, oradayken bir karabasan gibi üstüme çökerken, sonradan aklıma öyle bir kazındı ki, kendimi onlardan kurtarmak için haklarında bir roman yazmak zorunda kaldım. (Doğu hakkındaki tüm romanlarda, arka plandaki manzara esas temadır.) Arnold Bennett'in yaptığı gibi, sanayi şehirlerinin karalığından bir tür güzellik çıkarmak muhtemelen oldukça kolaydır; kolayca, örneğin Baudelaire'in bir cüruf yığını hakkında şiir yazdığı tasavvur edilebilir. Ama sanayinin güzelliğinin ya da çirkinliğinin pek önemi yoktur. Gerçek kötülüğü, çok daha derinde yatan ve ortadan kaldırılamayacak bir şeydir. Bunu akıldan çıkarmamak önemlidir, çünkü temiz ve düzenli olduğu sürece sanayinin zararsız olduğunu düşünmenin daima çekici bir yanı vardır.

Ancak endüstriyel Kuzey'e gittiğinizde, alışkın olmadığınız görüntüsünden epey bağımsız olarak da, yabancı bir ülkeye girdiğinizin bilincindesinizdir. Bu, kıs-

men gerçekten var olan farklar nedeniyle olsa da, daha çok geçmişte bize uzun bir süre boyunca tekrar tekrar anlatılan Kuzey-Güney zıtlığından kaynaklanır. İngiltere'de tuhaf bir Kuzeylilik kültü, bir tür Kuzeyli züppeliği mevcuttur. Güney'de bir Yorkshire'lı, sizi kendisinden aşağıda gördüğünü belli etmeye daima özen gösterir. Ona bunun nedenini sorarsanız, yalnızca Kuzey'deki yaşamın "hakiki" yaşam, yalnızca Kuzey'deki sanayi işlerinin "hakiki" iş olduğu, Kuzey'de "hakiki" insanların, Güney'deyse yalnızca rantiyeler ve asalaklarının yaşadığı şeklinde açıklayacaktır. Kuzeylide "cevher" vardır, o amansızdır, haşindir, yiğit, sıcak kalpli ve demokrattır; Güneyliyse züppe, efemine ve tembeldir – bu, ne olursa olsun, teoride böyledir. Bu yüzden, Güneyliler –en azından ilk defa– Kuzey'e gittiklerinde, yabanilerin arasına giren medeni bir adam gibi örtük bir aşağılık kompleksine kapılırken, Yorkshire'lılar –aynı İskoçlar gibi– yağmaya giden bir barbarın ruh haliyle Londra'ya gelirler. Ve geleneklerden kaynaklanan bu tür duygular, gözle görülebilir hakikatlerin etkisinden azadedir. Kuzeyliler ile Güneyliler arasındaki ilişki, bir altmış boyunda ve göğüs çevresi yetmibeş santimlik bir İngiliz'in kendini bir İngiliz olarak (bir *Dago*[1] olan) Carnera'dan[2] fiziksel açıdan üstün hissetmesi gibidir. Kendisini ısırmaya çalışan bir fox terrier'den kesinlikle kaçacak ufak tefek, çelimsiz bir Yorkshire'lının bana kendisini İngiltere'nin güneyinde "vahşi bir istilacı gibi" hissettiğini söylediğini hatırlıyorum. Ancak bu kült doğuştan Kuzeyli olmayan insanlar tarafından da sıkça benimsenir. Bir-iki yıl önce, Güney'de yetişmiş ama şim-

1. İngilizcede İtalyanlar, İspanyollar ve Portekizliler için kullanılan ırkçı bir ifade. (Ç.N.)

2. Primo Carnera (1906-1967): Uzun boyu ve ağırlığıyla ünlü dünya ağır sıklet boks şampiyonu. (Ç.N.)

di Kuzey'de yaşayan bir arkadaşım beni arabasıyla Suffolk'ta gezdirmekteydi. Güzelce bir köyün içinden geçtik. Evlere hor görürcesine bakarak şöyle dedi:

> Yorkshire'daki köylerin çoğu çirkindir elbette, ama Yorkshire'lılar sağlam adamlardır. Buralardaysa tam tersi – güzel köyler ve çürümüş insanlar. Şu evlerdeki herkes değersiz, bütünüyle değersiz.

O köyde oturan kimseyi tanıyıp tanımadığını sormadan edemedim. Hayır, onları tanımıyordu; ama Doğu Anglia'da olduğumuzdan, değersiz oldukları aşikârdı. Yine Güney'de doğmuş başka bir arkadaşım, Kuzey'i övüp Güney'i yerin dibine sokmak için hiçbir fırsatı kaçırmaz. Bana gönderdiği mektupların birinden bir alıntı:

> Lancashire'ın Clitheroe kasabasındayım... Düşünüyorum da, bu kırlık, dağlık diyarda akarsular, semirmiş ve miskin Güney'dekinden çok daha çekici. "Mağrur ve gümüşi Trent[1]," der Shakespeare; ben de, "ne kadar güneyde o kadar mağrur," diyorum.

İşte size Kuzey kültünün ilginç bir örneği. Yalnızca siz, ben ve Güney İngiltere'deki diğer herkesi "semirmiş ve miskin" olmakla itham etmekle yetinmiyorlar, belirli bir enlemin kuzeyinde su bile H_2O olmayı bırakıp gizemli bir biçimde daha üstün bir şeye dönüşüyor. Ancak bu pasajın ilginç yanı, yazarının, klasik biçiminde milliyetçiliği ancak hor görecek, "ilerici" fikirlere sahip, son derece zeki bir adam olması. Ona, "Bir Britanyalı üç yabancıya bedeldir" gibi bir önermede bulunsanız, bunu dehşetle

1. Güney İngiltere'deki bir nehir. (Ç.N.)

karşılayarak reddeder. Fakat Kuzey-Güney meselesinde genelleme yapmaya hazırdır. *Bütün* milliyetçi ayrımlar –kafatasınızın biçimi farklı olduğundan ya da başka bir lehçe konuştuğunuzdan, başka bir insandan daha iyi olduğunuza dair tüm iddialar– gayrimeşrudur, ama insanlar onlara inanmaya devam ettiği sürece önemlidir. İngilizlerin arasında yaygın olan, daha güneyde yaşayanların kendisinden aşağıda oldukları inancı hakkında şüpheye yer yoktur; hatta dış politikamıza bile bir ölçüde hükmeder. Bu yüzden, bu inancın ne zaman ve neden doğduğuna değinmenin iyi olacağını düşünüyorum.

Milliyetçilik ilk olarak bir din halini aldığında, İngilizler haritaya baktılar ve adalarının Kuzey Yarıküre'nin oldukça yukarılarında yer aldığını gördüler ve hoşlarına gidecek ne kadar kuzeyde yaşarsanız o kadar erdemli olduğunuz teorisini ortaya attılar. Küçük bir çocukken aldığım tarih dersleri genelde mümkün olan en naif biçimde, soğuk iklimler insanları enerjik kılarken sıcak iklimlerin tembelleştirdiğinin açıklanmasıyla başlardı; İspanyol Armadası da işte o yüzden yenilmiş. (Aslında Avrupa'nın en tembel halkı olan) İngilizlerin üstün enerjisi hakkındaki bu saçmalık en azından yüz yıl boyunca yaygındı. Bir *Quarterly Review*[1] yazarı, "Ülkemizin iyiliği için çalışmak, bizim için, zeytin, üzüm bağları ve ahlaksızlık içinde günümüzü gün etmekten daha iyidir," yazıyordu. "Zeytin, üzüm bağları ve ahlaksızlık", İngilizlerin Latin halklar karşısındaki olağan yaklaşımını özetliyor. Carlyle[2], Creasey[3] vb. mitolojilerinde, Kuzeyliler ("Tötonik", daha sonra "Nordik"), sarı bıyıkları ve temiz ahlaklarıyla iriyarı ve

1. İngiltere'de 1809-1967 yılları arasında yayımlanan bir dergi. (Ç.N.)

2. Thomas Carlyle (1795-1881): İskoç filozof, tarihçi ve deneme yazarı. (Ç.N.)

3. John Creasey (1908-1973): İngiliz polisiye ve bilimkurgu yazarı. (Ç.N.)

güçlü adamlar olarak resmedilirken Güneyliler ise sinsi, korkak ve ahlaksızdır. Bu teori hiçbir zaman, Eskimoların dünyadaki en seçkin halk olduğu anlamına gelecek mantıki sonucuna kadar ilerletilmemiştir; ancak bizden daha kuzeyde yaşayan halkların kendimizden üstün olduğu itirafını içermiştir. İskoçya ve İskoç işi şeylere dair kültün geçtiğimiz elli yılda İngiliz yaşamını bu kadar derinden etkilemesi kısmen bu nedenledir. Ancak Kuzey-Güney zıtlığına kendine özgü yanını veren şey, Kuzey'in sanayileşmesi olmuştur. Oldukça yakın bir zamana dek İngiltere'nin kuzey kesimi, geri kalmış ve feodal olan kesimdi ve mevcut olan sanayi, Londra ve Güneydoğu'da yoğunlaşmıştı. Örneğin, kabaca ifade edecek olursak, paranın feodalizme karşı savaşı olan İçsavaş'ta, Kuzey ve Batı kraldan yanayken, Güney ve Doğu parlamentodan yanaydı. Fakat kömür kullanımındaki artışla birlikte, sanayi Kuzey'e kaydı ve orada yeni bir insan tipi, başarısını kendisine borçlu olan Kuzeyli işadamı –Dickens'ın Mr. Rouncewell'i ve Mr. Bounderby'si– ortaya çıktı. Nefret dolu "ya başarılı olursun ya defolursun" felsefesiyle Kuzeyli işadamı, 19. yüzyılda baskın olan figürdü ve zalim bir ceset olarak hâlâ bize hükmetmeyi sürdürüyor. Bu, Arnold Bennett[1] tarafından yaratılan, yarım kron ile yola çıkan ve sonunda 50 bin sterlini olan ve her şeyden çok, para kazandıktan sonra eskisine oranla daha da nobran olmasıyla övünen tiptir. İncelendiğinde, yegâne meziyetinin para kazanma yeteneği olduğu görülür. Bizden ona hayranlık duymamız beklenir; çünkü dar kafalı, çıkarcı, cahil, açgözlü ve görgüsüz olsa da, adamda "cevher" vardır, "başarılı olmuştur", başka bir ifadeyle, nasıl para kazanılacağını biliyordur.

1. Enoch Arnold Bennett (1867-1932): İngiliz yazar. (Ç.N.)

Bu tür laflar günümüzde bütünüyle çağdışı, zira Kuzeyli işadamı artık başarılı değil. Ama gelenekler hakikatler tarafından öldürülmez ve Kuzey "cevheri" geleneği de varlığını sürdürüyor. Bir Güneylinin beceremeyeceği yerde bir Kuzeylinin "başarılı" olacağı, yani para kazanacağı hâlâ alttan alta hissedilir. Londra'ya gelen her Yorkshire'lı ve İskoç, kafasında kendini, gazete satan bir oğlan çocuğu olarak başlayan ve sonunda şehrin belediye başkanı olan Dick Whittington olarak görür. Ve bu, gerçekten de, kibrinin altında yatan şeydir. Ama bu hissin hakiki işçi sınıfında da yaygın olduğunu sanmak çok büyük bir hata olur. Birkaç yıl önce Yorkshire'a ilk gidişimde, bir nobranlar diyarına gittiğimi sanıyordum. Bitmek tükenmek bilmeyen söylevleri ve lehçesinin sözde canlılığından duyduğu gururla Londra'daki Yorkshire'lılara alışkındım ("West Riding'de dediğimiz gibi, 'Zamanında atılan bir dikiş, dokuzundan kurtarır.'") ve büyük bir kabalıkla karşılaşmayı bekliyordum. Ama hiç de öyle olmadı, en azından madencilerin arasında öyle bir şeyle karşılaşmadım. Doğrusu, Lancashire ve Yorkshire'h madenciler bana öyle iyi ve nazik davrandı ki, utanmak zorunda kaldım; çünkü eğer kendimi aşağısında gördüğüm bir adam tipi varsa, o da kömür madencisidir. Kesinlikle hiç kimse beni ülkenin başka bir bölümünden geldiğim için hor görmedi. İngiltere'deki yerel züppeliklerin ufak çapta milliyetçilikler olduğunu düşünecek olursak, bu önemlidir; çünkü yerel züppeliğin işçi sınıfına ait bir özellik olmadığını gösterir.

Bununla birlikte, Kuzey ile Güney arasında gerçek bir fark mevcuttur ve hovarda züppelerin yaşadığı kocaman bir Brighton olarak Güney İngiltere imajında en azından bir nebze doğruluk payı vardır. Asalak hissedar sınıfı, iklim nedeniyle, Güney'e yerleşme eğilimindedir. Lanchashire'daki bir pamuk kasabasında muhtemelen

bir kere bile "eğitimli" bir şive duymadan aylar geçirebilirsiniz; İngiltere'nin güneyindeyse, taş atsanız bir piskoposun yeğenine çarpmayacağı bir kasaba bulmak zordur. Sonuç olarak, hızı belirleyecek bir burjuvazinin yokluğunda, Kuzey'de işçi sınıfının burjuvalaşması gerçekleşse de görece yavaştır. Örneğin, tüm Kuzey şiveleri daha fazla direnç gösterirken Güney'dekiler filmler ve BBC karşısında silinip gitmektedir. Böylece, "eğitimli" şiveniz sizi bir burjuvadan çok bir yabancı olarak damgalar ve bu büyük bir avantajdır, çünkü işçi sınıfıyla ilişki kurmayı çok daha kolay hale getirir.

Peki işçi sınıfıyla gerçekten içli dışlı olmak mümkün müdür? Bu konuyu daha sonra masaya yatırmam gerekiyor; bu noktada yalnızca bunun mümkün olduğunu düşünmediğimi söylemekle yetineceğim. Ama Kuzey'de, işçi sınıfından insanlarla aşağı yukarı eşit koşullarda karşı karşıya gelmek, Güney'e oranla kuşkusuz daha kolaydır. Bir madencinin evinde oturmak ve aileden birisi olarak kabul edilmek oldukça kolaydır; aynısı Güney illerinde, diyelim ki, bir tarım işçisiyle büyük olasılıkla imkânsızdır. İşçi sınıfını idealize etmeyecek kadar tanıdım; ama biliyorum ki, bir işçi evine girebilirseniz orada epey bir şey öğrenebilirsiniz. En önemlisi de, orta sınıf idealleriniz ve önyargılarınızın, onlardan daha iyi olmasa bile kesinlikle farklı olan idealler ve önyargılarla karşılaşarak test edilmesidir.

Örneğin aileye yaklaşımdaki farklılıkları ele alalım. Bir işçi ailesinde de insanlar, orta sınıf bir ailedeki gibi birbirine bağlıdır; ama ilişkilerinde çok daha az zorbalık görülür. Ailenin saygınlığı, bir işçi için, değirmentaşı gibi boynuna asılmış o ölümcül ağırlık değildir. Orta sınıfa mensup insanların yoksulluğun etkisi altında tamamen dağıldığını daha önce vurgulamıştım. Bunun nedeni, genellikle, ailesinin tutumu ve gece gündüz "başarılı olmayı" beceremediği için başının etini yiyen bir dolu akraba-

sının olmasıdır. İşçi sınıfının nasıl birlik olunacağını bilip orta sınıfın bilmemesi, muhtemelen, farklı aileye sadakat anlayışlarından kaynaklanmaktadır. Orta sınıf işçilerden oluşan etkili bir sendika kuramazsınız; çünkü grev zamanlarında orta sınıftan hemen her kadın, kocasını grev kırıcılık yapmaya ve arkadaşının işini elinden almaya teşvik edecektir. İşçi sınıfına özgü bir diğer nitelik de, eşitleri kabul ettikleri herkese karşı başlangıçta insanı rahatsız eden açıksözlülükleridir. Bir işçiye istemediği bir şeyi teklif ettiğinizde, size istemediğini söyleyecektir; orta sınıftan bir kişiyse sizi gücendirmemek için kabul edecektir. Ve bir de, işçi sınıfının "eğitim"e yaklaşımını ele alalım. Bizimkisinden ne kadar da farklı, ne kadar da akla yatkındır! İşçiler çoğunlukla diğer insanların tahsiline üstü kapalı bir hürmet gösterir; ama "eğitim" kendi hayatlarına temas ettiğinde gerçek yüzünü görür ve sağlıklı bir içgüdüyle reddederler. Bir zamanlar, on dört yaşında oğlanların tüm itirazlarına rağmen derslerinden uzaklaştırılıp iç karartıcı işlerde çalışmaya zorlandığı hayalî resimler beni hayıflandırırdı. "İş" lanetinin on dört yaşındaki birisinin omuzlarına çökmesi bana korkunç gelirdi. Okulu bırakacağı günü iple çekmeyenlerin, bin işçi çocuğundan birine bile tekabül etmediğini şimdi elbette biliyorum. İşçi çocuğu, tarih ve coğrafya gibi anlamsız saçmalıklarla vakit kaybetmek değil, gerçek bir işte çalışmak ister. İşçi sınıfının gözünde, neredeyse yetişkin olana dek okula gitmeye devam etme fikri, sadece küçümsenecek ve erkekliğe yaraşmayan bir şeydir. Eve ailesine haftada 1 sterlin getirmesi gereken, on sekizindeki koca bir delikanlının rezil bir üniformayla okula gitmesi ve hatta ödevlerini yapmadığı için sopayla dövülmesi fikri! On sekizinde bir işçi delikanlının sopayla dövülmeyi kabul ettiğini hayal edin bir! Ötekiler hâlâ bebekken, o bir erkektir. Samuel Butler'ın *Tüm İnsanlar*

Gibi'sinde Ernest Pontifex, gerçek hayatı biraz tanıdıktan sonra, geriye dönüp bakar ve özel okul ve üniversite eğitiminin "hastalıklı ve güçten düşürücü bir sefahat" olduğuna kanaat getirir. İşçi sınıfının perspektifinden baktığınızda, orta sınıf yaşantısında hastalıklı ve güçten düşürücü birçok şey vardır.

Bir işçi evinde –şu anda işsiz olanlardan değil, görece hali vakti yerinde olan evlerden bahsediyorum– başka bir yerde kolay kolay bulamayacağınız sıcak, terbiyeli ve son derece insani bir hava vardır. Söylemem gerekiyor ki, eğer düzenli bir işi varsa ve ücreti iyi ise –ki bu gittikçe büyüyen bir "eğer"– bir kol işçisinin, "eğitimli" bir adama oranla daha fazla mutlu olma şansı vardır. Ev yaşantısı, daha doğal bir biçimde, makul ve hoş bir şekil alır. İşçi sınıfı evlerinin en güzel örneklerinin içindeki kendine özgü sade eksiksizlik, mükemmel simetri beni sık sık etkilemiştir. Özellikle de, kış akşamları çaydan sonra şöminede ateş yanar ve yansıması çelik paravananın üzerinde raks ederken; baba, kısa kollu gömleğiyle, ateşin bir yanında oturmuş at yarışı sonuçlarını okur, anne ateşin diğer yanında oturmuş dikiş diker, çocuklar 1 penilik naneşekeri ile mutluyken ve köpek çula uzanmış tembelce ısınırken, işçi evinde olmak güzeldir; evin sadece içinde değil, aynı zamanda yeterince *bir parçası* da olacağınız kesindir.

Bu sahne, savaştan öncekine oranla daha az sayıda olsa da, hâlâ İngiliz evlerinin çoğunda aynen yaşanmaktadır. Ailenin mutluluğu büyük ölçüde tek bir şeye bağlıdır: babanın bir işinin olup olmadığı. Ancak unutulmamalı ki, canlandırdığım bu tütsülenmiş balık ve demli çayın ardından kömür ateşinin başında oturan işçi ailesi görüntüsü, yalnızca kendi çağımıza aittir, ne geleceğe ne de geçmişe ait olabilir. İki yüz yıl ilerideki ütopik bir geleceğe ilerlediğimizde, bu sahne tamamen farklı olacaktır. Hayal ettiğim şeylerden neredeyse hiçbiri artık orada

olmayacaktır. O çağda artık bedensel çalışma var olmaz ve herkes "eğitimli" olursa; babanın hâlâ, kısa kollu gömlekle oturup, "Aha, yoldan yukarı çıkıyoz," diyen, büyük elli, kaba bir adam olması pek olası değildir. Ve şöminedeki kömür ateşinin yerinde, yalnızca bir tür görünmez ısıtıcı olacaktır. Mobilyalar lastik, cam ve çelikten olacaktır. Eğer hâlâ akşam gazeteleri olursa, içlerinde kesinlikle at yarışı haberleri olmayacaktır; çünkü yoksulluğun olmadığı bir dünyada kumar anlamsızlaşacak ve atlar yeryüzünden kaybolacaktır. Köpekler de hijyen nedeniyle ortadan kaldırılmış olacaktır. Doğum kontrolcüler hedeflerine ulaşırsa, bu kadar çok çocuk da olmayacaktır. Ama geçmişe, Ortaçağ'a dönecek olursak; neredeyse aynı derece yabancı bir dünyayla karşılaşırız. Penceresiz bir kulübe, baca olmadığından dumanı yüzünüze gelen bir odun ateşi, küflü ekmek, kurutulmuş morina balığı, bitler, iskorbüt, yılda bir doğum ve yılda bir çocuk ölümü ve sizi cehennem hikâyeleriyle korkutan rahip.

Tuhaf ama çağımızın yaşamak için bütünüyle kötü bir çağ olmadığını bana hatırlatan şey, ne modern mühendisliğin başarıları ne radyo ne sinematograf ne yılda yayımlanan beş bin roman ne de Ascot'taki[1] ya da Eton-Harrow maçındaki kalabalıklar, aksine –özellikle de, savaştan önce çocukluğumda kimi zaman gördüğüm biçimleriyle– işçi evlerinin içinin hatırasıdır.

1. Geleneksel bir at yarışı. (Ç.N.)

İKİNCİ BÖLÜM

VIII

Mandalay'den Wigan'a giden yol uzundur ve niye o yolu seçtiğinizi hemen anlayamazsınız.

Kitabın daha önceki bölümlerinde, Lancashire ve Yorkshire kömür bölgelerinde gördüğüm birçok şeyi daha çok bölük pörçük anlattım. Oraya kısmen, kitlesel işsizliğin en kötü halinin neye benzediğini görmeyi istediğim için, kısmen de İngiliz işçi sınıfının en tipik kesimini yakından görmek için gittim. Bu, benim için, sosyalizm anlayışımın bir parçası olarak zaruriydi; zira gerçekten sosyalizmden yana olup olmadığınızdan emin olmadan önce, şu andaki durumun kabul edilebilir olup olmadığına karar vermeniz ve korkunç zor olan sınıf meselesine dair kesin bir tutum takınmanız gerekir. Burada, konudan uzaklaşarak, sınıf sorununa yaklaşımımın nasıl geliştiğini açıklayacağım. Bunun belirli bir miktar otobiyografi yazmayı içerdiği aşikâr. Ve sınıfımın, daha doğrusu alt zümremin belirli bir bulgusal öneme sahip olmaya yetecek kadar tipik bir örneği olduğumu düşünmesem bunu yapmazdım.

Alt-üst-orta sınıf olarak tanımlanabilecek şeyin içine doğdum. Altın çağını 1880 ve 1890'larda yaşayan, Kipling'i kendi şairi olarak el üstünde tutan üst-orta sınıf, Victoria Çağı refahının medcezirinin geri çekilirken

arkasında bıraktığı bir enkaz yığınıydı. Ya da belki metaforu değiştirmek ve üst-orta sınıfı bir yığın değil, bir tabaka olarak betimlemek daha iyi olacaktır: yılda 2.000 sterlin ile 300 sterlin arasında kazanan toplumsal tabaka. Benim ailem, bu tabakanın en altından pek uzak değildi. Fark ediyorsanız, para üzerinden tanımlıyorum; çünkü insanın kendisini anlaşılır kılmasının en kısa yolu budur. Ancak İngiliz sınıf sisteminin temel noktası, paraya dayanarak bütünüyle açıklanamaz. Kabaca ifade edecek olursak, paraya dayanan bir tabakalaşmadır; ama aynı zamanda bir tür gizli kast sistemiyle de iç içe geçmiştir; daha çok, Ortaçağ hayaletlerinin dadandığı derme çatma, modern bir bungalov gibidir. Üst-orta sınıfın yılda 300 sterlini, yani orta sınıftan gösterişsiz insanlarınkinden çok daha düşük bir geliri kapsayacak kadar genişlemesi ya da genişlemiş olması bu yüzdendir. Muhtemelen bir insanın fikirlerini gelirine dayanarak tahmin edebileceğiniz ülkeler vardır; ama İngiltere'de bunu yapmak asla güvenilir değildir, daima geleneklerini de hesaba katmanız gerekmektedir. Bir donanma subayı ile alışveriş yaptığı bakkal büyük olasılıkla aynı gelire sahiptir, ama denk insanlar değillerdir ve yalnızca savaş ya da genel grev gibi büyük meselelerde aynı tarafta olacak, belki de o zaman dahi aynı tarafta olmayacaklardır.

Üst-orta sınıfın canının çıkmış olduğu şimdi elbette açıktır. Kensington ve Earl's Court'un kasvetli çoraklıkları bir yana, Güney İngiltere'deki her taşra kasabasında üst-orta sınıfın şanlı günlerini görmüş olanlar, artık gerektiği gibi davranmamış bir dünyadan hayal kırıklığına uğramış halde ölmekteler. Hiç Kipling'in kitaplarından birini elime alıp ya da bir zamanlar üst-orta sınıfın uğrak noktası olan devasa, sıkıcı mağazalardan birine gidip de, "Her tarafta değişim ve çürüme görüyorum," diye düşünmediğim olmuyor. Ama savaştan önce üst-orta sınıf

–daha o zamandan pek zengin değilse de– hâlâ kendinden emindi. Savaştan önce ya beyefendiydiniz ya değildiniz ve eğer bir beyefendiyseniz, geliriniz ne kadar olursa olsun, ona uygun davranmak için çabalardınız. Yıllık 400 sterlin geliri olanlarla 2.000 hatta 1.000 sterlin geliri olanlar arasında büyük bir uçurum vardı; ama bu, yıllık 400 sterlin geliri olanların görmezden gelmek için ellerinden geleni yaptıkları bir uçurumdu. Üst-orta sınıfın alametifarikası, muhtemelen, geleneklerinin asla ticari olmayıp çoğunlukla askerlik ya da memuriyet ile ilgili ve mesleki olmasıdır.

Bu sınıftan insanlar toprağa sahip değildi, ama Tanrı'nın gözünde toprak sahibi olduklarını hisseder ve yarıaristokratik görüntülerini korumak için, ticarete atılmak yerine bir meslek edinir ya da orduya katılırlardı. Küçük oğlanlar tabaklarındaki erik çekirdeklerini "ordu, donanma, kilise, tıp, hukuk" diye sayarak gelecekleri hakkında kehanette bulunurdu ve o "tıp" diğerlerinden biraz daha aşağıdaydı ve yalnızca simetri uğruna dahil edilirdi. Yıllık geliriniz 400 sterlin düzeyindeyse, bu sınıfa ait olmak tuhaf bir durumdu; çünkü soyluluğunuzun neredeyse sadece teoride olduğu anlamına geliyordu bu. Deyim yerindeyse, aynı anda iki farklı düzeyde yaşıyordunuz. Teorik olarak hizmetkârlar ve onlara nasıl bahşiş verileceği konusunda her şeyi biliyordunuz; oysa pratikte evinizde bir, en fazla iki hizmetkârınız vardı. Teorik olarak kıyafetlerinizi nasıl giyineceğinizi ve nasıl yemek ısmarlayacağınızı biliyordunuz; oysa pratikte asla paranız nezih bir terziye ya da nezih bir restorana gitmeye yetmiyordu. Teorik olarak avlanmayı ve at binmeyi biliyordunuz; oysa pratikte ne binecek atınız vardı ne de avlanacak toprağınız. Hindistan'ın (daha yakın tarihlerde de Kenya, Nijerya vb.'nin) alt-üst-orta sınıf açısından çekiciliğinin açıklaması burada yatar. Oraya asker ve memur olarak gidenler, bunu para için yapmadılar; zira bir asker ya

da memur para istemez; Hindistan'a gittiler, çünkü orada ucuz atlar, bedava av olanağı ve sürüyle siyah hizmetkârla beyefendi rolü oynamak son derece kolaydı.

Burada bahsettiğim türden soylu ama yoksul ailelerde yoksulluk *bilinci*, geliri işsizlik ücretinden yüksek olan herhangi bir işçi ailesindekinden çok daha gelişkindir. Kira, giysiler ve okul ücretleri bitmek bilmeyen bir kâbustur ve her lüks, hatta bir bardak bira bile hoş görülemeyecek bir savurganlıktır. Ailenin neredeyse tüm geliri görüntüyü kurtarmaya harcanır. Bu tür insanların olağandışı bir konumda oldukları açıktır ve insan onları sadece birer istisna ve dolayısıyla önemsiz kabul ederek göz ardı etme arzusuna kapılabilir. Halbuki aslında sayıları oldukça çoktur veya çoktu. Örneğin, rahiplerin ve öğretmenlerin çoğu, İngiliz-Hintli memurların hemen hepsi, asker ve denizcilerin küçük bir bölümü ve meslek sahipleri ile sanatçıların epeyce bir kısmı bu kategoriye dahildir. Ancak bu sınıfın asıl önemi, burjuvazinin şok soğurucusu olmasında yatar. Gerçek burjuvazi, yani yılda 2.000 sterlin ve daha fazla geliri olan sınıfın parası, kendisiyle sömürdüğü sınıf arasında kalın bir dolgu tabakası meydana getirir; eğer herhangi bir şekilde alt tabakaların varlığının farkındalarsa, bu onları çalışanları, hizmetkârları ve esnaf olarak görmeleriyle olur. Ancak neredeyse işçi sınıfı düzeyinde bir gelirle soylu hayatlar yaşamaya çabalayan zavallılar için durum oldukça farklıdır. Onlar, işçi sınıfıyla yakın ve –bir anlamda– samimi bir ilişki içinde olmak zorundadır ve "sıradan" halka yönelik geleneksel üst sınıf tavrının onlardan kaynaklandığından şüpheleniyorum.

Peki, bu nasıl bir tavırdır? Ara ara gerçekleşen korkunç kin patlamalarının eşlik ettiği alaycı gülüşlere dayanan bir üstünlük tavrıdır. *Punch*'ın[1] geçtiğimiz otuz

1. Yayın hayatına 1841 yılında başlayan ve 2002 yılında kapanan mizah dergisi. (Ç.N.)

yıldaki herhangi bir sayısına bakın. İşçi sınıfından bir kimsenin her yerde bir eğlence unsuru olarak kabul edildiğini, fazla zenginleşme alametleri gösterdiği nadir anlardaysa bir eğlence unsuru olmaktan çıkıp şeytanlaştırıldığını görürsünüz. Bu tavırdan şikâyetçi olmaya nefes harcamanın lüzumu yok. Nasıl ortaya çıktığına kafa yormak daha isabetli olacaktır ve bunu yapmak için, insanın, işçi sınıfının, içinde yaşayan ama farklı alışkanlıklara ve geleneklere sahip olanların gözüne nasıl göründüğünün farkına varması gerekir.

Yoksul bir soylu ailenin durumu, diğer herkesin zenci olduğu bir caddede yaşayan "yoksul beyaz" bir aileninkiyle hemen hemen aynıdır. Bu koşullarda soyluluğunuza sıkıca sarılmak zorunda kalırsınız, çünkü sahip olduğunuz yegâne şey odur ve bu arada, burnu havadalığınız, şiveniz ve patron sınıfından birisi olarak damgalanmanıza yol açan terbiyeniz nedeniyle sizden nefret edilir. Sınıf ayrımlarının ilk farkına vardığımda çok küçüktüm, altı yaşımdan büyük değildim. O yaşa gelene kadar, başlıca kahramanlarım çoğunlukla işçi sınıfından olmuştu; çünkü hep balıkçılık, demircilik ve duvarcılık gibi oldukça ilginç şeyler yapıyor gibi görünüyorlardı. Hatırlıyorum da, Cornwall'daki bir çiftlikteki ırgatlar, turp ekerken benim de mibzeri kullanmama izin verir ve kimi zaman bana süt vermek için koyunları tutup sağarlardı. Ve yanda yeni bir ev inşa eden işçiler yaş harçla oynamama izin verirdi ve "piç" sözcüğünü ilk onlardan öğrenmiştim. Ve bir de, çocuklarıyla birlikte kuş yuvalarından yumurta çaldığım yolun karşı tarafındaki tesisatçı. Ancak tesisatçının çocuklarıyla oynamamın yasaklanması uzun sürmemişti; "sıradan"lardı ve onlardan uzak durmam söylenmişti. İsterseniz bunu züppece bulabilirsiniz, ama aynı zamanda zorunluydu da; zira orta sınıfa mensup insanlar çocuklarının yetişirken bayağı bir şive edinmesinden za-

rarlı çıkarlar. Böylece, oldukça küçük bir yaşta, işçi sınıfı benim için dost canlısı ve harika insanlardan oluşan bir grup olmaktan çıkıp düşman bir gruba dönüşmüştü. Bizden nefret ettiklerinin farkındaydık, ama nedenini asla anlayamıyor ve doğal olarak, su katılmamış ahlaksız kötülüğe bağlıyorduk. Çocukluğumun ilk döneminde bana ve neredeyse benimkine benzer ailelerin çocuklarının tamamına, "sıradan" insanlar neredeyse insandan aşağıda geliyordu. Kaba suratları vardı ve görgüsüzlerdi, kendilerine benzemeyen herkesten nefret ediyorlardı ve ellerine fırsat geçerse size en sert hakaretleri ederlerdi. Onları böyle görüyorduk ve bu, yanlış da olsa, anlaşılabilirdi. Zira unutmamalı ki, savaş öncesinde İngiltere'de şimdikinden çok daha aleni bir sınıf kini vardı. O günlerde sadece üst sınıflardanmış gibi gözüktüğünüz için size hakaret edilmesi olağandı; günümüzdeyse yaltaklanılması daha normaldir. Otuzunu geçmiş herkes, iyi giyimli birisinin bir varoş caddesinden yuhalanmadan geçmesinin olanaksız olduğu zamanı hatırlayacaktır. Büyük şehirlerin kimi mahalleleri, (şimdi neredeyse soyu tükenmiş bir tür olan) "holiganlar" yüzünden tamamıyla tehlikeli kabul edilir ve Londralı sokak çocuğu, yüksek sesi ve entelektüel çekincelerden azadeliğiyle, kendisine karşılık vermeyi seviyelerinin altında gören insanların hayatını cehenneme çevirebilirdi. Bir kişinin üstüne beşinin, hatta onunun çullanabildiği "ayaktakımı" çeteleri, küçük bir çocukken tatillerimde sürekli karşıma çıkan bir terördü. Diğer yandan, okul döneminde biz çoğunluktaydık ve ezilenler "ayaktakımı" güruhuydu. Soğuk 1916-17 kışındaki iki vahşi kitlesel kavgayı hatırlıyorum. Ve alt sınıfla üst sınıf arasındaki bu açık düşmanlık geleneği, göründüğü kadarıyla en azından bir yüzyıl boyunca aynı olmuştu. 1860'larda *Punch*'taki tipik bir espri, atının üzerinde bir varoş caddesinden geçen ufak tefek, gergin görünümlü bir beyefendinin, "Ko-

daman geliyoo! 'adi atını ürkütelim!!!" diye bağırarak etrafını kuşatan bir sokak çocuğu kalabalığı resmiydi. Sokak çocuklarının adamın atını ürkütmeye çalıştığını bir düşünün! Belli belirsiz bir bahşiş umuduyla etrafında toplanmaları çok daha olasıdır. Geçtiğimiz on iki yılda İngiliz işçi sınıfı ürkütücü bir hızla köle ruhlu hale geldi. Bunun gerçekleşmesi kaçınılmazdı, çünkü ürkünç işsizlik silahı onları sindirdi. Savaştan önce, işsizlik ücretine başvurma olanağından yoksunlarsa da, pek işsizlik olmadığından ve patron sınıfının gücü şimdi olduğu kadar belirgin olmadığından, ekonomik durumları görece iyiydi. İnsan, bir "kodaman"a yaptığı her saygısızlıkta sefaletle karşı karşıya kalmıyordu ve doğal olarak, ne zaman tehlikesiz olduğunu düşünse bir "kodaman"la saygısızca konuşuyordu. G. J. Renier, Oscar Wilde hakkındaki kitabında, Wilde davasını izleyen halkın garip ve edepsizce öfke patlamasının aslında toplumsal bir niteliğe sahip olduğunu vurgular. Londra'nın ayaktakımı, üst sınıfın bir üyesini gafil avlamış ve canına okumuştu. Tüm bunlar doğal ve hatta yerindeydi. Eğer insanlara, İngiliz işçi sınıfına son iki yüzyılda olduğu gibi muamele ederseniz, buna içerleyeceklerini tahmin etmeniz gerekir. Öte yandan, yoksul-soylu ailelerin çocuklarını –gözlerinde sinsice etrafta dolaşan "serseri" çeteleri tarafından temsil edilen– işçi sınıfına kin duyarak yetiştikleri için suçlayamazsınız.

Fakat başka ve daha ciddi bir zorluk vardı. İşte bu noktada Batı'daki sınıf ayrımlarının gerçek sırrıyla, burjuva terbiyesi almış bir Avrupalının –kendisine komünist dese bile– ancak güçlükle bir işçiyi eşiti olarak tahayyül edebilmesinin gerçek nedeniyle karşılaşıyorsunuz. Bu, günümüzde insanların açıkça söylemekten imtina ettikleri, ancak çocukluğumda oldukça rahat bir biçimde dile getirilen dört korkunç sözcükle özetlenebilir: *Alt sınıflar kötü kokar.*

Bize öğretilen buydu: *Alt sınıflar kötü kokar.* Ve bu noktada aşılmaz bir engelle karşı karşıya olduğunuz açıktır. Çünkü hiçbir hoşlanma ya da hoşlanmama hissi, fiziksel bir his kadar temel değildir. Irk nefreti, dinî nefret, eğitim farkları, hatta ahlaki ilkeler arasındaki farklar aşılabilir; ama *fiziksel* tiksinti aşılamaz. Bir katile ya da bir eşcinsele yakınlık duyabilirsiniz; ama nefesi kokan bir adama, yani demek istiyorum ki, nefesi sürekli kokan bir adama yakınlık duyamazsınız. Ne kadar iyiliğini isterseniz isteyin, zekâsını ve karakterini ne kadar takdir ederseniz edin, nefesi kokuyorsa iğrençtir ve içten içe ondan nefret edersiniz. Orta sınıfa mensup ortalama bir şahsın, işçi sınıfının cahil, tembel, ayyaş, nobran ve sahtekâr olduğuna inanacak şekilde yetiştirilmiş olması çok önemli değildir; işçilerin pis olduğuna inanacak şekilde yetiştirilmiş olmasının ise büyük bir zararı vardır. Ve çocukluğumda, pis olduklarına inanacak şekilde yetiştirildik. Yaşamınızın çok erken bir döneminde, bir işçinin bedeninin alttan alta iğrenç bir yanının olduğu fikrini edinir, ondan elinizden geldiğince uzak durmaya çalışırdınız. Terli bir inşaat işçisinin omzunda kazmasıyla yoldan geçtiğini görür, rengi solmuş gömleğine ve on yılın kiriyle katılaşmış kadife pantolonuna bakar, altlarındaki o yağlı paçavra tabakalarını ve hepsinin altındaki, pastırmamsı ağır kokusuyla, yıkanmamış, baştan aşağıya kahverengi (o zamanlar öyle hayal ederdim) bedeni düşünürdünüz. Bir berduşun su kanalının başında ayakkabılarını çıkarmasını izlerdiniz – öğğ! Berduşun, ayaklarının siyah olmasından rahatsız olabileceği ihtimali aklınızdan bile geçmezdi. Oldukça temiz olduklarını bildiğiniz "alt sınıf"tan insanlar –örneğin hizmetkârlar– bile hafiften rahatsız ediciydi. Ter kokuları, tenlerinin yapısı, sizinkinden gizemli bir biçimde farklıydı.

Banyosu ve hizmetkârı olan bir evde, h'leri söyleyerek yetişmiş herkes muhtemelen bu hislerle büyümüş-

tür; Batı'daki sınıf ayrımlarının aşılmaz bir uçurum niteliğine sahip olması bu yüzdendir. Bunun bu kadar nadir itiraf ediliyor olması tuhaf. Şu anda, zırvalamadan açıklandığı tek bir kitap geliyor aklıma; o da, Mr. Somerset Maugham'ın *On a Chinese Screen* [Bir Çin Paravanı Üzerine] adlı eseri. Mr. Maugham, yüksek dereceli bir Çinli memurun yol kenarındaki bir hana varıp da, kendisinin yüksek bir mevkide, oradakilerinse aşağılık insanlar olduğu izlenimini bırakmak için esip gürlemesini ve herkese hakaretler yağdırmasını anlatır. Beş dakika sonra, itibarını uygun bulduğu şekilde ortaya koymuş halde, hamallarla birlikte son derece dostane bir biçimde akşam yemeğini yemektedir. Bir memur olarak kendisini orada bulunduğunu hissettirmek zorunda hisseder; ama hamalların kendisiyle farklı bir hamurdan olduğunu hissetmez. Burma'da buna benzer sayısız sahneye tanıklık ettim. Moğollar arasında –bildiğim kadarıyla tüm Asyalılar arasında– bir tür doğal eşitlik, insanla insan arasında Batı'da düşünülmesi bile mümkün olmayan basit bir samimiyet vardır. Mr. Maugham şöyle devam eder:

> Batı'da, diğer insanlardan koku duyumuz aracılığıyla ayrılırız. İşçi, bizi demir yumrukla yönetmesini istediğimiz efendimizdir; ama kötü koktuğu inkâr edilemez: Buna kimse şaşıramaz, çünkü ne gündoğumunda fabrika zili çalmadan önce işe yetişmek için acele etmeniz gerekirken yıkanmak zevkli bir şeydir, ne ağır iş hoş kokmanıza yol açar, ne de haftalık çamaşırı sivri dilli karınız yıkayacakken zorunda kalmadıkça iç çamaşırlarınızı değiştirirsiniz. Kötü koktuğu için işçiyi suçlamam, ama kötü koktuğu doğrudur. Bu, burnu hassas kimselerle görüşmenizi zorlaştırır. Sabah banyosu, sınıfları doğum, zenginlik ya da eğitimden daha etkili bir biçimde böler.

Peki, "alt sınıflar" *gerçekten* kokar mı? Tabii ki, bir bütün olarak üst sınıflardan daha pistirler. Hayat koşulları düşünüldüğünde öyle olmaya mahkûmdurlar; çünkü bugün bile İngiltere'deki evlerin ancak yarısından azının banyosu vardır. Ayrıca, her gün baştan aşağıya yıkanma alışkanlığı Avrupa'da oldukça yenidir ve işçi sınıfı genel olarak burjuvaziden daha tutucudur. Fakat İngilizler gözle görülebilir bir biçimde daha temiz hale gelmekte ve yüz yıl içinde en az Japonlar kadar temiz olacaklarını umabiliriz. İşçi sınıfını sıkça idealize edenlerin, işçi sınıfına özgü tüm nitelikleri övmek zorunda olduklarını düşünmeleri ve bu yüzden, pislik bizzat övülesi bir şeymiş gibi davranmaları üzücüdür. İlginçtir ki, sosyalistler ve Chesterton türü duygusal demokrat Katolikler bu hususta el ele verirler; her iki kesim de, pisliğin sağlıklı ve "doğal", temizliğin ise sadece gelip geçici bir moda ya da en iyi ihtimalle bir lüks olduğunu ifade ederler.[1] Yalnızca işçi sınıfından insanların zorunluluktan değil, kendi arzularıyla pis oldukları sanısını desteklediklerini görmüyor gibilerdir. Aslında, bir banyodan yararlanma olanağı olan herkes çoğunlukla yıkanır. Ama esas mesele, orta sınıftan insanların işçi sınıfının pis olduğuna –yukarıda alıntıladığım pasajda, Mr. Maugham'ın buna bizzat inandığını görebilirsiniz– ve daha da kötüsü, pisliğin işçi sınıfına *içkin* olduğuna inanıyor olmasıdır. Çocukken hayal edebildiğim en berbat şeylerden biri, bir inşaat işçisinin içtiği şişeden içmekti. Bir defasında, on üç yaşındayken, trenle bir pazar kasabasından dönüyordum ve üçüncü sınıf vagonu, hayvanlarını satmış olan koyun ve domuz çobanla-

1. Chesterton'a göre, pislik sadece bir tür "rahatsızlık"tır ve bu nedenle kendine çile çektirme olarak kabul edilmelidir. Ne yazık ki, pislikten rahatsız olanlar esasen diğer insanlardır. Pis olmak o kadar da rahatsızlık verici değildir, bir kış sabahında soğuk suyla yıkanmanın verdiği rahatsızlığın yanına bile yaklaşamaz. (Yazarın notu.)

nıyla dolup taşıyordu. Aralarından biri çeyrek galonluk bir bira şişesi çıkardı ve şişe, herkes bir yudum aldıktan sonra elden ele, bir ağızdan diğerine dolaştı. Şişe bana yaklaşırken duyduğum korkuyu tarif edemem. Bütün o alt sınıftan erkeklerin ağızlarını sürdüğü o şişeden içersem, kesinlikle kusacağımı hissediyordum; öte yandan, bana da ikram ederlerse, onları gücendirme korkusundan, reddetmeye cesaret edemezdim. Orta sınıf nezaketinin nasıl iki yönlü işlediğini görüyorsunuz. Tanrı'ya şükür, şimdi artık o tür duygularım yok. Bir işçinin bedeni, benim için, bir milyonerinkinden daha iğrenç değil. Hâlâ başka birisinin –başka bir erkeğin demek istiyorum, kadınlar söz konusu olduğunda rahatsız olmuyorum– fincanından ya da şişesinden içmekten hoşlanmam, ama en azından sınıf meselesi işin içine girmiyor. Beni iyileştiren, berduşlarla birlikte zaman geçirmem oldu. Berduşlar, aslında, İngiliz halkının söylediği kadar pis değildir; ama adları pise çıkmıştır ve bir berduşla aynı yatağı paylaştınız mı ya da aynı enfiye kutusundan çay içtiniz mi, mümkün olan en kötü şeyi gördüğünüzü ve sizi artık dehşete düşüremeyeceğini hissedersiniz.

Bu konuların üzerinde durdum, çünkü hayati öneme sahipler. Sınıf ayrımlarından kurtulmak için, bir sınıfın diğerinin gözünden nasıl göründüğünü anlamakla işe başlamak zorundasınız. Sadece orta sınıfın "züppe" olduğunu söylemekle yetinmek faydasızdır. Züppeliğin bir tür idealizmle bağlantılı olduğunu idrak edemediğiniz sürece ileri gidemezsiniz. Bu, orta sınıftan çocuklara, neredeyse eşzamanlı olarak, boyunlarını yıkamalarının, ülkeleri için ölmeye hazır olmalarının ve "alt sınıfı" hakir görmelerinin öğretildiği erken yaştaki eğitimden kaynaklanır.

Bu noktada çağın gerisinde kalmakla suçlanacağım, zira çocukluğum savaş sırasında ve öncesinde geçti, günümüzde çocukların daha açık fikirli yetiştirildiği iddia

edilebilir. Sınıf hissinin şu anda eskisine oranla şiddetini çok hafif kaybettiği muhtemelen doğrudur. İşçi sınıfı, eskiden alenen düşmancayken, şimdi itaatkâr ve savaş sonrasındaki ucuz giysi üretimi ve adabımuaşeret kurallarındaki genel yumuşama, sınıflar arasındaki yüzeysel farkları azalttı. Ama asıl duygunun hâlâ mevcut olduğuna şüphe yok. Orta sınıfa mensup olan herkes, uykuda olan ve uyandırmak için yalnızca ufak bir kıvılcıma ihtiyaç duyduğu sınıfsal önyargılara ve kırkını geçmişse, muhtemelen kendi sınıfının, altındaki sınıfa kurban edildiğine dair sabit bir kanıya sahiptir. Yılda 400 ya da 500 sterlin ile görüntüyü kurtarmaya çalışan sıradan düşüncesizlikte ve doğuştan soylu bir kişiye, sömürücü asalak bir sınıfa üye olduğunu söylerseniz, çıldırmış olduğunuzu düşünecektir. Kusursuz bir içtenlikle, durumunun bir düzine açıdan işçininkinden daha kötü olduğunu ifade edecektir. Onun gözünde, işçiler bastırılan bir köle soyu değil, kendisini, dostlarını ve ailesini yutacak ve kültür ile nezaketi önüne katıp sürükleyerek tamamıyla yok edecek meşum bir seldir. Söz ettiğim, işçi sınıfının fazla zenginleşmesinden duyulan ve her zaman tetikte olan tuhaf endişe bu yüzdendir. *Punch*'ın savaştan hemen sonra, henüz kömür hâlâ iyi para ediyorken yayınlanan bir sayısında, zalim ve şeytani yüzleriyle dört-beş madencinin ucuz bir otomobile binmiş halde bir resmi vardır. Yanından geçtikleri bir arkadaşları onlara seslenerek, arabayı nereden ödünç aldıklarını sorar. "Bu zımbırtıyı satın aldık!" diye yanıtlarlar. Gördüğünüz üzere, bu "*Punch* için yeterince iyi"dir; zira madencilerin araba alması, hatta dört-beş kişi birlikte almaları dahi korkunç bir durum, doğaya karşı işlenmiş bir tür suçtur. On-on iki yıl önceki tutum buydu ve esaslı bir değişim yaşandığına dair bir kanıt göremiyorum. İşçi sınıfının feci derecede şımartıldığı, işsizlik ücreti, emeklilik,

ücretsiz eğitim vb. ile korkunç ahlaksızlaştırıldığı düşüncesi hâlâ yaygın bir biçimde kabul görüyor; sadece –belki de son zamanlarda işsizliğin varlığının kabul edilmesiyle– biraz sarsıldı. Orta sınıfa mensup çok sayıda insan, muhtemelen ellisini geçmiş olanların büyük çoğunluğu için, tipik işçi hâlâ İş ve İşçi Bulma Kurumu'na motosikletiyle gider ve küvetinde kömür bulundurur: "Ve inanamazsın canım, gerçekten işsizlik ücreti alırken evleniyorlar!"

Sınıf kininin azalıyor gibi görünmesinin nedeni, kısmen zamanımızın yapmacık tatlı dilliliği sayesinde, kısmen de gazetelerin, hatta kitapların artık bir işçi sınıfı kitlesine hitap etmesi sayesinde, günümüzde basılan yazılı eserlerde kendine pek yer bulamıyor olmasıdır. Sınıf kini çoğunlukla en iyi özel sohbetlerde tespit edilebilir. Ama yine de birkaç basılı örnek görmek isterseniz, merhum Profesör Saintsbury'nin[1] *obiter dicta*'sına[2] bir göz atmaya değer. Saintsbury son derece bilgili bir adam ve belirli bir hat doğrultusunda makul bir edebiyat eleştirmeniydi; ama politik ya da ekonomik konular hakkında konuştuğunda sınıfının geri kalanından, yalnızca aşırı vurdumduymazlığı ve toplumsal görgü kurallarına uyuyormuş gibi yapmak için bir sebep göremeyecek kadar erken doğmuş olmasıyla ayrılıyordu. Saintsbury'ye göre, işsizlik sigortası sadece "işe yaramaz tembellerin desteklenmesine katkı"dan ibaretti ve tüm sendika hareketi, örgütlü bir dilencilikten başka bir şey değildi:

Artık "düşkün" sözcüğünün kullanılması neredeyse dava konusu olabilir, değil mi? Oysa kısmen ya da tama-

1. George Edward Saintsbury (1845-1933): İngiliz edebiyat tarihçisi ve eleştirmen. (Ç.N.)

2. (Lat.) Hukukta hâkimin gayriresmi beyan edilmiş fikri, burada Saintsbury'nin görüşlerini not ettiği defter anlamında. (Ed.N.)

men başkalarının sırtından geçinmek anlamında düşkün olmak, nüfusumuzun büyük bir bölümü ve bir siyasi partinin tamamı tarafından şevkle arzulanan ve ciddi bir oranda erişilmiş bir özlem.

(*İkinci Not Defteri*)

Ancak gözden kaçırmamalı ki, Saintsbury işsizliğin var olmak zorunda olduğunu kabul eder ve aslında, işsizlere mümkün olduğunca acı çektirildiği sürece, var olması gerektiğini düşünür:

Güvenilir ve sağlıklı bir çalışma sisteminin sırrı ve emniyet supabı genel olarak "gündelikle" çalışma değil mi?

... Karmaşık sanayi ve ticaret koşullarında, düzenli ücretlerle daimi istihdam imkânsızdır; buna karşın, işsizlik ücreti destekli işsizlik, tıpkı istihdam ücretleri gibi, başlangıçta ahlaksızlaştırırken kısa ya da uzun vadede ulaşacağı son perişanlıktır.

(*Son Not Defteri*)

Gündelik bir iş olmadığında, "gündelikçiler"e tam olarak ne olacağı açıklanmaz. Herhalde (Saintsbury "iyi Yoksul Yasaları"ndan onaylayarak söz eder) ıslahevine gönderilecek ya da sokaklarda yatacaklardır. Her insanın en azından tahammül edilebilir derecede geçimini sağlayabilecek kadar para kazanma şansına sahip olması gerektiği düşüncesiniyse Saintsbury küçümseyerek reddeder:

"Yaşama hakkı" bile... cinayete karşı korunma hakkından öteye geçmez. Yaşamın sürmesi için, hayırseverlik açısından kesinlikle, ahlak açısından muhtemelen ve kamu yararı açısından belki bu korumaya fazladan eklemeler yapılabilir; ancak dar anlamıyla adaletin bunu ge-

rektirip gerektirmediği şüphelidir.

Bir ülkede doğmuş olmanın o ülkenin toprağının bir bölümüne sahip olma hakkı tanıdığı şeklindeki akıldışı doktrineyse değinmeye bile gerek yok.

(*Son Not Defteri*)

Bu son pasajın üstü kapalı olarak içerdiği şeyleri bir an için ele almaya değecektir. (Saintsbury'nin eserlerinin tamamına serpiştirilmiş) bunun gibi pasajların ilgiye değer olan yanı, sadece basılmış olmalarında yatar. Çoğu insan, bu tür şeyleri kâğıda dökmekten biraz çekinir. Fakat Saintsbury burada, yılda 500 sterlini cepte olan her küçük solucanın *düşündüğü* şeyi söylemektedir ve insanın bunun için ona bir şekilde hayranlık duyması gerekir. *Alenen* bu kadar aşağılık olabilmek için sağlam bir göte ihtiyaç vardır.

Bu, aleni bir gericinin bakış açısıdır. Peki, gerici değil de "modern" olan orta sınıf mensubu ne âlemdedir? Devrimci maskesinin altında, gerçekten ötekilerden o kadar farklı mıdır?

Orta sınıftan bir kimse sosyalizmi benimseyebilir ve hatta belki Komünist Parti'ye bile katılabilir. Bu, gerçekte ne kadar fark eder? Kapitalist toplum çerçevesinde yaşarken elbette geçimini sağlamaya devam etmek zorundadır ve burjuva ekonomik statüsüne sıkıca sarılırsa kimse onu suçlayamaz. Peki zevklerinde, alışkanlıklarında, davranış tarzında, imgesel donanımında –komünist jargonla söyleyecek olursak: "İdeoloji"sinde– herhangi bir değişme olur mu? Seçimlerde İşçi Partisi'ne, hatta mümkünse Komünist Parti'ye oy vermesi dışında, kendisinde herhangi bir değişme olur mu? Hâlâ kendi sınıfıyla içli dışlı olmayı sürdürdüğü göze çarpar; çoğunlukla, kendi sınıfının, tehlikeli bir Bolşevik olduğunu düşünen bir mensubuyla birlikteyken, kendisiyle sözümona hemfikir

olan bir işçiyle olduğundan daha rahat hisseder kendini. Yemek, şarap, giysi, kitap, resim, müzik, bale zevkleri hâlâ belirgin bir biçimde burjuva zevklerdir; mutlaka kendi sınıfından birisiyle evlenmesi, tüm bunlardan daha manidardır. Herhangi bir sosyalist burjuvaya bakın. CPGB[1] üyesi ve *Marxism for Infants* kitabının yazarı X Yoldaş'a bakın. Şans bu ya X Yoldaş Eton mezunudur. Barikatlarda ölmeye –en azından teoride– hazırdır, ama hâlâ yeleğinin en alt düğmesini iliklemez. Proletaryayı idealize eder, ama âdetlerinin onlarınkilere çok az benzediği göze çarpar. Belki bir defa, o da sırf gösteriş olsun diye, etiketini çıkarmadan puro içmiştir; ama peynir parçalarını bıçağının ucunda ağzına götürmesi, şapkasını çıkarmadan içeride oturması ya da hatta çayını çay tabağından içmesi neredeyse fiziksel olarak imkânsızdır. Çok sayıda sosyalist burjuvayla tanıştım, saat başı kendi sınıflarına karşı nutuklarını dinledim; ama yine de asla –bir kere bile– proleter sofra adabını benimsemiş bir tanesiyle karşılaşmadım. Peki niye? Her tür erdemin proletaryada bulunduğunu düşünen bir insan niye hâlâ çorbasını ağzını şapırdatmadan içmek için bunca sıkıntıya katlanır? Bu ancak, kalbinin derinliklerinde, proleter davranış biçiminin iğrenç olduğunu hissetmesiyle olanaklıdır. Böylece, hâlâ işçi sınıfına karşı nefret, korku ve küçümsemeyi öğreten çocukluğundaki eğitimin etkisi altında olduğunu görürsünüz.

1. Communist Party of Great Britain: Büyük Britanya Komünist Partisi. (Ed.N.)

IX

On dört ya da on beş yaşındayken iğrenç küçük bir züppeydim; ama benimle aynı sınıftan ve yaşıtım olan diğer oğlanlardan daha çok değil. Tahmin ediyorum, dünyada züppeliğin İngiliz özel okullarındaki kadar yaygın ya da incelikli ve üstü kapalı biçimlerde geliştirildiği başka bir yer yoktur. En azından bu konuda İngiliz "eğitim"inin görevini yerine getirmeyi beceremediği söylenemez. Latince ve Yunancayı okuldan ayrıldıktan birkaç ay sonra unutursunuz –sekiz ya da on yıl boyunca Yunanca öğrendim ve şimdi, otuz üç yaşında, Yunan alfabesini dahi sayamam– ama züppeliğiniz –bıkıp usanmadan kökünden söküp atmazsanız– mezara kadar bir sarmaşık gibi size yapışır.

Okulda zor bir konumdaydım, çünkü çoğu benden zengin olan oğlanların arasındaydım ve sadece bir burs kazandığım için pahalı bir özel okula gidiyordum. Alt-üst-orta-sınıftan oğlanların, rahiplerin, İngiliz-Hintli memurların ve benzerlerinin oğullarının ortak deneyimiydi bu; herhalde benim üzerimdeki etkileri de sık sık karşılaşılan cinstendi. Bu, bir yandan soyluluğuma daha önce hiç olmadığı kadar sıkı sıkıya sarılmama yol açarken diğer yandan, babaları benimkinden daha zengin olan ve bunun farkına varmama özen gösteren oğlanlara karşı içimi kinle doldurdu. "Beyefendi" olarak adlandırılamayacak herkesi hor görüyordum; ama aynı zamanda utanmazca zengin olanlardan, özellikle de son zamanlarda

zenginleşmiş olanlardan nefret ediyordum. Doğru ve kibar olanın, insanın doğuştan soylu olup da parasız olması olduğunu hissediyordum. Alt-üst-orta sınıfın *amentü*sünün bir parçasıdır bu. Bu, romantik bir sürgündeki Jakobit[1] havası uyandırarak, söz konusu sınıfa teselli olur.

Ancak savaş sırasındaki ve hemen sonrasındaki o yıllar, okulda olmak için tuhaf bir zamandı; çünkü İngiltere, devrime önceki yüzyıldan bu yana ya da önceki yüzyıl boyunca olduğundan daha yakındı. Ulusun neredeyse tamamında devrimci bir rüzgâr esiyordu; bu his o zamandan bu yana tersine döndü ve unutuldu, ama arkasında birçok tortu bıraktı. O zamanlar bu perspektiften bakmak elbette mümkün olmasa da, bu aslında gençliğin yaşlılara karşı doğrudan doğruya savaştan kaynaklanan isyanıydı. Savaşta gençler kurban edilmiş ve yaşlılar, bunca zaman sonra bile düşünülmesi korkunç olan bir biçimde davranarak, oğulları Alman makineli tüfekleri tarafından tırpanla biçilen otlar gibi biçilirken güvenli yerlerde katı vatansever bir tutum takınmışlardı. Dahası, savaşa yaşlı adamlar tarafından ve çok büyük bir beceriksizlikle önderlik ediliyordu. 1918'e gelindiğinde, kırk yaşın altındaki herkes büyüklerine karşı öfkeliydi ve doğal olarak savaşı izleyen antimilitarist bir ruh hali, muhafazakârlığa ve otoriteye karşı genel bir isyana dönüştü. O sırada, gençler arasında "yaşlı adamlar"a karşı ilginç bir kin yayılmıştı. "Yaşlı adamlar"ın egemenliği, insanlığın gördüğü tüm kötülüklerden sorumlu tutuluyordu ve Scott'ın[2] romanlarından Lordlar Kamarası'na tüm kabul gören kurumlar, yalnızca "yaşlı adamlar" tarafından savunuldukları için alay konusuydu. Yıllar boyunca, halkın verdiği adla, "Bolşi" olmak

1. Jakobitizm: Kral II. James'in Katolik vârislerini tahta geçirmeyi hedefleyen politik hareket. (Ç.N.)

2. Walter Scott: 19. yüzyılın ilk yarısında en çok okunan isimlerden biri olan İskoç şair ve yazar. (Ç.N.)

moda oldu. İngiltere, enine boyuna düşünülmemiş muhalif fikirlerle dolup taşıyordu. Pasifizm, enternasyonalizm, her türden hümanizm, feminizm, özgür aşk, boşanma reformu, ateizm, doğum kontrol – bu tür şeylere normal zamanlarda olacağından daha fazla kulak kabartılıyordu. Ve bu devrimci ruh hali, elbette, savaşmak için fazlasıyla genç olanlara, hatta özel okul öğrencilerine kadar yayıldı. O sırada, hepimiz kendimizi nefret edilen "yaşlı adamlar"ın bize dayattığı muhafazakârlığa başkaldıran yeni bir çağın aydınlanmış bireyleri olarak görüyorduk. Esasen sınıfımızın züppece bakış açısına sahip olmaya devam ediyor, kâr payı alacağımıza ya da kolay ve yüksek ücretli işlerde çalışacağımıza kesin gözüyle bakıyorduk; ama aynı zamanda "hükümete karşı" olmak da doğal geliyordu. Subay Eğitim Birlikleri, Hıristiyanlık ve hatta zorunlu beden eğitimi ve Kraliyet Ailesi ile bile alay ediyorduk ve sadece savaşa karşı dünya çapındaki tepkinin bir parçası olduğumuzun farkında değildik. O dönemin tuhaf devrimci duygularının örneği olarak iki olay aklımda yer etmiş. Bir gün İngilizce öğretmenimiz bize bir tür genel kültür sınavı yaptı. Sorulardan biri, "Yaşayan en önemli on kişi sizce kimdir?" idi. Sınıftaki on altı oğlanın (yaş ortalamamız aşağı yukarı on yediydi) on beşi, listelerinde Lenin'e de yer verdi. Bu, züppece bir özel okulda oldu ve yıllardan, Rus Devrimi'nin dehşetinin hâlâ herkesin hafızasında tazeliğini koruduğu 1920'ydi. Bir de, 1919'da sözümona barış kutlamaları yapıldı. Büyüklerimiz, bizim adımıza, barışı geleneksel tarzda kutlayarak düşmanın yenilmesi nedeniyle sevinç çığlıkları atmamız gerektiğine karar vermişlerdi. Meşaleler taşıyarak uygun adım okul bahçesine yürüyecek ve "Rule Britannia" tarzı savaş yanlısı şoven şarkılar söyleyecektik. Oğlanlar –bence iyi ki– tüm etkinliği alaya alarak çalınan müziğe yerleşik değerlerle dalga geçen ve tahrik edici söz-

lerle eşlik etti. Aynı şeylerin şimdi gerçekleşebileceğinden şüpheliyim. Bugün karşılaştığım özel okul öğrencileri, hatta zeki olanları kesinlikle, yaşıtlarım ve benim on beş yıl önceki görüşlerimizden daha sağcı görüşlere sahipler.

Nitekim on yedi-on sekiz yaşında hem züppe hem de devrimciydim. Tüm otoritelere karşıydım. (O sıralar hâlâ tehlikeli derecede "ilerici" yazarlar olarak görülen) Shaw, Wells ve Galsworthy'nin[1] yayımlanmış tüm eserlerini tekrar tekrar okumuştum ve kendimi genel hatlarıyla sosyalist olarak niteliyordum. Ama sosyalizmin ne anlama geldiği hakkında fazla bir fikrim yoktu ve işçilerin insan olduğunu daha idrak edememiştim. Uzaktan ve kitaplar –örneğin, Jack London'dan *Uçurum İnsanları*– aracılığıyla, çektikleri acılara ortak olabiliyor; ama hâlâ onlardan nefret ediyor ve yanlarına yaklaştığımda onları hor görüyordum. Şivelerinden hâlâ iğreniyordum ve alışılageldik kabalıkları beni çileden çıkarıyordu. O zaman, savaşın hemen sonrasında, İngiliz işçi sınıfının mücadeleci bir ruh hali içinde olduğu unutulmamalı. Büyük kömür grevleri dönemiydi ve madenciler insan şeklini almış iblisler olarak görülür ve yaşlı bayanlar, Robert Smillie'nin[2] orada gizleniyor olabileceği korkusuyla her gece yataklarının altına bakardı. Savaşın tamamı ve sonrasındaki kısa bir süre boyunca yüksek ücretler ve bolca iş olmuştu; durum artık normalden kötüye gidiyordu ve işçi sınıfı doğal olarak direniş göstermekteydi. Savaşmış olan erkekler, gösterişli vaatlerle orduya katılmaya ikna

1. George Bernhard Shaw (1856-1950): Nobel Edebiyat Ödül'lü İrlandalı yazar. Herbert George Wells (1866-1946): *Dünyalar Savaşı* ve *Zaman Makinesi* gibi eserleriyle ünlü İngiliz bilimkurgu yazarı. John Galsworthy (1867-1933): Nobel Edebiyat Ödül'lü İngiliz yazar. (Ç.N.)

2. Robert Smillie (1857-1940): Sosyalist sendikacı ve madenci hareketinin önderi. (Ç.N.)

edilmişlerdi ve artık vatanlarına, iş, hatta ev bile olmayan bir dünyaya geri dönüyorlardı. Dahası, savaşa katılmışlardı ve hayata karşı askerce –yani özünde, disipline karşın, kuraltanımaz– bir tutumla eve dönüyorlardı. Havada fırtına kokusu vardı. O döneme ait bir şarkının unutulmaz nakaratı şöyleydi:

Kesin olan tek bir şey var
Zenginler zenginleşiyor,
Fakirler çocuk yapıyor;
Bu arada,
Bunlar olurken,
Eğlenmedik mi?

İnsanlar henüz, işsizlikle geçen bir ömrü sonsuz fincan çayla hafifletmeye alışmamıştı. Hâlâ, uğruna savaştıkları ütopyanın gerçekleşmesini belli belirsiz bekliyorlardı ve h'leri telaffuz eden sınıfa eskisinden bile daha aleni bir biçimde düşmandılar. Bu yüzden, "sıradan" insanlar, benim gibi burjuvazinin şok soğurucularının gözünde hâlâ vahşi ve iticiydiler. O döneme dönüp baktığımda, zamanımın yarısını kapitalist sistemi suçlayarak yarısını da otobüslerdeki biletçilerin cüretkârlığına öfkelenerek geçirmişim gibi gözüküyor.

Daha yirmi yaşına gelmeden, Hint İmparatorluk Polisi'ne katılarak Burma'ya gittim. İmparatorluğun Burma gibi imparatorluğun bir "ileri karakol"unda, sınıf sorunu ilk bakışta rafa kaldırılmış gibi duruyordu. Herhangi bir belirgin sınıf çelişkisi yoktu; çünkü en önemli şey, doğru okullardan birine gitmiş olup olmadığınız değil, derinizin renginin beyaz olup olmadığıydı. Aslında Burma'daki beyazların çoğu, İngiltere'de "beyefendi" olarak adlandırılacak türden insanlar değildi; fakat erler ve birkaç ne idüğü belirsiz hariç, hepsi de "beyefendi"lere yaraşır ya-

şamlar sürüyorlardı –yani hizmetkârları vardı ve akşam yemeğine "*dinner*"[1] adını veriyorlardı– ve resmî olarak hepsi aynı sınıftan kabul ediliyordu. Kendilerinden daha aşağıdaki diğer sınıfın, yani "yerliler"in aksine, onlar "beyaz adamlar"dı. Fakat "yerliler"e karşı, vatanınızda "alt sınıf"a karşı beslediğiniz hisleri beslemiyordunuz. Temel fark, "yerliler"in, en azından Burmalıların fiziksel açıdan iğrenç bulunmamasıydı. "Yerliler"e yukarıdan bakıyordunuz, ama onlarla fiziksel açıdan yakınlaşmaya hazırdınız. Ve bunun, ten rengiyle ilgili en sert önyargılara sahip beyazlar için bile geçerli olduğunu fark ettim. Çok sayıda hizmetkârınız varsa, kısa sürede tembelleşirsiniz; örneğin beni de genellikle Burmalı uşağım giydirip soyuyordu. Bunun sebebi, uşağın Burmalı olduğu için iğrenç gelmemesiydi; İngiliz bir uşağın bana o kadar mahrem bir biçimde dokunmasına katlanamazdım. Burmalılar karşısındaki hislerim, neredeyse kadınlar karşısındakilerle aynıydı. Öteki ırkların çoğunun olduğu gibi, Burmalıların da kendilerine özgü bir kokuları vardır –tam olarak betimleyemem, ama insanın dişlerinin sızlamasına yol açan bir koku– fakat o koku beni asla iğrendirmedi. (Laf arasında, Doğulular da bizim koktuğumuzu söyler. Galiba Çinliler, beyaz adamın ceset gibi koktuğunu söyler. Burmalılar da aynısını söyler, ancak hiçbir Burmalı bunu bana söyleyecek kadar kabalaşmadı.) Bir bakıma bu tavrım savunulabilirdi; çünkü gerçekle karşılaştığınızda itiraf etmek zorundasınızdır ki, çoğu Moğol'un vücudu beyazların çoğununkinden çok daha güzeldir. Bir Burmalının, kırk yaşını geçmeden hiç kırışmayan ve ondan sonraysa sadece

1. *Dinner* sözcüğü günün esas yemeği ya da ziyafet anlamındadır. Eskiden günün en önemli yemeği kahvaltı olarak kabul edildiği için "*dinner*" kahvaltı anlamında kullanıldı, daha sonra öğle yemeği olarak da nitelendi. Orwell burada sömürgedeki yaşam biçimini aktarıyor. (Ed.N.)

kuru bir deri parçası gibi sararıp solan sıkı dokunmuş ipeğimsi tenini, beyaz adamın pütürlü, gevşek ve sarkık teniyle karşılaştırın. Beyaz adamın bacaklarında, kollarının arkasında ve göğsünün çirkin bir parçasında düz ve cansız, çirkin kıllar vardır. Burmalının yalnızca uygun yerlerinde bir-iki tutam siyah kılı vardır; onun haricinde oldukça tüysüz ve genelde sakalsızdır. Beyaz adam neredeyse daima kel kalır, Burmalıysa nadiren veya asla. Burmalının dişleri, betel suyundan renkleri değişse de mükemmeldir; beyaz adamınkilerse sürekli çürür. Beyaz adam çoğunlukla biçimsizdir ve şişmanladığında olmayacak yerleri şişer, Moğol'unsa güzel bir kemik yapısı vardır ve yaşlandığında da neredeyse gençliğindeki kadar biçimlidir. İtiraf etmeli ki, beyaz ırktan fevkalade güzelliğini birkaç yıl koruyabilen birkaç birey çıksa da; toplamda, ne derseniz deyin, Doğulular çok daha çekicidir. Ama İngiliz "alt sınıf"ını Burmalı "yerliler"den çok daha itici bulmamın nedeni bu değildi. Hâlâ erken yaşta edindiğim sınıfsal önyargılara dayanarak düşünüyordum. Yirmi yaşımı biraz geçmiştim ki, kısa süreliğine bir Britanya alayına atandım. Yirmi yaşındaki her gencin, göğüslerinde Büyük Savaş'a ait madalyalar olan kendinden beş yaş büyük, iriyarı ve neşeli askerlere hayranlık besleyeceği gibi, tabii ki ben de erlere hayranlık besliyordum. Ve yine de, sonuçta beni hafiften iğrendiriyorlardı; "sıradan halk"tandılar ve onlarla fazla yakın olmamaya çalışıyordum. Sıcak sabahlarda, bölük yoldan aşağıya uygun adım yürüdüğünde, genç teğmenlerden biriyle arkalarından giderken, önümüzdeki terleyen o yüz vücuttan yükselen buhar midemi kaldırırdı. Ve bu, gördüğünüz üzere, su katılmamış önyargıydı. Çünkü bir asker fiziksel açıdan muhtemelen beyaz bir erkek için mümkün olduğunca rahatsız edici değildir. Genelde gençtir, açık hava ve egzersiz nedeniyle neredeyse her zaman sağlıklıdır ve sıkı disiplin onu temiz

tün bildiğim, kokusunu aldığım şeyin *alt sınıf* teri olduğuydu ve bu düşünce midemi bulandırıyordu.

Daha sonraları sınıfsal önyargılarımdan, daha doğrusu bir bölümünden kurtulmam, dolaylı bir yoldan gerçekleşti ve yıllar sürdü. Sınıf meselesine yaklaşımımı değiştiren, bu konuyla yalnızca dolaylı olarak bağlantılı, neredeyse alakasız bir şey oldu.

Beş yıl Hindistan Emniyet Teşkilatı'nda çalıştım ve o sürenin sonunda, hizmet ettiğim emperyalizmden öyle yakıcı bir biçimde nefret ettim ki, muhtemelen anlatamam. İngiltere'nin serbest ortamında böyle bir şey bütünüyle anlaşılamaz. Emperyalizmden nefret etmek için, onun bir parçası olmanız gerekir. Dışarıdan bakıldığında Hindistan'daki Britanya egemenliği iyiliksever ve zaruri gözükür –aslında *öyledir* de–; Fas'taki Fransız ve Borneo'daki Hollanda egemenlikleri de şüphesiz öyledir, çünkü halklar genellikle yabancıları, kendilerini yönettiklerinden daha iyi yönetirler. Ancak gayrimeşru bir tiranlık olduğunun farkına varmadan böyle bir sistemin parçası olmak mümkün değildir. En duyarsız İngiliz-Hintli bile bunun farkındadır. Sokakta gördüğü her "yerli" yüz, canavarca işgalciliğini anlamasını sağlar. Ve İngiliz-Hintlilerin çoğunluğu, durumlarından İngiltere'deki insanların sandığı kadar memnun değildir; ara ara da olsa hoşnutsuzluk duyarlar. En beklenmedik insanlardan, yönetimin yüksek kademelerindeki alçak ayyaş ihtiyarlardan şöyle laflar işittim: "Elbette bu kahrolası ülke üstünde hiçbir hakkımız yok. Sadece şu anda buradayız, Tanrı aşkına burada kalalım." Hakikat şu ki, kalbinin derinliklerinde her modern insan, yabancı bir ülkeyi işgal etmenin ve halkına şiddet yoluyla boyun eğdirmenin doğru olmadığını bilir. Yabancıların boyunduruğu, ekonomik boyunduruktan çok daha açık ve kavranılabilir bir şeydir. Böy-

ORHAN KEMAL
İL HALK KÜTÜPHANESİ

lece İngiltere'de, yarım milyon değersiz aylağı lüks içinde yaşatmak için soyulmayı uysalca kabul ederiz; ama Çinlilerin egemenliği altında yaşamaktansa kanımızın son damlasına kadar savaşırdık. Benzer bir biçimde, vicdanları hiç sızlamadan, hak etmedikleri kâr paylarından geçinen insanlar, gidip de istenmediğiniz yabancı bir ülkeye hükmetmenin yanlış olduğunu yeterince açık bir biçimde görürler. Bunun sonucunda, her İngiliz-Hintli suçluluk hissinden mustariptir; ancak bunu genelde elinden geldiğince gizler; çünkü ifade özgürlüğü yoktur ve sadece birisinin, söylediği asi sözlere kulak misafiri olması kariyerinin zarar görmesi için yeterlidir. Hindistan'ın dört bir yanında, parçası oldukları sistemden gizliden gizliye tiksinen İngilizler mevcuttur ve yalnızca nadiren, uygun bir çevrede bulunduklarından iyice emin olduklarında, içlerinde saklı olan hoşnutsuzluk dışarı taşar. Eğitim Dairesi'nde görevli, tanımadığım, ismini bile asla öğrenemediğim bir adamla trende geçirdiğim bir geceyi hatırlıyorum. Hava uyuyamayacak kadar sıcaktı ve geceyi konuşarak geçirdik. Yarım saat boyunca sorduğumuz ihtiyatlı sorular, ikimizin de diğerinin "güvenli" olduğuna kanaat getirmesini sağladı ve sonra tren kapkara gecenin içinde sarsıla sarsıla ilerlerken saatler boyunca elimizde bira şişeleriyle yataklarımızda oturarak Britanya İmparatorluğu'na –içeriden, zekice ve içtenlikle– lanet ettik. İkimize de iyi geldi bu. Fakat yasak şeyler söylemiştik ve sabahın güçsüz ışığında tren yavaşça Mandalay'e girerken, zina yapmış bir çift gibi, bir suçluluk hissiyle birbirimizden ayrıldık.

Gözlemlediğim kadarıyla, neredeyse bütün İngiliz-Hintlilerin vicdanlarıyla başlarının dertte olduğu anlar vardır. Bu konuda, yararı kanıtlanabilir ve İngilizlerin Hindistan'daki varlığından bağımsız olarak yapılmak zorunda olan bir işle meşgul olanlar --örneğin, ormancılık

memurları, doktorlar ve mühendisler– bir istisna oluşturur. Ama ben, esas despotizm mekanizmasının bir parçası olan emniyet teşkilatında çalışıyordum. Dahası, emniyet teşkilatında imparatorluğun kirli işlerini yakından görürsünüz ve kirli işleri yapmakla sadece onlardan yarar sağlamak arasında kayda değer bir fark vardır. Çoğu insan idam cezasını onaylar; ama cellatlık yapmak istemez. Burma'daki öteki Avrupalılar bile, yapmak zorunda oldukları zalim iş yüzünden polislere hafif yukarıdan bakardı. Hatırlıyorum da, bir keresinde bir karakolu denetlerken, oldukça iyi tanıdığım Amerikalı bir misyoner şu ya da bu maksatla içeri girmişti. Nonkonformist[1] misyonerlerin çoğu gibi, o da aptalın tekiydi; ama oldukça iyi bir insandı. Altımda çalışan yerli müfettiş yardımcılarından biri, bir şüpheliyi sıkıştırıyordu (bu sahneyi *Burma Günleri*'nde betimlemiştim). Amerikalı, bu sahneyi izledikten sonra bana dönerek düşünceli bir biçimde, "Sizin işinizi yapmak istemezdim," dedi. Bu, korkunç bir biçimde utanmama yol açtı. Yaptığım iş *böyle* bir şeydi işte! Orta Batı'dan içki karşıtı, bakir, aptal bir Amerikalı misyonerin bile bana yukarıdan bakma ve acıma hakkı vardı! Ama kafama dank ettirecek kimse olmasaydı bile aynı utancı hissetmiş olmam gerekirdi. Sözde adalet mekanizmasının tamamına karşı tarifsiz bir tiksinme duymaya başlamıştım. Ne derseniz deyin, ceza yasalarımız (ki bu arada, Hindistan'dakiler İngiltere'dekinden çok daha insancıldır) berbattır. Uygulanması için çok duyarsız insanlara ihtiyaç vardır. Hapishanelerin leş gibi kokan hücrelerine yerleştirilen sefil mahkûmlar, uzun süreli cezalar alanların solgun ve yılgın yüzleri, bambularla dövülmüş adamların yara izli kalçaları, erkekleri tutuklana-

1. Anglikan kilisesine bağlı olmayan Protestan. (Ç.N.)

rak alınıp götürülmüş kadın ve çocukların feryatları – onlardan bir biçimde doğrudan sorumlu olduğunuzda, bu tür şeyler tahammül sınırlarınızı aşar. Bir defasında bir adamın asılışını seyrettim; bin cinayetten beter geldi bana. Hapishanenin içine girdiğimde, yerimin parmaklıkların öbür tarafında olduğunu hissetmediğim hiç olmadı (çoğu ziyaretçi aynı şekilde hisseder). O zaman, yeryüzüne gelmiş en kötü suçlunun, idam cezası veren bir yargıçtan ahlaki açıdan üstün olduğunu düşündüm, hatta hâlâ da öyle düşünüyorum. Fakat Doğu'daki tüm İngilizlere dayatılan neredeyse mutlak suskunluk yüzünden, bu düşünceleri elbette kendime saklamak zorundaydım. Sonunda, her yönetimin kötü olduğu, cezalandırmanın daima suçtan daha fazla zarar verdiği ve kendi başlarına bırakıldıklarında insanların doğru düzgün davranacaklarına güvenilebileceği şeklinde anarşist bir teori geliştirdim. Bu elbette duygusal bir saçmalıktı. O zamanlar görmediğim şeyi şimdi görüyorum: Barışçıl insanları her zaman şiddetten korumak gerekir. Suçtan çıkar sağlanabilecek her toplum biçiminde, sert ceza yasalarına sahip olmak ve onları acımasızca uygulamak zorundasınızdır. Bunun alternatifi, Al Capone'dur. Ancak cezalandırmanın kötü olduğu duygusu, onu uygulamak zorunda olanlarda kaçınılmaz olarak belirir. İngiltere'de bile, yaptıklarından gizlice dehşete düşen birçok polis, yargıç, gardiyan vb. bulabileceğimizi tahmin ediyorum. Ama Burma'da yaptığımız, çifte zulümdü. Sadece insanları asıyor, hapse atıyor değildik; aynı zamanda bunu istenmeyen yabancı işgalciler adına yapıyorduk. Burmalılar, yargı sistemimizi hiçbir zaman gerçekten tanımadı. Hapse attığımız hırsız kendisini adil bir biçimde cezalandırılmış bir suçlu değil, yabancı bir fatihin kurbanı olarak görüyordu. Kendisine yapılan şey, sadece keyfi ve anlamsız bir eziyetti. Tutukevinin tikağacından kalın

parmaklıklarının ve hapishanenin demir parmaklıklarının ardında, yüzü bu durumu açıkça ifade ediyordu. Ve ne yazık ki, insanların yüz ifadelerine karşı umursamaz olmayı öğrenmemiştim.

1927'de memlekete izne geldiğimde, zaten işi bırakmaya neredeyse karar vermiştim ve İngiltere havasını bir kez içime çekmem kesin karar vermemi sağladı. Geri dönüp de kötü bir despotizmin parçası olmayacaktım. Fakat sadece işimden kurtulmaktan çok daha fazlasını istiyordum. Beş yıl boyunca baskıcı bir sistemin parçası olmuştum ve bu yüzden vicdan azabı çekiyordum. Hatırladığım sayısız yüz –sanık sandalyesindeki mahkûmların, idam hücresinde bekleyen adamların, ezdiğim astlarımın, hakir gördüğüm köylülerin, öfke anlarında yumruk attığım hizmetkârların ve hamalların yüzleri (Doğu'da hemen herkes en azından bazen bu tür şeyler yapar: Doğulular son derece kışkırtıcı olabilir)– katlanılmaz bir biçimde aklımdan çıkmıyordu. Kefaretini ödemek zorunda olduğum suçun çok ağır olduğunun bilincindeydim. Bu abartılı geliyor olabilir; ama beş yıl boyunca tamamen karşı olduğunuz bir işi yapsanız, büyük olasılıkla siz de aynısını hissederdiniz. Her şeyi, ezilenlerin daima haklı, ezenlerinse daima haksız olduğu şeklindeki basit teoriye indirgemiştim. Bu, hatalı bir teori olsa da, bizzat ezenlerden biri olmamın doğal sonucuydu. Yalnızca emperyalizmden değil, insanın insan üstündeki tahakkümünün her biçiminden kaçmam gerektiğini hissediyordum. Kendimi ezilenlerden biri haline getirmek, onlardan biri olmak ve onlara zulmedenlere karşı yanlarında olmak istiyordum. Ve esasen her şey hakkında yalnız başıma düşünüp taşınmak istediğimden, içimde ezilmeye karşı duyduğum kin olağanüstü büyümüştü. O zamanlar başarısızlık gözüme yegâne erdem gibi görünüyordu. Kendimi geliştirdiğime dair her şüphe, hatta hayatta yılda

birkaç yüz sterlin kazanacak kadar "başarılı olmak", bana manen çirkin ve bir tür zorbalık gibi geliyordu.

Düşüncelerimin İngiliz işçi sınıfına yönelmesi bu şekilde oldu. İşçi sınıfının ilk kez gerçekten farkına varışımdı ve bunun nedeni esasen yalnızca işçilerin analoji kurmamı sağlamalarıydı. Adaletsizliğin sembolik kurbanları olarak, Burmalıların Burma'da oynadıkları rolü İngiltere'de üstleniyorlardı. Burma'da mesele oldukça basitti. Beyazlar yukarıda, siyahlarsa aşağıdaydı ve bu nedenle, doğal olarak, siyahlara yakınlık duyuyordunuz. Artık tiranlık ve sömürüyle karşılaşmak için Burma'ya kadar gitmeniz gerekmediğini fark ediyordum. Burada, İngiltere'de, insanın burnunun dibinde, işçi sınıfı farklı biçimde de olsa Doğuluların görüp bildikleri en büyük ıstıraplara denk ıstıraplardan mustaripti. "İşsizlik" sözcüğü herkesin dilindeydi. Bu, Burma'dan sonra benim için az çok yeniydi; ama orta sınıftan insanların hâlâ anlatıp durduğu saçmalıklar ("Bütün bu işsizler, çalışacak niteliğe sahip olmayanlar" vb.) beni aldatmayı başaramadı. Acaba bu tür sözleri söyleyenler en azından kendilerini kandırmayı başarabiliyor mu, merak ediyorum. Öte yandan, o sıralar ne sosyalizm ne de başka bir ekonomik teori ilgimi çekiyordu. Ekonomik adaletsizlik, daha önce değil, biz son vermek istediğimiz zaman son bulacakmış ve gerçekten son vermek istediğimizde başvurulan yöntemin fazla bir önemi olmayacakmış gibi geliyordu bana (hatta zaman zaman hâlâ öyle gelir).

Fakat işçi sınıfının içinde bulunduğu koşulları hiç bilmiyordum. İşsizlik rakamlarını okumuştum, ama ne anlama geldikleri hakkında hiçbir fikrim yoktu; en önemlisi de, "saygıdeğer" yoksulluğun daima en kötüsü olduğu gerçeğinden bihaberdim. Düzenli çalışmayla geçen bir ömrün ardından birdenbire sokağa atılan onurlu bir işçinin korkunç akıbeti, anlamadığı ekonomi yasalarına kar-

şı ıstırap dolu mücadelesi, ailelerin dağılması, insanın içini kemiren utanç duygusu – tüm bunlar deneyimlerimin ötesindeydi. Yoksulluğu ancak fiziksel olarak açlık çekmek olarak tahayyül ediyordum. Dolayısıyla aklım derhal uç örneklere, toplum dışına itilenlere yöneldi: berduşlar, dilenciler, suçlular, fahişeler. Bunlar, "aşağının en aşağısında" olan ve ilişkiye geçmek istediğim insanlardı. O zaman kalpten istediğim, saygıdeğer dünyanın tamamen dışına çıkmanın bir yolunu bulmaktı. Buna epey kafa yordum; hatta insanın nasıl her şeyi satıp dağıtabileceğini, ismini değiştirip beş parasız ve üzerindeki kıyafetler hariç hiçbir şeyi olmadan hayata baştan başlayabileceğini ayrıntılı olarak planladım. Fakat gerçek hayatta hiç kimse böyle bir şey yapmaz; dikkate alınması gereken akrabaları ve dostları bir kenara bıraktığımızda bile, başka bir seçeneği varsa, eğitimli bir adamın bunu *yapıp yapamayacağı* şüphelidir. Ama en azından bu insanların arasına girebilir, hayatlarının neye benzediğini görebilir ve geçici olarak dünyalarının bir parçası olduğumu hissedebilirdim. Bir kez aralarına girdim ve kabul gördüm mü, dibe vurmuş –ve hissettiğim şuydu: O zaman dahi mantıksız olduğunun bilincindeydim– ve suçumun bir bölümünü üzerimden atmış olurdum.

Düşünüp taşındım ve ne yapacağıma karar verdim. Uygun bir biçimde kılık değiştirerek Limehouse, Whitechapel ve benzeri yerlere gidip ucuz pansiyonlarda yatacak ve liman işçileri, seyyar satıcılar, dışlanmış insanlar, dilenciler ve –mümkün olursa– suçlularla ahbaplık edecektim. Ve berduşlarla nasıl ilişkiye geçeceğim ve berduşlar koğuşuna girmek için uygun işlemin ne olduğu hakkında bilgi edinecek ve sonra, yeterince bilgilendiğime kanaat getirdiğimde, bizzat sokakta kalacaktım.

Başlangıçta hiç de kolay olmadı. Kılık değiştirmem gerekiyordu ve hiç rol yapma yeteneğim yoktu. Örneğin,

şivemi değiştiremem, en azından birkaç dakikadan uzun süre başka bir şiveyle konuşamam. Ağzımı açtığım anda "beyefendi" olduğumun farkına varacaklarını –İngilizlerin müthiş sınıf bilincini aklınızdan çıkarmayın– hayal ediyordum. Yani sorulursa diye bir talihsizlik hikâyesini hazırda bulundurmam gerekiyordu, doğru türde giysiler edinip onları uygun yerlerde kirlettim. Olağanüstü uzun olduğumdan kılık değiştirmem oldukça güç olsa da, en azından bir berduşun nasıl göründüğünü biliyordum. (Bu arada, bunu ne kadar az insan biliyor! *Punch*'taki herhangi bir berduş resmine bakın. Hepsi de yirmi yıl geride kalmış şeyler.) Bir akşam, bir dostumun evinde hazırlandıktan sonra, yola düşüp Limehouse Causeway'deki ucuz bir pansiyona varana dek doğuya yürüdüm. Karanlık, pis gözüken bir mekândı. Ucuz bir pansiyon olduğunu, penceredeki "bekâr erkekler için iyi yataklar" tabelasından anlamıştım. Tanrım, içeriye girmeden önce nasıl da cesaretimi toplamam gerekmişti! Şimdi gülünç geliyor. Ama gördüğünüz üzere, o zamanlar hâlâ işçi sınıfından biraz korkuyordum. Onlarla ilişki kurmak, hatta içlerinden biri haline gelmek istiyor, ama onları hâlâ yabancı ve tehlikeli buluyordum; o ucuz pansiyonun karanlık koridoruna girmek, yeraltındaki ürkütücü bir mekâna, örneğin sıçanlarla dolu bir kanalizasyona inmek gibi geliyordu. Kavga çıkacağından emin, içeriye girdim. İnsanlar, onlardan biri olmadığımı fark edecek ve derhal onları gözetlemek için gelmiş olduğum sonucunu çıkaracaklardı. O zaman üzerime çullanacak ve beni dışarı atacaklardı. Beklentim buydu. Bunu yapmak zorunda olduğumu hissetsem de, başıma gelebilecekler beni sevindirmiyordu.

Kapıdan içeri girdiğimde, bir yerlerden kısa kollu gömlek giymiş bir adam çıkageldi. "Yönetici yardımcısı" ymış. Gece için bir yatak istediğimi söyledim. Şivemin, gözlerini dikip bana bakmasına neden olmadığını fark et-

tim; sadece 9 peni talep etti ve ardından bana ocaktaki ateşin ışığıyla aydınlatılan yeraltındaki küf kokulu mutfağın yolunu gösterdi. Dok ve inşaat işçileri ve birkaç denizci oturmuş çay içip dama oynuyordu. İçeri girdiğimde neredeyse dönüp bakmadılar bile. Ama cumartesi gecesiydi ve iriyarı, genç bir dok işçisi, sarhoş olmuş, yalpalayarak yürüyordu. Dönüp beni gördü ve ileriye uzattığı kızarmış geniş suratı ve tehlikeli duran balığımsı bir parıltıya sahip gözleriyle bana doğru yalpaladı. Kaskatı kesildim. Kavga şimdiden başlıyordu demek! Bir an sonra dok işçisi üstüme yığılıp kollarını boynuma doladı. "Bir fincan çay iç, ahbap!" diye bağırdı ağlarcasına; "Bir fincan çay iç!"

Bir fincan çay içtim. Bir tür vaftizdi bu. Ondan sonra korkularım yok oldu. Hiç kimse beni sorguya çekmedi, hiç kimse saldırgan bir merak göstermedi; herkes kibar ve nazikti ve beni tamamıyla aralarına kabul ettiler. Orada iki-üç gün kaldım ve birkaç hafta sonra, yoksul insanların alışkanlıkları hakkında bayağı bilgi toplamış olarak, ilk defa sokaklara vurdum kendimi.

Bütün bunları *Paris ve Londra'da Beş Parasız*'da anlattığımdan (yeniden düzenlenmiş olsalar da, neredeyse anlatılan tüm olaylar gerçekten başımdan geçti) tekrarlamak istemiyorum. Daha sonra, kimi zaman isteyerek, kimi zamansa zorunluluktan çok daha uzun süreler sokaklarda yaşadım. Toplamda aylarca ucuz pansiyonlarda kaldım. Ama hafızamda en canlı kalan, garipliği nedeniyle, bu ilk keşif seferimdir – sonunda aşağıda, "aşağının en aşağısındakiler"in arasında olmanın, işçi sınıfından insanlarla bütünüyle eşit olmanın garipliği. Bir berduşun işçi sınıfının tipik bir üyesi olmadığı doğrudur; ama yine de, berduşların arasında ne olursa olsun işçi sınıfının bir kesimine –bir alt grubuna– karışmış olursunuz; bu da, bildiğim kadarıyla, başka bir şekilde başınıza gelebilecek

bir şey değildir. Günlerce, İrlandalı bir berduşla birlikte Londra'nın kuzeyindeki kenar mahallelerde dolanıp durdum. Bir süreliğine arkadaşıydım. Geceleri aynı hücreyi paylaşıyorduk; o bana yaşamöyküsünü anlattı, ben de ona uydurma geçmişimi; bir şey verebilecek gibi görünen evlerden dönüşümlü olarak dilendik ve elimize geçenleri paylaştık. Çok mutluydum. "Alttakilerin en altındakiler"in arasında, Batı dünyasının dibindeydim işte! Sınıf engeli ortadan kalkmıştı ya da kalkmış gibi görünüyordu. Ve berduşların sefil ve –doğrusunu isterseniz– korkunç sıkıcı alt dünyasında, geçmişe dönüp baktığımda absürd gelen, ama o zaman yeterince canlı olan bir özgürleşme ve macera hissi duyuyordum.

X

Ancak, ne yazık ki, berduşlarla arkadaş olarak sınıf sorununu çözmüş olmazsınız. Öyle yaparak, en fazla kendi sınıfsal önyargılarınızın bir bölümünden kurtulmuş olursunuz.

Berduşlar, dilenciler, suçlular ve toplum dışına itilmişler çoğunlukla ayrıksı varlıklardır ve işçi sınıfını, edebiyat entelijansiyasının burjuvaziyi temsil ettiğinden daha fazla temsil etmezler. Yabancı bir "entelektüel" ile samimi olmak oldukça kolaydır, ama orta sınıftan sıradan bir yabancıyla samimi olmak hiç de kolay değildir. Örneğin, kaç İngiliz sıradan bir Fransız burjuva ailesinin içini görmüştür? Bunu yapmak, aileden biriyle evlenmedikçe büyük olasılıkla neredeyse imkânsızdır. Ve İngiliz işçi sınıfı söz konusu olduğunda da durum benzerdir. Onu nerede bulacağınızı biliyorsanız, bir yankesiciyle samimi arkadaş olmaktan kolay bir şey yoktur; ama bir duvar ustasıyla samimi arkadaş olmak çok zordur.

Peki ama toplum dışına itilmiş insanlarla eşit seviyede ilişki kurmak neden bu kadar kolaydır? İnsanlar bana sık sık, "Tabii, berduşlarla birlikte olduğunda seni kendi aralarından biri olarak kabul etmiyorlar, değil mi? Elbette farklı olduğunu, şive farkını fark ediyorlar, değil mi?" gibi sorular sordu. Berduşların kayda değer bir bölümü,

diyebilirim ki dörtte biri gerçekten bu tür şeyleri hiç fark etmez. Birincisi, birçok insanın şive kulağı yoktur; sizi hakkınızda sadece kıyafetlerinize dayanarak bir yargıya varırlar. Arka kapılarda dilenirken bu gerçek sık sık dikkatimi çekti. "Eğitimli" şivem bazı insanları açıkça şaşırtırken, bazıları da hiç farkına varmadı; pistim, pejmürde kılıklıydım ve tüm gördükleri bundan ibaretti. Ayrıca berduşlar Britanya Adaları'nın dört bir yanından gelirler ve İngilizcenin çeşit çeşit şivesini konuşurlar. Bir berduş, arkadaşları arasında her tür şiveyi duymaya alışkındır, bunların bazıları ona o kadar yabancıdır ki anlamakta zorlanır ve mesela Cardiff, Durham ya da Dublin'li bir adam, hangi Güney İngiltere şivesinin "eğitimli"lere özgü olduğunu mutlaka bilecek diye bir şey yoktur. Zaten, "eğitimli" bir şive konuşanlar, nadir olsalar da, berduşlar arasında hiç görülmeyen bir şey değildir. Fakat berduşlar kendilerinden farklı bir kökeniniz olduğunu fark etseler bile, bu size mutlaka farklı davranacakları anlamına gelmez. Onların bakış açısından hakkınızdaki yegâne önemli şey, sizin de kendileri gibi "avare" olmanızdır. Ve dünyalarında çok fazla soru sormaktan kaçınılır. İsterseniz insanlara hayat hikâyenizi anlatabilirsiniz ve çoğu berduş en ufak kışkırtmada anlatır; ama anlatmak zorunda değilsinizdir ve nasıl bir hikâye anlatırsanız anlatın soru sormadan kabul edilir. Bir piskopos bile doğru kıyafetleri giyerse berduşlarla samimi olabilir ve piskopos olduğunu bilseler bile, aynı zamanda gerçekten muhtaç olduğunu da bildikleri ya da buna inandıkları sürece fark etmeyebilir. Bir kez o dünyaya girdiniz ve görünürde *bir parçası* oldunuz mu, geçmişte kim olduğunuzun neredeyse hiçbir önemi yoktur. Herkesin eşit olduğu bir çeşit dünya-içinde-dünya, küçük, sefil bir demokrasi, belki de İngiltere'de demokrasiye en yakın olan şeydir.

Normal işçi sınıfına gelecek olursak, durum tama-

men farklıdır. Öncelikle, aralarına girmenin kestirme bir yolu yoktur. Sadece doğru kıyafetleri giyerek ve en yakın berduş koğuşuna giderek bir berduşa dönüşebilirsiniz; ama bir inşaat işçisine ya da kömür madencisine dönüşemezsiniz. Gereken niteliklere sahip olsanız dahi, inşaat işçisi ya da kömür madencisi olarak iş bulamazsınız. Sosyalist politika üzerinden işçi sınıfı entelijansiyasıyla ilişkiye geçebilirsiniz; ama onlar da işçi sınıfını berduşlar ya da hırsızlardan daha fazla temsil etmezler. Onun dışında, işçi sınıfıyla ancak evlerinde kiracı olarak kalarak yakınlaşabilirsiniz, bu da daima kendinizden aşağıdaki birisiyle zaman geçirmeyi andırır. Birkaç ayı tümüyle kömür madencilerinin evlerinde geçirdim. Yemekleri aileleriyle birlikte yedim, mutfaktaki lavaboda yıkandım, madencilerle yatak odalarını paylaştım, onlarla bira içip dart oynadım, saatlerce konuştum; ama aralarında olsam da –umuyor ve inanıyorum ki, canlarını sıkmadım– içlerinden biri değildim ve onlar da bunu benden daha iyi biliyordu. Onları ne kadar severseniz sevin, sohbetlerini ne kadar ilginç bulursanız bulun, sınıf farkından kaynaklanan o melun kaşıntı daima vardır ve prensesin şiltesinin altındaki bezelye tanesi[1] gibidir. Bu, bir hoşlanıp hoşlanmama değil, *farklılık* sorunu olsa da, hakiki samimiyeti imkânsız hale getirmeye yeter. Kendilerini komünist olarak nitelendiren madencilerleyken bile, bana "beyim" diye hitap etmelerini engellemek için ince manevralara gereksinim duydum ve çok heyecanlandıkları anlar haricinde, benim için Kuzey şivelerini yumuşattılar. Onlardan hoşlandım ve onların da benden hoşlandığını um-

1. Andersen'in ünlü masalındaki prensesin gerçek olup olmadığını anlamak için yirmi yün, yirmi kuştüyü şiltenin altına bir bezelye tanesi konur ve prenses ertesi sabah yatağın altındaki sert bir şey yüzünden uyuyamadığını söyleyince gerçek nazenin prenses olduğu anlaşılır. (Ed.N.)

dum, ama aralarına bir yabancı olarak girdim ve her iki taraf da bunun farkındaydı. Ne tarafa dönerseniz dönün, bu sınıf farklılığı laneti, bir taş duvar gibi karşınıza çıkar. Ya da bir taş duvardan çok bir akvaryumun camına benzer; yokmuş gibi yapmak çok kolaydır, ama öteki yanına geçmek imkânsızdır.

Ne yazık ki, bugünlerde camın içinden geçilebiliyormuş gibi yapmak moda oldu. Elbette herkes sınıfsal önyargıların varlığından haberdar, ama aynı zamanda herkes *kendisinin* gizemli bir yolla onlardan muaf olduğunu iddia ediyor. Züppelik, diğer herkeste fark edip de kendimizde asla fark edemediğimiz kusurlardan biridir. Sadece *croyant et pratiquant*[1] sosyalist değil, her "entelektüel" en azından kendisini sınıf aldatmacasının dışında kabul eder; komşularının aksine o, zenginlik, makam, unvan vb. absürdlüğünün içyüzünü görebilmektedir. "Ben züppe değilim", son zamanlarda bir tür evrensel "*amentü*"dür. Lordlar Kamarası, askerî kast, kraliyet ailesi, özel okullar, avcılar, Cheltenham pansiyonlarındaki ihtiyar hanımlar, "taşra" toplumunun korkunçluğu ve genel olarak toplumsal hiyerarşiyle dalga geçmemiş kim var ki? Bunu yapmak otomatik bir jeste dönüşmüş durumda. Bunu özellikle de romanlarda fark ediyorsunuz. Her iddialı romancı, üst sınıftan karakterleri karşısında ironik bir tutum takınıyor. Gerçekten de, eğer bir romancı hikâyelerinden birine açıkça üst sınıftan olan bir kişi –bir dük, baronet ya da her neyse– koymak zorundaysa, onu az çok içgüdüsel olarak rezil ediyor. Bu durumun önemli bir ikincil nedeni, modern üst sınıfın şivesinin yoksulluğunda yatmakta. "Eğitimli" insanların konuşması artık o kadar cansız ve karaktersiz ki, romancının hiçbir işine

1. (Fr.) İnançlı ve inancının gereklerini yerine getiren. (Ç.N.)

yaramıyor. Bu konuşmayı eğlenceli hale getirmenin açık arayla en kolay yolu, onu hicvetmekten, yani üst sınıfa mensup olan herkes beceriksiz birer ahmakmış gibi yapmaktan geçer. Bu numara taklit edile edile romancıdan romancıya geçmiş ve sonunda neredeyse bir reflekse dönüşmüştür. Yine de herkes kalbinin derinliklerinde bunun bir saçmalık olduğunu bilir. Hepimiz sınıf ayrımlarına sövüp sayarız, ama çok az insan onları cidden ortadan kaldırmak ister. Bu noktada, her devrimci düşüncenin gücünün bir bölümünü, hiçbir şeyin değiştirilemeyeceğine olan gizli inançtan alması olgusuna ulaşıyoruz.

Bunun iyi bir örneğini görmek isterseniz, John Galsworthy'nin roman ve oyunlarını, kronolojilerini gözden kaçırmadan, incelemeye değer. Galsworthy, tam bir hassas, gözü yaşlı, savaş öncesi hümaniter örneğidir. Her evli kadının bir satire zincirlenmiş bir melek olduğunu düşünmeye kadar varan hastalıklı bir acıma kompleksiyle işe koyulur. Aşırı çalışan tezgâhtarların, hak ettiklerinden azını kazanan ırgatların, düşkün kadınların, suçluların, fahişelerin ve hayvanların çektikleri acılara duyulan öfkeden sürekli titremektedir. İlk kitaplarında (*The Man of Property*, [Mülk Sahibi Adam] *Justice* [Adalet] vb.) gördüğü biçimiyle dünya ezenlere ve ezilenlere ayrılır; ezenler, dünyadaki tüm dinamitlerin devirmeye yetmeyeceği devasa taş putlar gibi tepeye kurulmuştur. Peki devrilmelerini gerçekten istediği kesin midir? Tam aksine, sarsılmaz tiranlığa karşı mücadelesinde, tiranlığın sarsılmaz olduğu bilinci tarafından desteklenmektedir. Olaylar beklenmedik bir şekilde gelişir ve bildiği dünya düzeni yıkılmaya başlarsa, onunla ilgili hisleri kısmen değişecektir. Böylece, tiranlığa ve adaletsizliğe karşı mazlumu desteklemek üzere çıktığı yolda, sonunda (bakınız: *The Silver Spoon* [Gümüş Kaşık]) İngiliz işçi sınıfının, ekonomik dertlerini gidermek için, sığır sürüleri gibi sömürgelere tehcir edilme-

sini savunur hale gelmiştir. On yıl daha yaşasaydı, büyük olasılıkla faşizmin nazik bir versiyonuna ulaşırdı. Bu, duygularının esiri olanların kaçınılmaz sonudur. Gerçeklikle en küçük bir temasta, tüm fikirleri karşıtlarına dönüşür.

Aynı enine boyuna düşünülmemiş vıcık vıcık riyakârlık, tüm "ilerici" fikirlere içkindir. Örneğin, emperyalizm sorununu ele alalım. Her solcu "entelektüel", doğal olarak, antiemperyalisttir. Aynı sınıf aldatmacasında olduğu gibi, otomatik olarak ve kendini beğenmiş bir biçimde, imparatorluk aldatmacasının da dışında olduğunu iddia eder. Britanya İmparatorluğu'na kesinlikle başkaldırmayan sağcı "entelektüeller" bile, imparatorluğa alaycı bir mesafeyle yaklaşıyormuş gibi yapar. Britanya İmparatorluğu hakkında espri yapmak öyle kolaydır ki! James Thomson'ın "Rule Britannia" şiiri, Kipling'in "Beyaz Adamın Yükü" şiiri ve romanları ve bön İngiliz-Hindistanlılar – kim yüzünde bir sırıtma ifadesi bile olmadan bu tür şeyleri anabilir ki? Ve Britanyalılar Hindistan'dan ayrıldığında Peşaver ile Delhi (ya da her neresi idiyse) arasında geriye tek bir rupi ya da bakire kalmayacağını söyleyen Hintli ihtiyar havildar[1] hakkında hayatında bir kez olsun şaka yapmamış herhangi bir kültürlü insan var mıdır? Tipik solcunun emperyalizme yaklaşımı işte böyle bütünüyle gevşek ve omurgasızdır. Zira son tahlilde, önemli olan yegâne soru şudur: Britanya İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumasını mı, yoksa dağılmasını mı istersiniz? Ve kalbinin derinliklerinde hiçbir İngiliz, en çok da İngiliz-Hintli albayları alaya alan türden insanlar, imparatorluğun dağılmasını istemez. Çünkü tüm diğer faktörler bir kenara, İngiltere'de sahip olduğumuz yüksek hayat standardı imparatorluğa, özellikle de Hindistan ve Afrika

1. Britanya'nın Hindistan ordusundaki Hintliler için kullanılan çavuşa denk bir rütbe. (Ç.N.)

gibi tropikal bölümlerine sıkı sıkıya yapışmamıza bağlıdır. Kapitalist sistemde, İngiltere'nin görece konfor içinde yaşayabilmesi için, yüz milyon Hintli açlık sınırında yaşamak zorundadır – korkunç bir durum, ama her taksiye binişinizde ya da her bir tabak kremalı çilek yiyişinizde ona boyun eğersiniz. Alternatifi, imparatorluktan kurtulmak ve İngiltere'yi hepimizin çok ağır koşullarda çalışmak zorunda kalacağı ve ağırlıklı olarak ringa balığı ve patatesle beslendiğimiz, soğuk ve önemsiz küçük bir ada haline getirmektir. Bu, herhangi bir solcunun isteyeceği en son şeydir. Yine de, solcular ahlaki açıdan emperyalizmden hiçbir şekilde sorumlu olmadıklarını hissetmeye devam ederler. İmparatorluğun ürünlerini kabul etmeye ve onu bir arada tutan insanlarla alay ederek ruhlarını kurtarmaya tamamen hazırlardır.

Bu noktada, çoğu insanın sınıf sorununa yaklaşımının hakikatsizliğini kavramaya başlarsınız. Sadece işçinin payına düşeni arttırmak söz konusu olduğu sürece insaniyetli olan herkes hemfikirdir. Örneğin, bir kömür madencisini ele alalım. Budalalar ve alçaklar hariç herkes, madencilerin durumunun düzeldiğini görmeyi ister. Mesela madenciler ellerinin ve dizlerinin üzerinde sürünmek yerine konforlu bir taşıta binip kazı cephesine gidebilseler, yedi buçuk saat yerine üç saatlik vardiyalar halinde çalışabilseler, beş yatak odasıyla bir banyosu olan düzgün bir evde yaşayabilseler ve haftada 10 sterlin ücret alsalar, ah ne harika olurdu! Hem beynini kullanan herkesin çok iyi bildiği gibi, bu, imkân dahilindedir. Dünya, en azından potansiyel olarak, muazzam zengindir; dünyayı mümkün olduğunca geliştirin ve hepimiz krallar gibi yaşayalım, tabii eğer istiyorsak. Yüzeysel bakıldığında, sorunun toplumsal yönü de aynı derece basit görünür. Neredeyse herkesin sınıf ayrımlarının ortadan kalkmasını istediği bir anlamda doğrudur. Modern İngiltere'de mus-

tarip olduğumuz insanlar arasındaki bu daimi huzursuzluğun bir lanet ve sıkıntı olduğu açıktır. Oymak beyi usulü birkaç iyi niyet feryadının çekiciliği bundan kaynaklanır. Bana "beyim" demeyi bırakın arkadaşlar! Hepimiz insan değil miyiz işte? Hadi arkadaş olalım, elimizi taşın altına sokalım ve hepimizin eşit olduğunu unutmayalım. Benim ne tür kravat takılacağını bilip de sizin bilmemenizin, ben çorbamı görece sessizce içerken sizin atık borusundan aşağıya akan su gibi ses çıkarmanızın ne önemi var ki? – vs. vs. vs... Bütün bunlar, son derece tehlikeli bir saçmalık olsa da, uygun biçimde ifade edildiğinde oldukça albenilidir.

Fakat ne yazık ki, sınıf ayrımlarının ortadan kaybolmasını dileyerek herhangi bir ilerleme kaydedemezsiniz. Daha doğrusu, ortadan kalkmalarını dilemek zorunludur; ama gereklerini kavramadığınız sürece dileğinizin hiçbir etkisi yoktur. Yüzleşilmesi gereken hakikat, sınıf ayrımlarını ortadan kaldırmak için, kendinizin bir parçasını ortadan kaldırmak zorunda olduğunuzdur. İşte orta sınıfın tipik bir mensubu olarak karşınızdayım. Sınıf ayrımlarından kurtulmak istediğimi söylemek benim için kolaydır, ama düşündüğüm ve yaptığım neredeyse her şey sınıf ayrımlarının bir sonucudur. Tüm görüşlerim –iyi ve kötü, hoş ve nahoş, eğlenceli ve ciddi, çirkin ve güzel kavramlarım– özü itibarıyla *orta sınıf* görüşleridir. Kitap, yiyecek ve giysi zevklerim, espri anlayışım, sofra adabım, konuşma tarzım, şivem, hatta vücudumun karakteristik hareketleri bile özel bir yetiştirme tarzının ve toplumsal hiyerarşinin ortalarındaki özel bir nişin ürünleridir. Bunu kavradığımda, bir proleterin sırtına vurup ona kendim gibi iyi bir adam olduğunu söylemenin bir işe yaramadığını, eğer onunla gerçekten ilişki kurmak istiyorsam muhtemelen hazır olmadığım bir çaba göstermem gerektiğini kavradım. Zira sınıf aldatmacasının dışına çık-

mak istiyorsam, sadece bireysel züppeliğimi değil, aynı zamanda diğer zevk ve önyargılarımın da çoğunu bastırmam gerekir. Kendimi, sonunda neredeyse tanınmayacak derecede değiştirmem gerekir. Gerekli olan şey, sadece işçi sınıfının yaşam koşullarını düzeltmek ya da züppeliğin daha aptalca biçimlerinin önüne geçmek değil, orta ve üst sınıfların hayata bakışından bütünüyle vazgeçmektir. Ve buna evet mi hayır mı diyeceğim, büyük olasılıkla, benden beklenen şeyi ne ölçüde anladığımla bağlantılıdır.

Ancak çoğu insan sınıf ayrımlarını kendi alışkanlık ve "ideoloji"lerinde rahatsızlık verici hiçbir değişiklik yapmadan ortadan kaldırabileceklerini hayal eder. Her tarafta yapıldığını gördüğünüz sınıfsal sınırları aşmaya yönelik gayretli etkinlikler bu yüzdendir. Her yerde, sınıf ayrımlarını yıkmak için çabaladıklarına oldukça dürüst bir biçimde inanan iyi niyetli insanlar mevcut. Orta sınıf sosyalisti, proletaryaya hayranlık besler ve proleter ile tövbekâr burjuvanın birbirlerinin boynuna sarılıp sonsuza dek kardeş olacakları "yaz okulları" işletir ve burjuva konukları her şeyin ne kadar muhteşem ve ilham verici olduğunu söyleyerek ayrılırlar (proleter olansa farklı bir şey söyler). Ve bir de, kenar mahallelerde, "Neden aşağıda eşitlenmek zorunda olalım? Neden yukarıda olmasın?" diyerek dolanıp duran ve işçi sınıfını hijyen, meyve suyu, doğum kontrolü, şiir vb açısından (kendi standardına) "yükseltmeyi" öneren, William Morris döneminden kalma olsa da hâlâ şaşırtıcı derecede yaygın olan kenar mahalle İsaları vardır. Hatta (artık Kral VI. George olan) York dükü bile her yıl özel okul öğrencileriyle varoş gençlerinin tamamen eşit şartlarda kaynaştıkları varsayılan ve *gerçekten de* kısa bir süreliğine daha çok "Mutlu Aile" kafeslerinden birinde bir köpek, bir kedi, iki dağgelinciği, bir tavşan ve üç kanaryanın şovmenin gözü üzer-

lerinde olduğu sürece silahlı bir ateşkesi sürdürdükleri gibi kaynaştıkları bir kamp düzenler.

Sınıflar arasındaki sınırları aşmaya yönelik bu türden tüm planlı ve bilinçli çabaların çok ciddi bir hata olduğuna ikna oldum. Kimi zaman sadece beyhude olsalar da, kesin bir sonuç aldıkları yerde bu genellikle sınıfsal önyargıları *kuvvetlendirmek* yönünde olur. Üzerinde düşünecek olursanız, bu zaten beklenebilecek bir şeydir. Adım atmaya zorlamış ve sınıflar arasında sıkıntılı, yapay bir eşitlik kurmuş olursunuz; bunun sonucunda ortaya çıkan sürtüşme, aksi takdirde –belki de sonsuza dek– gömülü kalabilecek her tür duyguyu açığa çıkarır. Galsworthy ile ilgili olarak söylediğim üzere, duygularının esiri olanların fikirleri, gerçeklikle en küçük bir temasta karşıtlarına dönüşür. Ortalama pasifistin üstünü biraz kazıdığınızda, karşınıza savaş yanlısı bir şoven çıkar. Orta sınıfa mensup ILP'lilerin[1] ve sakallı meyve suyu severlerin hepsi, proletaryaya teleskobun yanlış ucundan baktıkları sürece sınıfsız toplumdan yanadır; fakat onları bir proleterle *gerçekten* ilişki kurmaya zorlarsanız –mesela, bir cumartesi gecesi sarhoş bir balıkhane hamalıyla kavga ettirirseniz– yeniden en alelade orta sınıf züppeliğine savrulma yetisine sahiptirler. Ancak orta sınıfa mensup sosyalistlerin çoğunun sarhoş balıkhane hamallarıyla kavgaya tutuşması pek olası değildir; işçi sınıfıyla hakiki bir ilişki kurduklarında, bunu çoğunlukla işçi sınıfı entelijansiyasıyla yaparlar. Ama işçi sınıfı entelijansiyası keskin bir çizgiyle iki farklı tipe ayrılır. Bir, işçi sınıfından olmayı sürdüren –makine ustası, liman işçisi ya da her neyse olarak çalışmaya devam eden, işçi sınıfına özgü şivesini ve alışkanlıklarını değiştirmekle ilgilenmeyen; ama boş vakitlerinde kendini düşünsel açıdan ge-

1. Independent Labour Party: Bağımsız İşçi Partisi. (Ç.N.)

liştiren ve ILP veya Komünist Parti adına faaliyet yürüten– tip vardır; bir de, yaşam biçimini –en azından dışarıya dönük olarak– değiştiren ve devlet bursları sayesinde sınıf atlayarak orta sınıfın bir parçası haline gelen tip. Birinci tip, sahip olduğumuz en harika insanlardır. Aralarında öyleleriyle karşılaştım ki, en muhafazakâr Tory bile kendini onları sevmekten, onlara hayran olmaktan alamaz. Diğer tip ise, –örneğin D. H. Lawrence gibi– istisnalar hariç, pek hayran olunası değildir.

Öncelikle, söylemeliyim ki, proletaryanın edebiyat entelijansiyası üzerinden orta sınıfa dahil olma eğiliminde olması üzücü bir durumdur. Çünkü eğer doğru düzgün bir insansanız, edebiyat entelijansiyasına kendinizi kabul ettirmeniz hiç de kolay değildir. Modern İngiliz edebiyat dünyası, en azından burnu havada olan, entelektüel geçinen kesimi, ancak yararsız otların büyüyebildiği zehirli bir cangıldır. Kesinlikle *popüler* bir yazar –örneğin, bir polisiye yazarı– iseniz, hem bir edebiyat adamı olup hem de düzgün bir insan olmaya devam edebilirsiniz; fakat bir ayağı mağrur dergilerdeki entelektüel geçinen burnu havadalardan biri olabilmek için, kendinizi ipleri ellerinde tutanlara teslim etmeniz ve kapalı kapılar ardında yalakalık yapmanız gerekir. Burnu havadalar dünyasına dahil olmanız, tabii eğer dahil olabilirseniz, edebî yeteneğinizden çok kokteyllerde en çok ilgi çeken insanlardan biri olmanıza ve genç erkekleri avlayan yaşlı kadınların kıçlarını öpmenize bağlıdır. O zaman, sınıf atlamaya çalışan bir proletere kapılarını açmaya en hazır olan dünya budur. Bir işçi ailesinin "parlak" çocuğu, burslar kazanan ve beden işçiliğiyle geçen bir yaşama besbelli uygun olmayan türden bir delikanlı, sınıf atlamanın başka yollarını da bulabilir –örneğin, hafif farklı bir yol İşçi Partisi'nde siyaset yapmaktan geçer– ama edebî yol açık arayla en alışılagelmiş olandır. Edebiyatın Londra'sı şimdi burslar sayesinde eğitim görmüş

proleter kökenli genç adam kaynamaktadır. Bunların çoğu hoş olmayan, sınıflarını hemen hiç temsil etmeyen insanlardır. Ve işin en kötü yanı, burjuva kökenli bir kişi bir proleterle eşit koşullarda yüz yüze geldiğinde, en sık karşılaştığının bu tür insanlar olmasıdır. Zira bu, hakkında hiçbir şey bilmediğinden proletaryayı idealize etmiş olan burjuvanın, tekrar züppelik krizlerine girmesine neden olur. Bu süreci izlemesi, eğer dışarıdan bakıyorsanız, bazen çok komiktir. Proleter kardeşini kucaklamaya hazır olan zavallı iyi niyetli burjuva, açtığı kollarıyla ileriye atılıyor ve kısa bir süre sonra, borç verdiği 5 sterlini eksilmiş olarak ve efkârla, "Ama, tüh be, adam beyefendi değilmiş," diye feryat ederek geri çekiliyor.

Bu türden bir ilişkide burjuvayı şaşırtan şey, kendi sözlerinden bazılarının ciddiye alındığını fark etmek olur. Ortalama "entelektüel"in solcu fikirlerinin büyük ölçüde yapay olduğunu daha önce vurguladım. Sırf taklitçiliğinden, aslında inandığı şeylerle dalga geçer. Çok sayıda örnekten biri olarak, "takım ruhu" ve "yere düşen adama vurulmaz" ve geri kalan martavallarıyla özel okullardaki ahlak kurallarını ele alalım. Bunlara kim gülmemiştir ki? Kendisine "entelektüel" diyen kim bunlara gülmemeye cesaret edebilir? Fakat bunlara *dışarıdan* birisi güldüğünde durum biraz farklıdır; tıpkı hayatımız boyunca İngiltere hakkında kötü sözler edip de, bir yabancı tam aynısını söylediğinde acayip sinirlenmemizde olduğu gibi. Hiç kimse, *Express*'in "Beachcomber"ı[1] kadar özel okullarla kafa bulmamıştır. Son derece haklı olarak, kâğıt oynarken hile yapmayı tüm günahların en kötüsü ilan eden gülünç ahlak kurallarına güler. Peki, kendi arkadaşlarından biri kâğıt oyununda hile yaparken

1. J.B. Morton'ın 1924-75 yılları arasında köşe yazarlığı yaptığı *Daily Express* gazetesinde kullandığı takma ad. (Ç.N.)

yakalansa "Beachcomber"ın hoşuna gider miydi? Sanmam. Ancak kendinizinkinden farklı bir kültürden bir insanla karşılaştığınızda, kendi inançlarınızın gerçekte ne olduğunun farkına varmaya başlayabilirsiniz. Eğer bir burjuva "entelektüel"iyseniz, vatanseverlikle, İngiliz kilisesiyle, muhafazakârlığı göstermek için devlet okulu kravatını takanlarla, Albay Blimp'le[1] ve daha ne varsa hepsiyle alay ettiğinizden, her nedense burjuvalıktan çıktığınıza inanmaya fazlasıyla hazırsınızdır. Ama en azından kökeni itibarıyla gerçekten burjuva kültürünün dışında olan proleter bir "entelektüel"in bakış açısından, Albay Blimp ile benzerliğiniz farklarınızdan daha önemli olabilir. Büyük ihtimalle, sizi ve Albay Blimp'i neredeyse birbirinin muadili insanlar olarak görür ve ne siz ne de Albay Blimp bunu itiraf edecek olsa da, bir şekilde haklıdır. Böylece, proleterle burjuvanın buluşması –tabii eğer buluşmayı başarabilirlerse– daima uzun süredir ayrı düşmüş kardeşlerin kucaklaşması şeklinde geçmez; birçok durumda, ancak savaşta karşı karşıya gelebilecek birbirine yabancı kültürlerin çatışmasıdır.

Bu duruma, gizli inançlarına meydan okunan ve korkuyla yeniden muhafazakârlığa sürüklenen bir burjuvanın bakış açısından yaklaştım. Ama proleter "entelektüel"in içinde doğan çatışmayı da dikkate almak gerekir. Kendi çabasıyla ve kimi zaman korkunç ıstıraplarla, sınıfından çıkıp daha büyük bir özgürlük ve daha büyük bir entelektüel incelik bulmayı beklediği bir başkasına dahil olmuştur; ama çoğu zaman, bütün bulduğu, bir kofluktan, ölülükten, her tür sıcak, insani duygunun, her tür gerçek hayatın yokluğundan ibarettir. Bazen burjuvazi ona, yalnızca paralı ve damarlarında kan yerine su akan budala-

1. David Low'un 1930'larda *Evening Standard*'da yayımlanan çizgi roman dizisi ve dizinin muhafazakâr ve emperyalizm yanlısı temel figürü. (Ç.N.)

lar gibi görünür. *Söylediği*, her halükârda budur ve proleter kökenli her burnu havada genç "entelektüel" size bu sözleri tekrarlayıp durur. Şimdi mustarip olduğumuz "proleter" argosudur. Neler söylediklerini herkes bilir ya da şimdiye kadar öğrenmiş olması gerekir: Burjuvazi "ölü"dür (son zamanlarda çok sevilen ve anlamsızlığı sayesinde oldukça etkili bir kötüleme ifadesi), burjuva kültürü iflas etmiştir, burjuva "değerleri" aşağılıktır vesaire vesaire; eğer örnek isterseniz, *Left Review*'un herhangi bir sayısına ya da Alee Brown, Philip Henderson vb. genç komünist yazarlara bakabilirsiniz. Bunun büyük bölümünün samimiyeti şüphelidir; fakat samimi olan, başka türlüsü de elinden gelmeyen D.H. Lawrence da aynı düşünceyi tekrar tekrar ifade eder. İngiliz burjuvazisinin tamamının *ölü* ya da en azından iğdiş edilmiş olduğu fikrinin üstünde bu kadar durması tuhaftır. *Lady Chatterley'in Sevgilisi*'ndeki avlak bekçisi Mellors (gerçekte bizzat Lawrence) kendi sınıfını terk etme şansına sahip olmuştur ve geri dönmeyi de pek istememektedir, çünkü İngiliz işçi sınıfı birçok "nahoş özelliğe" sahiptir. Öte yandan, belirli bir ölçüde kaynaştığı burjuvazi de ona yarı ölü görünür, hadımlardan oluşan bir soydur. Lady Chatterley'in kocası, simgesel bir biçimde, gerçek anlamda iktidarsızdır. Sonra bir de, "ağacın tepesine çıkan" ama şöyle demek için aşağıya inen genç adam (bir kez daha Lawrence'ın kendisi) hakkındaki şiir vardır:

> Ah, bir maymun gibi olman gerekir
> ağaca tırmanırsan!
> Katı toprağın işine yaramazsın artık
> ve bir zamanlar olduğun delikanlının.
> Dallarda oturur anlaşılmaz mırıltılar çıkarırsın
> kibirle.

Hepsi de anlaşılmaz mırıltılar çıkarıp durur,
gevezedirler
ve söyledikleri hiçbir söz
gerçekten içten değildir, delikanlı,
uydurmadır...

Sana söylüyorum,
onlara, tepedeki tavuklara
bir şeyler olmuştur;
aralarında tek bir horoz yoktur, vesaire vesaire

Bundan daha açık söylenemezdi. Lawrence, "ağacın tepesindeki" insanlar derken, belki yalnızca gerçek burjuvaziyi, yani yılda 2.000 sterlin ya da daha fazla geliri olanları kastetmektedir; ama bundan şüpheliyim. Burjuva kültürünün az çok parçası olan –bir ya da iki hizmetçinin olduğu bir evde edalı bir şiveyle yetiştirilen– herkesi kastetmesi daha olasıdır. Ve bu noktada, "proleter" argosunun tehlikesinin, yani ortaya çıkabilecek korkunç düşmanlığın farkına varırsınız. Çünkü bu tür bir suçlamayla karşı karşıya kaldığınızda, kendinizi çok zor bir durumda bulursunuz. Lawrence bana, özel okula gittiğim için bir hadım olduğumu söyler. Peki, ne yapayım? Aksini tıbben kanıtlayabilirim ama neye yarar? Lawrence'ın suçlaması varlığını sürdürür. Aşağılığın teki olduğumu söylerseniz, davranış tarzımı değiştirebilirim; fakat bir hadım olduğumu söylerseniz, beni uygun görünen bir biçimde karşılık vermeye kışkırtırsınız. Eğer bir insanı düşmanınız haline getirmek istiyorsanız, ona hastalıklarının çaresinin olmadığını söyleyin.

İşte, proleter ile burjuvanın çoğu buluşması şu sonuca ulaşır: Kendisi de sınıflar arasındaki zorlama temasların ürünü olan "proleter" argosu tarafından pekiştirilen gerçek bir düşmanlığı açığa çıkarırlar. İzlenecek yegâne

mantıklı yol, işi ağırdan almak ve belirli bir hız dayatmamaktır. Kendinizi gizliden gizliye, bir beyefendi olarak, manavın çırağından üstün görüyorsanız, yalan söylemektense bunu açıkça dile getirmek çok daha iyidir. Sonuçta züppeliğinizi bir kenara bırakmak zorundasınızdır, ama bunu yapmaya gerçekten hazır olmadan bir kenara bırakmış gibi yapmanız vahim bir hatadır.

Bu arada, insan, orta sınıftan bir kişinin yirmi beşinde ateşli bir sosyalist, otuz beşindeyse kibirli bir muhafazakâr olduğu şeklindeki hüzünlü olguyu her tarafta gözlemleyebilir. Geri çekilmesi, bir şekilde, bayağı doğaldır; en azından, düşüncelerinin nasıl işlediğini görebilirsiniz. Belki de sınıfsız toplum, sınıf kini ve züppeliğin olması hariç, bütünüyle eskiden olduğu gibi davranmaya devam ettiğimiz mesut bir durum değil, ideallerimizin, kodlarımızın, zevklerimizin –daha doğrusu "ideoloji"mizin– hiçbir şey ifade etmeyeceği çıplak bir dünyadır. Belki de, şu sınıfsal sınırları aşma meselesi göründüğü kadar basit değildir! Aksine, karanlığın içine çılgın bir yolculuktur ve sonunda gülümseyen kaplan olacaktır. Sevgi dolu ama küçük gören gülümsemelerle, proleter kardeşlerimizi selamlamaya koyulduk, ama durun! Proleter kardeşlerimiz –onları anlayabildiğimiz kadarıyla– selamımızı değil, intihar etmemizi talep ediyorlar. Burjuva bunu bu şekilde gördüğünde kaçmaya başlar ve kaçışı, yeterince hızlıysa, onu faşizme ulaştırabilir.

XI

Bu arada sosyalizm ne âlemde?

Şu anda başımızda son derece ciddi bir dert olduğunu dile getirmeye herhalde gerek yok; zira başımızdaki dert o kadar ciddi ki, en aptal insanların bile farkına varmaması zor. Hiç kimsenin özgür, hemen hiç kimsenin güvende olmadığı ve hem dürüst olup hem de hayatta kalmanın neredeyse imkânsız olduğu bir dünyada yaşamaktayız. İşçi sınıfının çok büyük kesimlerinin hayat koşulları, bu kitabın açılış bölümlerinde betimlediklerime benziyor ve o koşullarda esaslı bir iyileşme görülme şansı yok. İngiliz işçi sınıfının umut edebileceği en iyi şey, şu ya da bu sanayide –örneğin yeniden silahlanma nedeniyle– yapay bir canlanma yaşandığından arada sırada işsizlikte geçici bir azalma olmasıdır. Orta sınıfa mensup insanlar bile, tarihlerinde ilk defa geçim sıkıntısı içindeler. Daha gerçek açlık görmediler; ama aralarından gittikçe artan sayıda insan kendilerini, mutlu, aktif veya faydalı olduklarına ikna etmelerinin giderek güçleştiği ölümcül bir hüsran ağının içinde debelenirken buluyor. Aşağılardaki sefaletin bilinci, daha çok da tehditkâr gelecekten duydukları korku, en tepedeki şanslıları, yani gerçek burjuvaziyi bile rahat bırakmıyor. Ve yüz yıllık yağmadan hâlâ zengin olan bir ülkede, bu daha yalnızca başlan-

gıç. Şu anda, Tanrı bilir, bu korunaklı adada hakkında geleneksel bir bilgiye dahi sahip olmadığımız ne dehşetler şekillenmekte.

Ve beynini kullanan herkes daima bilir ki, bir dünya sistemi olarak ve içtenlikle uygulandığında sosyalizm bir çıkış yoludur. Bizi diğer her şeyden mahrum bırakacak olsa bile, en azından elimize yeterince yiyecek geçmesini garanti altına alır. Aslında sosyalizm bir bakıma öyle temel bir aklıselimdir ki, zaman zaman hâlâ kurulmamış olmasına şaşarım. Dünya uzaya yelken açmış bir sal ve potansiyel olarak, herkes için bol bol kumanya mevcut; hepimizin işbirliği yapmamız ve herkesin eşitçe çalışıp kumanyadan eşit pay almasına dikkat etmemiz gerektiği fikrinin doğruluğu o kadar açıktır ki, mevcut sisteme sıkı sıkıya sarılmak için yoz bir saiki olmadığı sürece, muhtemelen bunu kabul etmeyecek hiç kimsenin olamayacağını söyleyebilirsiniz. Ancak sosyalizmin kurulmadığı olgusuyla yüzleşmek zorundayız. Sosyalizm davası ilerleyeceğine, gözle görülür bir biçimde geriye gidiyor. Şu anda sosyalistler neredeyse her yerde faşizmin şiddetli saldırıları karşısında geri çekilmekte ve olaylar korkunç bir hızla gelişiyor. Ben bu satırları yazarken İspanyol faşistleri Madrid'i bombalıyor ve kitap basılmadan önce, listeye eklenecek bir faşist ülke daha olması kuvvetle muhtemel. Dahası, Akdeniz'in faşistlerin kontrolüne geçmesi, İngiliz dış politikasını Mussolini'nin ellerine teslim edebilir. Ancak burada kapsamlı siyasi meseleleri tartışmak istemiyorum. Beni kaygılandıran şey, sosyalizmin tam da zemin kazanması gereken yerde zemin kaybediyor olması. Bu kadar çok şey lehineyken –zira her boş mide, sosyalizmden yana bir argümandır– sosyalizm *fikri*, on yıl önceye oranla daha az kabul görmekte. Ortalama düşünen insan günümüzde yalnızca sosyalist olmamakla kalmaz, aynı zamanda aktif bir biçimde sosyaliz-

me düşmandır. Bu, büyük ölçüde yanlış propaganda yöntemlerinden kaynaklanıyor olmalı. Bu da, sosyalizmin şimdi bize sunulan biçimine içkin bir nahoşluk, kendisini desteklemek için mücadele etmesi gereken insanları sosyalizmden uzaklaştıran bir şeyler olduğu anlamına gelir.

Birkaç yıl önce bu önemsiz görülebilirdi. Sosyalistlerin, özellikle de ortodoks Marksistlerin, üstten gülümsemeleriyle, sosyalizmin "tarihsel zorunluluk" adı verilen gizemli bir süreç sonucunda kendiliğinden geleceğini söylemeleri bana daha dün gibi geliyor. Bu inanç muhtemelen hâlâ varlığını sürdürse de, en hafif ifadeyle sarsıldı. Komünistlerin birçok ülkede geçmişte yıllarca sabote ettikleri demokratik güçlerle ittifak kurmaya çalışmaları bu yüzden. Bunun gibi bir anda, sosyalizmin cazibesini *neden* kaybettiğini keşfetmek son derece gerekli. Ve günümüzdeki sosyalizm nefretini aptallığın veya yoz saiklerin bir ürünü olarak göz ardı etmenin kimseye bir faydası yok. Eğer ortadan kaldırmak istiyorsanız, bu nefreti anlamak zorundasınız. Yani sıradan sosyalizm karşıtlarının zihninin içine girmeli ya da en azından bakış açısına anlayışla yaklaşmalıyız. Adil bir duruşma olmaksızın hiçbir davaya gerçekten yanıt verilemez. Bu nedenle, oldukça paradoksal olsa da, sosyalizmi savunabilmek için, işe ona saldırmakla başlamak zorunludur.

Son üç bölümde, çağdışı sınıf sistemimizin doğurduğu zorlukları analiz etmeye çalıştım; bu konuya daha sonra tekrar değineceğim, çünkü günümüzde sınıf meselesinin aşırı derecede aptalca ele alınmasının çok sayıda potansiyel sosyalisti korkutup faşizmin kucağına atacağına inanıyorum. Bundan bir sonraki bölümde, duyarlı insanları sosyalizmden yabancılaştıran belirli temel varsayımları tartışmak istiyorum. Ama bu bölümde, sadece apaçık, başlangıç niteliğindeki itirazları, yani bu konuda köşeye sıkıştırdığınızda sosyalist olmayan bir kişinin baş-

langıçta daima söylediği türden şeylere ("Peki parayı nereden bulacaksınız?" türü şeyleri kastetmiyorum) değineceğim. Bu itirazların kimileri gayriciddi veya kendi içinde çelişkili görünebilir; fakat bu konumuzun dışında, yalnızca bulgular hakkında tartışıyorum. Sosyalizmin neden kabul görmediğini açığa çıkarmamıza yardımı dokunacak her şeyin önemi var. Ve lütfen bu tartışmada sosyalizme *karşı* değil, ondan *yana* olduğumu unutmayın. Ama şimdilik *advocatus diaboli*[1] olacağım. Sosyalizmin temel hedeflerine sıcak bakan, sosyalizmin "işleyeceğini" görecek kadar beyni olan, ama pratikte sosyalizmin adı ne zaman geçse kaçan insan lehine argümanlar öne süreceğim.

Bu türden bir insana sorduğunuzda, size sık sık yarı ciddi biçimde şu cevabı verecektir: "Sosyalizme karşı çıkmıyorum, ama sosyalistlere karşı çıkıyorum." Mantık açısından zayıf bir argümandır bu, ama birçok kişi için anlamlıdır. Aynı Hıristiyanlık için olduğu gibi, sosyalizm için de en kötü reklam yandaşlarıdır.

Dışarıdan bakan herhangi birisinin ilk dikkatini çekecek şey, sosyalizmin gelişmiş biçimiyle bütünüyle orta sınıfa hapsolmuş bir teori olduğudur. Tipik sosyalist, titrek ihtiyar hanımların hayal ettiğinin aksine, yağlı tulumuyla gaddar görünümlü ve boğuk sesli bir işçi değildir. Ya beş yıl içinde büyük olasılıkla zengin birisiyle evlenecek ve Katolik olacak genç bir züppe-Bolşeviktir ya da –ki bu daha da tipiktir– genellikle gizliden gizliye alkol karşıtı, çoğu zaman da vejetaryen eğilimlere, Nonkonformist bir geçmişe ve hepsinden önemlisi, kaybetmeye hiç de niyetli olmadığı bir toplumsal konuma sahip, ufak tefek ve aşırı ciddi bir beyaz yakalıdır. Bu son tip, her türden

1. (Lat.) Şeytanın avukatı. (Ç.N.)

sosyalist partide şaşırtıcı derecede yaygındır; belki de eski Liberal Parti'den bir bütün halinde devralınmıştır. Buna ek olarak, sosyalistlerin bir araya geldiği her yerde tuhaf tiplerin yaygınlığı korkunç ve gerçekten endişe vericidir. İnsan kimi zaman sadece "sosyalizm" ve "komünizm" sözcüklerinin bile İngiltere'deki bütün meyve suyu severleri, nüdistleri, sandaletlileri, seksomanyakları, Quaker'ları, sahte doğal tedavi hekimlerini, pasifistleri ve feministleri mıknatıs gibi kendilerine çektiği izlenimine kapılıyor. Bu yaz bir gün Letchworth'e doğru yoldaydım; otobüs durdu ve korkunç görünümlü iki ihtiyar adam bindi. İkisi de altmış civarında, ikisi de çok kısa boylu, pembe ve tombuldu ve ikisinin de şapkası yoktu. İçlerinden biri utanmaz derecede keldi, diğerininse Lloyd George stili kesilmiş uzun kır saçları vardı. Üstlerinde, fıstık yeşili birer gömlek ve koca kıçlarını en ufak girintisine kadar inceleyebileceğiniz kadar sımsıkı saran haki şortlar vardı. Görünümleri, otobüsün üst katında hafif bir dehşet dalgası yarattı. Gezgin satış temsilcisi olduğunu tahmin ettiğim yanımdaki adam bana, onlara ve tekrar bana baktı ve "Kızılderililer" dermiş gibi "sosyalistler" diye homurdandı. Büyük olasılıkla haklıydı: ILP, Letchworth'te yaz okulu düzenliyordu. Ancak mesele şu ki, sıradan bir adam olan onun gözünde, tuhaf tipler sosyalistlerle, sosyalistler de tuhaf tiplerle eşanlamlıydı. Büyük olasılıkla ona, her sosyalistte ayrıksı *bir şeyler* varmış gibi geliyordu. Ve bu tür fikirler bizzat sosyalistlerin arasında bile mevcut gibi duruyor. Örneğin, elimde, dönemlerini haftalık olarak ilan eden ve "beslenme rejimimin normal mi, yoksa vejetaryen mi olduğunu" söylememi isteyen başka bir yaz okulunun broşürü var. Gördüğünüz üzere, bu soruyu sormanın zorunlu olduğunu düşünüyorlar. Bu tür bir şey, çok sayıda düzgün insanı yabancılaştırmak için başlı başına yeterlidir. Ve içgüdüleri son derece sağlıklıdır; çünkü ak-

lını yiyeceklerle bozmuş bir tip, tanımı gereği, vücudunun yaşamına beş yıl eklemek umuduyla kendisini insan toplumundan ayırmaya gönüllü, yani sıradan insanlıkla irtibatı olmayan bir kişi demektir.

Buna bir de, orta sınıfa mensup sosyalistlerin çoğunun, teorik olarak sınıfsız topluma özlem duyarken, toplumsal saygınlıklarının sefil kırıntılarına tutkal gibi yapıştıkları gerçeğini eklemeniz gerekir. ILP'nin Londra şubesinin toplantısına ilk kez katıldığımda nasıl dehşete düştüğümü hatırlıyorum. (Burjuvazinin aynı yoğunlukta olmadığı Kuzey'de durum daha farklı olabilir.) *Bu* cimri küçük yaratıklar mı işçi sınıfının destekçileri, diye düşündüm. İster kadın olsun ister erkek, oradaki herkes orta sınıfın kibirli kendini beğenmişliğinin en fena izlerini taşıyordu. Eğer gerçek bir işçi, örneğin ocakta kirlenmiş bir madenci aniden ortalarında bitiverse utanır, sinirlenir ve iğrenirlerdi; ve sanırım bazıları burunlarını tutarak kaçardı. Aynı eğilimi, açıkça *de haut en bas*[1] yazılmadığında bile, dil ve düşünce anlamında daima işçi sınıfından bütünüyle uzak olan sosyalist edebiyatta da görebilirsiniz. Cole'lar, Webb'ler, Strachey'ler vb. pek proleter yazalar sayılmazlar. Günümüzde proleter edebiyat adı verilebilecek herhangi bir şeyin var olduğu da şüphelidir –*Daily Worker* bile standart Güney İngilizcesi ile yazılır– ancak aklıma gelen herhangi bir sosyalist yazardansa, iyi bir müzikhol komedyeni proleter edebiyat üretmeye daha çok yaklaşabilir. Komünistlerin teknik jargonuna bakacak olursak, o da en az bir matematik ders kitabının dili kadar gündelik konuşmalardan uzaktır. Profesyonel bir komünist konuşmacının bir işçi topluluğuna hitap edişini duyduğumu anımsıyorum. Ko-

1. (Fr.) Yukarıdan aşağıya. (Ç.N.)

nuşması, "ideoloji", "sınıf bilinci", "proleter dayanışması" vesaireli klasik jargonun yanı sıra, uzun cümleler, parantezler, "öyle olduğu halde"ler ve "bununla birlikte"lerle dolu alışılageldik kitabi şeylerdi. Ardından Lancashire'lı bir işçi ayağa kalktı ve kalabalığa kendi argolarında seslendi. İkisinden hangisinin dinleyicilerine daha yakın olduğuna şüphe yoktu, ama bir an için olsun Lancashire'lı işçinin ortodoks bir komünist olduğunu sanmıyorum.

Zira gerçek bir işçi olmayı sürdürdüğü sürece, bir işçi nadiren tam ve mantıken tutarlı anlamıyla bir sosyalist olabilir ya da asla olamaz. Büyük olasılıkla İşçi Partisi'ni ya da eline şans geçerse Komünist Parti'yi seçer; ama sosyalizm anlayışı, kitabi eğitim almış seçkinlerinkinden epey farklıdır. Cumartesi geceleri herhangi bir pub'da karşılaşacağınız türden sıradan bir işçi için, sosyalizm daha iyi ücretler, daha kısa çalışma süreleri ve kendisine patronluk taslayan kimsenin olmamasından fazlasını ifade etmez. Açlık yürüyüşlerine katılan ve işverenler tarafından kara listeye alınmış olan daha devrimci işçiler için, sosyalizm sözcüğü baskıcı güçlere karşı bir toplanma çağrısı, geleceğe yönelik üstü kapalı bir şiddet tehdididir. Ama tecrübelerime dayanarak söyleyebilirim ki, hiçbir gerçek işçi sosyalizmin daha derinlerde yatan anlamlarını kavrayamaz. Bence çoğunlukla ortodoks Marksistten daha esaslı bir sosyalisttir, çünkü diğerinin sık sık unuttuğu bir şeyi, yani sosyalizmin adalet ve dürüstlük anlamına geldiğini hatırlar. Fakat kavrayamadığı şey, sosyalizmin yalnızca ekonomik adalete indirgenemeyeceği ve bu boyutta bir reformun medeniyetimizde ve kendi yaşam biçiminde muazzam değişiklikler gerçekleştirilmesine bağlı olduğudur. Onun sosyalist gelecek tahayyülü, günümüzdeki toplumun en kötü yanlarının dışarıda bırakıldığı ve ilginin şimdikiyle aynı şeyler –aile yaşamı, pub, futbol ve yerel politika– etrafında yoğunlaştığı bir tahayyül-

dür. Marksizmin felsefi yönüne, yani o üç gizemli varlıkla, tez, antitez ve sentezle yapılan el çabukluğu numarasına en ufak bir ilgi gösteren bir işçiye ise hiç rastlamadım. İşçi sınıfı *kökenli* birçok insanın teorik kitabi türden sosyalistler oldukları elbette doğrudur. Ama bunlar asla işçi olmayı *sürdüren* insanlar değillerdir; elleriyle çalışmazlar. Ya son bölümde değindiğim tiptenlerdir, yani edebiyat entelijansiyası üzerinden orta sınıfa kapağı atmışlardır ya da İşçi Partisi milletvekilliği veya sendika yöneticiliği yapan tiptenlerdir. Bu son tip, dünyada var olan en kasvetli görüntülerden biridir. Arkadaşları için mücadele etmek üzere seçilmiştir; ama bunun onun açısından ifade ettiği tek şey, hafif bir iş ve bir durumunu "düzeltme" olanağıdır. Sadece burjuvaziyle mücadele ederken değil, burjuvaziye karşı mücadele *ederek* bizzat bir burjuva haline gelir. Ve bu arada büyük olasılıkla ortodoks Marksist olmaya devam eder. Ama "ideolojik açıdan" sağlam, *çalışan* bir madenci, çelik işçisi, dokumacı, liman ya da inşaat işçisi veya her neyseyle daha karşılaşmış değilim.

Komünizm ile Roma Katolikliği arasındaki benzerliklerden biri, yalnızca "eğitimliler"in bütünüyle ortodoks olmalarıdır. İngiliz Katoliklerinin derhal göze batan özellikleri –hakiki Katoliklerden değil, dönmelerden söz ediyorum: Ronald Knox, Arnold Lunn vb.– aşırı özgüvenleridir. Göründüğü kadarıyla Katolik olmaları olgusu hariç hiçbir şey hakkında düşünmez, kesinlikle başka bir şey hakkında yazmazlar; bu tek olgu ve ondan kaynaklı kendisini övmesi, Katolik edebiyat adamının tüm repertuvarını meydana getirir. Ama bu insanlarla ilgili yegâne gerçekten ilginç şey, ortodoksluğun sözde yansımalarını hayatın en ufak ayrıntılarına dek planlama biçimleridir. İçtiğiniz sıvılar bile, göründüğü kadarıyla, ortodoks ya da sapkın olabilir; işte Chesterton, "Beachcomber" vesairenin çay aleyhine ve bira lehine kampanyaları bu yüzden-

dir. Chesterton'a göre, çay içmek "paganca" iken, bira içmek "Hıristiyanca"dır ve kahve de "Püritenin afyonu"dur. "İtidal" hareketine bağlı Katoliklerin ve dünyadaki en büyük çay tiryakilerinin Katolik İrlandalılar olması, bu teori için bir şanssızlıktır; ama burada beni ilgilendiren, yiyecek içecekten bile dinî hoşgörüsüzlük fırsatı yaratabilen zihinsel tutumdur. İşçi sınıfından bir Katolik asla böyle absürdçe tutarlı olmaz. Katolik olmasına uzun uzun kafa yorarak zaman harcamaz ve Katolik olmayan komşularından farklı olduğunun çok da farkında değildir. Liverpool varoşlarındaki İrlandalı bir liman işçisine fincanındaki çayın "paganca" olduğunu söylerseniz, salağın teki olduğunuz şeklinde cevap verecektir. Ve daha önemli konularda bile inancının anlamını her zaman kavramaz. Lancashire'ın Katolik evlerinde duvarda haç, masanın üstündeyse *Daily Worker* görürsünüz. Nasıl yobaz olunacağını bilen, yalnızca "eğitimliler", özellikle de edebiyat adamlarıdır. Ve *mutatis mutandis*[1], komünizmde de durum aynıdır. Öğreti, gerçek bir proleterde asla en saf biçiminde bulunmaz.

Ancak denebilir ki, kitabi eğitimden geçmiş sosyalist, kendisi işçi olmasa bile, en azından işçi sınıfına duyduğu sevginin etkisiyle hareket eder. Burjuva statüsünü üstünden atmak ve proletaryanın yanında mücadele etmek için çabalamaktadır; bu saikle hareket etmek zorunda olduğu açıktır.

Peki öyle midir? Kimi zaman bir sosyaliste –kazağı, dağınık saçları ve Marx alıntılarıyla entelektüel, makale yazan türden bir sosyaliste– bakar ve saikinin gerçekte ne olabileceğini merak ederim. Herhangi birisine, özellikle de tüm insanlardan daha uzak olduğu işçi sınıfına duyu-

1. (Lat.) Gerekli değişikliklerin yapılması koşuluyla. (Ç.N.)

lan bir sevgi olduğuna inanmakta çoğunlukla zorlanırım. Sanırım, birçok sosyalistin temel saiki, yalnızca aşırı gelişmiş bir düzen anlayışıdır. Mevcut durumun onları kızdırmasının nedeni, sefalete neden olması değildir, özgürlüğü imkânsızlaştırması hele hiç değildir, bilakis dağınık olmasıdır. Arzuladıkları şey, sadece dünyayı satranç tahtasını andıran bir şeye indirgemektir. Hayatı boyunca sosyalist olan Shaw'un oyunlarına bakın. İşçi sınıfının yaşamına dair ne kadar anlayış, hatta farkındalık gösterirler? Shaw'ın kendisi, bir işçinin ancak bir "şefkat nesnesi" olarak sahnelenebileceğini ilan eder; pratikte o şekilde bile değil, ancak bir tür W.W. Jacobs eğlence figürü –*Major Barbara* ve *Captain Brassbound's Conversion*'da[1] olduğu gibi, birer hazır East End'li karikatürü– olarak sahneler. İşçi sınıfına yaklaşımı, en iyi olasılıkla, kıs kıs gülen *Punch*'ın yaklaşımıdır, daha ciddi anlarda (örneğin, *Misalliance*'ta[2] mülksüz sınıfları sembolize eden genç adamı aklınıza getirin) onları yalnızca aşağılık ve iğrenç bulur. Yoksulluk ve daha çok da yoksulluğun yarattığı kafa yapıları, gerekirse, hatta belki de tercihen şiddet aracılığıyla, *yukardan* yok edilecek bir şeydir. "Büyük" adamlara duyduğu hayranlık ve –faşist ya da komünist– diktatörlüklere eğilimi bundandır; çünkü onun gözünde Stalin ile Mussolini, göründüğü kadarıyla, neredeyse birbirine denk kişilerdir (*bakınız*: İtalya-Habeşistan Savaşı'na ve Stalin-Wells mülakatlarına dair yorumları). Aynısı, Mrs. Sidney Webb'in, bir varoş kulübesini ziyaret eden âlicenap bir sosyalistin gerçek yüzünü –farkında olmadan– son derece açık bir biçimde ortaya koyan otobiyografisinde daha yapmacık tatlı dilli bir biçimde karşınıza çıkar. Gerçek şudur ki, devrim, kendileri-

1. G.B. Shaw'un oyunu. Binbaşı Barbara ile Yüzbaşı Brassbound'un inanç değiştirmesi. (Ed.N.)

2. G.B. Shaw'un oyunu. Yanlış Evlilik. (Ed.N.)

ne sosyalist diyen birçok insan için birliktelik kurmak istedikleri bir kitle hareketi değil, "bizim" –zeki olanların– "onlara" –alt tabakalara– dayatacağı bir dizi reformdur. Öte yandan, kitabi eğitim almış sosyalisti bütünüyle duygu özürlü kansız bir yaratık olarak görmek de bir hata olur. Her ne kadar sömürülenlere sevgi duyduklarına dair nadiren kanıt sunsalar da, sömürenlere duydukları kini –tuhaf, teorik, *boşlukta var olan* bir kin– göstermeyi son derece iyi becerirler. İşte sosyalistlerin kadim burjuvaziyi suçlama sporunun nedeni de bu kindir. Neredeyse her sosyalist yazarın, kendisinin de doğuştan ya da kabul edilme yoluyla değişmez bir biçimde ait olduğu sınıfa karşı bu kadar kolay öfke nöbetlerine tutulabilmesi gariptir. Burjuva âdetlerine ve "ideoloji"sine duyulan kin bazen o kadar ileri gider ki, kitaplardaki burjuva karakterleri bile kapsar. Henri Barbusse'e[1] göre, Proust, Gide vb. yazarların romanlarındaki karakterler, "bir barikatın öte yanında olmalarını isteyeceğiniz karakterlerdir". Gördüğünüz üzere, "bir barikat". *Ateş*'e baktığımda, Barbusse'ün barikat deneyiminin onlardan hoşlanmamasına yol açtığını düşünmem gerekir. Ancak muhtemelen karşılık vermeyecek "burjuvaların" hayalî süngülenmesi, hakikatten biraz farklıdır.

Burjuvaları kudurtma yazınının şimdiye dek karşılaştığım en iyi örneği, Mirski'nin[2] *Intelligentsia of Great Britain* [Büyük Britanya Entelijansiyası] adlı eseridir. Çok ilginç ve ustalıkla yazılmış bir kitaptır bu ve faşizmin yükselişini anlamak isteyen herkes tarafından okunması gerekir. Mirski (eskiden Prens Mirski), İngiltere'ye gelerek Londra Üniversitesi'nde birkaç yıl hocalık yapmış bir beyaz *göçmen*dir. Sonradan komünizmi benimseyerek Rus-

1. Henri Barbusse (1873-1935): Fransız komünist yazar. (Ç.N.)
2. Dimitri Sviatopolk-Mirski (1890-1939): Rus siyaset ve edebiyat tarihçisi. (Ç.N.)

ya'ya döndü ve Britanya entelijansiyasının Marksist bakış açısından "görünüşü" olarak kitabını yazdı. Başından sonuna, yanlış anlaşılması imkânsız bir "artık erişemeyeceğiniz bir yerdeyim, hakkınızda ne istersem söyleyebilirim" havası sinmiş, alçakça kötücül bir kitaptır; ve genel bir çarpıtmanın yanında, oldukça kesin ve muhtemelen bilinçli olan hatalı betimlemeler içerir: Örneğin, Conrad'ın "Kipling'den daha az emperyalist olmadığı"nı ilan etmesi ve D.H. Lawrence'ı "çırılçıplak pornografi" yazan ve –sanki Lawrence Lordlar Kamarası'na yükselmiş bir domuz kasabıymışçasına!– "proleter kökenine dair tüm ipuçlarını başarıyla ortadan kaldırmış" bir yazar olarak tasvir etmesi. Doğruluğunu kontrol edecek imkânlardan yoksun Rus okurlar için yazıldığı düşünülecek olursa, bu tür bir şey çok endişe vericidir. Fakat benim şu anda düşündüğüm şey, böyle bir kitabın İngiliz kamuoyuna etkisi. Soylu bir aileden gelen, büyük olasılıkla bir işçiyle hayatında hiç eşit koşullarda konuşmamış bir edebiyatçının, "burjuva" meslektaşlarına karşı zehirli iftira çığlıkları atmasıyla karşı karşıyayız. Neden? Göründüğü kadarıyla saf kötülükten. Britanya entelijansiyasına *karşı* mücadele ediyor ama mücadelesi ne *için*? Kitapta bununla ilgili bir ipucuna rastlamazsınız. İşte bu yüzden, bunun gibi kitapların dışarıdan bakanlara etkisi, komünizmde *kin* hariç bir şey olmadığı izlenimini vermek olur. Ve bu noktada bir kez daha komünizm ile (sonradan benimsenmiş) Katoliklik arasındaki tuhaf benzerlikle karşılaşırsınız. *The Intelligentsia of Great Britain* kadar şeytani bir kitap daha bulmak isterseniz, en iyisi popüler Katolik apolojistlerinin yazdıkları arasında aramanız. Orada da aynı garez ve aynı sahtekârlığı bulacaksınız; ama Katoliklere haksızlık etmeyelim, aynı terbiyesizliği çoğunlukla bulamazsınız. Yoldaş Mirski'nin ruh ikizinin Peder bilmem kim olması ne tuhaf! Komünistler ve Katolikler aynı şeyi söylemez, hatta

söyledikleri bir anlamda birbirine zıttır ve şartlar izin verirse birbirlerini bir kaşık suda boğacaklardır; ama dışarıdan bakan birisinin bakış açısından birbirlerine oldukça benzerler.

Hakikat şu ki, *şu anda sunulan biçimiyle* sosyalizm, büyük ölçüde kifayetsiz, hatta insanlıktan nasibini almamış tiplere hitap etmekte. Bir yanda, sadece yoksulluğu ortadan kaldırmayı isteyen ama bunun ne anlama geldiğini her zaman kavrayamayan, iyi kalpli ama düşünmeyen, yani tipik işçi sınıfı sosyalisti var. Diğer yandaysa, mevcut medeniyetimizi kaldırıp çöpe atmamız gerektiğini anlayan ve bunu yapmaya da hazır, kitabi eğitim almış entelektüel sosyalist var. Ve bu ikinci tipin kökeni, tümüyle, orta sınıf, üstelik de orta sınıfın şehirde yetişmiş köksüz kesimi. Daha da kötüsü –dışarıdan bakana onlardan meydana geliyormuş gibi gözükecek derecede– söz ettiğim türden insanları içermekte: burjuvaziye ağzı köpürerek hakaretler edenler, Shaw'un prototipini meydana getirdiği biranıza-daha-fazla-su reformistleri, moda olduğu için şimdi komünist olan ama beş sene sonra faşist olacak olan, toplumsal edebiyat üzerinden sınıf atlayan açıkgöz gençler ve kurtsineklerinin bir kedi ölüsünün başına üşüştüğü gibi, "ilerleme" kokusu alır almaz toplaşan iç karartıcı sandaletliler, tortulu meyve suyu severler ve yüce gönüllü kadınlar takımı. Sosyalizmin *temel* hedeflerine sıcak yaklaşan doğru düzgün sıradan insanlara, iddialı hiçbir sosyalist partide kendisi gibilere yer yokmuş gibi geliyor. Daha da kötüsü, sosyalizmin muhtemelen gelecek olan ama mümkün olduğunca geciktirilmesi gereken bir tür lanet olduğu gibi sinik bir kanıya zorlanıyor. Daha önce de söylediğim gibi, bir hareketi yandaşlarına bakarak değerlendirmek elbette çok da adil değil; ancak mesele şu ki, insanlar kesinlikle öyle yapıyor ve sosyalistin sıkıcı ve nahoş bir kişi olarak algı-

lanması, yaygın sosyalizm algısına rengini veriyor. "Sosyalizm", çokbilmiş sosyalistlerimizin kendilerini bütünüyle rahat hissedeceği bir durum olarak tahayyül ediliyor. Bu da, davaya büyük zarar vermekte. İncelikle önerecek olursanız, sıradan insan proletarya diktatörlüğünden korkmaz; ama kibirlilerin diktatörlüğünü önerirseniz sizinle mücadeleye hazırlanır.

Sömürgelerden gelen yepyeni bir şişe Burgonya şarabı, birkaç kaşık birinci sınıf Beaujolais'ye kıyasla neyse, sosyalizmin gerçek olduğu her medeniyetin de bizimkine kıyasla o olduğuna dair yaygın bir his vardır. İtiraf etmek gerekiyor ki, bir medeniyetin enkazının ortasında yaşamaktayız; ama zamanında büyük bir medeniyetti bu ve yer yer de olsa hâlâ neredeyse rahatsız edilmeden ihtişamını korumakta. Deyim yerindeyse, hâlâ şarap kokan bir medeniyet; oysa hayal edilen sosyalist gelecek, aynı sömürgelerden gelen Burgonya şarabı gibi, yalnızca demir ve su tadına sahip. Herhangi bir önemi olan sanatçıların sosyalist kampa katılmaya asla ikna edilememesi gibi feci bir olgu bundan kaynaklanmakta. Bu, siyasi görüşleri eserleriyle –örneğin, ressamlarınkilere oranla– daha doğrudan ve daha açık biçimde bağlantılı olan yazarlar açısından özellikle geçerli. Eğer gerçeklerle yüzleşeceksek, sosyalist edebiyat olarak adlandırılabilecek hemen her şeyin sıkıcı, tatsız ve kötü olduğunu itiraf etmek zorundayız. Şu anda İngiltere'deki duruma bakalım. Bütün bir kuşak sosyalizm fikrine az çok aşina olarak yetişti ve buna rağmen, sosyalist edebiyatın en iyileri, bir tür yüreksiz Kipling olan[1] W.H. Auden[2] ve onunla ilişkili olan daha da cılız şairler. Herhangi bir öneme sahip tüm yazarlar ve okunmaya de-

1. Orwell sonradan bu fikrinden caydı, bkz: "Inside the Whale", *England Your England*, sayfa 120. (İngiliz yayıncının notu.)

2. Wyastan Hugh Auden (1907-1973): İngiliz şair ve yazar. (Ç.N.)

ğer tüm kitaplar öteki taraftadır. (Hakkında hiçbir şey bilmediğim) Rusya'da durumun farklı olduğuna inanmaya hazırım; zira sadece devrim sonrası Rusya'sındaki olayların şiddeti bile coşkulu bir edebiyat doğurma eğiliminde olmalıdır. Ancak kesin olan bir şey varsa, o da, Batı Avrupa'da sosyalizmin değerli bir edebiyat üretememiş olduğudur. Kısa bir süre önce, mesele bu kadar açık değilken, kendilerine sosyalist diyen zinde yazarlar vardı; ama bu sözcüğü belirsiz bir etiket olarak kullanıyorlardı. Nitekim, Ibsen ile Zola kendilerini sosyalist olarak nitelendirdilerse de, bu "ilerici" olmalarından öte bir şey ifade etmiyordu; Anatole France söz konusu olduğundaysa, sadece ruhban sınıfına karşı olduğu anlamına geliyordu. Gerçek sosyalist yazarlar, yani propagandacı yazarlar ise daima sıkıcı, boş gevezeler oldular: Shaw, Barbusse, Upton Sinclair, William Morris, Waldo Frank vb. vb.. Tabii ki, edebiyatçı beyefendiler hoşlanmadığı için sosyalizmin mahkûm edilmesi gerektiğini öne sürmüyorum; hatta söylenmeye değer hiçbir şarkı üretememiş olmasının kötüye işaret olduğunu düşünsem de, mutlaka kendi hesabına edebiyat üretmesi gerektiğini dahi öne sürmüyorum. Yalnızca hakiki bir yeteneğe sahip yazarların çoğunlukla sosyalizme karşı kayıtsız, bazen de aktif ve zararlı bir biçimde düşman olduklarını gerçeğinin altını çiziyorum. Ve bu, sadece yazarlar açısından değil, onlara çok ihtiyacı olan sosyalizm davası açısından da bir felakettir.

Bu, sıradan insanların sosyalizmden ürkmesine üstünkörü bir bakıştı. Bu iç karartıcı tartışmaya en ince ayrıntısına kadar hâkimim, çünkü her iki taraftan da biliyorum. Burada söylediğim her şeyi, hem beni ikna etmeye çalışan coşkulu sosyalistlere, hem de kendim ikna etmeye çalıştığım bıkkın sosyalist olmayan tanıdıklarım tarafından bana söylendi. Tüm bunlar, tek tek sosyalist bireylere, özellikle de Marx'tan alıntılar yapan kendini

beğenmiş türden olanlara duyulan antipatiden doğan bir tür *rahatsızlığa* varır. Bu tür bir şeyin etkisi altında kalmak çocukça mı? Aptalca mı? Hatta aşağılık bir şey mi? Tüm bunlara evet; fakat mesele şu ki, *bunlar oluyor* ve o yüzden akıldan çıkarmamak gerekiyor.

XII

Bununla birlikte, bir önceki bölümde ele aldığım yerel ve geçici itirazlardan çok daha ciddi bir zorluk var.

Zeki insanların çoğunlukla karşı tarafta oldukları gerçeğini gören sosyalist, bu durumu (bilinçli ya da bilinçsiz) kötü niyetlere, sosyalizmin "işlemeyeceğine" dair cahilce bir inanca ya da sadece sosyalizmin kurulmasından önceki devrimci dönemde yaşanacak acılar ve rahatsızlıklardan duyulan korkuya atfetme eğilimindedir. Bütün bunlar kuşkusuz önemlidir; ama bunların hiçbirinden etkilenmemesine rağmen yine de sosyalizme düşman olan çok sayıda insan vardır. Sosyalizmden çekinme nedenleri manevi ya da "ideolojik"tir. Sosyalizme, "işlemeyeceğine" dayanarak değil, tam da fazla iyi "işleyeceği" için karşı çıkıyorlar. Kendi hayatları sırasında değil, sosyalizmin gerçek olduğu uzak bir gelecekte olacak şeylerden korkuyorlar.

Düşünen insanların sosyalizmin yöneldiği *hedef*ten tiksinebileceğini kavrayabilen inançlı bir sosyaliste çok nadir rastladım. Özellikle de Marksistler bu tür şeyleri burjuva duygusallığı diye reddederler. Marksistler genellikle karşıtlarının aklını okumakta pek iyi değildir; eğer öyle olsalardı, Avrupa'daki durum şimdiki kadar umutsuz olmayabilirdi. Her şeyi açıklayabiliyormuş gibi görü-

nen bir tekniğe sahip olduklarından, diğer insanların kafalarının içinde olup bitenleri keşfetme zahmetine pek katlanmazlar. Kastettiğim şeyin bir örneğini aşağıda bulabilirsiniz. Yaygınca benimsenen –ve bir anlamda kesinlikle doğru olan– faşizmin, komünizmin bir ürünü olduğu teorisini ele alırken, sahip olduğumuz en yetkin Marksist yazarlardan biri olan Mr. N.A. Holdaway şöyle yazar:

> Komünizmin faşizme götürdüğü şeklindeki o eski efsane... İçindeki doğruluk payı olan şey şu: Komünist faaliyetin ortaya çıkışı, egemen sınıfı, demokratik işçi partilerinin işçi sınıfını denetim altında tutma yetilerini artık kaybettikleri konusunda uyarır ve kapitalist diktatörlük, varoluşunu devam ettirebilmek için başka bir biçim almak zorunda kalır.

Burada yöntemin kusurlarını görüyorsunuz. Faşizmin altında yatan ekonomik nedeni keşfettiğinden, dile getirmese de, manevi yönünün hiçbir öneminin olmadığını varsayıyor. Faşizm, "egemen sınıf"ın bir manevrası –ki esasen öyle– olarak geçiştiriliyor. Fakat tek başına bu, yalnızca faşizmin kapitalistlere neden hitap ettiğini açıklar. Peki ya faşizmden maddi anlamda hiçbir çıkarı olmayacak ve çoğunlukla bunun farkında olmasına rağmen faşist olan milyonlar? Onların yaklaşımının tamamen ideolojik olduğu açıkça ortadadır. Kitleler halinde hızla faşizme yönelmeleri, ancak komünizmin kökü ekonomik saiklerden daha derinde yatan belirli şeylere (vatanseverlik, din vb.) saldırması ya da saldırıyormuş gibi görünmesi sayesinde mümkün olmuştur ve komünizmin faşizme götürdüğü, bu anlamda, doğrudur. Ne yazık ki, Marksistler neredeyse daima ideolojik çuvallardan ekonomik kediler çıkarmaya yoğunlaşır; bu, bir anlamda gerçeği açığa çıkarsa da, propagandalarının çok büyük

kısmının hedefi şaşması gibi olumsuz bir sonucu da beraberinde getirir. Bu bölümde üzerinde durmak istediğim şey, sosyalizmden duyulan manevi korku, özellikle de duyarlı insanlarda görülen biçimi. Bunu ayrıntılı olarak analiz etmem gerekecek; çünkü çok yaygın, çok güçlü ve sosyalistler tarafından neredeyse bütünüyle görmezden gelinen bir korkudur bu.

Üzerinde durulması gereken ilk nokta, sosyalizm fikrinin ayrılmaz biçimde makine üretimi fikriyle bağlantılı olduğu. Sosyalizm, özü itibarıyla, *kentsel* bir öğretidir. Sanayi ile az çok eşzamanlı olarak gelişmiştir, kökleri daima şehirli proletaryada ve şehirli entelektüelde olmuştur ve endüstriyel olmayan bir toplumda ortaya çıkıp çıkmayacağı şüphelidir. Sanayi var olduğunda, sosyalizm fikri doğal olarak ortaya çıkar; çünkü özel mülkiyet ancak her birey (ya da aile veya diğer bir birim) en azından bir dereceye kadar kendi kendine yettiğinde hoş görülebilir; ama sanayi, herkesin bir an için olsun kendi kendine yetmesini olanaksız hale getirir. Sanayi, oldukça düşük bir seviyeyi aşar aşmaz, kolektivizmin bir biçimine yol açmak zorundadır. Bu biçim elbette sosyalizm olmak zorunda değildir; faşizmin bir tür kehanetini teşkil ettiği köle devletine götürmesi de olasıdır. Ve aksi de doğrudur. Makine üretimi sosyalizmi ortaya atar; ama bir dünya sistemi olarak sosyalizm de makine üretimini gerektirir, çünkü ilkel yaşam biçimiyle uyumlu olmayan belirli şeylere gereksinim duyar. Örneğin, dünyanın tüm bölümleri arasında sürekli iletişim ve mal mübadelesini, belirli derecede merkezî bir denetimi, bütün insanların aşağı yukarı eşit bir yaşam standardına sahip olmasını ve muhtemelen eğitimde belirli bir homojenliği gerektirir. Bu nedenle, sosyalizmin gerçekleşmiş olduğu bir dünyanın en az Birleşik Devletler'in şimdi olduğu kadar, büyük

olasılıkla daha da çok makineleşmiş olacağını kabul edebiliriz. Ne olursa olsun, hiçbir sosyalist bunu yadsımaya kalkmayacaktır. Sosyalist dünya, bütünüyle makineleşmiş, antik medeniyetlerin köleye bağlı olduğu gibi makineye bağlı olan, son derece organize bir dünya olarak tahayyül edilir.

Buraya kadar her şey yolunda – ya da değil. Düşünen insanların birçoğu, belki de çoğunluğu makine medeniyetine âşık değildir; ama budala olmayan herkes, şu anda makineleri kırmaktan söz etmenin saçmalık olduğunu bilir. Fakat talihsiz olan şu ki, genelde sunulan biçimiyle sosyalizm, yalnızca zorunlu bir ilerleme olarak değil, kendinde bir amaç olarak, neredeyse bir tür din olarak, makinelerdeki gelişmeye bağlıdır. Bu düşünce, örneğin, Sovyet Rusya'nın makineleşmesindeki hızlı ilerleme (Dinyeper barajı, traktörler vesaire vesaire) hakkında yazılan propaganda metinlerinin çoğuna içkindir. Karel Čapek, R.U.R.'nin[1] robotların son insanı da katlettikten sonra (gördüğünüz üzere, yalnızca ev inşa etmek uğruna) "çok sayıda ev inşa etme" hedeflerini ilan ettikleri korkunç sonunda bunu oldukça iyi hicveder. Sosyalizmi kabul etmeye en hazır olan insan türü, aynı zamanda makineleşmedeki ilerlemenin *kendisini* coşkuyla karşılayan insan türüdür. Ve bu o kadar geçerlidir ki, sosyalistler çoğu zaman karşıt fikrin var olduğunu dahi kavrayamazlar. Genellikle akıllarına gelen en ikna edici argüman, size sosyalizm kurulduğunda göreceğimize oranla dünyadaki mevcut makineleşmenin hiçbir şey olmadığını söylemektir. Şimdi bir uçak olan yerde, o zaman elli tane olacaktır! Şimdi elle yapılan tüm işler o zaman makineler tarafından yapılacaktır: şimdi deri, tahta ya da taştan yapılan

1. Karel Čapek (1890-1938): Çek romancı ve oyun yazarı. R.U.R., yazarın "Rossum'un Evrensel Robotları" adlı başyapıtı. (Ç.N.)

her şey lastik, cam ya da çelikten üretilecektir; düzensizliğe, yarım kalan işlere, vahşi doğaya, vahşi hayvanlara, yararsız otlara, hastalıklara, yoksulluğa, acıya yer olmayacaktır vb.vb. Sosyalist dünya, her şeyden önce, *düzenlenmiş* ve *verimli* bir dünya olacaktır. Fakat duyarlı insanların korktuğu, tam da bir tür parıltılı Wells dünyasına ait bu gelecek vizyonudur. Lütfen unutmayın ki, "ilerleme"nin bu özünde "şiş göbekli" versiyonunun, sosyalist doktrinin ayrılmaz bir parçası değildir; ama öyle görülmeye başlanmıştır ve bunun sonucunda, her tür insanın içinde yaradılıştan var olan örtük muhafazakârlık kolayca sosyalizme karşı harekete geçirilmiştir.

Her hassas insanın makinelere ve bir yere kadar da fizik bilimine şüpheyle yaklaştığı anlar vardır. Ancak, bilim ve makine düşmanlığının farklı zamanlarda büyük çeşitlilik gösteren saiklerini çözümlemek ve edebiyatın otoritesini elinden aldığı için bilimden nefret eden modern edebiyat adamlarının kıskançlığını umursamamak önemlidir. Bilime ve makinelere yönelik bildiğim ilk kayda değer saldırı, *Güliver'in Gezileri*'nin üçüncü bölümündedir. Ama Swift'in saldırısı, bir yetenek gösterisi olarak muhteşem olsa da, önemsiz ve hatta aptalcadır, çünkü –*Güliver'in Gezileri*'nin yazarı hakkında söylendiğinde belki garip dursa da– hayal gücünden yoksun bir adamın bakış açısından yazılmıştır. Swift için, bilim yalnızca nafile bir hakikati açığa çıkarma çabasıydı ve makineler asla çalışmayacak saçma sapan tertibatlardı. Ölçütü, pratik faydaydı ve o anda bariz bir biçimde faydalı olmayan bir deneyin gelecekte sonuç verebileceğini görecek öngörüden yoksundu. Kitabın başka bir yerinde, en büyük kazanımın, "daha önce bir sap ot biten yerde iki sap ot yetiştirmek" olduğunu söyler; oysa, anlaşılan, makinenin yapabildiğinin tam olarak bu olduğunu göremez. Kısa bir süre sonra, küçümsenen makineler çalışmaya başla-

dılar, fizik bilimi kapsamını genişletti ve din ile bilim arasında dedelerimizi galeyana getiren o ünlü çatışma baş gösterdi. O çatışma sona erdi ve her iki taraf da geri çekilerek zaferini ilan etti; ama bilim karşıtı önyargılar hâlâ dine inananların çoğunun kafalarında varlığını sürdürür. 19. yüzyılın tamamı boyunca, bilime ve makinelere karşı sesler yükseldi (örneğin, Dickens'ın *Zor Zamanlar*'ına bakın); ama bunun çoğunlukla, sanayinin ilk aşamalarında zalim ve çirkin olması gibi görece yüzeysel bir nedeni vardı. Samuel Butler'ın *Erewhon*'un ünlü bölümünde makineye saldırıysa farklı bir konudur. Fakat Butler'ın kendisi, birinci sınıf bir adamın zamanının bir bölümünü sanatla geçirmesinin mümkün olduğu, bizimki kadar umutsuz olmayan bir çağda yaşıyordu ve o nedenle, tüm bunlar ona bir tür entelektüel egzersiz gibi geliyordu. Makineye alçaltıcı bağımlılığımızı yeterince açık bir biçimde gördü; ama bunun sonuçlarını çözümlemekle uğraşmak yerine, bir şakadan öte olmayan bir şey uğruna söz konusu bağımlılığı abartmayı yeğledi. Makinenin tamamen insani bir yaşamı imkânsızlaştırma eğilimini gerçekten *hissedebilmemiz*, ancak bizim çağımızda, makineleşme nihayet zafer elde ettiğinde oldu. Düşünme ve hissetme yetisine sahip insanlar arasında arrada sırada gaz borusu tarzı bir sandalyeye[1] bakıp da makinenin hayatın düşmanı olduğunu aklından geçirmemiş olan hiç kimse yoktur. Bununla birlikte, bu his genellikle düşünce ürünü olmaktan çok içgüdüseldir. İnsanlar, "ilerleme"nin şu ya da bu şekilde bir aldatmaca olduğunu biliyorlar, ama bu sonuca bir tür zihinsel kestirmeden ulaşıyorlar; burada benim görevim, genelde atlanan mantıksal adımları tamamlamak. Ancak ilk önce,

1. Gaz borusuna benzer biçimde metal sandalye. (Ed.N.)

makinenin işlevinin ne olduğunu sormak zorundayız. Başlıca işlevinin emekten tasarruf etmek olduğu açıktır ve makine medeniyetini bütünüyle kabul edilebilir bulan türden insanlar daha ileriye bakmak için nadiren bir sebep görürler. Örneğin, işte size, modern mekanize dünyada kendini bütünüyle huzurlu hissettiğini iddia eden ya da daha çok haykıran bir kişi. Mr. John Beevers'ın kaleme aldığı *World Without Faith*'ten [İnançsız Dünya] alıntı yapıyorum, şöyle diyor:

> Haftada ortalama 2 sterlin 10 peni ile 4 sterlin arasında kazanan günümüz insanının, 18. yüzyıl çiftlik işçisinin ya da şimdiki veya geçmişteki herhangi salt tarımsal bir topluluğun işçi ya da köylüsünün aşağısında olduğunu söylemek düpedüz deliliktir. Bu kesinlikle doğru değil. Büyük lokomotif tesislerinde ve otomobil fabrikalarında yapılan işlerin aksine, tarlalarda ve çiftlik avlularında çalışmanın medenileştirici etkileri olduğunu söyleyerek sızlanıp durmak inanılmaz aptalcadır. Çalışmak bir derttir. Çalışmak zorunda olduğumuz için çalışırız ve bütün işler bize boş zaman ve o boş zamanın mümkün olduğunca tadını çıkarabilmemizi sağlayacak araçları elde edebilmemiz için yapılır.

Ve yine:

> İnsanın, doğaüstü olan hakkında kaygılanmadan yeryüzündeki kendi cennetinin peşine düşmek için yeterince zamanı ve gücü olacaktır. Dünya o kadar zevkli bir yer olacaktır ki, rahip ile vaizin anlatacağı pek bir masal kalmayacaktır. Tek bir darbeyle özgüvenlerinden olacaklardır. Vb. vb. vb.

Bir bölümün tamamı bu minvalde sürüp gidiyor (Mr. Beevers'ın kitabının IV. bölümü), ve makine hayranlığının en bayağı, cahil ve üstünde kafa yorulmamış biçimde sergilenişi olması anlamında ilgiyi hak ediyor. Modern dünyanın büyük bir bölümünün hakiki sesidir bu. Kenar mahallelerdeki her aspirin yiyici bu sözleri tutkulu bir biçimde tekrarlayacaktır. Dedesinin kendisinden daha iyi bir insan olabileceği önermesi ve ondan da beter olan daha basit bir yaşam tarzına geri dönersek çalışarak kaslarını sıkılaştırabileceği önermesi karşısında Mr. Beevers'ın öfkeli, tiz feryadına ("Doğru diiğiil!") dikkat edin. Görüyorsunuz ya, "bize boş zaman sağlamak için" çalışılırmış. Ne için boş zaman? Daha da Mr. Beevers gibi olmak için olsa gerek. Nitekim, "yeryüzündeki cennet" hakkında söylediklerinden, medeniyetin sonsuza dek var olacak, giderek büyüyecek ve daha gürültülü hale gelecek bir tür Lyons Corner House[1] olmasını istediğini oldukça iyi kestirebiliyoruz. Ve makineler dünyasında rahat eden herhangi bir yazarın herhangi bir kitabında –örneğin, H.G. Wells'in bütün kitaplarında– aynı tür pasajlarla karşılaşırsınız. "Makineler, insanlığı özgürleştirecek yeni köle soyumuz" vb. hakkındaki vıcık vıcık övgüleri az mı duyduk? Anlaşılan, bu insanların gözünde makinenin tek tehlikesi, uçakların savaşta kullanılmasında olduğu gibi, tahrip amacıyla kullanılmasıdır. Savaşlar ve beklenmedik felaketler hariç, gelecek makineleşmedeki ebedî bir ilerleme olarak tahayyül edilmektedir; emekten tasarruf etmek için makineler, düşünceden tasarruf etmek için makineler, ıstırabı azaltmak için makineler, hijyen, verimlilik, organizasyon, daha çok hijyen, daha çok verimlilik, daha çok organizasyon, daha çok

1. Lyons restoran zincirine ait, içinde farklı restoranlar bulunan çok katlı binalar. (Ç.N.)

makine – ta ki, sonunda, Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'da ustalıkla karikatürize ettiği Wells'in artık aşina olduğumuz ütopyasına, küçük şişman adamların cennetine ulaşılana dek. Tabii, gelecekle ilgili gündüz düşlerinde küçük şişman adamlar, ne şişman ne küçük, tanrımsı insanlardır. Ama neden öyle olsunlar ki? Makineleşmedeki bütün ilerleme, gittikçe daha büyük verimlilik, dolayısıyla da *hiçbir şeyin aksamadığı* bir dünya yönündedir. Fakat hiçbir şeyin aksamadığı bir dünyada, Wells'in "tanrımsı" bulduğu özelliklerin birçoğu, hayvanların kulaklarını oynatma yetisinden daha değerli olmayacaktır. Örneğin, *Men Like Gods* [Tanrımsı İnsanlar] ve *The Dream*'deki [Düş] canlılar cesur, cömert ve fiziksel açıdan güçlü olarak tasvir edilmektedir. Ama fiziksel tehlikelerin defedilmiş olduğu bir dünyada –ki makineleşmedeki ilerlemenin tehlikeyi ortadan kaldırma eğiliminde olduğu açıktır– fiziksel cesaretin ayakta kalması olası mıdır? Ayakta *kalabilir* mi? Ve fiziksel emeğe hiç ihtiyaç olmayan bir dünyada fiziksel güç neden ayakta kalsın? Sadakat, cömertlik vb. nitelikler de, hiçbir şeyin aksamadığı bir dünyada sadece önemsiz hale gelmekle kalmayacak, muhtemelen tasavvur dahi edilemez olacaklardır. Gerçek şu ki, insanlarda takdir ettiğimiz birçok nitelik ancak bir tür felaket, ıstırap ya da zorluk karşısında işlerlik kazanabilir; ancak makineleşme süreci, felaketleri, ıstırabı ve zorlukları ortadan kaldırma eğilimindedir. *The Dream* ve *Men Like Gods* gibi kitaplarda güç, cesaret, cömertlik vb. niteliklerin, güzel nitelikler ve tam bir insanın zaruri özellikleri olduklarından hayatta tutulacakları varsayılır. Örneğin, ütopya sakinleri, cesaret egzersizi yapmak için yapay tehlikeler yaratacak ve hiç kullanmak zorunda kalmadıkları kaslarını sıkılaştırmak için dambıl egzersizleri yapacaklardır. Ve burada, ilerleme fikrinde çoğunlukla mevcut olan dev çelişkiyi gözlemleyebilirsiniz. Makine-

leşmedeki ilerleme çevrenizi güvenli ve rahat kılma eğilimindedir ve buna rağmen kendinizi cesur ve sert tutmak için çabalarsınız. Aynı anda hem çılgınca bir hızla ilerliyor hem de umutsuzca geçmişe tutunmuş oluyorsunuz. Londralı bir borsacının bürosuna üstünde örgü zincir bir zırh ile gidip Ortaçağ Latincesi konuşmakta ısrar etmesi gibi bir şey bu. Böylece ilerlemeyi savunan, son tahlilde, anakronizmi de savunmuş oluyor.

Bu arada, makineleşmedeki ilerlemenin hayatı güvenli ve rahat kılma eğiliminde olduğunu düşünüyorum. Buna itiraz edilebilir, çünkü herhangi bir verili anda yakın zamanlarda icat edilen makineler aksi yönde bir görüntü ortaya koyabilir. Örneğin, attan motorlu taşıta geçişi ele alalım. Trafik kazalarında yaşanan inanılmaz sayıdaki ölüm göz önüne alındığında, ilk bakışta motorlu aracın hayatı hiç de güvenli hale getirmediği söylenebilir. Dahası, kum pistte araç sürmek, en az yabani at terbiyeciliği ya da Grand National'da binicilik yapmak kadar zorludur. Bununla birlikte, tüm makineler giderek daha güvenli ve daha kolay kullanılabilir hale gelme *eğilimindedir*. Yol planlama sorunumuzu eninde sonunda yapmak zorunda olduğumuz üzere ciddiyetle ele almayı seçersek, kaza tehlikesi ortadan kalkacaktır; bu arada, otomobil de kör ya da felçli olmayan herkesin birkaç dersin ardından sürebileceği noktaya evrildi. Vasat düzeyde araba sürmek daha şimdiden, vasat düzeyde at binmekten daha az soğukkanlılık ve beceri gerektiriyor; yirmi yıl sonra belki de ne soğukkanlılık ne de beceri gerektirecektir. Bu nedenle, söylememiz gerekiyor ki, toplumu bir bütün olarak ele aldığımızda, attan otomobile geçişle birlikte insan hayatının rahatlığında bir artış yaşanmıştır. Az sonra birisi, ilk bakışta hayatı daha güvenli hale getirmiyormuş gibi görünen başka bir icatla, örneğin uçakla çıkagelir. Uçakla havaya yükselen ilk insanlar son derece

cesurdu ve pilot olmak için bugün bile olağanüstü soğukkanlı olmanız gerekir. Ama burada da az öncekiyle aynı eğilim işbaşındadır. Otomobil gibi uçak da en aptal insan tarafından dahi kullanılabilecek hale getirilecek; bir milyon mühendis neredeyse kendinden geçercesine bu yönde emek harcamakta. Sonuçta pilotunun bebek arabasındaki bir bebeğin ihtiyacı olandan daha fazla beceriye ya da cesarete gereksinim duymayacağı bir uçağa sahip olacağız; asla tamamıyla erişilemeyecek olsa bile, hedef bu. Ve makineleşmedeki tüm ilerleme bu yönde, öyle de olmak zorunda. Makineler gelişerek daha verimli, yani daha çok en aptal insanın bile kullanabileceği hale gelmekte; bu nedenle, makineleşmedeki ilerlemenin hedefinde, o dünyanın sakinleri ister aptal olsun ister olmasın, en aptal insanın bile güven içinde yaşayabileceği bir dünya vardır. Mr. Wells büyük olasılıkla, sert bir tutumla, dünyanın asla en aptal insanların dahi her şeyi yapabileceği bir hale gelemeyeceğini, çünkü ne kadar yüksek bir verimlilik standardına ulaşılırsa ulaşılsın, önünüzde daima daha büyük bir zorluk olacağını söyleyerek karşılık verecektir. Örneğin, (ki bu Mr. Wells'in en sevdiği fikirdir, Tanrı bilir kaç söylevi bu şekilde sonlandırmıştır) gezegenimizi mükemmel bir biçimde düzenlediğinizde, bir başkasına ulaşma ve orada yerleşim kurma gibi muazzam bir göreve girişirsiniz. Ancak bu, hedefi geleceğe ertelemekten ibarettir; hedefin kendisi aynı kalır. Başka bir gezegende yerleşim kur ve makineleşmedeki ilerleme oyunu baştan başlasın; en aptal insanlara dahi uygun, son derece güvenli dünyanın yerini en aptal insanlara dahi uygun, son derece güvenli güneş sistemi ya da evren alsın. Mekanik verimlilik idealine bağlanarak yumuşaklık idealine de bağlanmış olursunuz. Fakat yumuşaklık iticidir ve böylece bütün ilerleme, asla ulaşılmamasını umduğunuz, asla ulaşılmaması için dua ettiğiniz bir hedefe doğru humma-

lı bir mücadeledir. Sık olmasa da, kimi zaman, genel olarak ilerleme adı verilen şeyin genellikle yozlaşma adı verilen şeye de yol açtığını kavrayan, ama buna rağmen ilerlemeden yana olan birisiyle karşılaşırsınız. İşte tam da bu nedenle, Mr. Shaw'un ütopyasında, korkaklığı öven bir konuşma yapan ilk insan olan Falstaff'ın bir heykeli dikilmiştir.

Ama sorunun kökü bundan çok daha derindedir. Şimdiye kadar sadece makineleşmedeki ilerlemeyi ve aynı zamanda, gereksiz hale getirdiği niteliklerin korunmasını hedeflemenin absürdlüğünü vurguladım. Kendimize sormamız gereken soru, makinenin egemenliğinin sakat bırakmayacağı *herhangi bir* insan etkinliği olup olmadığıdır.

Makinenin işlevi, emekten tasarruf etmektir. Bütünüyle makineleşmiş bir dünyada bütün sıkıcı angaryalar makineler tarafından yapılacak, bizim ise daha ilginç meşgaleler için zamanımız olacaktır. Bu şekilde ifade edildiğinde, kulağa harika gelir. Basit bir tasarıma sahip bir makine aynı toprağı birkaç dakika içinde çıkaracakken, yarım düzine adamın bir su borusu döşemek için çukur kazarken canlarının çıktığını görmek insanı hasta eder. Neden işi makineye bırakıp da, adamların başka bir şey yapmasına izin vermeyelim? Ama derhal, başka ne yapacakları sorusuyla karşı karşıya kalırız. "İş" olmayan bir şey yapmak üzere "iş"ten azat edildikleri varsayılır. Ama iş nedir ve ne iş değildir? Toprağı kazmak, marangozluk yapmak, ağaç dikmek, ağaç kesmek, at binmek, balık tutmak, avlanmak, tavuklara yem vermek, piyano çalmak, fotoğraf çekmek, bir ev inşa etmek, yemek yapmak, dikiş dikmek, şapka düzenlemek, motosiklet tamir etmek iş midir? Tüm bunlar, kimisi için iş, kimisi için eğlencedir. Esasen, nasıl bakmayı tercih ettiğinize göre, iş ya da eğlence olarak sınıflandırılamayacak çok az etkinlik

mevcuttur. Toprağı kazmaktan azat edilen işçi boş zamanını ya da boş zamanının bir bölümünü piyano çalarak geçirmek isteyebilirken, profesyonel bir piyanist dışarıya çıkıp da patates tarlasında toprağı kazmaktan memnuniyet duyabilir. Dolayısıyla, katlanılmaz derecede sıkıcı bir şey olarak iş ile arzulanabilecek bir şey olarak iş-olmayan arasındaki zıtlık hatalıdır. Hakikat şudur ki, yiyip içmediğinde, uyumadığında, sevişmediğinde, konuşmadığında, oyun oynamadığında ya da yalnızca aylaklık etmediğinde –ki bunlar bir ömrü doldurmayacaktır– insan, belki iş adını vermese de, bir işe ihtiyaç duyar ve çoğunlukla da bulmaya çalışır. Üçüncü ya da dördüncü dereceden morondan daha zeki bir insan için, yaşam büyük ölçüde bir çaba olarak yaşanmalıdır. Zira insan, kaba bir hedonistin varsaydığının aksine, yürüyen bir mideden ibaret değildir; eli, gözü ve beyni de vardır. Eğer ellerinizi kullanmayı bırakırsanız, bilincinizin de büyük bir bölümünü kesip atmış olursunuz. Şimdi su borusu için toprağı kazan o yarım düzine adama tekrar bakalım. Bir makine onları toprağı kazmaktan azat etti ve başka bir şey –örneğin marangozluk– yaparak eğlenecekler. Fakat ne yapmak isterlerse istesinler, kendilerini *ondan* azat edecek bir makineyle karşılaşacaklar. Çünkü bütünüyle makineleşmiş bir dünyada artık marangozluğa, yemek pişirmeye, motosiklet tamir etmeye ve benzeri işlere de toprağı kazmaktan daha fazla ihtiyaç olmayacaktır. Balina avlamaktan kiraz çekirdeği oymaya, makineler tarafından yapılması düşünülemeyecek hemen hiçbir şey yoktur. Hatta makine şu anda "sanat" olarak sınıflandırılan etkinliklere bile müdahale edecektir; bunu kamera ve radyo aracılığıyla şimdiden yapmaktadır. Dünyayı makineleşebileceği kadar makineleştirdiğinizde, ne tarafa dönerseniz dönün, sizi çalışma, yani yaşama olanağından mahrum edecek bir makineyle karşılaşırsınız.

Bu, ilk bakışta önemli bir sorunmuş gibi durmaz. Neden "yaratıcı iş"inize devam edip işi, sizin yerinize yapacak makineleri göz ardı etmeyesiniz ki? Fakat kulağa geldiği kadar kolay değildir bu. Diyelim ki, günde sekiz saat bir sigorta bürosunda çalışıyorum ve boş zamanımda "yaratıcı" bir şeyler yapmak istiyorum; böylece biraz marangozluk yapmaya, mesela kendime bir masa yapmaya karar veriyorum. Dikkat edin, bu işte daha başından bir yapaylık var, çünkü fabrikalar benim için kendi yapabileceğimden çok daha iyi bir masa üretebilir. Ancak kendi masamı yapmaya girişsem bile, yüz yıl önceki bir marangozun yaptığı masaya yönelik duygularını hissetmem mümkün değildir, hele Robinson Crusoe'nunkileri hissetmem hiç mümkün değildir. Çünkü ben daha başlamadan önce, işin büyük bölümü çoktan makineler tarafından benim için yapılmıştır bile. Kullandığım aletler minimum beceri gerektirir. Örneğin, her tür kalıbı kesip çıkarabilecek planyalara sahip olabilirim; yüz yıl öncesinin marangozununsa, gerçekten göz ve el becerisi gerektiren aletler olan keski ve iskarpelayla çalışması gerekiyordu. Satın aldığım tablalar önceden planyalanmış ve bacaklar torna tezgâhında işlenmiştir. Hatta keresteciye gidip masanın bütün parçalarını hazır olarak alabilirim ve sadece onları birleştirmem gerekir; böylece yaptığım iş, birkaç çivi çakmak ve bir parça zımpara kâğıdı kullanmaktan ibaret olur. Ve bu günümüzde böyleyse, makineleşmiş gelecekte çok daha böyle olacaktır. O *zaman* mevcut olan aletler ve malzemelerle, hata olasılığı olmayacak, dolayısıyla da beceriye yer kalmayacaktır. Bir masa yapmak, patates soymaktan daha kolay ve daha sıkıcı olacaktır. Bu tür koşullarda "yaratıcı iş"ten söz etmek saçmalıktır. (Çıraklık yoluyla aktarılmak zorunda olan) Zanaatler mutlaka çoktan yok olmuş olacaktır. Bazıları, makinenin rekabeti karşısında, şimdiden yok ol-

muş durumdadır. Taşradaki herhangi bir kilise mezarlığını gezin, bakalım 1820'den sonraya ait düzgün kesimli bir mezar taşı bulabilecek misiniz? Taşçılık sanatı, daha doğrusu zanaati bütünüyle ölüp gitti; öyle ki, yeniden canlandırmak yüzyıllar alır.

Ancak şöyle de denebilir: Neden hem makine hem de "yaratıcı iş" sürdürülmesin? Neden çağdışı meşgaleler insanların boş zamanlarında uğraştıkları birer hobi olarak geliştirilmesin? Birçok insan, makinenin doğurduğu sorunları büyük bir kolaylıkla çözüyormuş gibi görünen bu fikri akıllarından geçirmiştir. Bize anlatıldığı kadarıyla, bir domates konservesi fabrikasında günde iki saat bir kolu çevirdikten sonra eve dönen ütopya vatandaşı hemen daha ilkel bir yaşam tarzına geri dönecek ve biraz oymacılık yaparak, biraz çanak çömlek sırlayarak ya da el tezgâhında dokumacılık yaparak yaratıcı içgüdülerini avutacaktır. Peki bu hayal –tabii, bu haliyle– niye absürddür? Her zaman farkına varılmayan, ama hareket ederken daima uyulan bir ilke nedeniyle: Makine *mevcut* olduğu sürece, insan onu kullanmakla yükümlüdür. Musluğu çevirebildiğimiz sürece hiç kimse kuyudan su çekmez. Seyahat meselesinde bunun iyi bir örneği ile karşılaşırsınız. Gelişmemiş bir ülkede ilkel yöntemlerle seyahat etmiş herkes, o tür seyahat ile tren, otomobil vb. ile yapılan modern seyahat türü arasındaki farkın, yaşam ile ölüm arasındaki fark olduğunu bilir. Eşyalarını bir devenin sırtına ya da bir kağnıya yüklemiş, yürüyen ya da bir hayvana binen göçebe her tür rahatsızlığı çekebilir, ama en azından seyahat ederken yaşıyordur; oysa bir hızlı trendeki ya da lüks yolcu gemisindeki yolcu için, seyahat bir fetret, bir tür geçici ölümdür. Ve yine de, demiryolu var olduğu sürece trenle –ya da araba veya uçakla– seyahat etmek zorundasınızdır. Diyelim ki, Londra'ya kırk mil mesafedeyim. Londra'ya gitmek istediğimde neden yü-

kümü bir katırın sırtına vurup iki gün yürümek üzere yola koyulmuyorum? Çünkü on dakikada bir yanımdan hızla geçen Yeşil Hat otobüsleri varken böyle bir seyahat katlanılmaz derecede bezdirici olurdu. İnsanın ilkel seyahat yöntemlerinin keyfine varabilmesi için, başka hiçbir yönteme sahip olmaması gerekir. Hiçbir insan bir şeyi gerektiğinden daha külfetli bir biçimde yapmak istemez. Ruhlarını angaryayla kurtaran ütopyalılar hayali işte bu yüzden absürddür. Her şeyin makineler tarafından yapılabileceği bir dünyada, her şey makineler tarafından yapılacaktır. Kasıtlı olarak ilkel yöntemlere geri dönmek, çağdışı aletler kullanmak, karşınıza saçma sapan küçük zorluklar çıkarmak, bir parça zevk için uğraşı, gösterişçilik ve hilebazlık olur. Törensi bir havayla masanın başına oturup taştan yapılma aletlerle yemek yemeye benzer. Makine çağında zanaate geri döndüğünüzde, kendinizi eskiymiş havası verilmiş çay dükkânında ya da duvara iliştirilmiş sahte kolonlarıyla bir Tudor villasında bulursunuz.

Öyleyse, makineleşmedeki ilerleme, insanın çabalama ve yaratıcılık gereksinimine ket vurma eğilimindedir. Göz ve elin kullanıldığı etkinlikleri gereksiz, hatta imkânsız kılar. "İlerleme" havarisi kimi zaman bunun bir öneminin olmadığını ilan edecektir; ancak genellikle onu, bu sürecin ne kadar korkunç derecede ileri taşınabileceğini göstererek köşeye sıkıştırabilirsiniz. Örneğin, neden ellerinizi kullanasınız, hatta sümkürmek ya da bir kurşunkalemi açmak için bile neden ellerinizi kullanasınız ki? Kesinlikle, çelik ve lastikten meydana gelen bir teçhizatı omuzlarınıza tutturarak kollarınızı pörsümüş, bir deri bir kemik, işlevsiz uzuvlara dönüştürebilirsiniz. Diğer bütün organlar ve yetiler için de aynısı geçerli. Bir insanın yiyip içmek, uyumak, nefes almak ve üremekten başka bir şey yapması için gerçekten hiçbir sebep yoktur; diğer *her şey* makineler tarafından onun için halledilebilir. Dolayısıyla,

makineleşmedeki ilerlemenin mantıki sonucu, insanoğlunu bir şişenin içindeki bir beyine benzeyen bir şeye indirgemektir. Aynı her gün bir şişe viski içen bir adamın siroz olmaya niyeti olmadığı gibi, ulaşmak gibi bir niyetimiz olmasa da, daha şimdiden yönelmiş olduğumuz hedef budur. "İlerleme"nin örtük hedefi belki *–tam olarak–* şişedeki beyin olmasa da, ne olursa olsun korkunç derecede gayri insani derinlikteki bir yumuşaklık ve çaresizliktir. Ve ne yazık ki, günümüzde "ilerleme" ve "sosyalizm" sözcükleri, herkesin zihninde ayrılmaz bir biçimde birbiriyle bağlantılıdır. Makinelerden nefret eden türden insanlar, sosyalizmden de nefret etmeleri gerektiğini düşünmektedir; sosyalist ise daima makineleşme, rasyonelleşme ve modernleşme taraftarıdır – ya da en azından öyle olması gerektiğini düşünür. Örneğin, oldukça yakın bir zamanda ünlü bir ILP'li –bu, hafif uygunsuz bir şeymişçesine– efkârlı bir utançla bana, "atlara tutkun" olduğunu itiraf etti. Görüyorsunuz ya, atlar yok olmuş tanımsal bir geçmişe ait ve geçmişe yönelik her tür duygunun üstüne şüpheli bir sapkınlık kokusu sinmiş. Bunun böyle olmak zorunda olduğuna inanmıyorum, ama şüphesiz ki böyle. Ve saygın zihinlerin sosyalizme yabancılaşmasını açıklamak için tek başına yeterli.

Bir kuşak önce bütün zeki insanlar bir anlamda devrimciydi; bugünse, bütün zeki insanların gerici olduğunu söylemek gerçeğe daha yakın olacaktır. Bu bağlamda H.G. Wells'in *Efendi Uyanıyor*'u ile otuz yıl sonra yazılmış olan Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sını karşılaştırmaya değer. Her ikisi de karamsar birer ütopya, "ilerici" kişinin bütün hayallerinin gerçekleşmiş olduğu bir tür ukala cennetidir. Yalnızca hayal ürünü bir kurgu olarak değerlendirilen *Efendi Uyanıyor*, bence, çok daha üstündür; ama "ilerleme"nin başrahibi olan Wells'in "ilerleme"ye karşı inançla yazamamasından kaynaklanan bü-

yük çelişkilerden mustariptir. Ayrıcalıklı sınıf sığ ve korkakça bir hedonizmden oluşan bir yaşam sürerken, mutlak köleliğe ve insanlık dışı bir cehalete mahkûm edilen işçilerin yeraltındaki mağaralarda ağır koşullarda mağara adamları gibi çalıştırıldıkları göz alıcı ama tuhaf biçimde kötü bir dünya tablosu çizer. İnsan –daha sonra muhteşem bir kısa hikâye olan *Stories of Space and Time*'da [Uzay ve Zaman Öyküleri] daha fazla geliştirilmiş– bu fikri inceler incelemez tutarsızlığının farkına varır. Zira Wells'in tahayyül ettiği son derece makineleşmiş dünyada işçilerin günümüzde olduğundan daha ağır koşullarda çalışmasına neden gerek olsun? Makinenin emeği artırma değil, ortadan kaldırma eğiliminde olduğu açıktır. Makineler dünyasında işçiler köleleştirilebilir, kötü muamele görebilir ve hatta yetersiz beslenebilirler, ama kesinlikle aralıksız bedensel çalışmaya mahkûm edilmeyeceklerdir; çünkü öyle olsa makinelerin ne işlevi kalır? Tüm işi makinelere ya da insanlara yaptırabilirsiniz, ama ikisi bir arada olanaksızdır. Mavi üniformaları ve bozulmuş, yarı insani dilleriyle o yeraltı işçisi birlikleri hikâyeye yalnızca tüylerinizi diken diken etmek için konmuştur. Wells, "ilerleme"nin yanlış yola sapabileceğini dile getirmek ister; ama aklına gelen yegâne kötülük eşitsizliktir: Bir sınıf, göründüğü kadarıyla saf kötülüğünden, bütün zenginliğe ve iktidara el koyarak diğerlerini eziyor. Ufak bir değişiklik yaparak ayrıcalıklı sınıfı alaşağı edin –aslında dünya kapitalizminden sosyalizme geçin– ve her şey iyi olsun der gibi duruyor. Makine medeniyeti var olmaya devam etmeli, ama ürünleri eşit bir biçimde paylaştırılmalı. Yüzleşmeye cesaret edemediği düşünce ise, düşmanın makinenin ta kendisi olabileceğidir. Böylece, *The Dream*, *Men Like Gods* vb. daha karakteristik ütopyalarında iyimserliğe ve tek sohbet konuları atalarından üstünlükleri olan bir aydınlanmış güneş banyocuları soyu olan maki-

neler tarafından "özgürleştirilmiş" insanlık vizyonuna geri döner. *Cesur Yeni Dünya* ise daha sonraki bir döneme ve "ilerleme" aldatmacasının içyüzünü görmüş bir kuşağa aittir. Kendi iç çelişkilerine sahip olsa da (en önemlilerine, Mr. John Strachey'in *The Coming Struggle for Power*'ında [Yaklaşan İktidar Mücadelesi] parmak basılmıştır), en azından mükemmeliyetçiliğin şiş göbeklice türüne yönelik unutulmaz bir saldırıdır. Karikatüre özgü abartılara yer vererek muhtemelen düşünen insanların çoğunluğunun makine medeniyeti hakkında hissettiklerini dile getirir.

Duyarlı kişinin makine düşmanlığı bir anlamda gerçekçi değildir, çünkü makinenin kalıcı olarak geldiği açık bir olgudur. Fakat bir düşünüş tarzı olarak, hakkında söylenecek çok şey vardır. Makine kabul edilmek zorundadır; ama insanın onu daha çok bir ilacı kabul ettiği gibi, yani gönülsüzce ve şüpheyle yaklaşarak kabul etmesi muhtemelen daha iyidir. İlaç gibi, makine de yararlıdır, tehlikelidir ve alışkanlık yapar. Ona ne kadar sık teslim olursanız, sizi o kadar sıkıca avucunun içine alır. Makinenin bizi ne kadar meşum bir hızla iktidarı altına aldığını kavramak için, şu anda yalnızca etrafınıza bir bakmanız yeterlidir.

Öncelikle, çoktan bir makineleşme yüzyılının etkisi altında olan ürkütücü bir zevk düşkünlüğü vardır. Bu, neredeyse işaret edilmesine gerek olmayacak derecede aşikârdır ve genel olarak kabul görür. Ama tek bir örnek olarak en dar anlamıyla zevki, düzgün yemekten alınan zevki, yani damak tadını ele alalım. Yüksek derecede makineleşmiş ülkelerde, konserve besinler, soğuk hava depoları, tat verici sentetik maddeler ve benzerleri sağ olsun, damak neredeyse ölü bir organdır. Herhangi bir manava bakarak, İngiliz halkının çoğunluğunun elmayla kastettiği şeyin, Amerika ya da Avustralya'dan gelen son derece

renklendirilmiş bir ham pamuk topağı olduğunu görebilirsiniz; bu şeyleri göründüğü kadarıyla zevkle yalayıp yutar ve İngiliz elmalarını ağaçların altında çürümeye bırakırlar. Onlara hitap eden, Amerikan elmasının parlak, standardize edilmiş, makine yapımı görüntüsüdür; İngiliz elmasının daha lezzetli olması, hiç fark etmedikleri bir şeydir. Ya da herhangi bir bakkaldaki fabrikada imal edilmiş, folyoya sarılı peynire ve "harmanlanmış" tereyağına bakın; bütün gıda dükkânlarında, hatta mandıralarda bile giderek daha çok yer işgal eden korkunç konserve dizilerine bakın; 6 penilik İsviçre keklerine ya da 2 penilik dondurmalara bakın; insanların bira adı altında kafalarına dikip içtikleri leş gibi kimyasal yan ürüne bakın. Nereye bakarsanız bakın, makine imalatı kof bir ürünün, tadı hâlâ talaştan başka bir şeye benzeyen eski moda bir ürün karşısında zafer elde ettiğini görürsünüz. Ve yiyecek konusunda geçerli olan, mobilyalar, evler, giysiler, kitaplar, eğlenceler ve yaşadığımız ortamı meydana getiren diğer her şey konusunda da geçerlidir. Artık düşünceleri için, radyo gürültüsünü sığır böğürtüsünden de, kuş cıvıltısından da sadece daha kabul edilebilir değil, aynı zamanda daha *normal* bir arka plan kabul eden milyonlarca insan var ve sayıları her yıl artmakta. Zevklerimiz, hatta dilimizdeki tat tomurcukları yozlaşmadan kaldığı sürece, dünyanın makineleşmesi asla fazla ileri gidemez; çünkü o durumda makine ürünlerinin çoğu istenmezdi. Sağlıklı bir dünyada, konserve gıdaya, aspirine, gramofonlara, gaz borusu tarzı sandalyelere, makineli tüfeklere, günlük gazetelere, telefonlara, otomobillere vb. talep olmaz; öte yandan, makinelerin üretemeyeceği şeylere dönük sabit bir talep olurdu. Fakat artık makine burada ve yozlaştırıcı etkileri neredeyse karşı konulmaz. İnsan onu yerden yere de vursa kullanmaya devam ediyor. Kıçında donu olmayan bir yabani bile, şans verildiğinde, birkaç ay için-

de medeniyetin kötü alışkanlıklarını edinecektir. Makineleşme zevklerin çürümesine, zevklerin çürümesiyse makine ürünlerine yönelik talebe, dolayısıyla daha fazla makineleşmeye yol açar ve böylece bir kısırdöngü meydana gelmiş olur.

Fakat buna ek olarak, dünyanın makineleşmesi –biz ister isteyelim, ister istemeyelim– kendiliğindenmişçesine ilerleme eğilimindedir. Bu, modern Batılı insanın makine icat etme yetisinin neredeyse bir içgüdü halini alana dek beslenmesi ve uyarılmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlar, uykusunda çalışmaya devam eden uyurgezerler gibi, neredeyse bilinçsizce yeni makineler icat etmekte ve var olanları geliştirmektedir. Geçmişte, gezegenimizdeki yaşamın zorlu ve her koşulda meşakkatli olması doğal kabul edilirken, atalarınızın kullanışsız aletlerini kullanmanız doğal bir kader gibi görülmekteydi ve ancak aralarında yüzyıllar olan birkaç eksantrik insan yeni aletler tasarlarken, uzun çağlar boyunca kağnı, saban, orak gibi şeyler büyük ölçüde değişmeden var oldu. Vidaların eski çağlardan bu yana kullanıldığına dair kanıtlar mevcut; ama yine de, 19. yüzyıl ortalarında birisi uçlarını sivriltmeyi akıl edene dek uçları yassı olmayı sürdürdü ve vida sokulabilmek için önce delik açılmak zorundaydı. Çağımızda böyle bir şey düşünülemez bile. Çünkü neredeyse her modern Batılı insanın icat yetisi belirli bir derecede gelişmiştir; Polinezyalının yüzmesi ne kadar doğalsa, Batılının da makineler icat etmesi o kadar doğaldır. Batılı bir insana bir iş verdiğinizde, derhal işi onun yerine yapacak bir makine tasarlamaya, bir makine verdiğinizdeyse onu geliştirmenin yollarını düşünmeye başlar. Bu eğilimi yeterince anlıyorum, zira kendim de başarısız bir biçimde olsa da aynı düşünüş tarzına sahibim. İşleyecek bir makine tasarlayacak mekanik beceriden de, sabırdan da yoksunum; ama sürekli, beni beynimi ya da kaslarımı kullan-

ma derdinden azat edecek olası makinelerin hayaletlerini görüyorum. Makinelerle arası daha iyi olan birisi muhtemelen bunların bazılarını imal eder ve işler hale getirirdi. Ama mevcut ekonomik sistemimizde, o makineleri inşa edip etmeyeceği –ya da daha doğrusu, başka birisinin onlardan faydalanıp faydalanamayacağı– ticari değere sahip olup olmamalarına bağlıdır. Dolayısıyla, sosyalistler, sosyalizm kurulduğunda makineleşmenin ilerleme hızının çok daha artacağını iddia etmekte haklıdır. Makinelere dayanan bir medeniyette icat ve geliştirme süreci daima sürecektir, ama kapitalizm onu yavaşlatma eğilimindedir; çünkü kapitalizmde, oldukça kısa vadeli kâr vaat etmeyen tüm icatlar ihmal edilir, hatta kârı azaltmakla tehdit eden kimileri, Petronius'un sözünü ettiği esnek cam kadar insafsızca önlenir.[1] Sosyalizm kurulur, kâr ilkesi ortadan kaldırılırsa, mucit de özgürleşir. Dünyanın –şimdiden yeterince hızlı olan– makineleşmesi inanılmaz hızlanacak ya da en azından hızlanabilecektir.

Ve hafif tehditkâr bir olasılıktır bu, çünkü makineleşme sürecinin kontrolden çıktığı daha şimdiden aşikâr. Sadece, insanlık bu alışkanlığa sahip olduğundan gerçekleşiyor. Kimyagerin biri yeni bir lastik sentetize etme yöntemini mükemmelleştiriyor ya da makine ustasının biri yeni bir piston pimi kalıbı tasarlıyor. Neden? Açık biçimde anlaşılmış bir amaçla değil de, sadece şimdi artık içgüdüsel hale gelmiş olan icat etme ve geliştirme dürtüsünden. Bir pasifisti bir bomba fabrikasında işe sokun ve iki ay içinde size yeni bir bomba tipi tasarlasın. Mucitlerinin bile insanlığa yararlı olacağını beklemediği zehirli gazlar gibi şeytani şeylerin ortaya çıkışı işte bu yüzdendir.

1. Örneğin, birkaç yıl önce birisi, yıllarca dayanacak bir gramofon iğnesi icat etti. Büyük gramofon firmalarından biri patent haklarını satın aldı ve hakkında duyulan son şey de bu oldu. (Yazarın notu.)

Zehirli gaz gibi şeylere yönelik tavrımız, Brobdingnag kralının baruta yönelik tavrı gibi *olmalıdır*; fakat makinelere ve bilime dayanan bir çağda yaşadığımızdan, ne olursa olsun "ilerleme"nin sürmek ve bilginin asla bastırılmamak zorunda olduğu fikri kanımıza girmiştir. Sözde, insanın makine için değil, makinenin insan için yapıldığına şüphesiz katılırız; pratikteyse makinenin gelişimini denetlemeye yönelik her girişim bize, bilgiye yönelik bir saldırı ve dolayısıyla kutsal değerlere hakaret olarak görünür. Ve insanlığın tamamı aniden makineye karşı isyan ederek daha basit bir yaşam tarzına kaçsa bile, bu kaçış korkunç zor olurdu. Butler'ın *Erewhon*'undaki gibi, icat edilmiş bütün makineleri belirli bir tarihte parçalamak yeterli olmaz; eskileri parçalanır parçalanmaz neredeyse istemsizce yeni makineler tasarlayacak olan kafa yapısını da paramparça etmemiz gerekirdi. Ve o kafa yapısından her birimizin içinde hiç değilse biraz olsun mevcut. Dünyanın bütün ülkelerinde, biliminsanları ve teknisyenlerden oluşan büyük bir ordu, geri kalan herkesi peşlerine takmış, bir karınca kıtasının kör sebatıyla "ilerleme" yolunda uygun adım yürümekte. Görece az insan gerçekleşmesini istiyor, çok sayıda insan aktif bir biçimde gerçekleşmemesini istiyor, ama yine de gerçekleşiyor. Makineleşme süreci bizzat bir makineye, bizi hızla tam bilmediğimiz bir yere, ama büyük olasılıkla Wells'in pamuklarla sarmalanmış dünyasına ve şişedeki beyne doğru götüren göz alıcı dev bir araca dönüşmüş durumda.

Öyleyse bu, makineye karşı olan davadır. Haklı ya da haksız bir dava olmasının pek önemi yok. Esas mesele, bu ya da oldukça benzeri argümanların, makine uygarlığına düşman olan herkes tarafından tekrarlanmakta olmasıdır. Ve ne yazık ki, neredeyse herkesin zihninde olan "sosyalizm-ilerleme-makineler-Rusya-traktör-hijyen-makineler-ilerleme" düşünce zinciri yüzünden, sosyalizme düşman

olanlar da çoğunlukla *aynı* kişilerdir. Merkezî ısıtmadan ve gaz borusu tarzı sandalyelerden nefret eden türden insanlar, aynı zamanda, sosyalizmden söz ettiğinizde "arı kovanı devleti" hakkında bir şeyler geveledikten sonra kederli bir yüz ifadesiyle uzaklaşan türden insanlardır. Gözlemleyebildiğim kadarıyla, bunun neden böyle *olduğunu*, hatta böyle olduğunu çok az sayıda sosyalist kavrıyor. Sözünü sakınmayan türden bir sosyalisti bir köşeye çekip bu bölümde söylediklerimin anafikrini tekrarlayın ve bakın size nasıl cevap verecek. Gerçekten de çok sayıda cevap alacaksınız; onları o kadar sık duydum ki, neredeyse ezbere biliyorum.

İlk olarak, size "geriye dönmenin" (ya da –sanki ilerlemenin çarkı insanlık tarihinde çok kereler şiddet yoluyla geriye çevrilmemiş gibi!– "ilerlemenin çarkını geriye çevirmenin") imkânsız olduğunu söyleyecek ve sizi Ortaçağcı olmakla suçlayarak Ortaçağ'ın korkunç yanlarından, cüzzam, engizisyon vesaireden söz etmeye başlayacaktır. Modernite taraftarlarının Ortaçağ'a ve genel olarak geçmişe yönelik saldırılarının çoğu esasen meselenin özünü ıskalar; çünkü temel hileleri, hassasiyetleri ve yüksek konfor standartlarıyla modern insanı bu tür şeylerin duyulmamış olduğu bir çağa yansıtmaktır. Ancak, her ne olursa olsun, bunun bir yanıt olmadığını gözden kaçırmayın. Zira makineleşmiş geleceğe duyulan antipati, geçmişteki herhangi bir döneme en ufak hayranlığı imlemez. Ortaçağcılardan daha bilge olan D.H. Lawrence, hakkında yeterince az bilgi sahibi olduğumuz Etrüskleri idealize etmeyi tercih etti. Ancak Etrüskleri, Pelasgları, Azetekleri, Sümerleri ya da ortadan kalkmış herhangi bir romantik halkı idealize etmeye de hiç gerek yok. İnsan, arzulanacak bir uygarlık tahayyül ettiğinde, bunu yalnızca bir hedef olarak yapar; zaman ve mekânda daha önce var olmuş gibi yapmasına gerek yoktur. Bu noktayı vurgular,

hayatı daha yumuşak ve karmaşık değil, daha basit ve zorlu kılmayı hedeflemek istediğinizi açıklarsanız, sosyalistler çoğunlukla, sanki çakmaktaşından kazıcılar ile Sheffield'deki çelik fabrikaları ya da deri kayıklar ile *Queen Mary* arasında hiçbir şey yokmuşçasına, "doğa durumu"na –yani pis kokulu bir paleolitik mağaraya– dönmek istediğinizi öne sürecektir.

Ancak nihayet daha çok meselenin özüne dair kabaca şöyle bir cevap alırsınız: "Evet, söylediklerinin hepsi kendince çok iyi. Kendimizi sertleştirmemiz ve aspirinler, merkezî ısıtmalar vb... olmaksızın yaşamamız kuşkusuz son derece soyluca olurdu. Ancak mesele şu ki, gördüğün üzere kimse bunu cidden istemiyor. Hayvanca çalışmak anlamına gelen ve bahçıvanlık oynamakla hiç de aynı şey olmayan tarımsal yaşam biçimine geri dönmek olurdu bu. Ben ağır iş istemiyorum, sen ağır iş istemiyorsun, ne anlama geldiğini bilen hiç kimse ağır iş istemiyor. Böyle konuşmanın tek nedeni, hayatında hiç zor bir iş yapmamış olman," vb. vb.

Bu, bir anlamda doğru. "Yumuşağız; Tanrı aşkına yumuşak kalalım!" demeye varıyor, ki en azından gerçekçi. Daha önce de dile getirdiğim gibi, makineler bizi avucunun içine almış durumda ve kurtulmamız son derece zor olacak. Ancak yine de gerçekten baştan savma bir cevap bu; çünkü şunu ya da bunu "istediğimizi" söylediğimizde ne kastettiğimizi açıklamakta başarısız oluyor. Ben, sabah erkenden bir fincan çay içmezse ve her cuma *New Statesman*'i eline geçmezse ölecek, yozlaşmış bir modern yarı-entelektüelim. Daha basit, zorlu, büyük olasılıkla tarımsal bir yaşam biçimine dönmeyi –bir anlamda– açıkça "istemiyorum". Aynı anlamda, içkiyi azaltmayı, borçlarımı ödemeyi, yeterince egzersiz yapmayı, karıma sadık kalmayı da "istemiyorum". Fakat başka ve daha değişmez bir anlamda, bu şeyleri istiyorum ve muhtemelen aynı anlam-

da, "ilerleme"nin dünyayı küçük şişman adamlar için daha güvenli hale getirmek olarak tanımlanamayacağı bir uygarlık istiyorum. Yukarıda ana hatlarıyla aktardıklarım, pratikte, olası taraftarlar *nasıl* kendilerinden uzaklaştırdıklarını açıkladığımda sosyalistlerden –düşünen, kitabi eğitim almış sosyalistlerden– duyabildiğim yegâne argümanlar. Elbette, bir de, "tarihsel zorunluluk" adı verilen şu sorun savan şey nedeniyle, halk istese de istemese de sosyalizmin nasıl olsa geleceği şeklindeki eski argüman var. Ama "tarihsel zorunluluk", daha doğrusu ona olan inanç, Hitler karşısında ayakta kalmayı başaramadı.

Bu arada, zihinsel açıdan çoğunlukla solcu ama duygusal açıdan sıkça sağcı olan düşünen kişi, sosyalist cemaatin kapısında bekleşiyor. Sosyalist olması gerektiğinin şüphesiz bilincinde. Ama önce tek tek sosyalistlerin bönlüğünü, sonra da sosyalist ideallerin aşikâr ruhsuzluğunu görerek aniden fikrini değiştirip uzaklaşıyor. Kısa bir süre önceye dek tarafsızlığa yönelmek doğaldı. On, hatta beş yıl önce, tipik edebiyat adamı, barok mimari üzerine kitaplar yazar ve siyaset üstü bir ruha sahip olurdu. Ama bu tutum zor, hatta demode bir hal almakta. Gittikçe daha zor zamanlardan geçiyoruz, sorunlar daha açık, hiçbir şeyin asla değişmeyeceği (yani kâr payınızın daima güvende olacağı) inancı giderek hükmünü yitiriyor. Edebiyat adamının sırtını yasladığı tarafsızlık, bir zamanlar bir katedralin sıralarındaki pelüş minder kadar rahatken artık katlanılmaz biçimde kıçlarına batıyor; o da giderek daha çok iki taraftan birine yönelme eğilimi gösteriyor. On-on iki yıl önce sonuna kadar "sanat sanat içindir" yanlısı olan ve genel seçimlerde oy vermeyi ağza alınmayacak kadar bayağı bulan birçok önde gelen yazarımızın bugün net bir siyasi görüşe sahip olduğunu ve genç yazarlarımızın, en azından su katılmamış ahmak olmayanların çoğunun başından itibaren "politik" olduğunu gör-

mek ilginç. Dananın kuyruğu koptuğunda entelijansiyanın ana hareketinin faşizm yönünde olması tehlikesiyle karşı karşıya olduğumuza inanıyorum. Dananın kuyruğunun ne zaman kopacağını söylemek güç; bu, büyük olasılıkla Avrupa'daki olaylara bağlı; ama belirleyici an, bir, hatta iki yıl içinde gelebilir. Bu, aynı zamanda, biraz aklı ve vicdanı olan herkesin sosyalist tarafta olması gerektiğini içten içe bileceği an olacak. Ancak oraya mutlaka kendiliğinden gelmeyecekler; önlerinde engel teşkil eden çok fazla eski önyargı var. Bunun için, bakış açılarının anlaşıldığını işaret eden yöntemlerle ikna edilmeleri gerekecek. Sosyalistlerin, artık inancını değiştirmiş olanlara vaaz vermekle kaybedecek zamanı kalmadı. Artık görevleri, insanları fazlasıyla sık gerçekleştiği gibi faşistleştirmek yerine, mümkün olduğunca hızlı bir biçimde sosyalistleştirmek.

İngiltere'de faşizmden söz ederken, aklımdan geçen ille de Mosley[1] ve sivilceli yandaşları değil. İngiliz faşizmi, geldiğinde, muhtemelen ağırbaşlı ve incelikli türden olacaktır (tahminen, en azından başlangıçta faşizm *adını taşımayacaktır*) ve Mosley'in damgasını taşıyan bir Gilbert ve Sullivan[2] ağır süvarisinin, İngiliz halkının çoğunluğunun gözünde bir şakadan ötesi olabileceği şüphelidir; fakat Mosley'in bile izlenmesi gerekir; çünkü kariyerinin başında ciddiye alınmamanın politikada yükselen bir insan için kimi zaman bir avantaj teşkil edebileceği tecrübeyle sabittir (*bakınız*: Hitler ve III. Napoléon'un kariyerleri). Fakat şu anda aklımdan geçen şey, ne yaptıklarını

1. Sir Oswald Ernald Mosley (1896-1980): İngiltere'deki faşist partinin (British Union of Fascists) kurucu lideri. (Ç.N.)

2. Sir William Schwenck Gilbert (1836-1911) ve Sir Arthur Seymour Sullivan (1842-1900): 1870'lerden itibaren birlikte ürettikleri on dört operayla ünlenmişlerdi. (Ç.N.)

daha iyi bilmesi gereken insanlar arasında giderek daha fazla zemin bulduğu şüphe götürmeyen faşist kafa yapısı. Entelektüellerde görülen biçimiyle faşizm, gerçekten sosyalizmin olmasa da, makul bir taklidinin aynadaki aksidir. Özünü, hayalî sosyalistin yaptığı her şeyin *tersini* yapma kararlılığı oluşturur. Sosyalizmi kötü ve yanıltıcı bir ışık altında gösterirseniz –halkın, ukala Marksistlerin emriyle Avrupa uygarlığını çöpe atmaktan farksız bir anlama gelmediğini sanmasına izin verirseniz– entelektüelleri faşizme itme tehlikesini doğurursunuz. Onları, sosyalizm davasına kulaklarını tıkayacakları öfkeli bir savunma tavrına sokacak şekilde korkutursunuz. Böyle bir tavır, Pound, Wyndham Lewis[1], Roy Campbell[2] vb. yazarlarda, Katolik yazarların çoğunda, Douglas Credit grubunun[3] birçok üyesinde, belirli popüler romancılarda ve hatta –yüzeyin biraz altına bakacak olursanız– Eliot gibi aman-ne-üstün bir burnu havada muhafazakâr ve sayısız takipçisinde de şimdiden oldukça açık bir biçimde gözlemlenebilir. İngiltere'de faşist hissiyatın güçlenişine dair yanlış anlaşılması olanaksız örnekler isterseniz, Habeşistan Savaşı sırasında basına yazılan İtalyan saldırısını onaylayan sayısız mektuptan birkaçına ve İspanya'daki faşist ayaklanma karşısında gerek Katolik gerekse Anglikan vaaz kürsülerinden yükselen sevinç çığlıklarına bakabilirsiniz (17 Ağustos 1936 tarihli *Daily Mail*'e bakın).

Faşizmle mücadele edebilmek için, onu anlamak zorundayız; buna çok sayıda kötülüğün yanında birkaç iyi

1. Percy Wyndham Lewis (1882-1957): Vortisizm akımının kurucuları arasında yer alan İngiliz ressam ve yazar. (Ç.N.)

2. Ignatius Royston Dunnachie Campbell (1901-1957): İspanya'da Franco saflarında yer alan ve faşistlere sempatisiyle tanınan Güney Afrikalı şair. (Ç.N.)

3. Ekonomik işleyişin bir "Sosyal Kredi" aracılığıyla düzenlenmesini savunan C.H. Douglas'ın (1857-1952) taraftarları. (Ç.N.)

yanının da olduğunu itiraf etmek de dahildir. Pratikte, faşizm elbette alçak bir tiranlıktır ve iktidarı ele geçirme ve elinde tutma yöntemleri, en ateşli taraftarlarının bile başka konulardan konuşmayı tercih edecekleri türdendir. Ancak faşizmin altında yatan hissiyat, insanları başlangıçta faşist kampa çeken hissiyat daha az aşağılık olabilir. *Saturday Review*'un insana düşündürdüğü gibi *her zaman* Bolşevik öcüden duyulan büyük korku değildir. Harekete yeterince bir göz atmış herkes bilir ki, alt kademeden faşistler çoğu zaman oldukça iyi niyetli insanlardır; örneğin, işsizlerin payına düşeni arttırmaya gerçekten heveslidirler. Ama bundan daha önemli olan, faşizmin gücünü muhafazakârlığın kötü türlerinden olduğu kadar iyi türlerinden de aldığı olgusudur. Geleneklere ve disipline duyarlı olan herhangi bir kişi için, faşizmin çekiciliği hazır kıtadır. İçiniz dışınız inceliksiz türden sosyalist propaganda olmuşsa, faşizmi Avrupa uygarlığında iyi olan her şeyin son savunma hattı olarak görmek muhtemelen çok kolaydır. Bir elinde plastik cop, öteki elinde hintyağı şişesiyle sembolik açıdan en kötü haliyle faşist zorba bile kendisini ille de bir zorba olarak değil, büyük ihtimalle Roncevaux Geçidi'nde Hıristiyanlığı barbarlara karşı savunan Roland gibi görür. Faşizm her yerde ilerliyorsa, bunun büyük ölçüde bizzat sosyalistlerin suçu olduğunu itiraf etmemiz gerekir. Bu, kısmen komünistlerin demokrasiyi sabote etme yönündeki hatalı taktiğinden, yani oturdukları dalı kesmelerinden, ama daha çok da sosyalistlerin davalarını başta –tabiri caizse– yanlış yönden tanıtmalarından kaynaklanır. Hiçbir zaman sosyalizmin temel hedeflerinin adalet ve özgürlük olduğunu yeterince açıklayamadılar. Gözlerini ekonomik olgulardan ayıramadıklarından, insanın ruhu olmadığı varsayımıyla hareket ederek açıktan ya da alttan alta materyalist bir ütopyayı hedef belleddiler. Bunun sonucunda faşizm, hedonizme ve ucuz "ilerleme" anlayışına başkaldı-

ran tüm içgüdüleri istismar etme şansına erişti. Kendisini Avrupa geleneklerinin savunucusu olarak gösterebildi ve Hıristiyanlık inancına, vatanseverliğe ve askerî erdemlere hitap edebildi. Faşizmi "kitlesel sadizm" olarak ya da benzeri basit bir ifadeyle bir kenara atmanın kötülüğü, yararsızlıktan çok daha ötedir. Faşizm yalnızca yavaşça kendiliğinden geçip gidecek bir sapıklıkmış gibi yapmaktaysanız, gördüğünüz rüyadan sizi birisi cop darbesiyle uyandıracaktır. Mümkün olan yegâne çözüm yolu, faşizm davasını incelemek, olumlu yanları olduğunu kavramak ve dünyaya, faşizmde iyi olan ne varsa sosyalizmde de mevcut olduğunu açıklamaktır.

Şu anda durum umutsuz. Başımıza daha kötü bir şey gelmese bile kitabın ilk bölümlerinde tasvir ettiğim ve mevcut ekonomik sistemde düzelmeyecek koşullar mevcut. Daha da acil olan sorunsa, faşizmin Avrupa'ya egemen olması tehlikesi. Ve sosyalist doktrin hızla etkin bir biçimde geniş kitlelere yayılmadığı sürece, faşizmin gelecekte devrileceğine dair hiçbir garanti yoktur. Çünkü sosyalizm, faşizmin yüzleşmesi gereken yegâne gerçek düşmandır. Kapitalist-emperyalist hükümetler, bizzat yağmalanmak üzere olsalar bile, faşizmin kendisine karşı inançla mücadele etmeyeceklerdir. Egemenlerimiz, içlerinde meseleye hâkim olanlar, büyük olasılıkla Britanya İmparatorluğu'nun her bir santimetrekaresini İtalya, Almanya ve Japonya'ya teslim etmeyi sosyalizmin zaferini görmeye yeğleyeceklerdir. Histerik milliyetçiliğe dayandığını sanarken faşizme gülmek kolaydı, çünkü her biri kendini seçilmiş halk ve vatansever *contra mundum*[1] olarak gören faşist devletler birbirleriyle çarpışacaktı. Ama hiç de öyle olmuyor. Faşizm artık uluslararası

1. (Lat.) Dünyaya karşı. (Ç.N.)

bir hareket; bu da demek oluyor ki, faşist uluslar yağma amacıyla bir araya gelebilmekle kalmayacak, belki daha ancak yarı bilinçli olarak olsa da, bir dünya sistemi haline gelmenin yollarını aramaktalar. Çünkü totaliter devlet vizyonunun yerini totaliter dünya vizyonu almakta. Daha önce de vurguladığım üzere, makine tekniğindeki gelişme önünde sonunda bir kolektivizm biçimine yol açmak zorundadır; ama bu biçimin ille de eşitlikçi olması, yani sosyalizm olması gerekmez. İktisatçıların iddiasının aksine, ekonomik açıdan kolektivist –yani kâr ilkesinin ortadan kaldırıldığı– ama tüm politik, askerî ve eğitim iktidarının ufak bir yönetici kastın ve emrindeki katillerin ellerinde toplandığı bir dünya tahayyül etmek oldukça kolaydır. Faşizmin amacı, bu ya da buna benzer bir şeydir. Ve bu, elbette köle devleti, daha doğrusu köle dünyasıdır; büyük olasılıkla sağlam bir toplum biçimi olacaktır bu ve kaynakların bilimsel yöntemlerle kullanılması halinde dünyanın ne kadar büyük bir zenginliğe sahip olacağı düşünülecek olursa, kölelerin iyi beslenme ve tatmin edilme olanağı mevcuttur. Arılara ciddi bir haksızlık yapılarak, faşizmin hedefi sıkça "arı kovanı devleti" olarak nitelenir. Gelincikler tarafından yönetilen bir tavşanlar dünyası nitelemesi daha yerinde olacaktır. İşte bu canavarca olasılığa karşı bir araya gelmek zorundayız.

Uğruna bir araya gelebileceğimiz yegâne şey ise, sosyalizmin temel ideali olan adalet ve özgürlüktür. Ancak bu idealin "temel" olduğunu söylemek pek de yeterli değildir. Neredeyse tamamen unutulmuştur. Bir gübre dağının altında saklı olan bir elmas haline gelene dek, katman katman doktriner ukalalıkların, partiler arasındaki ağız dalaşlarının ve enine boyuna düşünülmemiş bir "ilericiliğin" altına gömülmüştür. Sosyalistlerin görevi, o elması yeniden açığa çıkarmaktır. Adalet ve özgürlük! Dünyanın her yerinde bir işaret borusu gibi yankılanması

gereken sözler işte *bunlar*dır. Uzun bir süredir, kesinlikle en azından son on yıldır en iyi ezgilerin tamamı, şeytana ait olmuştur. "Sosyalizm" sözcüğünün, bir yandan uçaklar, traktörler ve şaşaalı cam ve beton fabrikaları tablosunu, öte yandan güçsüz sakallarıyla vejetaryenleri, (yarı gangster, yarı sahibinin sesi) Bolşevik komiserleri, sandaletleriyle ağırbaşlı hanımları, uzun sözcükler geveleyip duran darmadağınık saçlı Marksistleri, Quaker kaçkınlarını, doğum kontrol fanatiklerini ve kapalı kapılar ardında dolaplar çeviren İşçi Partililer tablosunu akla getirdiği bir hale düşmüş durumdayız. Sosyalizm, hiç değilse bu adada, artık devrim ve tiranların alaşağı edilmesi değil, tuhaflık, makine hayranlığı ve aptal bir Rusya kültü kokuyor. Bu kokuyu derhal ortadan kaldıramadığınız sürece, faşizm kazanabilir.

XIII

Peki sonuç olarak, bu konuda yapabileceğimiz bir şey var mı?

Kitabın ilk bölümünde, kısa değinmelerle, ne tür bir zorlukla karşı karşıya olduğumuzu ortaya koymuştum. İkinci bölümündeyse, tek çare olan sosyalizmin –bence– neden bu kadar çok sayıda iyi niyetli normal insanı ittiğini açıklamaya çalıştım. Önümüzdeki birkaç yıldaki en acil ihtiyacımızın, o iyi niyetli normal insanları faşizm kozunu oynamadan önce kendimize çekmek olduğu açıktır. Burada partiler ve siyasi önlemler meselesini gündeme getirmek istemiyorum. (Sadece faşizm tehdidi bile şu anda bir tür Halk Cephesi doğuracak olsa bile) Herhangi bir parti etiketinden daha önemli olan şey, sosyalist doktrinin etkin bir biçimde yayılmasıdır. İnsanların birer sosyalist olarak davranmaya hazırlanması gerekiyor. İnanıyorum ki, farkında olmadan sosyalizmin temel hedeflerine sempati duyan ve onları harekete geçirecek sözcük bulunursa neredeyse hiç mücadelesiz kazanılabilecek sayısız insan var. Yoksulluğun ne anlama geldiğini bilen herkes, tiranlık ve savaştan gerçekten nefret eden herkes, potansiyel olarak, sosyalist saftadır. Dolayısıyla benim buradaki görevim, sosyalizm ile zeki düşmanlarının barışmasının nasıl sağlanabileceğini –ister istemez kaba hatlarıyla– göstermektir.

Önce düşmanların kendisini –yani kapitalizmin kötü olduğunu kavrasalar da sosyalizmden söz edildiğinde midesi bulanan, titreme gelen bütün insanları– ele alalım. Daha önce de söylediğim gibi, bu durum iki ana nedene dayandırılabilir. Bunlardan biri, pek çok sosyalistin bireysel seviyesizliğidir. Diğeriyse, sosyalizmin fazlasıyla sıkça, geleneklere duyarlı ve temel bir estetik anlayışına sahip herkesi dehşete düşüren şiş göbekli, tanrısız bir "ilerleme" anlayışıyla eşleştirilmesidir. İlk olarak, ikinci noktayı ele almama izin verin.

Duyarlı insanlar arasında çok yaygın olan "ilerleme" ve makine uygarlığından hoşlanmama tavrı, ancak bir kafa yapısı olarak savunulabilir. Sosyalizmi reddetmek için geçerli bir neden değildir, çünkü var olmayan bir alternatifi gerektirir. "Makineleşmeye ve standartlaşmaya karşıyım; o yüzden sosyalizme de karşı çıkıyorum," dediğinizde, aslında, "İstersem makineler olmadan yaşamakta özgürüm," demiş olursunuz ki bu saçmalıktır. Hepimiz makinelere bağımlıyız ve makineler çalışmayı bıraktığı anda çoğumuz ölürüz. Makine uygarlığından nefret edebilirsiniz, muhtemelen nefret etmekte haklısınızdır da, ama günümüzde onu kabul etme ya da reddetme gibi bir şansınız yoktur. Makine uygarlığı *buradadır* ve ancak içeriden eleştirilebilir, çünkü hepimiz içindeyiz. Kendilerini ondan kurtardıkları gevezeliğini yapanlar, banyosunda sıcak ve soğuk suyu olan Tudor kulübesindeki entelektüel ve cangılda "ilkel" bir yaşam sürmek için, Mannlicher tüfeği ve dört araba dolusu konserveyle yola çıkan "erkek adam" gibi romantik budalalardan ibarettir. Ve makine uygarlığının zaferinin süreceği de neredeyse kesindir. Kendisini yok edeceğini ya da kendiliğinden işlemez hale geleceğini düşünmek için hiçbir sebep yoktur. Bir süredir, savaşın tüm uygarlığı yerle bir edeceğini söylemek moda oldu; ama bundan sonraki tam ölçekli bir savaş kesinlikle

kendinden öncekilerin hepsinin yanında bir şaka gibi kalacağı derecede korkunç olacak olsa da, makineleşmedeki ilerlemeye son verme ihtimali neredeyse yok denecek kadar azdır. İngiltere gibi son derece savunmasız bir ülkenin ve belki de Batı Avrupa'nın tamamının, doğru hedefe isabet eden birkaç bin bombayla kaosa sürüklenebileceği doğru olsa da, bütün ülkelerde sanayiyi aynı anda yok edebilecek bir savaş günümüzde tahayyül edilemez. Daha basit, özgür ve daha az makineleşmiş bir yaşam biçimine dönüşün, ne kadar arzulanırsa arzulansın, gerçekleşmeyeceğini öngörebiliriz. Bu, kadercilik değil, yalnızca hakikati kabul etmek anlamına gelir. Arı kovanı devletine karşı çıkış temelinde sosyalizme muhalefet anlamsızdır; çünkü arı kovanı devleti çoktan *buradadır*. Seçim, şimdiye dek olduğu gibi insani ve gayri insani bir dünya arasında değil, sadece sosyalizm ile en iyi ihtimalle erdemlerinden yoksun bir sosyalizm olabilecek olan faşizm arasındadır.

Bu yüzden, düşünen insanın görevi, sosyalizmi reddetmek değil, onu insanileştirmeyi kafasına koymaktır. Sosyalizm bir kez kurulmaya başladı mı, "ilerleme" aldatmacasının içyüzünü görebilenler muhtemelen direnişe geçecektir. Esasen, bunu yapmak, onların özel işlevidir. Makine dünyasında bir tür daimi muhalefet olmaları gerekir, bu da köstekleyici ya da hain olmakla aynı şey değildir. Fakat şu anda gelecekten bahsediyorum. Şu anda, duygusal açıdan ne kadar Tory ya da anarşist olursa olsun, aklı başında bir insanın seçebileceği tek yol, sosyalizmin kurulmasıdır. Günümüzün sefaletinden ya da geleceğin kâbusundan bizi başka hiçbir şey kurtaramaz. Şu anda, yirmi milyon İngiliz yetersiz beslenirken ve faşizm Avrupa'nın yarısını ele geçirmişken sosyalizme karşı çıkmak intihar olur. Bu, Gotlar sınırı geçerken içsavaş çıkarmaktan farksızdır.

Bu nedenle, sosyalizme karşı hiçbir ciddi gerekçeye dayanmayan endişeli önyargılardan kurtulmak her şeyden önemlidir. Daha önce de belirttiğim üzere, sosyalizm tarafından itilmeyen çok sayıda insan, sosyalistler tarafından itilmektedir. Şu anda sunulan haliyle sosyalizmin çekici olmamasının nedeni, büyük ölçüde –en azından dışarıdan bakıldığında– tuhaf tiplerin, dogmatik teorisyenlerin, salon Bolşeviklerinin eğlencesi olarak görülmesidir. Ancak bunun yalnızca tuhaf tiplerin, dogmatik teorisyenlerin ve benzerlerinin daha baştan bu noktaya gelmesine izin verilmesi nedeniyle böyle olduğu unutulmamalıdır; hareket daha iyi zihinler ve daha fazla sağduyu akınına uğrasa, sakıncalı tiplerin egemenliği de son bulacaktır. Şimdilik sadece dişimizi sıkıp onları görmezden gelmek zorundayız; hareket insanileştirildiğinde, göze çok daha küçük gözükeceklerdir. Ayrıca önemsizdirler. Adalet ve özgürlük için mücadele etmemiz gerekiyor ve sosyalizm, üzerindeki saçmalık soyulup atıldığında, adalet ve özgürlük anlamına gelir. Hatırlanmaya değer olan yalnızca temel ilkelerdir. Çok sayıda sosyalist birey değersiz diye sosyalizmden uzaklaşmak, kondüktörün suratını beğenmediğiniz için trenle seyahat etmeyi reddetmek kadar absürddür.

Ve ikinci olarak, sosyalistlerin kendisine, daha doğrusu sesi gür çıkan, bildiri yazan türden sosyalistlere bakalım.

Her türden solcunun aralarındaki farkları bir kenara bırakıp bir araya gelmesinin kesinlikle zorunlu olduğu bir andayız. Aslında bu küçük ölçekte zaten gerçekleşmekte. O halde, daha uzlaşmaz türden sosyalistlerin de, kendileriyle tamamen aynı fikirde olmayan insanlarla müttefik olması gerektiği açıktır. Genellikle bunu yapmayı haklı olarak istemezler; çünkü sosyalist hareketin tamamını parlamenter İşçi Partisi'nden bile daha etkisiz, uçuk pem-

be bir zırvalığa dönüştürme tehlikesinin farkındadırlar. Örneğin, şu anda, faşizmin büyük olasılıkla doğuracağı Halk Cephesi'nin hakikaten sosyalist bir karaktere sahip olmak yerine, (İngiliz faşizmine değil) Alman ve İtalyan faşizmlerine karşı yalnızca bir manevra olması tehlikesi son derece büyüktür. Bu şekilde, faşizme karşı birleşme gereksinimi, sosyalistleri en büyük düşmanlarıyla ittifaka zorlayabilir. Ama buna şu ilke uyarınca yaklaşılmalıdır: Hareketinizin temel ilkelerini ön planda tuttuğunuz sürece, asla yanlış insanlarla ittifak kurma tehlikesiyle karşılaşmazsınız. Peki sosyalizmin temel ilkeleri nedir? Gerçek bir sosyalistin alametifarikası nedir? Gerçek bir sosyalistin, tiranlığın alaşağı edilmesini arzulayan –yalnızca arzulanır bulmakla kalmayıp aktif olarak arzulayan– bir insan olduğunu öne sürüyorum. Ama ortodoks Marksistlerin çoğunluğunun bu tanımı kabul edeceklerinden şüpheliyim ya da ancak oldukça gönülsüzce kabul edeceklerini düşünüyorum. Bu insanların konuşmalarını dinlediğimde, daha çok da kitaplarını okuduğumda, kimi zaman onların gözünde tüm sosyalist hareketin bir tür aykırı düşünce avından –kendinden geçmiş büyücü hekimlerin tamtamların ritmine ve "Fi fi, fo, fam, bir sağ sapmanın kanının kokusunu alıyorum!" ezgisine bir o yana bir bu yana sıçrayarak eşlik etmesinden– başka bir şey olmadığı izlenimine kapılıyorum. Bu tür şeyler yüzünden, işçi sınıfından insanların arasındayken bir sosyalist olduğunuzu hissetmeniz çok daha kolaydır. Tıpkı Katolik işçi gibi, sosyalist işçinin de teorisi zayıftır ve aykırı bir görüş dile getirmeden ağzını bile açamaz; ama meselenin özüne hâkimdir. Sosyalizmin tiranlığın alaşağı edilmesi anlamına geldiği şeklindeki temel gerçeği kavramıştır ve onun için tercüme edilmiş olsa, "Marseillaise" ona diyalektik materyalizm üzerine herhangi bir entelektüel makaleden daha fazla hitap ederdi. Şu anda, sosyalizmi kabul etmenin,

Marksizmin felsefi yönünü kabul etmek artı Rusya'ya dalkavukluk anlamına geldiğinde ısrar etmek zaman kaybıdır. Sosyalist hareketin, bir diyalektik materyalistler birliği olacak zamanı yok, ezilenlerin ezenlere karşı birliği olması gerekiyor. Davayı ciddiye alacak insanların kazanılması ve huzur içinde kâr paylarını almaya devam edebilmesi için yurtdışında faşizmin yıkılmasını isteyen yalandan tatlı dilli liberallerin –"faşizme ve komünizme karşı", yani sıçanlara ve sıçan zehrine karşı kararlar çıkaran türden şarlatanların– uzaklaştırılması gerekiyor. Sosyalizm, yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da tiranlığın alaşağı edilmesi anlamına gelir. Bu hakikati öne çıkardığınız sürece, kimin gerçek destekçileriniz olduğu konusunda asla şüpheye yer olmaz. Ufak farklara gelecek olursak –en derin felsefi fark bile, kötü beslenmekten kemikleri çürüyen yirmi milyon İngiliz'i kurtarmakla karşılaştırıldığında önemsizdir– onları tartışmanın zamanı sonra gelecektir.

Sosyalistlerin temel ilkelerinden herhangi bir fedakârlıkta bulunmaları gerektiğini düşünmüyorum, ama mutlaka dış görünüşleri konusunda büyük fedakârlıkta bulunmaları gerekecektir. Örneğin, hâlâ sosyalist hareketin üstüne sinmiş olan tuhaflık kokusunun giderilmesinin çok büyük yararı olacaktır. Sadece sandaletler ve fıstık yeşili gömlekler üst üste yığılıp yakılabilse ve bütün o vejetaryenler, alkol karşıtları ve sürünen İsalar, sessizce yoga egzersizlerini yapabilmeleri için Welwyn Garden City'ye evlerine gönderilse! Ama korkarım ki, bunlar olmayacak. Ancak mümkün *olan* şey, daha zeki türden sosyalistlerin olası destekçileri aptalca ve oldukça ilgisiz yollarla yabancılaştırmaya son vermesidir. Kolayca bırakılabilecek o kadar çok ufak ukalalık var ki. Örneğin, tipik Marksistin edebiyata yönelik iç karartıcı yaklaşımını ele alalım. Aklıma gelen çok sayıda örnekten sadece

birini vereceğim. Kulağa önemsiz geliyor ama değil. (*Daily Worker*'ın öncüllerinden biri olan) eski *Worker's Weekly*'de, "Editörün Masasındaki Kitaplar" tarzında bir edebiyat sohbeti köşesi vardı. Haftalarca Shakespeare üzerine konuşulması üzerine, öfkelenen bir okur şöyle yazmıştı: "Sevgili yoldaş, Shakespeare gibi burjuva yazarlar hakkında bir şey duymak istemiyoruz. Bize biraz daha proleter bir şeyler sunamaz mısınız?" vb. vb. Editörün cevabı basitti: "Marx'ın *Kapital*'inin dizinine bakacak olursanız, Shakespeare'in birçok kez geçtiğini göreceksiniz." Ve lütfen bunun itiraz eden kişiyi susturmaya yettiğini gözden kaçırmayın. Shakespeare, Marx tarafından kutsanır kutsanmaz saygıdeğer hale geldi. Sıradan duyarlı insanları sosyalist hareketten uzaklaştıran işte *budur*. Bu tür bir şeyi itici bulmak için, Shakespeare'i umursamanıza gerek yoktur. Bir de, neredeyse bütün sosyalistlerin kullanmak zorunda olduklarını düşündükleri korkunç jargon vardır. Sıradan bir insan, "burjuva ideolojisi", "proleter dayanışma" ve "mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesi" gibi ifadeler duyduğunda etkilenmez, sadece tiksinir. Tek başına "yoldaş" sözcüğü bile, sosyalist hareketin saygınlığına kendince bir darbe indirdi. Kim bilir, sosyalist harekete katılmanın eşiğindeki kaç kararsız, halka açık toplantılara katıldı ve kendinden emin sosyalistlerin birbirlerine görev duygusuyla "yoldaş" diye hitap ettiklerini duyarak, hayal kırıklığına uğramış halde en yakın ucuz birahaneye kapağı attı! Ve içgüdüleri sağlıklı; zira kendinize uzun süre sonra bile utançla yutkunmadan söylenemeyen berbat bir etiket yapıştırmanın ne anlamı var? Bilgi almak isteyen sıradan insanların, sosyalist olmanın sandalet giymek ve diyalektik materyalizm hakkında bir şeyler mırıldanmak anlamına geldiği düşüncesiyle ayrılmasına izin vermek, ölümcül bir hatadır. Sosyalist hareket içinde insanlara yer olduğunu açıkça göstermeniz gerekir, yoksa iş bitmiş demektir.

Ve bu, büyük bir zorluk teşkil ediyor. Sınıf meselesiyle, salt ekonomik statüden ayrı olarak, şimdikinden daha gerçekçi bir biçimde yüzleşmek zorunda olduğu anlamına geliyor.

Sınıf sorununu tartışmaya üç bölüm ayırdım. Ortaya çıkmış olması gereken başlıca gerçek, sanıyorum, İngiliz sınıf sisteminin artık yararlı olmamasına, miadını doldurmuş olmasına rağmen hayatta kalmış olması ve hiç ölecekmiş gibi gözükmemesidir. Ortodoks Marksistlerin sıkça yaptığı gibi (örneğin, Mr. Alec Brown'ın kimi açılardan ilginç kitabı *The Fate of Middle Classes*'a [Orta Sınıfların Kaderi] bakın) toplumsal statünün sadece gelir tarafından belirlendiğini varsaymak, meseleyi son derece karmaşıklaştırır. Ekonomik açıdan, kuşkusuz yalnızca iki sınıf vardır: Zenginler ve yoksullar; ama toplumsal açıdan, bütün bir sınıflar hiyerarşisi vardır ve her sınıfın çocuklukta öğrendiği adabımuaşeretler ve gelenekler sadece çok farklı olmakla kalmaz –esas olan nokta şudur ki– genellikle doğumdan ölüme dek sürüp gider. İşte toplumun her sınıfında karşılaştığımız kuraldışı bireyler bu nedenledir. Wells ve Bennett gibi korkunç zenginleşmiş olmalarına rağmen alt-orta-sınıf Nonkonformist önyargılarını kaybetmemiş yazarlarla, h'leri telaffuz edemeyen milyonerlerle, geliri bir duvar ustasınınkinden epey düşük olmasına rağmen kendisini duvar ustasından üstün gören (ve öyle görülen) küçük esnaflarla, Hint illerini yöneten devlet ilkokulu mezunlarıyla ve elektrikli süpürge satıcılığı yapan özel okul mezunlarıyla karşılaşırsınız. Eğer toplumsal tabakalaşma, ekonomik tabakalaşmayla tam bir uyum içinde olsaydı, özel okul mezunu olan adamın, geliri yılda 200 sterlinin altında düştüğünde, Cockney şivesi edinmesi gerekirdi. Peki öyle mi yapar? Tam aksine, derhal öncekinden yirmi kat daha fazla özel okullu olur. Bir cankurtaran halatı olarak özel okul

kravatına tutunur. Ve hatta h'siz milyoner, zaman zaman bir diksiyon hocasına gidip BBC şivesi öğrenmesine rağmen, nadiren istediği gibi bütünüyle kılık değiştirmeyi başarır. İçine doğduğunuz sınıftan, kültürel açıdan kaçmak gerçekten de çok zordur.

Refah azalırken toplumsal kuraldışılıklar yaygınlaşır. Daha fazla h'siz milyoner değilse de, giderek daha çok elektrikli süpürge satan özel okul mezunu ve düşkünlerevine düşen küçük esnaf olur. Orta sınıfın geniş kesimleri yavaş yavaş proleterleştirilmekte; ama önemli olan nokta, en azından ilk kuşağın kesinlikle proleter bakış açısını benimsememesidir. Örneğin, ben burjuva yetiştirme tarzına ve işçi sınıfı düzeyinde bir gelire sahibim. Peki hangi sınıfa aitim? Ekonomik açıdan işçi sınıfına ait olsam da, kendimi burjuvazinin bir üyesi dışında bir şey olarak düşünmem neredeyse imkânsız. Taraf seçmem gerekirse, canımı çıkarmaya çalışan üst sınıfın mı, yoksa adabımuaşereti benimkiyle aynı olmayan işçi sınıfının mı tarafında olurum? Ben büyük olasılıkla bütün önemli meselelerde işçi sınıfının tarafında olurum. Peki ama aşağı yukarı aynı konumda olan on binlerce, hatta yüz binlerce diğer insan açısından durum nasıl? Ve gelenekleri açısından daha az orta sınıfa ait olan, ama kendilerine proleter dendiğinde kesinlikle müteşekkir olmayacak olan günümüzde milyonlara ulaşan çok daha büyük bir sınıf –büro emekçileri ve her türden masa başı elemanı– ne âlemde? Tüm bu insanların çıkarları ve işçi sınıfı olarak, düşmanları aynıdır. Hepsi de, aynı sistem tarafından soyulmakta ve zorbalığa uğramaktadır. Bununla birlikte, bu insanların kaçta kaçı bunun farkındadır? Dananın kuyruğu koptuğunda hemen hepsi, kendilerini ezenlerin yanında ve müttefik olmaları gerekenlerin karşısında saf tutacaktır. Orta sınıfın büyük bir yoksulluğa mahkûm edilmesine rağmen, duygusal açıdan hâlâ şiddetle işçi sı-

nıfı karşıtı olmaya devam ettiğini hayal etmek hiç de zor değildir; bu da elbette kullanıma hazır bir faşist partidir.

Sosyalist hareketin sömürülen orta sınıfı çok geç olmadan kazanması gerektiği açıktır; her şeyden önce de, sayıca çok ve nasıl birlik olacaklarını bilseler çok güçlü olacak büro emekçilerini kazanmak zorundadır. Bunu yapmayı şimdiye kadar başaramadığı da aynı derece açıktır. Devrimci fikirlerle karşılaşmayı en son umabileceğiniz kişiler, bir kâtip ya da bir gezgin satış temsilcisidir. Neden? Çok büyük ölçüde, sosyalist propagandayla karıştırılan "proleter" argosu yüzünden olduğunu düşünüyorum. Sınıf mücadelesini sembolize etmek için, az çok hayalî bir "proleter" figürü yaratıldı: silindir şapkalı ve kürk mantolu şişman ve ahlaksız bir adam olan kapitalistin aksine, üzerinde yağlı bir iş önlüğü olan kaslı ama mazlum bir adam. Böylelikle, üstü kapalı olarak, ikisinin arasında hiç kimsenin olmadığı varsayılmış oluyor; oysa İngiltere gibi bir ülkede nüfusun yaklaşık dörtte biri elbette o aralıkta yer alıyor. Eğer ısrarla "proletarya diktatörlüğü"nden bahsedecekseniz, proletaryanın kimlerden *oluştuğunu* açıklamakla işe başlamanız, temel bir önlemdir. Fakat sosyalistlerin kol işçisini idealize etme eğilimi yüzünden, bu hiçbir zaman yeterince açıklığa kavuşturulamadı. Kimi yönlerden esasen madencilerle liman işçilerinden beter haldeki tezgâhtarlar ve mağazalardaki kat sorumlularından oluşan perişanlıktan titreyen ordunun ne kadarı kendisini proleter olarak görüyor? Proleter, yakası olmayan adamdır – böyle düşünmeleri öğretilmiştir. Bu yüzden, "sınıf mücadelesi"nden söz ederek harekete geçirmeye çalıştığınızda, onları yalnızca korkutmuş olursunuz; gelirlerini unutur, şivelerini hatırlar ve derhal kendilerini sömüren sınıfı savunmaya başlarlar.

Sosyalistlerin önünde büyük bir görev var. Sömürenlerle sömürülenler arasındaki sınırın tam olarak nereden

geçtiğini şüpheye yer bırakmayacak biçimde göstermeleri gerekiyor. Bu, bir kez daha, bir temel ilkelere bağlılık sorunu ve buradaki temel nokta, düşük ve güvensiz gelirli bütün insanların aynı gemide olduğu ve aynı saflarda mücadele etmesi gerektiğidir. Muhtemelen, biraz daha az "kapitalist" ve "proleter"den, biraz daha çok soyguncular ve soyulanlardan söz edebiliriz. Ama ne olursa olsun, insanları yanlış yönlendiren kol işçileri yegâne proleterlermiş gibi yapma alışkanlığını bırakmak zorundayız. Kâtibe, mühendise, gezgin satış temsilcisine, "gördüğünden geri konmuş" orta sınıf adama, köy bakkalına, alt kademedeki memura ve tüm diğer şüpheli vakalara proletaryanın kendileri olduğunun ve sosyalizmin, aynı inşaat ve fabrikalardaki işçiler için olduğu gibi, onların da iyiliğine olduğunun anlatılması gerekiyor. Mücadelenin h'leri telaffuz edebilenlerle edemeyenler arasında olduğunu düşünmelerine izin verilemez; zira öyle düşünmeleri ihtimalinde, h'leri telaffuz edebilenlerin tarafında olacaklardır.

Farklı sınıfların –şimdilik– sınıfsal farklarını bırakmaları istenmeden, birlikte hareket etmeye ikna edilmek zorunda olduğunu kastediyorum. Ve bu, kulağa tehlikeli geliyor. York dükünün yaz kampını ve ya göz boyama ya faşizm ya da her ikisi birden olan, sınıflar arası işbirliği ve elimizi taşın altına sokma hakkındaki konuşmaları fazlasıyla andırıyor. Gerçek çıkarları birbirinin aksi olan sınıflar arasında işbirliği olamaz. Kapitalist, proleterle işbirliği yapamaz. Kedi, fareyle işbirliği yapamaz. Ve kedi işbirliği önerir de, fare de kabul edecek kadar budala olursa, çok kısa bir süre içinde fare kedinin midesini boylayıverir. Ama ortak çıkarlar zemininde işbirliği daima olanaklıdır. Birlikte hareket etmesi gereken insanlar, patronun karşısında korkudan sinen ve kirasını düşündüğünde tüyleri diken diken olan herkestir. Küçük çiftçinin fabrika işçisiy-

le, daktilocunun madenciyle, öğretmenin araba tamircisiyle ittifak yapması gerektiği anlamına gelmektedir bu. Çıkarlarının ne yönde olduğunu anlamaları sağlanabilirse, bunu yapmaları umudu vardır. Fakat bazılarında en az ekonomik faktörler kadar güçlü olan toplumsal önyargılar gereksiz bir biçimde kaşınırsa, bu gerçekleşmeyecektir. Sonuçta, bir banka kâtibiyle liman işçisinin âdet ve gelenekleri arasında gerçek bir fark vardır ve banka kâtibinin üstünlük hissinin kökü çok derindedir. Sonradan bu histen kurtulması gerekecektir, ama ondan bunu yapmasını istemek için doğru anda değiliz. Dolayısıyla, neredeyse her tür sosyalist propagandanın parçası olan, burjuvaların oldukça anlamsız ve mekanik bir biçimde hırpalanmasından şimdilik vazgeçilmesi son derece faydalı olur. Sol düşüncenin ve yazının başından sonuna –*Daily Worker*'daki başmakalelerden *News Chronicle*'daki çizgi roman sütunlarına, her tarafında– görgü karşıtı bir gelenek, abartılı görgülü tavırlar ve görgü kurallarına bağlılık (ya da komünist jargonda "burjuva değerler") ile sürekli ve çoğunlukla son derece aptalca bir alay mevcuttur. Bu, büyük ölçüde, bizzat burjuva olan burjuva kudurtmacılardan kaynaklanan bir şarlatanlıktır; ama büyük zarar verir, çünkü küçük bir meselenin, büyük bir meselenin önünü tıkamasına izin verir. Dikkatleri, ister kazmayla çalışın ister dolmakalemle, yoksulluğun yoksulluk olduğu şeklindeki temel önemdeki hakikatten uzaklaştırır.

Orta sınıf kökenli ve tüm geliri haftada 3 sterlin olan bir insan olarak, işte karşınızdayım. Değerim açısından, beni bir faşiste çevirmektense sosyalist saflara çekmek daha iyi olacaktır. Ama beni sürekli "burjuva ideolojim" yüzünden ezer, bana üstü kapalı olarak, hiç ellerimle çalışmadığım için değersiz bir insan olduğumu hissettirirseniz, başardığınız tek şey, beni kendinize düşman etmek olur. Zira bana, ya özüm itibarıyla yararsız olduğumu ya

da gücümü aşan bir biçimde kendimi değiştirmem gerektiğini söylemiş olursunuz. Telaffuzumu ya da belirli zevklerimi ve inançlarımı proleterleştiremem; zaten yapabilsem de yapmazdım. Niçin yapacakmışım? Kimseden kendi şivemi konuşmasını talep etmiyorum; niçin bir başkası benden kendisininkini konuşmamı talep etsin? Bu sefil sınıfsal damgaları verili kabul ederek üzerlerinde mümkün olduğunca az durmak çok daha iyi olacaktır. Bunlar, ırksal farklara benzer ve gerçekten zaruri olduğunda, insanın yabancılarla, hatta hoşlanmadığı yabancılarla işbirliği yapabildiği tecrübeyle sabittir. Ekonomik açıdan, madenci, inşaat işçisi ve tarım işçisiyle aynı gemideyim ve bana bunu hatırlattığınızda, onlarla aynı safta mücadele edebilirim. Ama kültürel açıdan, madenci, inşaat işçisi ve tarım işçisinden farklıyım; bunun üzerinde durduğunuzda, beni onlara karşı silahlandırabilirsiniz. Tek bir kuraldışı örnek olsaydım, bir önemim olmazdı; ama benim hakkımda geçerli olan, sayısız başkası için de geçerli. Kovulma kâbusu yaşayan her banka kâtibi, iflasın eşiğindeki her esnaf özünde aynı konumdadır. Bunlar, batmakta olan orta sınıftır ve çoğu, kendilerini su yüzünde tutacağını sanarak kibarlıklarına sarılır. Onlara, cankurtaran halatını kaldırıp atmayı söyleyerek işe başlamak, iyi bir politika değildir. Önümüzdeki birkaç yılda orta sınıfın büyük kesimlerinin ani ve şiddetli bir biçimde sağa savrulması tehlikesiyle karşı karşıya olduğumuz oldukça açık. Bu şekilde korkutucu bir hale gelebilirler. Orta sınıfın şimdiye kadarki zayıflığı, bir araya gelmeyi hiç öğrenememesi olgusundan kaynaklanıyordu; ancak onları size *karşı* bir araya gelecekleri şekilde ürkütürseniz, uyuyan bir devi uyandırmış olduğunuzu fark edersiniz. Bu olasılığı genel grevde kısa bir an için gördük.

Özetlemek gerekirse: Etkili bir sosyalist parti kuramadığımız sürece, bu kitabın ilk bölümlerinde tasvir etti-

ğim koşulları düzeltme veya İngiltere'yi faşizmden kurtarma şansımız yok. Bunun, gerçek devrimci niyetleri olan ve sayısal açıdan hareket edecek güce sahip bir parti olması gerekiyor. Ancak tamamen sıradan insanların çekici bulacağı bir hedef sunabildiğimiz zaman böyle bir partiye sahip olabiliriz. Bu nedenle, diğer her şeyden çok, zekice bir propagandaya gereksinimimiz var. "Sınıf bilinci", "mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesi", "burjuva ideolojisi" ve "proleter dayanışma" ve elbette kutsal kız kardeşler tez, antitez ve sentez hakkında daha az, adalet, özgürlük ve işsizlerin içinde bulunduğu zor durum hakkında daha çok. Ve makineleşmedeki ilerleme, traktörler, Dinyeper Barajı ve Moskova'da en son inşa edilen somon konserveleme fabrikası hakkında daha az; bu tür şeyler, sosyalist doktrinin ayrılmaz bir parçası değildir ve eli kalem tutanlar da dahil olmak üzere, sosyalizm davasının ihtiyaç duyduğu birçok insanı uzaklaştırır. Tüm bunlara, iki hakikati toplumsal bilince kazımak için ihtiyacımız var. Birincisi, sömürülenlerin çıkarlarının bir olduğu; diğeriyse, sosyalizmin sağduyuyla uyumlu olduğudur.

Korkunç zor olan sınıf ayrımları konusuna gelecek olursak, şu anda mümkün olan yegâne politika, sakin davranmak ve yardımcı olunabilecek daha fazla insanı ürkütmemektir. Ve her şeyden önce de, sınıfsal sınırları aşma yönünde şu kaslı vaiz çabalarına son vermeliyiz. Eğer burjuvaziye mensupsanız, ileriye atılıp işçi kardeşlerinize sarılmaya fazla hevesli olmayın; hoşlarına gitmeyebilir ve hoşlarına gitmediğini gösterirlerse, muhtemelen sınıfsal önyargılarınızın sandığınız kadar ölmemiş olduğunu fark edersiniz. Ve eğer –doğuştan ya da Tanrı'nın gözünde– proletaryaya mensupsanız, eski okul kravatıyla dalga geçmeye bu kadar hazır olmayın; nasıl kullanacağınızı bilirseniz işinize yarayabilecek bağlılıkları içerir.

Hatta sosyalizm gündelik bir mesele haline gelip çok sayıda İngiliz'in gerçekten ilgilendiği bir şey oldu-

ğunda, sınıf sorununun şimdi düşünülebileceğinden çok daha hızlı çözülebileceğine inanıyorum. İhtiyacımız olan o etkili sosyalist partiye ya önümüzdeki birkaç yılda sahip olacağız ya da sahip olmayacağız. Eğer sahip olamazsak, o zaman faşizm, muhtemelen faşizmin Nazi gorillalarının yerine görgülü polislerin ve gamalı haçın yerine aslan ve tek boynuzlu atın olduğu iki yüzlüce İngilizleştirilmiş bir biçimi gelecek. Ama ihtiyacımız olan sosyalist partiye sahip olabilirsek bir mücadele, belki de fiziksel bir mücadele yaşanacak; zira plütokrasimiz, samimi biçimde devrimci bir iktidar altında rahat durmayacaktır. Ve omuz omuza mücadele ettikten sonra, gerçek bir sosyalist partiyi –zorunlu olarak– teşkil edecek, aralarında büyük bir mesafe olan sınıfların birbirlerine yönelik hisleri değişebilir. Ve o zaman bu sınıfsal önyargılar sefaleti belki unutulup gidebilir ve batmakta olan orta sınıfa mensup bizler –özel okul öğretmeni, yarı aç yarı tok serbest gazeteci, yılda 75 sterlinlik geliriyle albayın evde kalmış kızı, işsiz Cambridge mezunu, gemisi olmayan gemi çalışanı, kâtipler, memurlar, gezgin ticari temsilciler ve taşra kasabalarındaki üç kere batmış tuhafiyeciler– daha fazla mücadele etmeden, ait olduğumuz yere kadar düşüp işçi sınıfının bir parçası olabiliriz ve oraya vardığımızda, durum korktuğumuz kadar kötü olmayacaktır; çünkü sonuçta h'lerimizden başka kaybedecek bir şeyimiz yok.

Güney Wales: Fernhill Maden Ocağı'ndaki işçiler greve giderek yaklaşık iki hafta yeraltında kaldıktan sonra dışarıya çıkıyorlar.

Kömür arayanlar.

Cilfynydd, Pontypridd, Güney Wales: İşsiz madenciler cürufun içinden kömür düşebilir umuduyla kovaların boşaltılmasını izliyor.

Bir Güney Wales maden işçisi yıkanıyor.

Madenci kulübeleri.

Newcastle dışı: Madenci aileleri 7 şiline kiraya verilen bu ufacık ve sağlıksız kulübelerde yaşıyor.

Coatbridge'deki madenci kulübeleri.

Blantyre'daki madenci kulübeleri.

Blaina, Wales: Varoş kulübesinin çürüyen duvarları.

Blaina, Wales.

Limehouse'ta bir bodrum katı: Sokak boyunca sıralanan evlerden biri (Kafesteki papağana dikkatinizi çekerim).

Limehouse.

Limehouse.

Limehouse'ta bulaşıkhane.

Bethnal Green.

Bethnal Green.

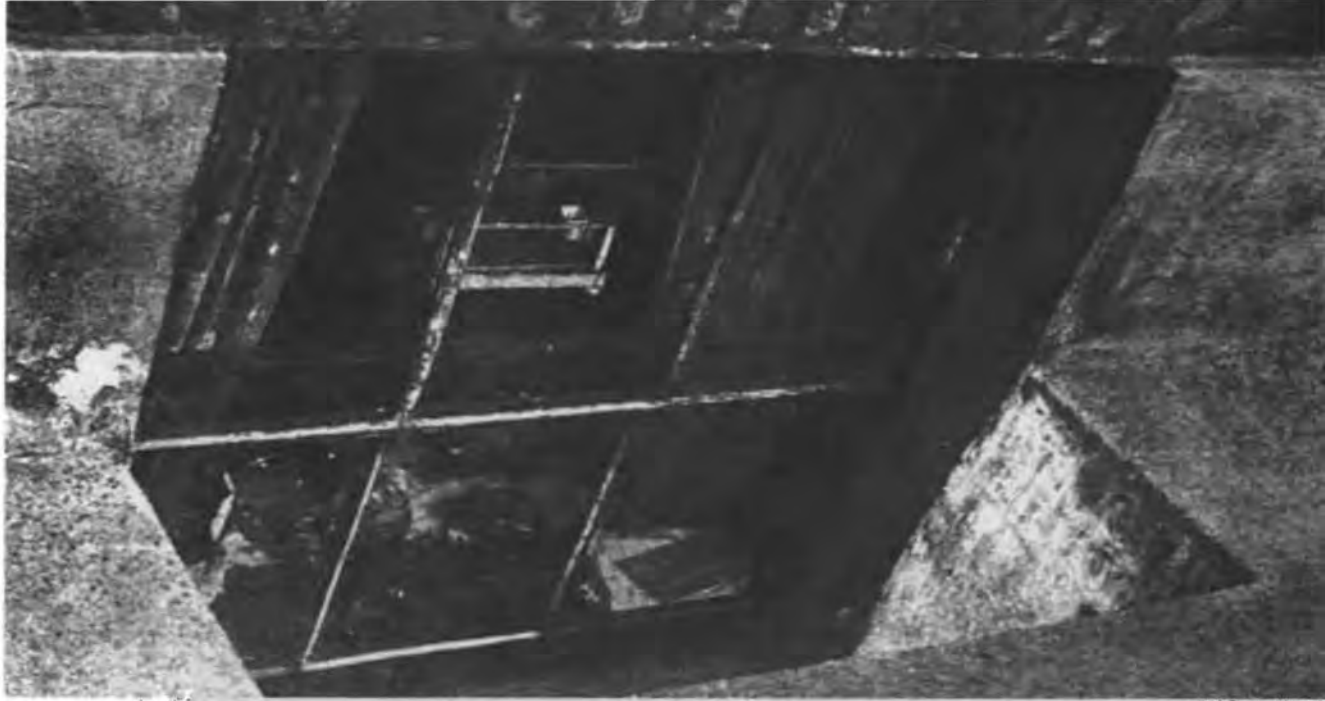

Stepney.

Poplar'da masanın üzerinde akşam yemeği.

Poplar: İşçilerin yaşadığı bodrum katları.

Poplar.

Durham'daki bir maden ocağı yakınlarında karavanda yaşayanlar.

Wigan İskelesi Yolu, George Orwell'in İngiltere'nin sanayi bölgelerinde bugün de fazla değişim göstermeyen ve zaman içinde siyasal etkisinden hiçbir şey yitirmemiş olan işçi sınıfı yaşamıyla ilgili deneyimlerini aktaran önemli bir inceleme. Sosyal adaletsizlik, korkunç konutlar, madenlerdeki çalışma koşulları, sefalet, açlık ve yaygın işsizlik sorunlarının müthiş bir öfke, insancıllık ve dürüstlükle aktarıldığı bu kitabı Peter Ackroyd, "Gerçek deha örneği... Orwell'in bütün öfkesi, hayal kırıklığı, umutsuzluğu ve acısı *Wigan İskelesi Yolu*'nda en anlamlı ifadesini buluyor," diye tanımlıyor.

"Paranın feodalizme karşı savaşı olan İçsavaş'ta, Kuzey ve Batı kraldan yanayken, Güney ve Doğu parlamentodan yanaydı. Fakat kömür kullanımındaki artışla birlikte, sanayi Kuzey'e kaydı ve orada yeni bir insan tipi, başarısını kendisine borçlu olan Kuzeyli işadamı ortaya çıktı. Nefret dolu 'ya başarılı olursun ya defolursun' felsefesiyle Kuzeyli işadamı, yarım kron ile yola çıkan ve sonunda elli bin sterlini olan ve her şeyden çok, para kazandıktan sonra eskisine oranla daha da nobran olmasıyla övünen tiptir. İncelendiğinde, yegâne meziyetinin para kazanma yeteneği olduğu görülür. Bizden ona hayranlık duymamız beklenir; çünkü dar kafalı, çıkarcı, cahil, açgözlü ve görgüsüz olsa da, adamda 'cevher' vardır, 'başarılı olmuştur', başka bir ifadeyle, nasıl para kazanılacağını biliyordur."

can

21 TL
KDV DAHİL

ISBN: 978-975-07-3286-
9 789750 732867

canyayinlari.com twitter.com/canyayinlari facebook.com/canyayinevi